Gîlbert Guilleminauit

Blestemaţii. De la Cezanne la Utrillo

cu colaborarea lui FRANQOIS BRIGNEAU,

a ANNE-i MANŞON

şi a lui HENRI PERRUCHOT

În româneşte de: PAVEL POPESCU
EDITURA MERIDIANE

Bucureşti, 1970Gilbert Guil leminault LE ROMAN VRAI DES ARTISTES- LES MAUDITS

Pe copertă:

HENRI ROUSSEAU: *Războiul*HENRI PERRUCHOT CeZANNE
BATJOCORITUL

— Şi ce anume pregătiţi pentru Salon, domnule Cezanne?
— Un ţucal cu c..., domnuleManet!

Da, iubite domnule Stock, eu unul pictez aşa cum văd, aşa cum simt. Şi simt foarte intens. Dumnealor, «ăilalţi», simt şi văd la fel cu mine, dar nu îndrăznesc. Pictura lor e pictură pentru Salon...".
Aşa îi vorbea Paul Cezanne ziaristului Stock în ziua aceea de 20 martie a anului 1870.
Cu cîteva clipe în urmă, înhămat la un cărucior, pictorul sosise în faţa Palatului Industriei de pe Champs-Elysees, edificiu ce găzduieşte an de an Salonul de Pictură. În cărucior se aflau cele două pînze pe care urma să le supună juriului: un nud şi un portret (în mărime naturală) al prietenului său, piticul Achille Emperaire, înveş- mîntat într-un halat de casă bleu, un tricou roşu şi indispensabili violeţi.
Că juriul îi va refuza tablourile, (ca şi-n alţi ani de altminteri) — asta Cezanne o ştie prea bine. Dar puţin îi pasă! Şi-a adus pînzele la Palatul Industriei în ultimul ceas al ultimei zile fixate pentru prezentarea lucrărilor făcînd dintr-asta un act de bravadă. Iar acum, în mijlocul unui cerc de gură-cască şi de *rapins** mucaliţi, perorează sarcastic: * *rapins* = ucenic de pictor sau pictor începător, aflat încă în faza amatorismului (termen argotic, încetăţenit . N.T.)

— aEu unul îndrăznesc, domnule Stock! Eu unul am curajul opiniilor mele! Şi cine rîde la urmă, rîde mai bine!
În jur, rîsetele se înteţesc. Auzi, ce fanfaronadă! Cine oare dintre aceşti gură-cască şi-ar putea însă imagina că într-obună zi, douăzeci şi patru de pînze ale acestui excentric vor figura la Louvre, că amatorii îşi vor disputa cu înverşunare cele mai neînsemnate din schiţele lui şi că, la o licitaţie publică, un colecţionar va oferi pentru un tablou două sute şaizeci de milioane de franci[*] [†], făcînd astfel din Cezanne pictorul modern „cel mai scump din lume“* *.
În 1870, însă, aproape nimeni nu-l ia în serios. E tot atît de adevărat că nici tînărul pictor, în vîrstă pe~atunci de 31 de ani — nu face nimic pentru ca lucrurile să stea altfel. E prost bărbierit, netuns şi se îmbracă alandala, arborînd o vestă roşie sub un sacou decolorat, iar pe deasupra un imens raglan spălăcit, vîrstat dubios cu verde; vorbeşte, exagerînd cît poate accentul său meridional şi simte o adevărată plăcere în a-şi descumpăni interlocutorii prin replici zvîrlite în obraz ca nişte mănuşi:
— Şi ce anume pregătiţi pentru Salon, domnule Cezanne? îl întrebă elegantul Edouard Manet.
— Un ţucal cu c..., răspunde Cezanne.

* E vorba de franci vechi (N.T.)

† într-adevăr, cu prilejul licitaţiei Goldschmidt ţinută la Londra în octombrie 1958, tabloul intitulat „Băiatul în vestă roşie“ a fost adjudecat pentru suma de două sute douăzeci de mii de lire sterline. Este cota cea mai ridicată, atinsă vreodată la o licitaţie, de către o operă de pictură modernă (N.A.)

Prieten cu Cezanne şi de-o seamă cu el, Zola e întristat de aceste izbucniri; în ceea ce-l priveşte, aspiră să-şi facă un nume în ziaristică şi în literatură şi ca atare socoate că Cezanne nu ia calea cea bună. Îi repetă şi îi răs-repetă că nu-i de ajuns să ai talent ori geniu, că mai trebuie să ştii cum să ţile administrezi, cum să-ţi faci o carieră. Dar să-i dai sfaturi lui Cezanne înseamnă să-ţi baţi gura de pomană!...

— A-i dovedi ceva, zice Zola, e ca şi cum ai vrea să convingi turlele de la Notre-Dame să-ţi joace un cadril. S-ar putea să spună da, însă de clintit nu se va clinti cu un deget... E croit dintr-o singură bucată, ţeapăn şi tare ca piatra; nimic nu-i poate frînge cerbicia, nimic nu-i poate smulge o concesie. Nu vrea nici măcar să discute despre ceea ce gîndeşte; întîi pentru că are oroare de discuţii şi apoi pentru că ar fi nevoit să-şi schimbe părerea dacă adversarul său ar avea dreptate...

În rest însă, e cel mai bun băiat din lume!

Cezanne şi Zola sînt prieteni din copilărie. Au învăţat împreună la colegiul Bourbon din Aix- le-Provence, unde nimeni nu le zicea altfel decît „inseparabilii".

Elevi excelenţi, îşi împărţeau cărţuliile albastre oferite drept premiu la învăţătură tot aşa cum împărţeau, cu prietenul lor Baille, viitor politeh- nician, plăcerile vîrstei: să pună la cale tot soiul de farse şi să facă tărăboi. Cîntau amîndoi în fanfara creată de unul din colegii lor, Cezanne la trompetă, iar Zola la clarinet. Dar mai ales, cînd aveau o zi liberă, plecau în lungi excursii peste colinele din împrejurimile Aix-ului; se căţărau împreună pe coastele stîncoase ale muntelui Sain- te-Victoire ori Pilondu Roi, se scăldau goi-puşcă în apele Arc-ului şi uneori se aventurau pînă la marginea Estaque-ului*.

Se îmbătau de soare, declamau versuri din Hugo, se exaltau. Imaginîndu-şi viitorul ca poeţii, ei visau la glorie şi-şi făgăduiau reciproc să purceadă cît de curînd „asupra Parisului'[4], ca să caute acolo

— după cum spunea Zola — „Cununa şi iubita pe care Dumnezeu le păstra pentru cei douăzeci de ani ai noştri".

* actualmente şuburbie industrială a Marsiliei (N.T.-)

Zola a sosit primul în capitală. Vocaţia lui se definise din timp: va fi scriitor. În ceea ce-l priveştepe Cezanne, lucrurile n-au mers atît de simplu; se pune chiar întrebarea daca, fără impulsul lui Zola, ar fi sfîrşit prin a răspunde la chemarea paletei.

TĂTICUL TERIBIL

De desenat, desena demult. Se înscrisese chiar la mica şcoală de desen din Aix, instalată în vechiul schit al cavalerilor ordinului Sfîntului Ion de Malta. Cîtă vreme fusese vorba doar de un divertisment, tatăl închisese ochii. Dar ca să-ţi consacri viaţa unei asemenea îndeletniciri — iată ceva cu totul inacceptabil pentru teribilul Louis-Au- guste Cezanne.

— Băiete, — bombănea bătrînul — de murit poţi să şi mori cu geniu, dar de trăit, trăieşti numai cu bani!

Un tip extraordinar acest Louis-Auguste! Trăgîn- du-se din stirpea unor munteni din Alpi, aşezaţi întîi la Briangon, apoi în Provence unde vegetaseră multă vreme, a început prin a învăţa meseria depălărier. Ambiţios la culme, izbuti în cîtva timp să înjghebe la Aix propria sa firmă, după care afacerile prosperînd, fondă o bancă. Pe Cezanne, acest tată exigent şi tiranic, îl înfricoşa.

Ca să-i dea ascultare — continuînd fireşte să picteze şi să deseneze — studia fără nici un chef dreptul în timp ce, de la Paris, Zola îl îmboldea să-şi manifeste limpede intenţiile: „Fii tare fără să fii nerespectuos. Gîndeşte-te că-i în joc viitorul tău şi că fericirea ta depinde de felul cum ai să te porţi“. Nenorocirea era că Cezanne n-avea de luptat numai cu tatăl lui, ci şi cu sine însuşi, cu gusturile sale, cu descurajările şi ceasurile sale negre cînd îi venea „să dea cu pensulele de perete“.

Zola insista: *„Dumnezeu să mă ferească*, — scria el — *dacă sînt cumva geniul tău rău. Nu-mi vine însă s-o cred: diavolul nu poate să se ascundă sub prietenia noastră şi să ne împingă pe amîndoi la pierzanie. Regăseşte-ţi, aşa dar, curajul, reia-ţi penelul şi lasă-ţi imaginaţia să hoinărească. Cred*
*în tine***.** *Şi dacă te îndemn cumva spre râu***,** *fie ca acest râu să se prăvălească asupra-mi“.* în sfîrşit, Cezanne se decise. La rîndul lui, Louis-Auguste capitulă şi el. Paul va merge la Paris să-l întîlnească [pe Zola şi să facă pictură. Vocaţia asta de „mîzgălici[44] rămînea însă cu desă- vîrşire de neînţeles pentru Cezanne-tatăl. Ca să se mai liniştească, nu-i rămîne decît să exclame:

— E cu neputinţă ca eu, Louis-Auguste, să fi făcut un cretin!

Urmau să mai fie stabilite modalităţile financiare. Tatăl

era foarte bogat; cumpărase tocmai cu optzeci de mii de franci-aur domeniul Jas de Bouf- fan din apropierea Aix-ului. Cu toate astea, pentru a-l feri pe tînărul Paul de tentaţiile risipei, subvenţia sa lunară a fost fixată la o sută douăzeci şi cinci de franci.
în aceşti ani ai celui de al doilea Imperiu, lumea artelor e în plină efervescenţă.
Salonul care se deschide la începutul lunii mai în imensul edificiu de fier şi sticlă intitulat Palatul Industriei oferă artiştilor din acea vreme singurul prilej pe care practic îl au de a-şi prezenta operele. Expoziţiile în galerii particulare sînt încă pure excepţii.
Un juriu format din pictori academici şi din persoane oficiale examinează lucrările trimise; tot ce nu răspunde strict principiilor conformiste propovăduite de Institut este, în genere, respins fără milă.
în 1863 lucrările respinse au fost atît de numeroase
— aproape trei mii! — şi mînia stîrnită prin ateliere de acest ostracism, atît de violentă, încît din iniţiativa lui Napoleon al III-lea a fost deschis un Salon anexă: „Salonul Refuzaţilor[44]. Una din principalele atracţii ale acestui salon o constituia *Dejunul pe iarbă* a lui Edouard Manet. O femeie goală în mijlocul unor bărbaţi îmbrăcaţi. Cîtă indecenţă! Ce obscenitate! Şi iată-l pe Manet, devenit peste noapte celebru, datorită acestui scandal. Un altul
— şi mai zgomotos — va izbucni doi ani mai tîrziu, în 1865, cînd Manet expune un nud intitulat *Olympia.* De dimineaţa pînă seară, mulţimea se înghesuia, fierbînd, în faţa tabloului; insulte la adresa pictorului şi glume deşucheate plouă cu nemiluita. Critica era dezlănţuită. *Ce-a mai fi şi odalisca asta cu burtă galbenă, abject model cules Dumnezeu ştie de pe unde?* scria Jules Claretie. *Nicăieri nu s-a mai văzut* asigura Amedee Cantaloube în *Le Grand Journal, spectacol atît de cinic*... *Femeile pe punctul de a deveni mame şi fetele tinere ar face bine, dacă sînt prudente, să fugă de un asemenea spectacol.*
Fireşte, Cezanne a trecut pe dată de partea lui Manet împotriva pontifilor de la Institut şi Şcoala de Arte frumoase — a *Bozarzilor* *, cum pronunţa el cu dispreţ. Pictura lui Manet, certifica el, „anunţă o «Renaştere», o modalitate nouă a picturii[44].
— Există un adevăr pictural al lucrurilor. Acest roz şi acest alb, — spunea Cezanne despre *Olympia,* — ne

* Substantiv ad-hoc format din pronunţarea legată a cuvintelor Beaux-Arts (N.T.)

conduc spre el pe un drum pe care sensibilitatea noastră îl ignora pînă acum.

Dintre toţi pictorii tineri, Cezanne e cel mai intransigent. În vreme ce majoritatea confraţilor încearcă să îmbuneze juriul trimiţînd cîte o lucrare foarte cuminte şi banală, Cezanne, dimpotrivă, alege din operele sale tocmai ceea ce i se pare mai apt să facă „Institutul să se învineţească de furie şi disperare[44].

Pictează cu o materie densă, pisîndu-şi de obicei culorile cu un cuţit de paletă. E ceea ce numeşte el „să pictezi din boaşe[44].

În fiecare an, automat, membrii juriului refuză ceea ce le trimite pictorul.

— Ei bine, exclamă el, o să-i bombardeze tot cu dintr-astea pînă-n vecii vecilor şi nici mort nu mă las!

Şi brusc, izbucnind orgolios: — Cînd *îmi primesc eu* un tablou, e mai serios decît dacă ar fi trecut prin faţa tuturor juriilor din lume!

&ANDA LUI MANgî*

De cînd cu scandalul provocat de *Olympia*, Ma- net a devenit, oarecum, căpetenia noii generaţii, în jurul lui s-au grupat artiştii dezgustaţi de academism. Aceştia au luat obiceiul sa se adune la cafeneaua Guerbois, un local de pe Avenue Clichy; aici se încing discuţii aprinse în compania cîtorva critici şi oameni de litere, şi îndeosebi a lui Zola, care în 1866 îl apărase viguros pe Manet printr-o serie de articole zgomotoase: „*Locul domnului Manet este marcat la Louvre* — proclamase el. *E o luptă făţişă între temperamentul de neîmblînzit şi gloată. Eu unul sînt pentru temperamente şi împotriva gloatei.*

La Guerbois se adună toţi cei ce în curînd vor fi calificaţi drept „impresionistă. Poţi întîlni aici pe Degas, temut pentru usturimea vorbelor sale, pe Claude Monet, pe Auguste Renoir — acesta debutase ca decorator pe porţelan — în sfîrşit, pe Ca- mille Pissarro, decanul de vîrstă al acestei „bande a lui Manet“. Din cînd în cînd Cezanne se abate şi el pe la cafenea, dar atmosfera de-acolo îi displace. — Toţi indivizii ăştia sînt nişte ticăloşi — mormăie el; sînt la fel de înţoliţi ca nişte notari. Dintre toţi, cel mai tare îl excedează Manet, în ciuda admiraţiei nutrite pentru opera lui. Fiul unor oameni bogaţi, din burghezia pariziană, (tatăl fusese şeful de cabinet al Ministrului de Justiţie în timpul Monarhiei din iulie) Manet trăieşte după tipicul tineretului cu parale al epocii. Filfizon îmbrăcat mereu după ultima modă, el bîntuie, cu jobenul pe cap şi bastonaşul în mînă, cafenelele de pe

Boulevard des Italiens în care-şi dau întîlnire toţi spadasinii cuvîntului de duh din capitală. Cu eleganţa sa de dandy, cu politeţea sa rafinată, condimentată cu oarecare impertinenţă, cu slăbiciunea sa — neîmplinită! — pentru ono- riifi, el reprezintă tot ceea ce Cezanne detestă. S-ar putea ca acest domn Manet să nu prea aibă *temperament*, mai ştii?

Cînd e de faţa cu el, Câzaftfie o face pe uecîoplitul. Sosind de pildă într-o seară la Guerbois, el s-a oprit în prag, şi-a săltat nădragii „cu o mişcare din şolduri de mitocan sadea“, şi-a potrivit ostentativ brîul său roşu de salahor, apoi s-a apropiat de mese şi-a strîns mîinile celor din jur. În cele din urmă s-a proţăpit şi-n faţa lui Manet şi ridicîndu-şi pălăria i-a zis:

— Nu dau mîna cu dumneavoastră domnu’Manet, că nu m-am spălat de opt zile.

Cine ar crede însă că acest năbădăios Cezanne este în realitate o fiinţă roasă de îndoieli, un suflet chinuit şi-ndurerat?

Iată-l în atelier în faţa şevaletului. Pictează turbat, frenetic, înverşunîndu-se să transpună pe pînză visul de forme şi culori ce-l poartă în- tr-însul. Dar simte că nu va izbuti, că nu va ajunge să domine forţele eruptive care-l agită. „Eu, eu sînt un intens!“.

Pictează.

Brusc se opreşte, se trage îndărăt, priveşte pînza începută. Privirea-i scapără. înjură, strînge pumnii. încă o încercare nereuşită! Şi înhăţînd cuţitul de paletă, cu o izbitură de jos în sus, spintecă monstrul. Apoi smulgîndu-I de pe şevalet, îl as- vîrle furios într-un colţ al atelierului, pe o grămadă de pînze care au cunoscut toate aceeaşi soartă. Ele zac acolo, în ungherul acela, de-a valma cu tuburile de culoare călcate în picioare, cu farfuriile murdare, cu un morman de obiecte eteroclite.

Nemulţumit de sine însuşi, instabil, Cezanne schimbă atelier după atelier, mutîndu-se din rue Beautrellis în rue de Chevreuse şi din rue de Vau- girard în rue Notre-Dame-des-Champs, recreînd pretutindeni în jurul său aceeaşi dezordine.

Nu-l interesează nimic în afara picturii, în afara acestei căutări înfrigurate şi prost răsplătite. „Niciodată n-am terminat nimic, niciodată, niciodată !“, se plînge el şi îşi repetă fraza favorită: „Ce lucru înspăimîntător e viaţa!“.

Derutant băiat! Are oroare să simtă mîna cuiva pe el şi sare-n sus, cu înjurătura pe buze dacă cinevaîl atinge în trecere. Camaraderia prea strînsă îi înspăimîntă; nu vrea ca cineva „să pună gheara pe el“. Femeile îl înfricoşează şi în ciuda dorinţelor care-l bîntuie şi-l obsedează, fuge de ele, ascun- zîndu-şi teama sub masca unei „brutalităţi fanfa- roane“. Vrînd uneori să picteze un nud, cheamă la el un model să-i pozeze. Dar abia apucă femeia să se dezbrace că Cezanne se tulbură. Nu trece mult şi iată-l că, posac, expediază modelul. „Eu n-am nevoie de femei, fornăie el pe nas, mai mult m-ar încurca. Nici măcar nu ştiu la ce slujesc, mi-a fost totdeauna teamă să încerc“.

NEBUNUL DE PE RUE LE PELETIER

„Impresionistul! Cereţi „Impresionistul^! răcnesc vînzătorii ambulanţi agitînd prin aer o revistă de format mic.

O animaţie cu totul neobişnuită domneşte în seara aceasta de aprilie 1877, în faţa imobilului cu numărul 6 de pe rue Le Peletier, din vecinătatea Operei. Lumea se buluceşte la intrare, iar cei ce ies discută cu aprindere pe trotuar. Pricina acestei vînzoleli e domnul Cezanne.

Cu trei ani în urmă, adică în 1874, cîţiva dintre obişnuiţii cafenelei Guerbois, pictori amici de-ai lui Edouard Manet, sătui de refuzurile Salonului, hotărîseră să organizeze ei înşişi expoziţii de grup. Prima se ţinuse în acelaşi an. Participa şi Cezanne, alături de Degas, Pissarro, Sisley, Claude Monet, Berthe Morisot, Renoir, Guillaumin şi alţi cîţiva. Expoziţia s-a bucurat de un mare succes... cel puţin în privinţa numărului vizitatorilor. Căci în rest... Batjocura ţîşnea amestecată cu sarcasmele şi strigătele de furie ale mulţimii surescitate care, zi de zi, umplea sălile.

Cum e cu putinţă să se expună asemenea orori! îşi bat joc de public toţi aceşti Renoir, Pissarro, Cezanne! Isterici! Şarlatani! Nişte nenorociţi, scrîntiţi la bilă! Nişte ţipi care, ca să picteze o pînză, folosesc „procedeul utilizat pentru spoireacimentului fîntînilor: Lip-ieap! Fleoşc-pleosc!
Dă-i, să meargă!“ Pentru încredinţare priviţi, mă rog, „gunoaiele" expuse: „Cîmpul arat" a lui Pis- sarro, care nu-i altceva decît „răzuitură de paletă pusă uniform pe o pînză murdară", sau „Casa spînzuratului" a lui Cezanne. De altminteri despre autorul acestei pînze revista „F Artiste" se exprimase fără-nconjur: „Cezanne era un soi de nebun furios, pictînd în plin *delirium tremens“.*
Luînd ca pretext titlul unei marine a lui Claude Monet: *Impresie*, *Răsărit de soare*, un cronicar de la *Charivari* se grăbise să-i boteze în derîdere pe cei care expuneau cu numele de „impresionişti“. În prezent, acest nume era revendicat de tovarăşii lui Cezanne, care, ca să nu existe nici un echivoc, dăduseră expoziţiei lor din 1877 titlul de „Expoziţia Impresioniştilor". În felul acesta, oamenii sînt preveniţi şi, cum spunea Renoir, ştiu că înăuntru vor găsi pictura care nu le place: iar dacă vor intra totuşi să le fie de bine că tot n-o să capete înapoi cele zece parale plătite pentru intrare.
Cu toate acestea, impresioniştii trag nădejde să obţină anul acesta ceva mai multă înţelegere. Dar,vai, nici pomeneală de aşa ceva!
Iar dacă vizitatorii se bulucesc în vastul apartament de la etajul doi, care găzduieşte expoziţia, o fac ca să-şi bată joc de tablouri şi de autorii lor, să gesticuleze, să-şi clameze, sarcastici sau furioşi, ostilitatea şi dezgustul. Curg zeflemele în faţa *Gării Saint-Lazare* şi a *Curcanilor albi* ale lui Claude Monet, în faţa *Balansoarului* şi a *Balului de la Moulin de la Galette* de Renoir, în faţa *Figuranţilor* şi a *Femeii ieşind din baie* ale lui Degas, în faţa *Secerişului la Mont- faucault* al lui Pissarro; se rîde, se rînjeşte în faţa tuturor acestor opere cu care Muzeul Louvre se va făli într-o zi.
Cînd însă vizitatorii trec în salonul cel mare, unde admiraţia prietenilor i-a rezervat lui Cezanne locul de cinste, ilaritatea sau furia lor devin delir. — Un nebun! Un monstru!
— Pînă şi copiii realizează mai mult cînd se joacă de-a hîrtia şi culorile!
Din cînd în cînd, o voce timidă încearcă să facă puţină dreptate,
— Nu se poate tăgădui totuşi că unele lucruri nu sînt

bine redate.
Trudă zadarnică.
— Lucruri bine redate! exclamă peremptoriu criticul Barbuillotte. Într-adevăr, e cu neputinţă să zăboveşti mai mult de zece minute în faţa acestor pînze de senzaţie fără să-ţi aminteşti imediat efectele răului de mare.
Cezanne e copleşit! Din tinereţe şi pînă acum s-a schimbat mult. Nu mai recunoşti în el cîrcotaşul de pe vremuri. La treizeci şi opt de ani e prematur îmbătrînit. Adeseori, seara, cînd sălile s-au golit de vizitatori, urcă pînă la apartamentul de pe rue Le Peletier ca să mai schimbe o vorbă cu prietenii despre expoziţie. Aceştia nu-i pot ascunde insultele al căror obiect este. De altfel, cum ar putea-o face? E de ajuns să deschidă un ziar ca să afle exact ce crede lumea despre el. Cezanne dă din cap copleşit de tristeţe: „Ce lucru înspăimîntător e viaţa !“ Şi totuşi, cît a progresat de-atunci, de cînd arta sa sfida — mai mult prin curaj decît prin meserie — impotenţa Salonului! La izbucnirea războiului din 1870, Cezanne neavînd chef să fie mobilizat, s-a înapoiat în Provence. Refugiat la Estaque, cătun de pescari lîngă Marsilia, a pictat mult; a început să-şi domine temperamentul năvalnic, să se disciplineze.
La o zi sau două după începerea războiului, Cezanne se instalează în preajma lui Camille Pissarro, pe valea Oisei. Continuă astfel o fericită evoluţie, căci nimeni nu este mai apt să exercite o influenţă determinantă asupra acestui jupuit de viu ca blîndul Pissarro. Născut în iulie 1830, în insula daneză Sfîntul Thomas din arhipelagul Antilelor, Pissarro e cu opt ani şi jumătate mai mare decît Cezanne. Îi place să împărtăşească şi altora din experienţa sa, devenită bogată (Corot i-a fost maestru) şi posedă toate calităţile unui excelent profesor, în special răbdarea şi limpezimea expunerii. După mărturia lui Mary Cassat, o pictoriţă americană, „el ar fi învăţat pînă şi pietrele să deseneze corect“. De altfel vom vedea în curînd printre „elevii“ săi pe un bogat curtier ce nu va întîrzia să abandoneze lucrativa sa profesiune pentru a se consacra exclusiv picturii: Paul Gauguin.
Rolul jucat de un asemenea maestru a fost pentru Cezanne capital. Pissarro l-a ajutat sfătuindu-l şi îmbărbătîndu-l. Partizan înfocat al picturii în aer liber şi al culorilor clare — „Pictează totdeauna numai cu cele trei culori primare şi cu derivatele lor imediate^ — îi spunea el lui Cezanne, Pissarro l-a incitat să transpună cu simplitate impresiile vizuale, oferite de peisajele de pe ţărmul Oisei.

Acest act de supunere în faţa naturii a fost deosebit de profitabil pentru Cezanne. Arta lui s-a împlinit. Din clipa aceea Pissarro, care de altminteri avusese totdeauna încredere în el, şi-a dat girul în ceea ce priveşte viitorul artistului.

— Cezanne, — declara el, — va ului pe mulţi dintre cei care s-au pripit să-l condamne.

Artiştii care frecventau cafeneaua Guerbois erau însă departe de a nutri cu toţii aceeaşi stimă pentru Cezanne. Edouard Manet, bunăoară, care refuza cu îndărătnicie să participe la expoziţiile impresio- niştilor, invoca următorul pretext:

— N-o să accept niciodată să mă compromit în societatea domnului Cezanne!

ÎN SFÎRŞIT O FEMEIE

Ceva s-a clintit şi în intimitatea acestui ciufut, în viaţa lui Cezanne a pătruns o femeie. Ei da, sălbaticul care fugea dinaintea fustelor, pe care-l tulbura vederea unei bluze descheiate şi care punea pe seama femeilor tot soiul de uneltiri machiavelice, s-a lăsat sedus — la treizeci şi unu de ani —de către o brodeză care, ca să-şi mai rotunjească puţin veniturile, poza uneori prin atelierele pictorilor. În momentul cînd începe legătura lor, Hortensia Fiquet e o fată de nouăsprezece ani, înaltă, blondă, supusă şi flecară. După doi ani, adică în 1872, îi va dărui un fiu care se va numi, ca şi tatăl, Paul.
Cezanne însă nu va găsi în superficiala Hortensia mîngîierea şi îmbărbătarea de care avea nevoie: fata habar n-avea de pictură şi de altminteri nici n-o interesa. Cezanne s-a ferit cu străşnicie ca tatăl său — de care se teme mai mult ca oricînd — să afle ceva despre această legătură şi paternitatea care a rezultat. De altfel, o dată cu vîrsta, Louis-Auguste devine din ce în ce mai incomod. Îi poartă pică fiului pentru că i-a înşelat speranţele, pentru că a rămas acelaşi mîzgălici ridiculizat de revistele pariziene şi batjocorit la Aix. În timpul şederilor lui Cezanne în Provence, Louis-Auguste îi scotoceşte prin lucruri şi-i deschide scrisorile. Fireşte, bancherul-milionar n-ar accepta pentru nimic în lume să adauge ceva la cei o sută douăzeci şi cinci de franci serviţi lunar drept pensie. Un holtei nici n-are nevoie de mai mult!
Cu o nevastă şi un copil în grijă, Cezanne se descurcă anevoie. încearcă să-şi vîndă pînzele, însă amatorii pe care i-ar putea ispiti operele impresio- niştilor sînt extrem de rari. Din grupul lor, toţi cei care nu dispun de venituri personale se zbat într-o mizerie cumplită. De aceea, cînd li se în- tîmplă să descopere vreun „client“ dispus să le cumpere cu o sută de franci un tablou se grăbesc fericiţi să încheie tîrgul. De altfel, şi-ar da operele şi cu mai puţin, cu cincizeci de franci, cu douăzeci chiar...
Cezanne nu izbuteşte să vîndă nimic sau aproape nimic. Amatori pe care să-i intereseze ce face el nu-s decît doi-trei. Unul e doctorul Gachet, un original, practicînd medicina la Paris, dar locuind o parte din săptămînă la Auvers-sur-Oise. Cezanne
a intrat în contact cu el prin intermediul lui Pis- sarro. Homeopat, frenolog şi chiromancian, dr. Gachet e permeabil la orice noutate. Pictura lui Cezanne l-a sedus şi uneori, pentru a veni în ajutorul pictorului, îi cumpără cîte ceva. Odată, cînd Cezanne propusese unui băcan din Pontoise să-i dea un lot de pînze drept plată pentru o notă a cărei achitare se lăsa aşteptată, medicul fu acela

care intercedă pe lîngă negustor:
— Primeşte tablourile, într-o bună zi vor avea mare preţ.
Un alt amator e Victor Chocquet. Modest funcţionar la Direcţia Generală a Vămilor, acest vlăjgan cu ochi arzători reprezintă însuşi tipul colecţionarului pasionat. În ciuda posibilităţilor financiare restrînse, el a reuşit ca încetul cu încetul, graţie răbdării şi a unui gust sigur, să adune una din cele mai frumoase colecţii artistice ale epocii. Chiar de la prima întîlnire cu o pînză [a lui Cezanne Chocquet a avut o revelaţie fulgerătoare: Un maestru, Aix-ul ne-a dat un maestru! şi nu s-a lăsat pînă n-a făcut cunoştinţă cu pictorul. Cei doi fraternizează pe data; de-aici încolo vor lăcrima împreună de admiraţie în faţa pînzelor lui Dela- croix, pentru care ambii au un adevărat cult.
Chocquet i-a comandat lui Cezanne un portret. Este tocmai portretul expus în clădirea din rue Le Peletier, unde stîrneşte parcă mai multe glume chiar decît restul pînzelor lui Cezanne. Cu cîtva timp în urmă, un oarecare Billoir asasinase în Montmartre o femeie şi o tăiase în bucăţi. Acum, în faţa portretului, se rîde:
— Ia te uită, Billoir făcut în şocolată!

„Dacă vizitaţi expoziţia împreună cu o femeie aflată în poziţie interesantă — scrie „le Charivari'' — *nu care cumva să vă opriţi în faţa „Portretului“ semnat de dl. Cezanne. Capul acela de culoare mastic, atît de straniu la înfăţişare, ar putea-o impresiona pe doamnă prea violent, iar pruncul să capete găl- binare chiar înaintea venirii sale pe lume “*Cezanne oftează, copleşit.

E drept că „rimpressionniste“, revistă al cărei titlu vînzătorii îl strigă în gura mare pe rue Le Peletier, îi cîntă osanale: „Domnul Cezanne este de cincisprezece ani artistul cel mai atacat, cel mai hulit de presă şi public. Nu există epitet insultător care să nu fi fost asociat cu numele lui, iar operele sale stîrnesc şi astăzi un haz nebun. Lumea vine să vadă tablourile domnului Cezanne ca să rîdă pe săturate. În ceea ce mă priveşte, mărturisesc că nu cunosc pictor care să îndreptăţească într-o măsură mai mică rîsul... Cezanne aparţine rasei giganţilor. Şi întrucît scapă oricărei comparaţii, lumea găseşte că-i mai simplu să-l nege; există totuşi în artă destine asemănătoare, şi dacă prezentul îl nesocoteşte, viitorul va şti să-l aşeze printre cei de-o seamă cu el, printre semizeii artei“.

Semizeii artei! Cezanne dă din umeri. Lasă capul în jos, dus pe gînduri.

îşi aminteşte de tatăl său care-l ocărăşte ca pe un copil înapoiat mintal. îşi aminteşte de prietenul său din copilărie, de Emile Zola, care adesea se uită la el prin lornion cu un soi de milă. În ceea ce-l priveşte pe Zola, visele-i sînt pe cale de împlinire. Ultima carte a romancierului — „Cîrciuma“ — cunoaşte un răsunător succes. În lumea literelor nu se mai vorbeşte de altceva. A cincisprezecea, a douăzecea... a treizeci şi cincea ediţie... Zola îşi savurează succesul, un succes al cărui gust — de lucrul acesta scriitorul e încredinţat de multă vreme, — Cezanne nu-l va cunoaşte niciodată. Biet Cezanne! Biată „victimă a operei sale“! Biet artist neputincios, hărăzit ocărilor gloatei şi uitării acesteia!

Aşa şi e: Zola îl priveşte pe Cezanne cu o sfîşie- toare şi amară milă. Dar îl priveşte şi cu interesul viu pe care-l poate nutri un romancier pentru unul din modelele lui. Căci Zola plănuieşte ca în vasta cronică a familiei Rougon-Macquart, din care „Cîrciuma“ reprezintă al şaptelea volum, să introducă la un moment dat un roman consacrat istorieiunui pictor ratat, să studieze „înspăimîntătoarea psihologie a neputinţei artistice^ şi „falimentul geniului^. A şi schiţat de altfel în „Pîntecele Parisului^ un crochiu al viitorului său erou, Claude Lantier — adică al lui Cezanne.

E ora cinci şi Expoziţia s-a închis. Aşezat alături de Pissarro, de Renoir sau de Victor Chocquet, Cezanne ascultă distrat cuvintele de îmbărbătare pe care i le adresează prietenii. Frămîntă în minte sarcasmele tatălui, compătimirile lui Zola, tapajul stîrnit de vizitatori în faţa pînzelor sale, sentinţele nemiloase ale criticii. Şopteşte:

— Ce lucru înspăimîntător e viaţa!

PATIMA CĂRNII

E primăvara anului 1885. Pe domeniul părintesc de la Jas de Bouffan, de lîngă Aix, Cezanne o contemplă pe Fanny, o slujnică tînără, zdravănă şi sănătoasă.

La patruzeci şi şase de ani, aproape chel, cu pleoapele grele, cu obrajii pămîntii şi trupul îngreuiat, pictorul arată cu zece ani mai bătrîn. N-a dobîndit nimic de la viaţă. Nimic! Totul i-a mers pe dos.

Şi iată-l privind-o acum pe femeia asta tînără, cu carnea albă şi pietroasă, care umblă de colo pînă colo prin cramă, mutînd butoaiele cu îndemî- narea unui bărbat. Cezanne o pîndeşte cu privirea, îi ia urma... Domeniul de la Jas de Bouffan e întins; în vastul parc lăsat în paragină, locurile umbrite sînt prielnice. Şi Fanny nu-l alungă cînd pictorul se apropie şi, stîngaci, o sărută.

Cezanne e parcă beat. întors în atelier aşterne îndată pe dosul unui desen o scrisoare pentru Fanny: *V-am văzut şi mi-aţi îngăduit să vă sărut• din clipa aceea am fost cuprins de o tulburare adîncă. Îi veţi ierta unui prieten*, *chinuit de nelinişte, libertatea pe care şi-o ia scriindu-vă. Nu ştiu cum o veţi califica*, *s-ar putea s-o găsiţi excesivă*, *dar pot oare rămîne sub povara acestei nelinişti copleşitoare ?...*
Ce speră timidul Cezanne? Nu-şi dă oare seama că de îndată ce ai săi vor afla că s-a-nhăitat cu o slujnică se vor coaliza ca să curme această legătură, chiar de-ar fi să-l oblige să-şi oficializeze relaţiile cu Hortensia?... Căci, deşi terorizat de bătrîn, Cezanne tot nu s-a căsătorit cu Hortensia Fiquet, mama copilului său, în vîrstă acum de treisprezece ani.
În urmă cu cîţiva ani, Louis-Auguste a aflat cîte ceva despre menajul clandestin al pictorului şi luni de zile, cuprins de o neagră furie, s-a înverşunat în a-i pune mii de beţe-n roate. I-a redus pensia lunară la o sută de franci, ba l-a ameninţat c-o va reduce şi mai mult.
— O să te scap eu de plodul ăsta! mîrîia el. Cezanne îşi instalase mica-i familie la Marsilia; el însă era silit să locuiască la Aix, alături de tatăl său; mai mult chiar, Louis-Auguste cerea în mod categoric ca fiul să fie prezent la toate mesele.

Odată, ducîndu-se la Marsilia să-şi vadă copilul, Cezanne a scăpat trenul de întoarcere. Ce era de făcut? Ei bine, pentru a putea fi totuşi prezent la cină, Cezanne străbătu pe jos cei treizeci de kilometri care separau Aix-ul de Marsilia. Într-atît era de mare teama pe care i-o inspira tatăl 1 Ori la vremea aceea — 1878 — pictorul avea treizeci şi nouă de ani, iar Louis-Auguste — optzeci!
Acum însă bătrînul a început să se ramolească. Nu-l mai preocupa nici „mîzgîliciul" de fi-su, şi nici altceva. Se pare că i-a rămas treaz doar un singur simţămînt: pasiunea pentru aur. Adesea cei din jur îl pot zări pornind-o prin parcul de la Jas; merge agale, dar de îndată ce se crede neobser-vat, se repede şi îngroapă în vreun loc mai dosnic cîteva monezi.
Ramolismentul lui Louis-Auguste nu lasă însă clanul Cezanne fără căpetenie. Fire tot atît de autoritară, Maria, sora pictorului, conduce acum treburile familiei. Şi evident, intervine energic de îndată ce află de aventura amoroasă a fratelui său. Hotărît lucru, sărmanul de el, e incapabil să se conducă singur. Nu-i destul că trăieşte în concubinaj ; nu-i destul că se face de rîsul lumii cu picturile lui aiurite; trebuia acum să mai dea şi-n patima cărnii, la patruzeci şi şase de ani, cu o slujnică de la conac!
Maria Cezanne o dispreţuieşte adînc pe Hortensia Fiquet; dar dacă Paul trăieşte marital cu ea, atunci s-o ia de nevastă!
Cezanne se zbuciumă căutînd o ieşire. Ca să scape de soră-sa (şi de Hortensia, prea fericită de prilejul ce i se oferă de a-şi regulariza situaţia), pictorul alege soluţia ce l-a slujit atît de des în certurile cu tatăl: fuga. Revine aşadar în regiunea pariziană şi se refugiază la Renoir, care locuia în La Roche- Guyon.
Refugiu iluzoriu! Hortensia, care-l urmărise, soseşte la rîndu-i în la Roche-Guyon.
Cezanne o şterge din nou. Speră ca Fanny să-i scrie; i-a cerut lui Zola să primească şi să-i reexpe- dieze scrisorile. Febril, nerăbdător, se opreşte la Villennes, la Yernon... Dar vai, Fanny nu dă nici un semn de viaţă.
Atunci, capitulează brusc: se va căsători cu

Hortensia. înainte de asta însă şi înainte de a reveni în Provence, Cezanne se abate să-l salute pe Zola, pe care nu-l mai văzuse de trei ani. Relaţiile dintre cei doi prieteni din copilărie s-au cam răcit. Succesul lui Zola a sporit din an în an. în 1880, cînd a apărut „Nana“, cele cincizeci şi cinci de mii de volume istorisind aventurile curtezanei s-au vîndut chiar din prima zi. Pretutindeni cartea aceasta scandaloasă constituia subiectul discuţiilor. De altfel, ar fi fost cu neputinţă ca cineva să-i ignore existenţa:

editorul folosisetoate procedeele publicitare posibile: anunţuri în presă, afişe pe ziduri, „oameni sandvici“ de-a lungul bulevardelor. Pe la colţuri de străzi, cîntă- reţi ambulanţi vindeau romanţe cu titluri sugestive *„Belle Nana*, *fais pas la Tata“* sau „La *femme* â *papa cest Nana*u*

Un succes imens, un succes reeditat cu fiecare nouă carte a romancierului; cu„Germinal“ în anul acesta. Prietenul lui Cezanne nu mai locuieşte acum la Paris decît trei-patru luni pe an. Şi-a cumpărat la Medan o casă de ţară, pe care o măreşte şi-o înfrumuseţează continuu. Biroul e o încăpere de zece metri pe zece, împodobită cu tapiserii, armuri, statui şi o mulţime de bibelouri heteroclite — veritabil amalgam de falsuri şi piese autentice. Aici, instalat într-un jilţ Louis XIII, în faţa unui cămin monumental, lucrează Zola.

Romancierul posedă vreo zece tablouri de Cezanne, dar doamna Zola a avut grijă ca încă de mult ele să dispară de pe pereţi, surghiunindu-le printre pînzele de păianjen din pod. (Unul dintre ele a fost într-atît acoperit de praf, încît n-a putut fi descoperit decît la douăzeci şi cinci de ani după moartea scriitorului, adică în 1927.)

Prodigioasa reuşită a lui Zola îl striveşte pe Cezanne. El, eternul refuzat al Salonului, se socoate o fiinţă cu totul neînsemnată alături de vechiul său tovarăş.

După dezastruoasa experienţă din 1877, Cezanne nu se mai încumetă să participe la o expoziţie impresionistă, ci preferă să-şi încerce norocul tot la Salonul oficial. Dar juriul îi respinge lucrările cu exasperantă regularitate. Eşec în 1878. Eşec în 1879. Eşec în 1880. Eşec în 1881. E ceea ce Cezanne numeşte „ghilotina sufletului“.

* Echivalenţa grotescă a acestor improvizaţii groteşti ar suna cam aşa: „Frumoasă Nănică, n-o fă pe tăntica“; „Fetiţa lu’tătuţa, e Nănuţa“. (N.T.)

În 1882, prietenul său Guillemet, care ca membru al juriului pledase în van ani de zile cauza lui Cezanne în faţa areopagului academic, se oferă să uzeze de „dreptul de caritate^. Conform acestui drept, oricărui membru al juriului îi era îngăduit să salveze „din caritate^ o operă dintre cele res-

finse.

n lipsa unei primiri cu surle şi tobe, Cezanne consimte cu bucurie să fie admis la Salon chiar şi în aceste condiţii. Din nefericire, tabloul său — un portret — a trecut cu totul neobservat. Doar un singur critic l-a menţionat, dar şi asta-n treacăt: „Umbra orbitei şi cea de pe obrazul drept făgăduiesc un viitor colorist^.

Ce batjocură !

— Izolarea, iată tot ce merit! constată cu amărăciune Cezanne.

Şi totuşi se îndărătniceşte să muncească, pictînd portrete, peisaje, naturi moarte. Cînd vrea să picteze o natură moartă, începe prin a potrivi obiectele — un pahar, o ulcică, o farfurie cu fructe, apropiind unele, depărtînd altele, dozînd umbrele, întărind ori îndulcind contrastele, migălind pînă cînd ansamblul „constituie un motiv“.

— Compoziţia culorii, compoziţia culorii, asta e totul — monologhează el. La fel compunea şi Veronese!

Uneori, istovit de extraordinara tensiune în care munceşte, pictorul se întrerupe pentru puţin timp şi se odihneşte citind ori frunzărind cîte o lucrare de artă plină cu reproduceri mediocre. în cursul vieţii, n-a prea avut prilejul să viziteze multe muzee. Nu le-a văzut decît pe cel din oraşul natal — Aix — şi Louvre-ul. Reproducerile de care pomeneam e tot ceea ce va cunoaşte vreodată în legătură cu anumite capodopere. Dar de imaginat şi le imaginează foarte bine.

Cezanne îşi reia paleta. Ducînd mîna streaşină la ochi, observă din nou obiectele de pe masă.

— Al dracului şmecher Chardin cu viziera aia a lui! În acest fel am o viziune clară a planurilor. Pune o tuşă pe pînză, se opreşte şi iar începe săstudieze jocul reflexelor care fac ca obiectele să se coloreze reciproc.
înaintează cu o încetineală extremă, muncind la operele sale luni şi ani în şir, modificîndu-le într-una, nefiind niciodată pe deplin mulţumit. Ce pînze se vor naşte, însă, din truda asta îndărătnică ! Să le cităm doar pe cele care într-o bună zi vor intra la Louvre: iată *Plopii*, *Podul de la Mennecy*, iată *Estaque*-ul, iată o vedere a golfului Marsiliei şi iată *Natura moartă cu supieră.* Atîtea înfrîngeri şi insuccese l-au făcut umil, extrem de umil. A citit „*Capodopera necunoscuta*a lui Balzac, în care romancierul istoriseşe drama unui artist de geniu, Frenhofer, care „tot căutînd din răsputeri a ajuns să se îndoiască de însuşi obiectul căutărilor sale“.
— Eu sînt Frenhofer! exclamă Cezanne.
E oare un pictor de geniu? Sau doar un biet halucinat? Iată o întrebare pe care Cezanne şi-o pune adesea.
TRĂDAREA PRIETENULUI
în faţa lui Zola, Cezanne se simte stînjenit; stînjenit de această vastă locuinţă din Medan, de luxul care-l înconjoară, stînjenit de şleahta de servitori care-l observă cu zîmbete sarcastice pentru că e prost îmbrăcat, şi niciodată nu ştie ce trebuie să facă cu el însuşi. în plus, îl agasează şi relaţiile romancierului.
— Cînd eram acolo i-a sosit în vizită nu-ş ce mare grangur — bombăne Cezanne. A sosit domnul, Busnach (cel care a adaptat pentru teatru „Nana“ şi „Cîrciuma“). Pe lîngă un om atît de mare, ce mai sîntem noi, ăştilalţi? Un nimic, este?
Şi astfel Cezanne a rărit, iar apoi a întrerupt complet vizitele la Zola. Cea de acum nu va fi nici ea prelungită. Clipele de exaltare trăite împreună la colegiul din Aix, iar apoi la Paris, pe vremea debutului lor, au rămas acum departe, în urmă. [*]
Şi dacă privirea lui Zola mai stăruie din dosul lornionului asupra lui Cezanne, ceea ce vede romancierul nu mai este prietenul său de odinioară, ci eroul viitoarei sale cărţi. Căci de două luni şi jumătate Zola lucrează la noul său roman: *Opera.* Iar *Opera* este romanul lui Cezanne, romanul geniului avortat.
Cezanne revine în Provence, revine la laboriosul său anonimat.
În aşteptarea căsătoriei — care va fi celebrată cu maximum de discreţie la 28 aprilie 1886, pictorul se

*

instalează la zece kilometri de Aix, în micul burg Gardanne. Aici pictează vechile case grămădite în jurul clopotniţei şi muntele Sainte- Yictoire, a cărui masă luminoasă se detaşează la orizont.
Cu cîteva săptămîni înainte de a o conduce pe Hortensia în faţa ofiţerului stării civile, primeşte *Opera.*
Cumplită lovitură!
în timp ce la Paris lumea se întreabă cine ar putea fi artistul care i-a slujit lui Zola drept prototip al lamentabilului său erou — Claude Lan- tier — el, Cezanne, se recunoaşte fără nici o greutate.
De altfel, chiar dacă ar vrea, n-ar fi chip să se amăgească. Tinereţea comună, studiile la colegiul Bourbon, excursiile prin ţinuturile Provencei, întrunirile de la cafeneaua Guerbois, (în carte cafeneaua Baudequin) — toate acestea romancierul s-a îngrijit să le evoce cu fidelitate. De altminteri, el însuşi ia parte la acţiune sub numele de Sandoz.

Cezanne citeşte, citeşte rănit la fiecare pagină de condamnarea pe care Zola o pronunţă, pe un ton de supărătoare compătimire, la adresa eforturilor, operei şi vieţii lui Lantier-Cezanne: „O *luptă necurmată, o muncă de zece ceasuri pe zi, o dăruire a întregii mele fiinţe. Ca să urmeze, ce? Ca după douăzeci de ani închinaţi unei singure pasiuni să ajung aici, la această mîzgăleală... Atîtea nădejdi,atîtea chinuri*, *o viaţă prăpădită în muncile istovitoare ale facerii şi fătul să-mi fie ăsta, Dumnezeule*, *ăsta* /...”

Cezanne spumegă:

— Emile ar fi vrut pe semne să bag femei în peisajele mele, tot soiul de nimfe ca papa Corot în pînzele lui cu pădurea de la Ville-d’Auray... Cretinul dracului!

În finalul cărţii, eroul ei se sinucide.

— Nu-i poţi cere cuiva, care nu se pricepe, să spună lucruri inteligente despre pictură, — ful- minează Cezanne, — dar, fi-rar să fie, cum de îndrăzneşte să pretindă că un pictor se sinucide numai pentru că a făcut un tablou prost? Cînd un tablou e ratat, îi zvîrli dracului în foc şi începi un altul!

Claude Lantier a distrus treizeci şi trei de ani de prietenie; Cezanne şi Zola nu se vor mai revedea. Cu şevaletul pe umăr şi cu o nouă rană în suflet, pictorul bate cîmpia gardannă.

— Există o clipă a acestei lumi vremelnice. S-o pictezi aievea. Şi pentru asta să uiţi totul!...

O ÎNTÎLNtRE LA PAPA TANGUY

Vara lui 1886. În tot Parisul e un singur loc unde amatorul ar putea găsi pînze de Cezanne: la papa Taiiguy, pe rue Clauzei.

Un tip ciudat, acest modest negustor de culori din Montmartre!

Julien Tanguy e un breton din Cotes-du-Nord. A fost pe rînd ipsosar, cîrnăţar, impiegat la gară şi, în sfîrşit, angajatul unei firme de vopsele, unde a lucrat la malaxarea culorilor. Mai tîrziu, cu cîtăva vreme înaintea războiului din 1870, s-a stabilit pe cont propriu ca vînzător ambulant de culori; produsele şi le vindea pictorilor care lucrau „după natură“ în împrejurimile Parisului, la Barbizon, Ecouen sau Argenteuil. În felul acesta a intrat în legătură cu numeroşi impresio- nişti.Comuna din 1871 a fost cît pe-aci să pună capăt definitiv acestor relaţii. Socialist înflăcărat, prins de trupele monarhiste cu arma în mînă, papa Tanguy a scăpat doar printr-o minune de plutonul de execuţie. Eliberat după doi ani de ocnă, el şi-a deschis o dugheană — la poalele Butte-ei*. O inimă de aur acest papa Tanguy! Nevoile în care se zbat pictorii îl înduioşează, fapt pentru care le acordă nu numai credite pe termene lungi, ba i se întîmplă să le accepte şi pînzele drept plată. Evident, acest fel de a concepe negoţul nu-l putea duce la bogăţie. Adesea, papa Tanguy trăieşte strîmtorat, ca să nu spunem în mizerie, dar nu şi-ar ierta să facă avere.
— Cine trăieşte cu mai mult de cincizeci de centime pe zi e o canalie, obişnuieşte el să declare, bolovănindu-şi ochii albaştri şi candizi.
Îi iubeşte pe pictorii „săi“. Cu toţii folosesc tonurile clare ale impresioniştilor, „domnii de la şcoală“, cum le spune el plin de respect. Pictura în culoare deschisă a devenit crezul său artistic. Dimpotrivă, bitumul, „zeama de tutun‘c folosită de medaliaţii Salonului îi inspiră o adevărată oroare.
Cînd se iveşte vreun amator, papa Tanguy îi prezintă operele pe care artiştii le-au depozitat la el, ori pe care le-a căpătat în schimbul tuburilor cu culoare şi a pînzei. Taciturn, el se strecoară în încăperea din fundul prăvălioarei, de unde aduce tablouri de van Gogh, Pissarro, Gauguin, Ce- zanne, pe care le aşază pe scaune căutîndu-le lumina cea mai potrivită. Apoi, aşteaptă ca vizitatorul să-şi spună părerea.
Cezanne — nu-i spune altfel decît domnu’ Ce- zanne — este, alături de Van Gogh, pictorul său preferat. De cîte ori izbuteşte să vîndă vreuna din operele lui, îl cuprinde o nespusă bucurie. Aceste opere le-a împărţit în două, după mărime: cele

* La Butte—colină pe care şi în jurul căreia e aşezat cartierul parizian Montmartre (N.T.)

\mari, pe care cere o suta de franci, şi cele mici pe care le dă cu patruzeci.
Există însă şi pînze de-ale lui Cezanne, pe care nu le-ar ceda pentru nimic în lume. De aceea, cînd se întîmplă ca un amator să întrebe de preţul lor, papa Tanguy enunţă, roşindu-se, o cifră ce i se pare fabulos de mare: patru, cinci sau chiar şase sute de franci. Bineînţeles, amatorului îi piere pe dată cheful să mai insiste.
Singurul lucru care întunecă bucuria lui Tanguy e faptul că nu l-a putut îndupleca pe Cezanne să-i împărtăşească admiraţia pentru Van Gogb. în vara de care vorbim, vara anului 1886, papa Tanguy i-a invitat pe amîndoi la dejun. După masă olandezul i-a arătat provensalului pînzele sale. Cezanne le priveşte atent. Dă gînditor din cap. Pietura aceasta halucinantă îl şochează. O mărturiseşte fără-nconjur.
— Zău aşa, asta-i pictură de nebun! încrederea luipapaTanguy în„domnu’“Cezanne este într-atît de totală, încît suma pe care pictorul a ajuns să i-o datoreze a căpătat, pe parcursul timpului, proporţii considerabile, depăşind cifra de patru mii franci-aur.
Această datorie va putea fi, în sfîrşit, achitată integral. La 23 octombrie 1886, bătrînul Cezanne moare. Trăise optzeci şi patru de ani. Şi deşi Louis- Auguste îşi sîcîise fiul în fel şi chip, Cezanne suferă intens.
— Tăticul meu! geme el. Tăticul meu!...
El, Louis-Auguste, nu fusese un biet „ratat“. Iubise banul şi trăise numai pentru el. Fără o leţcaie la începutul drumului îl sfîrşise putred de bogat. Reuşise, care va-să-zică, în viaţă! Moştenirea lăsată se ridica la un milion două sute de mii franci-aur.

Evident, nu-şi înţelegea fiul. Era complet opac la pasiunea pentru pictură, care-l devora pe Cezanne. Dar fără acest părinte despotic, fiul s-ar mai fi putut dărui artei sale cu atîta libertate? Ce'-ar fi făcut, dacă ar fi fost nevoit să-şi cîştige pîinea cea de toate zilele? Pentru care din meseriis-ar fi dovedit apt? Căci singurul lucru pe care Cezanne se pricepe să-l facă e jocul formelor şi al culorilor; să picteze — şi numai atît! —toate acele capodopere pe care juriul Salonului le so- coate nişte biete mîzgăleli.

A doua zi, Cezanne va spune:

— Tatăl meu a fost un om genial. Mi-a lăsat o rentă de douăzeci şi cinci de mii de franci!

În succes însă nu mai crede. Şi dacă nu încetează să picteze, dacă se înverşunează mai departe în „urmărirea himerică a artei“ — cum îi spune el — o face doar din nevoia neînfrînată de a-şi traduce pe pînză „micile senzaţii^.

Pe măsură ce înaintează pe acest drum căutările devin mai complexe, exigenţa mai mare şi revenirile asupra aceleiaşi pînze mai dese. Cere modelelor sale o imobilitate perfectă, de-a lungul unor şedinţe de poză interminabile. Ele trebuie să stea, ca „un măr“.

— Ce mărul mişcă? se răţoieşte el la Hortensia de fiecare dată cînd, istovită, femeia îşi îngăduie o mişcare.

Într-o zi, bunăoară, băiatul unui cizmar îi pozează pentru o scenă de Mardi-Gras*. Sleit de puteri, după ce stătuse ţeapăn cîteva ore-n şir, puştiul leşină. Furat de lucru, Cezanne abia dacă bagă de seamă cele întîmplate.

La fel cum nu bagă de seamă goana zilelor, trecerea anilor... Trăieşte ca într-o altă lume...

Dar în timp ce din pînzele sale se desprinde tot mai pregnant impresia unui echilibru suveran el, omul, devine din ce în ce mai instabil, mai nervos, mai iritabil şi mai deconcertant.

* Ultima zi a carnavalului (N.T.)

Suferă, în prezent, de diabet şi boala îl dezechilibrează şi mai mult. Izbucneşte în furii cumplite pentru orice fleac. Nu mai suportă nimic: scîr- ţîitul unei roţi, ţipetele unor copii sînt de ajuns ca să-l scoată din sărite. O părere, alta decît a lui, şi explozia-i gata! Detestă mulţimea şi-i place numai singurătatea şi tăcerea.Nevastă-sa, care dorise dintotdeauna să călătorească şi să profite cît de cît de norocul venit, ce-i drept cam tîrziu, izbuteşte să-l tîrască după sine în Elveţia. Acolo, Cezanne se plictiseşte de moarte, nu ştie ce să le vorbească oamenilor cu care stă la masă. Pe cînd locuiau la Fribourg, familia Cezanne asistă întîmplător la o manifestaţie an- ti-religioasă. Cele văzute îl tulbură într-atît pe pictor — devenise între timp extrem de credincios — încît îşi părăseşte brusc nevasta şi dispare. Hortensia răscoleşte în van Fribourgul. Abia după patru zile o scrisoare, trimisă chiar de el, o vesteşte că se află la Geneva.

Puţinii prieteni nu pot prevede niciodată primirea ce le-o va face, şi din pricina asta sînt veşnic plini de menajamente. Dacă cineva cutează să-şi exprime părerea despre cutare sau cutare lucru, o face cu maximum de circumspecţie. Dar şi opiniile lui Cezanne variază de la oră la oră. Despre Claude Monet, de pildă, vorbeşte cînd cu entuziasm: „E cel mai tare dintre noi toţi. Locul lui e la Louvre...", cînd cu dispreţ, tratîndu-l de „ticălos".

Cu toate acestea, Claude Monet este unul dintre cei care se străduiesc să-i facă plăcere lui Cezanne. Din această dorinţă îl şi invită într-o zi la proprietatea sa de la Giverny, unde urmau să se adune Rodin, Clemenceau, Octave Mirbeau şi criticul de artă Gustave Geoffroy. Monet, căruia nu-i erau străine ciudăţeniile lui Cezanne, se întreba, de altminteri cu tăinuită nelinişte, cum avea să se desfăşoare această întîlnire.

Contrar temerilor, Cezanne se dovedeşte de o amabilitate excepţională. În mod vădit, cunoştinţa cu aceste personaje celebre îl încîntă. îl încîntă chiar într-un mod excesiv, lucru de care-şi dau seama toţi cei prezenţi. Astfel, de pildă, trăgîndu-i de-o parte pe Mirbeau şi Geoffroy, pictorul le strecoară la ureche cu privirea înceţoşată de lacrimi următoarea observaţie uluitoare:

— Ah, domnul Rodin nu-i de loc fudul! Aţi văzut, a dat mîna cu mine. Un om cu decoraţie!...Masa îl aţîţa şi mai tare. După dejun, în timp ce grupul de invitaţi o pornise la plimbare prin grădină, iată-l pe Cezanne că se aruncă în genunchi în faţa lui Rodin, ca să-i mulţumească încă o dată pentru strîngerea de mînă primită.
Atîta umilinţă îi descumpăneşte pe cei care-i cunosc geniul. Iar numărul acestor invitaţi este pe zi ce trece tot mai mare şi mai mare.

SCANDALOSUL LEGAT AL DOMNULUI CAILLEBOTTE

— Dacă vreţi să învăţaţi cum se pictează, privi- ţi-l pe Cezanne, spusese Pissarro fiilor săi. Neabătut, Cezanne îşi urmează drumu-i solitar, purtînd în suflet amărăciunea neizbînzii. Operele sale încep însă să trezească un interes din ce în ce mai viu printre anumiţi pictori şi amatori. Tineri artişti se duc la papa Tanguy să studieze pînzele lui Cezanne, aşa cum s-ar duce la Louvre. Operele acestea îi fascinează. Cine ar putea fi autorul? Nimeni nu-l cunoaşte pe acest Cezanne, nimeni nu l-a văzut la faţă. Fireşte, Tanguy le-ar putea potoli curiozitatea. Dar încurcăturile pe care le-a avut. cu autorităţile în timpul Comunei l-au făcut pe bătrîn să fie bănuitor faţă de toată lumea. Se teme de poliţie, de denunţători şi iscoade. De aceea tace. Unii îl socot pe Cezanne mort; alţii gîndesc că nici n-a existat vreodată, că sub acest pseudonim trebuie să se ascundă cine ştie ce pictor celebru, că nu-i vorba decît de un „mit“. Şi în sprijinul acestei teze e invocat misterul ce învăluie identitatea lui Homer şi a lui Shakespeare.

în mai 1891, Emile Bernard consacră lui Cezanne un fascicol al colecţiei „Oameni de azi". Un an mai tîrziu, în 1892, Georges Lecomte acordă în cartea sa despre „Arta impresionistă^ un spaţiu îndeajuns de mare pictorului din Aix, lui şi „artei extrem de sănătoase şi integrale ale acestui admirabil instinctiv^. Din momentul acela, renumele lui Cezanne va începe treptat să se răspîn- dească.în ianuarie 1894, papa Tanguy moare în urma unui cancer la stomac. Tablourile sale urmează a fi vîndute la casa Drouot. În aceeaşi lună se stinge din viaţă pictorul şi colecţionarul Gustave Caii- lebotte, un alt prieten înfocat al impresioniştilor. Murind, el a lăsat prin testament statului colecţia sa constituită dintr-o serie de remarcabile opere ale picturii moderne: *tr i* tablouri de Manet, şaisprezece de Claude Monet, opt de Renoir, optsprezece de Pissarro, şapte de Degas, nouă de Sisley şi patru de Cezanne. Un adevărat bolovan în ograda „bozarzilor".

Legatul acesta îi pune însă într-o încurcătură grozavă pe reprezentanţii Statului, pe directorul Institutului de Arte Frumoase şi pe conservatorul muzeului Luxembourg. Dacă-l acceptă, înseamnă ca tablourile care-l constituie să fie admise în muzeul Luxembourg. Ori asta ar dezlănţui un adevărat scandal! De pe acum pictorii acade- mişti şi partizanii lor reacţionează cu violenţă. Pe de altă parte, dacă-l resping, înseamnă să se acopere de ridicol, întrucît cu excepţia lui Cezanne, pictorii vechiului grup impresionist, chiar dacă sînt combătuţi în continuare, îşi au în prezent adepţii lor, iar operele lor sînt solicitate şi cumpărate la preţul curent de cîteva mii de franci.

Mai de voie, mai de nevoie, reprezentanţii Statului acceptă deci în principiu legatul, rezervîn- du-şi însă dreptul să procedeze la o triere a colecţiei. Pertractările durează un an şi ceva. Pînă la urmă, statul va respinge un Manet, opt Monet, unsprezece Pissarro, trei Sisley, doi Renoir şi doi Cezanne.

în tot timpul acestor negocieri, academiştii tună şi fulgeră. Spumegînd, Gerome declară unui trimis al revistei *„Journal des a,rtistes":*

„Trăim într-un secol al degradării şi al imbecilităţii ______Nivelul unei întregi societăţi scade văzînd cu ochiul. Sînt acolo şi tablouri de-ale domnului Manet, aşa-i? De-ale domnului Pissarro şi de-ale altora? O spun şi o repet: pentru ca statul să accepte asemenea gunoaie, trebuie să existe pe undeva o grava gangrena morală... Nişte anarhişti! Nişte nebuni! Toţi ăştia pictează la balamucul doctorului Blanche (celebru alienist pe vremea

aceea — N.A.) şi nu pictează, ci se scapă pe ei cu culori, ascultaţi ce vă spun... Lumea glumeşte, unii zic: „Nu-i nimic, vom vedea mai tîrziu... Ei bine, nu, ăsta-i sfîrşitul naţiunii, sfirşitul Franţei!“ Portretistul Gabriel Fernier nu-i nici el mai puţin indignat:
j?Nu vreau să vă vorbesc prea mult despre aceste persoane — izbucneşte el — pentru că nu le cunosc şi nici nu ţin s-o fac. E de-ajuns să întrezăresc ceva făcut de ei, ca s-o iau la goană. În ceea ce-i priveşte, am o singură părere: nimeni n-ar trebui să-i trateze altfel decît cu picioare-n fund!“ în acest context, la 2 iunie 1894, la casa Drouot, are loc vînzarea colecţiei Tanguy. Licitările anemice şi rezultatele lor mediocre par a da dreptate pontifilor artei academice. Şase tablouri de Cezanne sînt adjudecate la preţuri variind între nouăzeci şi cinci de franci şi două sute cinsprezece, suma totală fiind de nouă sute doi franci.
La terminarea licitaţiei, comisarul cu preţurile ţinu chiar să-l felicite pentru „curaj“ pe unul din cumpărători, căruia îi fuseseră adjudecate cinci din cele şase pînze de Cezanne. Cumpărătorul cu pricina era un tînăr de origine creolă, cu vorba sî- sîită şi aerul adormit. Debuta în negoţul cu opere de artă şi ceru chiar o păsuire la plata pînzelor. îl chema Ambroise Vollard.
„NU-S CHIAR NEMULŢUMIT DE PIEPŢII CĂMĂŞII, DOMNULE VOLLARD.
— Ia spuneţi-mi...
Aceste cuvinţele Ambroise Vollard le repetă adesea. De curînd şi-a deschis o galerie de talouri pe rue Laffitte; ar vrea să-şi vadă negoţul prosperînd, dar aşteaptă să-i vină ceasul lară pripeală. Pînă atunci, cîntăreşte, socoate, se informează.

la spuneţi-mi.Pissarro l-a sfătuit insistent pe Vollard să-l scoată la lumină pe vechiul său prieten Cezanne. Renoir considera şi el ca fiind deplorabilă obscuritatea în care continua să rămînă acest artist, după părerea sa unul dintre cei mai mari. Degas exprima acelaşi sentiment.

Între timp, problema donaţiei Caillebotte a fost finalmente rezolvată. Două din pînzele lui Cezanne, *Curte de fermă din Anvers* şi *Estaque* vor figura în curînd în sălile Luxembourgului. Vollard se decide: dacă pictorul e de acord, îi va organiza o mare expoziţie. Dar pentru asta e nevoie ca mai întîi de toate să fie descoperit Cezanne. Şi cum acesta rătăceşte mereu dintr-un loc într-altul, nimeni nu ştie unde ar putea fi de găsit. La un moment dat, Vollard este încunoştiinţat cum că ar fi fost zărit cu şevaletul în pădurea Fontaine- bleau. Cutreieră toată regiunea şi află că Cezanne pictase, într-adevăr, la Fontainebleau şi Avon, dar că se înapoiase la Paris. Care-i adresa lui actuală? Nimeni n-o ştie cu precizie, dar cineva pare să-şi amintească de faptul că strada indicată de Cezanne purta „un nume de sfînt combinat cu unul de animal".

Informaţie din cele mai vagi şi totuşi suficientă ca să-l conducă pe Vollard pe rue Pions-Saint-Paul. Aici, negustorul este ferm hotărît să-şi continue investigaţiile din casă-n casă. Norocul îi surîde însă chiar de la numărul 2, unde îl întîlneşte pe fiul artistului, care-i făgăduieşte să-i scrie de îndată tatălui său, căci Cezanne se şi reîntorsese la Aix.

După cîtva timp, Vollard primeşte, trimise alandala, fără şasie făcute doar sul, circa o sută cincizeci de pînze. Cu neputinţă să le atîrne pe toate în dugheana lui. Dar ăsta să fie tot necazul! Ce nu încape agăţat pe pereţi, va fi înşirat de-a lungul lor.

*Inaugurată în decembrie 1895, expoziţia se impune aproape imediat ca fiind evenimentul artistic al anului. Parisul află peste noapte cine-i Cezanne; arta sa devine obiectul unor discuţii pasionate.*Cutare critic declară despre Cezanne că este *un mare veridic*, *înflăcărat şi naiv*, *auster şi nuanţat* şi c*a. va ajunge la Lourve*; un altul îi tratează operele drept curate sminteli şi evoca *viziunea de coşmar a acestor atrocităţi în ulei depăşind limitele potlogăriei legal admise.*
Toate aceste dispute, toată această zarvă atrage cumpărătorii în galerie. Printre alţii, pe Auguste Pellerin, regele margarinei şi pe fostul suveran al Serbiei, Milan Obrenovici al IV-lea. Acesta din urmă are de altfel o reflecţie neaşteptată:
— Oare de ce — îi spune el luiVollard — nu-l sfătuiţi pe Cezanne ăsta al dumneavoastră să picteze şi niscaiva muieruşti mai nostime?
O dată cu această expoziţie, de o decisivă importanţă, începe gloria pictorului dinAix, o glorie ce de aici încolo va creşte an de an, în pofida oricăror curente ostile. Chiar el, Cezanne, realizează însă toate acestea? Nu! Dezamăgit, minat de diabet, artistul a îndurat prea multe insatisfacţii pentru a mai putea simţi acest vînt prielnic. Dovadă e că nici măcar n-a socotit necesar să vină la Paris.
E drept că unele ecouri stîrnite de expoziţia sa au ajuns pînă la Aix, dar aici ele au trezit mai mult invidii decît admiraţie. Cum aşa? Să i se cînte osanale acestui Cezanne, acestui maniac cu hainele mînjite de vopsele, cînd există la Aix atîţia artişti cu adevărat demni de atenţia criticilor, artişti „buni[a], care au făcut studii regulate la Şcoala de Arte Frumoase şi-au fost acceptaţi la Salon!
— La zid cu tine! Pictori dintr-ăştia trebuiesc împuşcaţi! îi strigă un oarecare, văzîndu-l pe stradă.
După spusele unui alt concetăţean, notorietatea artistului se întemeiază pe un tablou reprezentînd un om instalat în nacela unui balon şi fâcîndu-şi nevoile din înaltul cerului.
— Să fim drepţi, preciza respectivul personaj — fecalele erau într-adevăr o admirabilă operă picturală. Dar atîta tot, căci restul nu era nici măcar desenat, o mîzgălitură de copil!
în ceea ce-l priveşte pe conservatorul muzeului din Aix, Henri-Modeste Pontier, acesta declarase sus şi tare că

atîta timp cît va fi el în viaţă,nici o pînză de-a lui Cezanne nu va intra în colecţiile pe care le are în grijă*.

— *Vai pinta de gabi!* (în dialectul provensal: mergi de pictează coteşte!) — îi strigă pe stradă bătrînului artist, copiii.

Aşa stînd lucrurile, e oare de mirare că Cezanne nu realizează întruparea acestei glorii? Cînd, într-o zi, un tînăr poet, pe nume Joachim Gasquet, fiul unui brutar din oraş, care-i văzuse pînzele, îl opreşte ca să-i spună cît îl admiră, Cezanne izbucneşte:

— Pe mine să nu mă iei peste picior, flăcăule, auzi!

Tatăl, un prieten de al pictorului, intervine, ates- tînd sinceritatea fiului. Atunci Cezanne îl roagă pe Joachim Gasquet să se aşeze lîngă dînsul. Glasul îi tremură:

— Eşti tînăr. Nu ştii... Ascultă-mă. Sînt un nefericit şi nu trebuie să-mi porţi pică. Cum să cred că-mi guşti pictura, cînd toţi ăştia... care ouă cîte-un articol despre mine, n-au priceput o iotă? Şi cît rău mi-au făcut!... Şi zici că pînza aia cu muntele Saint-Victoire ţi-a mers cel mai tare la inimă? Ia te uită? Îţi place, ai? Mîine o ai acasă. Şi o şi semnez!

— Maestre...

— Taci, taci, băiatule! Nu-s decît o gloabă bătrînă, căreia-i vine să plîngă ascultîndu-te.

De zeci de ori şi-a oferit pînzele concetăţenilor. Dar care dintre ei le-a apreciat? Azvîrlite prin poduri au rămas să mucegăiască laolaltă cu vechiturile de prisos.

* Cuvînt pe care şi l-a ţinut. Pînă la moartea lui — 1926 — muzeul din Aix n-a posedat nici un Cezanne (N.A.)

Toate astea, Ambroise Vollard le ştie. Şi întrucît, aşa cum e firesc, doreşte să achiziţioneze un număr cît mai mare din tablourile lui Cezanne, iar în plus să-l cunoască şi pe artist, vine la Aix în 1896, în timpul vizitei, Cezanne se arată cum nu se poate mai afabil; asta pînă-ntr-o zi, cînd la un dejun, Vollard declară, fără nici un gînd rău, de altminteri, că Gustave Moreau este un excelent profesor. La auzul cuvîntului „profesor^, Cezanne se înăbuşe de furie, sparge un pahar, urlă:

— Toţi profesorii sînt nişte lepre, nişte hahalere; n-au nimic în burrrtă!

De altfel, pe Vollard nu-l mai miră nici pînzele sfîşiate cu cuţitul din atelierul pictorului, nici o natură moartă — *Merele* — pe care într-un acces de furie Cezanne a aruncat-o pe fereastră şi care spîn- zură acum de creanga unui cireş.

Oricum ar fi, vizita lui Vollard i-a redat lui Cezanne buna dispoziţie.

— Va trebui să desprindem „Merele“, îi spuse el fiului. 0 să încerc să aprofundez niţel studiul ăsta.

Deopotrivă, cu izbucnirile sale colerice, umilinţa lui Cezanne a făcut o deosebită impresie asupra negustorului.

— Mă înţelegeţi, domnule Vollard, e o mică senzaţie pe care o am, dar nu izbutesc s-o exprim; sînt ca unul care ar avea un ban de aur şi nu-l poate folosi.

Vollard îşi închipuise că fiind la Aix, va trebui „doar să se aplece ca să adune pînze de Cezanne“. Se înşela însă. Numeroase lucrări dăruite de artist dispăruseră. Explicaţia i-o dădu un pictor local:

— Cezanne mi-e prieten şi nu suport ca prietenii mei să fie luaţi peste picior. Şi-atunci, pentru ca nimeni să nu-şi rîdă de tablourile lui în faţa mea, dar ca nici să nu se prăpădească de pomană o pînză atît de bună, am pictat peste ea.

De bună seamă există şi concetăţeni care mai au tablouri dăruite de Cezanne. Vollard însă pare suspect; o fi vreun, hîtru pus pe glume, un nebun sau pur şi simplu un escroc?

într-o bună zi, Vollard e dus la nişte oameni care posedă o întreagă colecţie de Cezanne , îngrămădită printre ghete vechi, scule ruginite şi oale hî-rb.uite...Negustorul propune o sumă — o mie de franci — acceptată pe loc. Scoate aşadar o bancnotă din portofel, o înmînează dar, spre stupefacţia sa, „marfa“ nu-i este livrată imediat: oamenii n-au încredere şi vor mai întîi să verifice la banca cea mai apropiată dacă bancnota nu-i cumva falsă. După aia poate să-şi ia tablourile.
Istoria însă nu se opreşte aici. Ajuns în stradă, Vollard se aude strigat de la o fereastră:
— Ei, artistule, ai mai uitat o bucată!
Şi, prin fereastră, i se asvîrle un ultim Cezanne. Întîlnirea de la Aix inaugurează relaţiile cordiale ce se stabilesc între pictor şi negustor. De la acea dată ei se vor revedea la fiecare şedere a lui Cezanne la Paris.
Vollard e foarte încîntat de pictorul „său“. Cota lui urcă regulat cu prilejul licitaţiilor publice: în 1899, un Cezanne *Dezgheţ în pădurea Fontaine- bleau* este adjudecat pentru suma de şase mii şapte sute franci-aur.
Interesul manifestat îl mai destinde pe Cezanne, deşi se mai întîmplă ca, brusc înnegurat,să bombăne:
— Şi ce dovedeşte asta?
Oricum ar fi însă, calmul şi seninătatea îi revin. Adesea îl apucă fredonatul în timp ce lucrează:
Pictura în ulei E grea dar cu temei,
Aceea-n acuarelă E-o simplă bagatelă.
încurajat de prietenia arătată, Vollard îşi ia inima-n dinţi şi-i mărturiseşte o veche dorinţă: să-i facă Cezanne un portret. Pictorul acceptă pe loc.
Vollard însă n-avea cum să-şi închipuie că elaborarea acestui portret va fi atît de lungă şi de delicată. Şedinţele de lucru durează în fiecare dimineaţă de la opt la unsprezece şi jumătate.
„în fiece după amiază — povesteşte Vollard — Cezanne mergea la Louvre sau la Trocadero ca să deseneze după tablourile maeştrilor. Către cinci, după amiază, i se întîmpla să se oprească o clipă pe la mine şi să-mi spună cu chipul radios: «Domnule Vollard, am o veste bună pentru dumneavoastră: sînt îndeajuns de mulţumit de studiul pe care l-am făcut azi după masă; cred că dacă mîine vremea va fi gri-deschis, vom avea o şedinţă de lucru bună!» O dată ziua încheiată asta era preocuparea lui principală: ce timp va fi mîine? Şi cum se culca de vreme de tot, i se întîmpla nu o dată să se trezească la miezul nopţii. Atunci, obsedat de ideea lui fixă, deschidea fereastra. Liniştit în privinţa timpului de-afară, aprindea o

luminare şi, înainte de a se culca din nou, revedea studiul la care lucra. Dacă impresia era bună, îşi trezea nevasta ca să-i împărtăşească mulţumirea. Iar drept compensaţie pentru somnul întrerupt o invita să joace o partidă de dame!“
„Pentru ca şedinţa de lucru să fie bună, nu era însă suficient ca studiul făcut la Louvre să-l mulţumească pe Cezanne şi ca timpul să fie gri-deschis; mai trebuiau îndeplinite şi alte condiţii, în special ca liniştea să domnească la «forjă», denumire ce o dăduse pictorul unui elevator de materiale din vecinătate. Eu unul mă păzeam să-i spun că zgomotul înceta numai atunci cînd elevatorul era în reparaţie şi-l lăsam să se amăgească în nădejdea că tipii aceia vor da într-o bună zi faliment. Opririle erau destul de dese şi Cezanne îşi închipuia că «forja» stă cînd vînzările merg prost ori de loc.“
„Un alt zgomot insuportabil pentru Cezanne era lătratul cîinilor. Exista unul prin vecinătate care-şi făcea auzit, din cînd în cînd, glasul. Adevărul e că potaia nu lătra prea tare, însă Cezanne dovedea pentru zgomotele neplăcute un auz de-o extremă fineţe...“

Bune ori rele, şedinţele de lucru se înmulţesc şi Vollard începe să se întrebe cînd vor lua sfîrşit, mai ales că într-o dimineaţă, contemplînd portretul aflat într-un stadiu foarte avansat, Cezanne îi spune referindu-se la două mici„spărturi“— douălocuri unde pînza, neacoperită încă de culoare, rămăsese goală:

— Dacă şedinţa mea de după masă la Louvre va fi bună, s-ar putea ca mîine să găsesc tonul potrivit ca să astup găurile astea. Mă înţelegeţi, domnule Vollard, dacă aş pune aici un ton la întîmplare, aş fi silit să reiau întregul tablou pornind de la acest punct!

La cea de a o suta cincisprezecea şedinţă, Cezanne se hotărăşte în sfîrşit să se oprească. Ya continua, poate, mai încolo, după ce „va mai fi făcut oare- cari progrese“.

E drept că, în stadiul său actual, portretul nu-i displace prea tare.

— Nu-s chiar mulţumit de piepţii cămăşii — îi declară el lui Vollard.

ACESTE BAIGNEUSES* VOR FI TABLOUL „MEU"

Deasupra oraşului Aix-en-Provence, cerul se bolteşte albastru. Nici un nor. Văzduhul e limpede. O zi minunată ca să pictezi la motiv.

Ca de obicei, Cezanne s-a sculat o dată cu zorile. Din rue Boulegon şi pînă la catedrala Saint-Sauveur n-are mult de mers ca să asculte utrenia. — Liturghia şi duşul — iată ce-mi păstrează puterile.

Sintern în 1902. Cezanne are şasezeci şi trei de ani. Mărturii de simpatie şi admiraţie îi vin acum din toate părţile.

* O traducere exactă e, literar, imposibilă. „Femei la scaldă“ ar fi, poate, cea mai apropiată, dar şi ea adesea e improprie din pricina diverselor specificaţii „Baigneuse dormarit“ (dormind) sau „Baigneuse assise“ (stînd jos) sau, cum e cazul chiar la Cezanne, „Les grandes baigneuses“ (N.T.)

În 1900 — cine ar fi putut-o crede cu zece ani în urmă! —trei din pînzele sale au figurat la Centenarul Artei Franceze deschis la Paris. Iar în 1901, Maurice Denis, un tînăr pictor, a expusla Salonul Societăţii naţionale de Arte-Frumoase tabloul *Omagiu lui Cezanne* — expresie a gratitudinii unei bune părţi a tinerei generaţii de artişti. Tabloul a fost cumpărat de un scriitor, şi el tînăr: Andre Gide.

Un fapt şi mai semnificativ: operele lui Cezanne se vînd acum, în mod curent, cu cîte cinci-şase mii de franci-aur bucata, iar uneori chiar mai mult. 0 dată liturghia terminată şi împărţiţi cîţiva gologani cerşetorilor care-l aşteaptă la uşa catedralei, (unul dintre ei, cel mai tulburător dintre toţi, cu privirea lui de iluminat, nu-i altul decît Germain Nouveau, poetul mistic, fostul tovarăş al lui Rim- baud, devenit vagabond după un stagiu la ospiciul Bicetre), Cezanne se grăbeşte spre atelierul său de pe Chemin de Lauves. înainte de a lua paleta, se exersează timp de un ceas, desenînd după ghipsuri. Abia apoi se apucă de cîte o pînză aflată în lucru. Sînt cîţiva ani de cînd a început uriaşa pînză a *Baigneuses-e*lor şi-ar vrea s-o termine înainte de moarte.

— Va fi tabloul vieţii mele, — o spune uneori. Aş vrea, la fel ca în *Triumful Florei* a lui Poussin, să îngemănez curbele trupurilor femeieşti cu unduirea colinelor. Dar centrul pînzei, centrul nu-l pot găsi... Spuneţi-mi, în jurul a ce să le grupez? Ah! arabescul lui Poussin! Ăsta da, ştia meserie!... Ar avea nevoie, şi încă mare, de modele. Dar teama de femei a rămas aceeaşi.

— Nişte paţachine, nişte interesate, bombăne el. Şi ca să-şi picteze *Baigneuses-ele* se ajută de schiţele făcute în tinereţe, ori încearcă să surprindă pe ţărmul Arc-ului, rîul care udă Aix-ul, soldaţii garnizoanei veniţi să se răcorească.

într-o zi îi şopteşte chiar unui vizitator:

— Dumneata care ai de-a face cu femeile, adu-mi şi mie nişte poze...

Dovezile de stima de care se bucură în prezent i-au inspirat, într-un tîrziu, o anumită încredere în sine însuşi. Asta l-a şi determinat să construiască acest mare atelier de pe Chemin des Lauves, luminat de două ferestre largi şi un uriaş luminator,

în care s-a instalat la sfîrşitul verii. De aici privirea stăpîneşte oraşul, toată îngrămădirea aceea de acoperişuri dintre care se înalţă catedrala şi-apoi, lunecă

pînă hăt departe, acolo unde munţii zăgăzuiesc orizontul. Dar ceasurile de îndoială şi amărăciune nu s-au sfîrşit încă pentru Cezanne. În ceea ce-l priveşte, oficialităţile au rămas la vechea lor părere.
I-ar fi plăcut să fie decorat. Imposibil! De curînd, Octave Mirbeau a intervenit în favoarea sa pe lîngă Henri Roujon, directorul Artelor-Frumoase.
— Să i se dea Legiunea de onoare lui Cezanne? a exclamat indignat slujbaşul. Ah, nu! Lui Monet, dacă doriţi, da! Monet nu vrea? Să-l luăm pe Sisley atunci? Ce spuneţi? E mort? Mă rog, poate Pissarro? În sfîrşit, alegeţi dumneavoastră singur pe cine doriţi, dar nu-mi mai pomeniţi de Cezanne !
Cînd clopotele oraşului vestesc amiaza, Cezanne o porneşte la vale spre rue Boulegon, ca să prîn- zească. O guvernantă — doamna Bremond — are grijă de casa şi masa lui.
Sufrageria pictorului — ca tot restul apartamentului de altfel, — e lipsită de oricare lux. Cine şi-ar putea închipui că aici trăieşte un mare artist? Pereţii sînt absolut goi: nici un tablou pe ei, nici o gravură. O masă rotundă de nuc lustruit, cî- teva scaune, un bufet...
Prînzul e frugal. Cezanne mănîncă, fără să ia aminte prea bine la feluri. Gîndurile-i sînt la problemele ce s-au ivit în cursul dimineţii de lucru. Meditativ, examinează farfuriile de pe masă, paharele, sticla cu vin, carafa cu apă. Le interoghează pe fiecare în parte, cu gîndul la naturile sale moarte.

Zic unii că o zaharniţă n-are propria ei fizionomie, că n-are un suflet. Dar obiectele astea se schimbă de la o zi la alta. Trebuie să ştii cum să le iei, cum să le ispiteşti şi să le cîştigi de partea ta... Paharele astea, farfuriile astea, păi toate vorbesc între ele, îşi fac nesfîrşite confidenţe...
Brusc, Cezanne se ridică şi se închide în atelierul aflat în casă. Doamna Bremond e însă obişnuităcu mesele astea întrerupte. Răbdătoare, aşteaptă ca pictorul să revină. Cînd sînt invitaţi, prînzul continuă fără el...
La ora două, o birja se opreşte în faţa casei. în fiecare după-amiază, Cezanne pleacă să lucreze după natură. Altădată, cîţiva kilometri pe jos nu-l înspăimîntau ; acum însă e nevoit să ţină seama de sănătatea-i şubredă, de puterile-i ce se împuţinează. De aceea a şi închiriat, cu anul, o birjă, care-l duce prin împrejurimi.
Cezanne îşi încarcă materialul în trăsurică. De cele mai multe ori îi cere vizitiului să-l ducă pe drumul înspre Tholonet, în vecinătatea Castelului Negru.
De cîte ori a lucrat Cezanne pe aceste locuri! Cas- telul-Negru, cariera de la Bibemus, muntele Sainte- Vietoire, pinii, tot ce-i pe-aici a fost pictat de zeci şi zeci de ori. Şi totuşi niciodată nu s-a plictisit să vină şi să asculte cum cîntă meleagurile sale natale. Cîtă pace în jur! Cezanne pleacă urechea la glasurile pietrelor, copacilor, ierbii, în timp ce birja îl poartă în trapul mărunt al calului spre „motivul“ ales, pictorul scrutează avid păduricile de pini vibrînd de ţîrîitul greierilor.
Uneori, la cîte o cotitură, sare în picioare şi cu chipul dintr-o dată iluminat îi arată vizitiului lăstărişul din marginea drumului:
— Priveşte, albastrul acela, albastrul acela de sub pini!
Vizitiul clatină din cap. Are tot respectul pentru pictor, dar degeaba zgîieşte ochii, nu vede nici un fel de albastru pe sub pini. Ce ţi-e şi cu artiştii ăştia, au o imaginaţie! într-o zi, Cezanne i-a dăruit o pînză.
— Ei bine, povesteşte pictorul cu un strop de melancolie, ei bine, omul a fost bucuros. A mulţumit, fireşte. Dar mi-a lăsat pînza. A uitat s-o ia.
Iată şi Castelul-Negru. Birja se opreşte. însoţit de vizitiul care-l ajută să-şi ducă materialul, Cezanne urcă dealul. Va profita de această splendidă zi ca să mai lucreze puţin la un peisaj cu muntele Sainte-Victoire. Ah, cîtă măreţie e în acest masivi
Birjarul a coborît. Cezanne e singur. Inveşmîntat în redingota sa ce nu va întîrzia să fie plină de pete şi purtînd pe cap veşnica sa pălărie Cron- stadt, pictează, aplecat uşor peste şevalet.

— Mult timp n-am avut forţa, n-am ştiut cum să pictez muntele, pentru că la fel ca toţi cei care nu ştiu să vadă, îmi imaginam că umbra e concavă, cînd, de fapt, e convexă, fugind de la centru spre margine. În loc să devină compactă, ea se risipeşte, se face fluidă. Sinelie toată, ea participă la răsuflarea ambiantă a văzduhului... Iată ce trebuie redat!

Şi iată ce va încerca el să transpună pe pînză în după-amiaza asta, prin tuşe mici, meticuloase, îndelung chibzuite!

— Privirea-mi e într-atît de lipită de punctul la care mă uit, încît am senzaţia că ochii vor începe să-mi sîngereze, — i-a mărturisit lui Joachim Gasquet. — Spune-mi, nu sînt cumva niţeluş nebun?... Ştii, stau uneori şi mă întreb dacă nu-i aşa.

Detractorii lui Cezanne din Aix au rămas pe poziţii. „Dumneavoastră — spunea unul din ei — vă place Cezanne. Eu unul îl detest şi iau atitudine în faţa posterităţii/[4] Dar există acum şi admiratori sinceri. Sînt, în majoritatea lor tineri, prieteni ai poetului Joachim Gasquet. Cîţiva vor deveni scriitori binecunoscuţi: Edmond Jaloux, Jean Royere, Xavier de Magallon, Jose d’Arbaud... Respectul cu care-l înconjoară încălzeşte inima bătrînului pictor, îl linişteşte. Din cînd în cînd, se duce să-i întîlnească la locuinţa lui Gasquet. —• Sînt un om simplu, le spune el. Nu-i nevoie să-mi faceţi complimente, să mă minţiţi din politeţe.

Şi-a mai descoperit şi alţi prieteni în persoana a doi tineri militari, aflaţi, pe moment, în garnizoană la Aix. E vorba de Charles Camion, un marse- iez, pictor şi el în orele libere şi de poetul ceve-

nolez, Leo Larguier, pe care i l-a prezentat Gas- quet. Adesea cei doi pifani sînt invitaţi duminică la masă la Cezanne. Alteori, seara, el este cel care-i pîndeşte la gardul cazărmii amestecat printre săracii care aşteaptă resturile de la cazan. Cezanne îi îndrăgeşte pe toţi aceşti tineri. După propriile-i spuse, ei îi aduc „un sprijin moral“. Alături de ei se lasă furat de mărturisiri.

— Vedeţi voi, le zice el, — un artist trebuie să-şi împlinească chemarea aşa precum migdalul face flori, aşa precum melcul lasă bale...

Într-o după amiază, Leo Larguier, care-i caporal, a fost trimis să facă exerciţii tocmai pe drumul spre Tholonet. Văzînd birja oprită la marginea şleahului, a bănuit de îndată că pictorul trebuie să fie pe undeva pe aproape, fapt pentru care, la prima pauză, i-a cerut locotenentului permisiunea de a lipsi cîteva clipe.

L-a descoperit pe Cezanne fără multă bătaie de cap ; cei doi au flecărit cîteva minute, după care Larguier s-a întors la grupa sa.
De altminteri şi Cezanne se pregătea de plecare, ca unul care cinează şi se culcă devreme. Se simte într-atît de istovit la capătul unei zile de lucru, încît n-are altă dorinţă decît să doarmă.
După o ultimă privire aruncată muntelui Sainte- Victoire, pictorul coboară şi se instalează în birjă. Oare ziua de mîine îi va rezerva o lumină tot atît de bună? Cerul care începe să pălească îi pare plin de făgăduinţi.
Birja lunecă în lungul drumului... Măi să fie! Nu-i cumva chiar drăguţul de Larguier pe care Cezanne îl zăreşte, împreună cu grupa sa, acolo, în cotul şleahului?
Caporalul Larguier execută cu oamenii săi mînui- rea armelor. În clipa cînd zăreşte birja îi vine o idee — o idee de poet. Ostaşii sînt în poziţie de drepţi. Cînd trăsurica se apropie, el comandă:
— Pe umăr... arm[5]!
Şi cînd Cezanne trece pe dinaintea lor:
— Prezentaţi.,, arm’!
Intimidat, Cezanne salută, opreşte birja. N-a priceput că Larguier i-a dat onorul, lucru pe care caporalul-poet se grăbeşte, zîmbind, să i-l explice. Atunci, Cezanne îşi înalţă braţele:
— Dar e înspăimîntător, ce-ai făcut! E înspăimântător, domnule Larguier!
Şi în vreme ce birja se îndepărtează, bătrînul pictor se răsuceşte, plin de temeri, către grupa de ostaşi care pentru o asemenea îndrăzneală riscă cine ştie ce cumplită pedeapsă.

ÎNTR-O SEARĂ ÎN FAŢA MOTIVULUI

Astfel se scurg zilele lui Cezanne în acest amurg al vieţii sale.
— Poate c-am venit prea devreme pe lume — murmură el uneori.
La Salonul de Toamnă din 1904 i-a fost rezervată o sală întreagă. În anul următor, revista *Mercure de France* a deschis o anchetă asupra „tendinţelor actuale ale artelor plastice^. Tuturor le-a fost adresată întrebarea: „Ce importanţă îi acordaţi lui Cezanne“?
Pictorul ascultă rumoarea ce urcă spre el.
— Sînt un jalon. Vor veni alţii...
Iar el continuă să facă ceea ce a făcut din totdeauna: să picteze străduindu-se să mai realizeze unele progrese, să împingă un pic mai departe, numai un pic, căutările

sale...
— M-am jurat să mor mai degrabă pictînd — spune el — decît să mă cufund în senilitatea înjositoare care-i ameninţă pe bătrînii ce se lasă stăpîniţide pasiuni abrutizante... Dumnezeu o să ţină seama de ruga asta a mea!

Dorinţa îi va fi împlinită. La 15 octombrie 1906 lucrează la un peisaj, undeva în afara oraşului. Brusc izbucneşte furtuna. Plouă cu găleata. îndărătnic, continuă să picteze, ceasuri în şir. Cînd în sfîrşit, se hotărăşte să plece, dîrdîie de friguri. La înapoiere, se prăbuşeşte cuprins de ameţeală.îl descoperă, zacînd în drum, vizitiul unui furgon aparţinînd unei spălătorii de rufe. E adus acasă în nesimţire.
0 săptămînă mai tîrziu, trage să moară. Guvernanta lui a telegrafiat la Paris ca să anunţe soţiei şi fiului gravitatea situaţiei. Dar Hortensia ascunde telegrama şi n-o comunică fiului. Probele la croitoreasă nu-s încă gata...

La 22 octombrie, în vîrstă de şasezeci şi şapte de ani, Cezanne moare. Singur, aşa cum şi trăise. FRAN^OIS BRIGNEAU

GAUGUIN DIN TAHITILa Sainte-Anne* † cu nebunul! îşi bate joc în 1893 protipendada pariziană privind tablourile tahitiene

La Sainte-Anne, cu aztecul!

— E un bolnav...

— Un bolnav? Un nebun vreţi să spuneţi! Un nebun periculos!

— Asta-i simbolismul?

— Ce oroare!

— Nu pricep o iotă!

— Indurare! Indurare pentru copiii noştri!

— De ce, îndurare? Desenele astea colorate i-ar amuza grozav. Nimic nu-i mai caraghios decît femelele astea de cuadrumani întinse pe postavul unor mese de biliard.

La 4 noiembrie 1893, toată protipendada saloanelor şi premierelor pariziene îşi dă coate şi rîde în faţa celor patruzeci şi patru de tablouri şi a două statui expuse în rue Laffitte. Cel care le semnează se numeşte Paul Gauguin; e vorba de fostul comis al unui curtier de bursă care şi-ar fi părăsit meseria, nevasta şi cei cinci copii ca să se consacre picturii şi care, zice-se, ar reveni din Tahiti. În jur, glumele se înteţesc.

— Pesemne d-aia şi-a intitulat şi tablourile în patagoneză: *Manao Tupapan*, *Eaha ce fici...*‡

Niciodată, într-o epocă în care calamburul era la mare cinste, nu se ivise un prilej mai propice.. În mijlocul unui grup de critici, puţin palid, cu două degete vîrîte în buzunarul vestei, domnul Durand-Ruel, directorul galeriei, ascultă cum creşte rîsul. La drept vorbind, nici el nu-i chiar departe de a împărtăşi sentimentele publicului său. Şi asta nu fiindcă i-ar lipsi curajul sau ar sucomba de admiraţie în faţa lui Bougnereau or Carolus Duran. A pus umărul la reuşita lui Corot, Courbet, Theophile Rousseau; a ajutat din pro- pria-i pungă, riscînd chiar falimentul, grupul de pictori impresionişti. Cînd însă Degas a venit să-l roage să organizeze expoziţia asta, a bombănit: —

** Port al insulei Guadelupa — pe atunci colonie franceză •— loc de exil şi detenţiune (N.T.)

† * Sînt titlurile exacte a două din tablourile lui Gauguin expuse, în 1893, la Durand-Ruel. în tahitiană înseamnă, primul: *Spiritul Morţilor veghează*, iar al doi

‡lea, *Ce, nu cumva eşti geloasă?* (N.A.)

Să ştii, Degas, că o fac numai pentru dumneata, fiindcă, personal, nu cred de fel în acest Gauguin al dumitale.
De altminteri, în ziua de care vorbim, nimeni nu pare să creadă în el, exceptîndu-i pe Bonnard, Vuillard şi un domn cu înfăţişare ştearsă, a cărui blîndă privire de miop lunecă peste tablourile acestea ciudate ca nume, din care izvorăşte o lumină stranie... Entuziasmul şi emoţia sa contrastează net cu chipurile batjocoritoare sau furioase din jur. Ieşind, îl caută pe autor.
În tot acest timp, Gauguin s-a ţinut la distanţă. E îmbrăcat într-o extravagantă redingotă albastră, cu nasturi de sidef şi pantaloni mastic. În- mănuşat în alb, îşi ţine într-o mînă pălăria, un fetru gri â la Buffalo-Bill, cu panglică azurie, iar în cealaltă un bastonaş sculptat, în măciulia căruia e încrustată o perlă fină. Astfel îmbrăcat, seamănă cu un prezentator de revistă; dar ceea ce atrage atenţia, mai mult chiar decît vestimentaţia, e chipul său. Gauguin are părul negru şi lung, ochi verzi care ard, şi dedesubtul unui nas coroiat, o mustaţă groasă ţigănească, zvîcnind de enervare. Sub privirea lui femeile roşesc, iar bărbaţii se simt dintr-o dată stînjeniţi. El însă, impasibil, dominînd acea tălăzuire de ironii şi sarcasme, notează în sinea sa: „Văzîndu-i cum se uită, cum se învîrt şi dau roată tablourilor mele, mi-e totdeauna frică să nu se apuce să le pipăie aşa cum ar pipăi trupul unei fete şi, astfel deflorată, opera să rămînă mînjită pe veei...“.
O mînă — a domnului cel discret — i se aşază pe braţ:
— Domnule Gauguin, — vorbeşte el cu o voce joasă — domnule Gauguin... Într-adevăr... Este extraordinar ca cineva să poată pune atîta mister în atîta strălucire.
Gauguin apleacă fruntea. Ochii săi migdalaţi se mijesc. Spune:
— Mulţumesc, domnule Mallarme.
Nu se lasă însă amăgit nici de complimentul lui Stephane Mallarme, nici de cele ale cîtorva ziarişti şi pictori prieteni. În urmă cu două luni îi scrisese nevestei sale care trăieşte cu familia ei în Danemarca :
„Draga mea Mette, am de gînd să dau în noiembrie lovitura cea mare, de care va depinde tot viitorul. Judecînd după ceea ce am întrevăzut cu prilejul diverselor vizite, cred că totul va merge bine“.
Dar astăzi, la patruzeci şi cinci de ani, astăzi cînd prezintă Parisului tot ceea ce a creat mai important, astăzi are impresia îngrozitoare că „nu merge“, că marea

lovitură s-a prăbuşit în gol, că e învins, încă o dată învins: expoziţia e un eşec financiar total.
La 3 august, cînd debarcase la Marsilia, mai avea în buzunar doar patru franci. Fără ajutorul prietenului său Serrusier, ar fi fost silit să vină pe jos pînă la Paris. Cu toate astea nu era îngrijorat din cale afară. Cu doi ani în urmă, în aprilie 1891, cînd plecase spre Tahiti, guvernul îi făgăduise ca la întoarcere să-i achiziţioneze cîteva pînze. Revenise. Pînzele erau gata. Banii trebuiau deci să vină şi ei.

— înainte cu o zi îl văzuse pe domnul Roujon, directorul Artelor-Frumoase. Onorabilul funcţionar îl întrebase:Deţineţi vreo formă contabilă, vreun document scris care să ateste autenticitatea acestei promisiuni?
— Nu.
— În cazul ăsta mă îndoiesc că mi-arfi posibil... Gauguin insistase:
— Am martori. Ary, fiul lui Ernest Renan, e la curent cu înţelegerea. Mi-a fost fixată chiar o sumă: trei mii de franci.
Domnul director al Artelor Frumoase îşi înălţă atunci braţele spre cer. Glasul îi deveni mai sec.
— Nici trei mii, nici trei franci! Nu voi încuraja, în ruptul capului, o artă care mă revoltă şi pe care n-o pricep.
Se întîmplase însă ceva chiar mai rău. Gauguin îi scrisese domnului Benedite, conservatorul muzeului Luxembourg, pentru a-l informa că i-a rezervat şi că-i oferă cel mai frumos tablou din expoziţie, o pînză intitulată: *Fecioara cu pruncul.* Răspunsul domnului Benedite, care mai refuzase şaptesprezce pînze de Renoir, Sisley, Cezanne şi Monet ca fiind contrare gustului Institutului, sosise în dimineaţa aceea. Expeditorul se îndoia că *Fecioara cu pruncul* ar fi demnă să figureze în muzeul său! Acceptînd tabloul, zicea el cu delicateţe, risca să-l răpească unui eventual cumpărător !

Pînă una alta, eventualii cumpărători se ţin de burtă de atîta rîs, iar Gauguin realizează dimensiunile înfrîngerii sale. Un succes financiar — şi întreaga-i viaţă s-ar fi schimbat. Ar fi încetat să mai fie vagabondul mizer, trăind din împrumuturi şi pomeni. Şi-ar fi regăsit familia, ar fi redevenit tatăl copiilor săi, bărbatul nevestei sale. Sigur, de părăsit i-a părăsit de bună voie, lăsînd soţiei şi familiei ei daneze grija de a-i hrăni şi a-i creşte. Dar în adînca lui nefericire a crezut uneori că totul nu-i decît o încercare necesară. Visase la această regăsire. Într-o scrisoare, spunea: „Pasiune nu mai există; dar chiar şi iară ea, cărunţi amîndoi, vom putea pătrunde într-o eră de fericire şi pace sufletească, înconjuraţi de copiii noş-
5ştri, carne din carnea noastră... Te încredinţez că peste trei ani voi fi cîştigat o bătălie care ne va îngădui — ţie şi mie — să trăim la adăpost de greutăţi... Draga mea Mette, dragii mei copii, iubiţi-mă. Cînd mă voi întoarce, ne vom recăsători. E aşadar un sărut de logodnă cel pe care ţi-l trimit acum“.
Consacrarea — iată ce mai aştepta Gauguin de la succesul expoziţiei sale; căci faptul că nu e recunoscut, admirat, situat la rangul cuvenit, îl face să sufere. Ani de-a rîndul scrisorile i-au fost pline de asemenea strigăte: „Sînt un mare artist, o ştiu, şi tocmai pentru că o ştiu am putut îndura atîtea suferinţe... Mărturiseşte că în fond eşti mîn- dră să fii soţia unui om ca mine“. Sau: „Poate că-ntr-o zi vei pricepe ce fel de om ai ales drept tată copiilor tăi“; ori: „Ştiu prea bine că nu veţi crede în mine decît atunci cînd voi începe să vînd în mod curent.“
Sperase că această expoziţie îi va aduce succesul unui Degas, despre care spunea uneori cu melancolie că e: „singurul dintre noi care se vinde în mod curent“, — ori al lui Claude Monet — „care cîştigă în jur de-o sută de mii de franci pe an“.
Ce revanşă şi-ar fi putut lua asupra tuturor celor care îşi bătuseră joc de el, îl dispreţuiseră, îl alungaseră chiar: soră-sa, nevasta, familia nevestei, toţi aceşti danezi aroganţi şi obtuzi, pe care-i detesta!... Dar, vai, orice iluzie e acum pierdută. Afară începe să se întunece.

— A fost un mare succes de hilaritate, — spune careva.
Ambroise Vollard, care îşi cumpărase de curînd o prăvălioară pe rue Laffitte, venise la expoziţie ca vecin. Vădit stînjenit, povestea:

Francezii nu înţeleg nimic din pictură. Am asistat odată la o scenă din cele mai curioase. Un bărbat zdravăn înşfăcase de mînă o tînără femeie, proptind-o în faţa unui tablou de van Gogh — dacă nu mă înşel era vorba de *Baigneuses-e*le. „Ai să stai aici!“ strigă el. „Nu!“ gemea nenorocita, zbătîndu-se şi încercînd să fugă. M-am apro-piat, gata să intervin. În clipa aceea am auzit-o însă pe tînăra persoană spunînd:

„Să mă sileşti pe mine, care am luat la pension premiu la desen, să văd aşa ceva!...“, şi pe bărbat, implacabil, răspunzînd crunt: „Uită-te! Uită-te bine! Să-ţi fie învăţătură de minte ca altădată să te porţi mai drăguţ cu mine!...“

Se lasă noaptea. Se aprind becurile de gaz, revăr- sînd în jur o lumină blîndă şi albă. Gauguin îşi îndeasă pălăria de cow-boy peste pletele-i lucioase. Iese. Il însoţeşte unul din prieteni, Daniel de Monfreid.

E un pictor în vîrstă de treizeci şi şapte de ani, supranumit „Căpitanul'[4] din pricină că-şi petrece verile la bordul unei goelete de treizeci şi şase de tone — *Marie-Madeleine.*

— Ai văzut? spune Gauguin.

Căpitanul nu răspunde.

— Sînt zece ani de cînd am părăsit totul... Sînt opt ani de cînd am încetat să-i mai văd pe ai mei... de cînd trăiesc fără adăpost şi, adesea, fără hrană... Şi pentru ce? Rezultatele le-ai văzut. Duşmani, peste tot numai duşmani. E o înfrîngere. 0 înfrîn- gere totală.

Păşesc unul lîngă celălalt prin noapte, sub lapo- viţă, coborînd pe rue Laffitte. E ora cînd se închid birourile. Oameni cu înfăţişare prosperă ies din clădiri, fac semn birjelor cu coviltir galben, sau se îndreaptă cu paşi măsuraţi, cu j o benele lor lucioase pe cap, spre cluburi.

— Priveşte-i, Monfreid, — vorbeşte Gauguin. În urmă cu zece ani eram ca ei: invidiat, respectat, cu obrajii plini, cu burta la căldurică, îmbrăcat bine, fumînd trabuce englezeşti. La ora asta m-ai fi putut zări chiar aici pe rue Laffitte, plecînd de la Banca Bertin... De la banca mea.

— Pe vremea aceea Gauguin era lichidator, o funcţie căutată şi lucrativă. În plus, directorul, domnul Calzado, care avea o mare stimă pentru Gauguin, îl autoriza să facă speculaţii pe cont propriu, fapt care-i aducea venituri importante: circa patruzeci de mii de franci anual.Unde locuiai pe atunci?

— în rue Cârcel. Aveam o vilă cu o grădiniţă. Seara îşi regăsea aici soţia, pe Mette, o tînără daneză cu care se căsătorise în 1873 şi pe cei patru copii ai săi; trei băieţi: Emil, Clovis şi Jean şi o fată — Aline. Nimic nu-l deosebea în aparenţă de burghezii înstăriţi din vremea sa — nimic, afară poate doar de tablourile agăţate pe pereţii casei. Dobîndise în schimbul a einsprezece mii de franci o colecţie însemnată de Cezanne, Renoir, Monet, Pissarro, Sisley, Guillaumin, Manet, Jon- kind — toţi socotiţi pe- atunci drept „blestemaţi*[4]. Nici unul nu fusese acceptat de juriul Salonului Expoziţiei Universale din 1867.
Seară de seară, cu pălăria încă pe cap, Gauguin le privea, trecea de la unul la altul, ridicînd mîna în care ţinea un sfeşnic cu trei braţe apoi, cuprins brusc de un soi de turbare, îmbrăca o vestă veche şi-un pantalon de nankin, tot numai pete de culori şi se zăvorea într-o cameră ce-o transformase în atelier. Uneori o chema pe Justine, slujnica, să-i pozeze. Goală!
Justine nu se împotrivea; slujise la Delacroix şi cunoştea „maniile acestor domni-pictori**. Dar pruda Mette, fiica lui Theodore Gad, magistrat danez, măritată la templul lutheran de pe rue Chauchat, era şocată. Cerea oare într- adevăr arta ca modelele să fie despuiate? N-ar putea, bunăoară, poza chiar dînsa în rochia ei praline, atît de drăguţă? Şi-ar lua gherghetul ori ceva de croşetat; în felul ăsta, n-ar pierde nici timpul de pomana... Gauguin o fixa în tăcere cu ochiul său imobil şi crud, „ochiul său de indian**, cum îi spunea el. Mette ofta. Nu, nu era nefericită. Cînd trăise cu ai săi nu prea huzurise, şi la şaptesprezece ani se angajase guvernantă la domnul Escrup, un politician danez, pe timpul acela preşedinte al Consiliului de Miniştri. Aprecia aşadar la justa-i valoare viaţa pe care i-o oferea Gauguin. Ar fi dorit însă să iasă mai des, sămeargă la teatru, să vadă dramele domnului de Porto-Riche sau emoţionantele piese în versuri ale domnului Frangois
Coppee. Sa invite şi să fie invitată. Avea o casa frumoasă, bogată în faianţe de Rouen şi covoare persane. Gauguin nu invita însă decît cîţiva pictori, pe Pissarro îndeosebi şi pe un prieten de bancă, un oarecare Emil Schuffenecker, bîntuit şi el de demonul picturii, care

avea să lase Bursa ca să devină profesor de desen... Aducea Mette vorba de o serată modernă la care fuseseră poftiţi? Gauguin strîmba îndată din nas. Muncea mult, frecventa academia Coralossi, cutreiera muzeele, asimila o tehnică şi se străduia s-o depăşească. În 1881, un nud executat după Justine fusese acceptat la Salonul Independenţilor şi remarcat de J. - K. Huysmans, care scrisese: „Nimeni dintre pictorii contemporani care au tratat nudul, n-a izbutit să dea o notă atît de vehementă într-o viziune atît de realistă... Sînt fericit să aclam un pictor care, ca şi mine, a încercat un sim- ţămînt de imperios dezgust pentru manechinul cu sîni roz şi impecabili, pentru manechinul ales după aşa-zisul bun-gust şi desenat conform reţetelor învăţate la lecţiile de desen după gipsuri^. Citise articolul acesta cu voce tare, într-o seară după cină, la lumina lămpii. Mette, care broda un tişlaifer, zisese:

— E foarte bine, dragul meu...

Nici prin gînd nu-i trecea că un anume proiect îl obsedează pe Gauguin. Nu observa nici măcar că se schimba văzînd cu ochii. Devenise irascibil, nervos; alteori cădea îndelung pe gînduri, absorbit de cine ştie ce vise. Într-o dimineaţă, pe la mijlocul lui ianuarie 1883, Mette fu surprinsă cînd nu-l găsi sculat la ora obişnuită.

— Nu mă mai duc la bancă, — îi spuse el calm. I-am prezentat ieri demisia lui Calzado. De-aici încolo vreau să pictez... zi de zi.

EXILUL DE LA COPENHAGA

În dimineaţa aceea de ianuarie a anului 1883, Paul Gauguin îşi alesese soarta şi rostise condamnarea vieţii sale de familie.Totul avea sa meargă foarte repede. Mette dăduse alarma pe la prieteni. Primul care interveni fu Pissarro:
— E o nebunie, Gauguin...
Gauguin îl ţintuise cu ochiul său de indian.
— Din ce trăieşti, Pissarro? Din pictura dumitale, nu-i aşa? Şi-atunci mie de ce mi-ar fi interzis să fac la fel?
Mette îl văzuse şi pe Calzado:
— Să-şi facă criza şi să revină pe-urmă... Locul de-aici i-l păstrăm...
Nu era însă vorba de-o criză, ci de-o metamorfoză. Bancherul Gauguin murise. Se năştea pictorul Paul Gauguin. Concomitent, Mette aducea pe lume cel de-al cincilea copil, pe care-l botezaseră Paul, ca şi pe tatăl său.
— Asta ca să-ţi dovedesc că am încredere în tine, îi spuse Mette cînd venise s-o sărute după naştere. Şi începu să plîngă.
Într-adevăr, era nevoie de încredere! Banii se topeau. Curînd părăsiră Parisul şi se instalară la Rouen, unde traiul era mai ieftin. Opt luni mai tîrziu, în noiembrie 1884, o nouă strămutare. De data asta în Danemarca. Din capitalul adunat pe vremea băncii Bertin nu mai rămăsese mare lucru; Gauguin acceptase însă să reprezinte, la Copenhaga, o firmă din Roubaix: *„fabrică specială de ţesături care nu lasă apa şi nu putrezesc**.
„La Copenhaga primirea e destul de rece“, notează domnul Perruchot. Afacerea cu ţesăturile se vădeşte, de la bun început, de un interes financiar mediocru. Mette dă lecţii de franceză. Pentru asta are nevoie de salon şi Gauguin e exilat într-o odaie strîmtă, prost luminată de o ferestruiăă. În lumina asta zgîrcită, lipsit de modele, se pictează zile-n şir pe sine însăşi. Din salon răzbate pînă la el ecoul unor rîsete. Inima i se strînge. Să fie vorba doar de micile artificii ale unei femei?
„În ochii familiei sînt, fireşte, un monstru din pricină că nu cîştig bani; în epoca noastră respectat e numai cel care reuşeşte în viaţă“, — îi scrie cu melancolie lui Schuffenecker. Cumnaţii
şi cumnatele îl înţeapă cu aluzii caustice. Soa- cră-sa o montează pe Mette împotriva lui. Într-o mie şi unul de chipuri i se scoate pe nas ruşinea familiei de a-l vedea îmbrăcat cu lucruri vechi, demodate.
A încercat să-şi prezinte lucrările organizînd o expoziţie. Expoziţia a fost închisă după cinci zile printr-un ordin al

Academiei, iar rămarilor li s-a interzis să lucreze pentru el. îi scrie aceluiaşi Schuffenecker: „Am fost săpat de cîţiva protestanţi bigoţi... Se ştie că sînt ateu şi-ar vrea să mă vadă prăbuşindu-mă. în comparaţie cu protestanţii bisericoşi,^ iezuiţii sînt mai blînzi chiar şi decît Sfîntul Ion. încep să mă satur de ce-i aici şi mă gîndesc să las totul baltă şi să vin la Paris“. Mai era, poate, şi altceva. în două scrisori adresate soţiei, una expediată de la Paris (24 martie 1891), cealaltă din Tahiti (martie 1892), Gauguin făcea aluzie la un oarecare „căpitan“. „Mă mîndresc cu numele meu şi nădăjduiesc — ba sînt chiar sigur — că nu-l vei mînji, fie şi cu un strălucit căpitan“, scria el în prima; iar în a doua: „îmi vorbeşti de Morice într-un chip extrem de entuziast, care miroase cale de-o poştă a femeie îndrăgostită, iar scrisoarea ta e mult mai duioasă ca de obicei, ca şi cum ar trebui să fii iertată pentru ceva. Sper că n-ai păcătuit decît cu gîndul, ca atunci cu căpitanul danez“.
Oricare ar fi fost adevărul, destinul îşi precipita acum alura. în iunie 1885, Gauguin sosea la Paris. „N-am nici bani, nici casă, nici mobile. De lucru nimic, doar făgăduieli... dar nu sînt descurajat^, nota el.
Opt ani mai tîrziu, pe cînd urca spre rue Vercin- getorix unde închiriase, la nr.6, două camere, aceleaşi cuvinte îi revin pe buze:
— E o înfrîngere, dar nu sînt descurajat...
Casa cu nr. 6 de pe rue Vereingetorix nu se aseamănă întru nimic cu vila din rue Cârcel. E o clădire dărăpănată, care pe dinafară aduce a hambar nefolosit. Locuinţa de la etajul doi dă spre o curte în care agonizează un copac pipernicit. Treptele scării sînt istovite; rampa e din fier negru, lucie de frecarea atîtor mîini. Dar o dată deschisă uşa, miracolul izbucneşte de pretutindeni.
— Te-ai putea crede într-un palat, spunea Vollard. Pereţii sînt daţi cu galben de crom şi acoperiţi cu tablouri. În primul rînd, lucrările pictorilor admiraţi. În strimta odăiţă care prelungeşte atelierul, atîrnă deasupra unui pat de fier „Florile- soarelui“ de Van Gogh. Făcîndu-le faţă, o pînză semnată Cezanne reprezentînd „poame şui în străchini bete“, cum le-a zis Huysmans. Ici-colo, în- tr-o dezordine gîndită, lucrări din Tahiti pentru care nu se aflase loc la expoziţie. Pe pereţi — bumeranguri, măciuci, suliţe făcute dintr-un lemn de culoarea lavei. Pe o măsuţă joasă, scoici tahi- tiene şi pietre cu scăpărări de văpaie alcătuiesc un mozaic straniu. Sprijinită de-un divan, o mandolină la care pictorul cîntă, alene „Cîntecul de

leagăn" al lui Schumann şi bucăţi din Haendel. Un mare aparat fotografic, instalat pe trepied, slujeşte de cracă unui papagal. Maimuţa, în jiletcă verde, tronează pe o pernă ponosită din catifea purpurie. Ceva mai încolo, o mulatră, cu inele mari de aur galben prinse în urechi, stă cu fruntea lipită de geam privind în noapte.

Cine e şi de unde vine, e o taină*. Într-o seară, cînd se băuse mult punch şi cînd August Strindberg (dramaturgul suedez, autorul „Dansului morţii") cînta la ghitară pentru ea şi Gauguin, Ambroise Vollard, cancanagiu de mîna-ntîi, destăinuieşte cîtorva intimi istoria acestei femei...

* Anumiţi biografi susţin că n-ar fi Annah Javaneza, ci Anna Martin care a stat cu Gauguin în rue Vercingetorix şi a fost cu el în Bretania. în lucrarea de faţă ne-am raliat la opinia majorităţii. Anna Martin şi-a încheiat zilele ca vînzătoare într-o librărie din cartierul Operei (N.A.)

E venită de-a dreptul din insule, dar nu Gauguin a fost cel care a adus-o! Sărmanul, de unde să fi luat banii necesari, el care a fost nevoit săceară repatrierea![*].
Nu, de venit a venit în Franţa datorită Ninei Pack, cîntăreaţa de operă. La o recepţie, diva spusese aşa, într-o doară de faţă cu un negustor oriental: „Mi-ar place grozav să am o mică negresă'[4]. Gîteva luni mai tîr- ziu, un agent de poliţie cere s-o vadă. împreună cu el — o jună metisă, jumătate indiană, jumătate malaeză, pe care o găsise rătăcind pe stradă. Purta la gît un colier şi-un cartonaş pe care scria: „Domnişoarei Nina Pack, rue La Rochefoucauld, Paris. Expediat din Java.[44] I-am vorbit de ea lui Gauguin. „Trimite-mi-o[44], a zis el. Şi iat-o. îi zice Annah Javaneza.
Şi cu glas scăzut, Vollard adaugă:
— Ştie că Gauguin are acum ceva parale. Dar asta n-o să dureze şi atunci veţi vedea... Fata asta e sămînţă de bucluc.
în orice caz, ea e cea alături de care, în mai 1894, Gauguin debarcă din tren pe peronul gării Quim- perle. Se suie împreună într-o trăsurică şi friguroasa metisă se strînge lîngă el, în timp ce calul îi poartă la pas peste cîmpia bretonă.
— Acuşi sosim, — spune Gauguin.
Cu mîna întinsă indică peisajul. Pe fundul vîl- celei, printre copacii unei păduri ce se cheamă „pădurea dragostei[44] se iţesc acoperişuri de paie şi de ardezie, dominate de o clopotniţă de granit, pătată de licheni. Mai încolo, în lungul rîule- ţului ce iese din pădure şerpuind printre bolovani acoperiţi de muşchi şi tufe de irişi se zăresc siluetele greoaie ale unor mori cu zbaturi de lemn.
— Asta-i Pont-Avenue, Anna, îl vezi? Aici am început să devin pictor. Unul adevărat.
FARSORUL DIN PONT-AVEN

* Repatrierea se făcea pe spezele consulatului şi era acordată numai celor lipsiţi totalmente de mijloace, lucru socotit ruşinos în sine (N.T.)

Era în 1886. De un an de cînd revenise din Danemarca, Gauguin cunoştea existenţa sordidă „întrepatru pereţi, cu o masă, un pat, fără foc, fără nimeni alături££.
Trăia din lipitul afişelor, ceea ce-i aducea cinci franci pe zi, dar veşnic vagabond, visa la o nouă plecare, de astă dată în Bretania: „totuşi Bretania e locul unde traiul e cel mai ieftin!“ Pictorul Jobbe-Duval TI îndrumase la un han din Pont- Aven. Pensiunea era de şaizeci şi cinci de franci pe lună şi patroana, Marie-Jeanne Gloanec, făcea fără mofturi credit artiştilor. Gauguin sosise pe la sfîrşitul lunii iunie 1886, însoţit de pictorul Granchi Taylor, personaj care nu trecea niciodată neobservat. Pe bună dreptate, de altfel: Granchi Taylor picta îmbrăcat în redingotă, desculţ, cu picioarele vîrîte în saboţi iar pe cap cu o pălărie de Yokohama. La început bretonii crezură că-i tocmit să vestească sosirea unui circ.
La hanul Gloanec, Gauguin ocupa o mansardă la etajul doi. îşi prepara pînzele în odaie, apoi pornea în căutarea peisajelor pe care le stiliza. Căuta de asemeni şi modele dispuse să pozeze nud; găsi unul singur, pe Maria Louarin. Tovarăşul său preferat era Charles Leval, un impresionist care picta în manierea lui Degas. La început, în afară de ei doi, clientela era formată cu precădere din străini: „Un danez, două daneze££, — scria el soţiei. „Pictura mea stîrneşte multe discuţii şi, trebuie s-o spun, e primită de americani îndeajuns de favorabil. E o speranţă pentru viitor.££ Ceva mai tîrziu sosiră Jourdan, Delavallee, Emile Bernard. Seara, discuţiile despre artă făceau să zăngăne geamurile hanului şi sculau tot satul în picioare ca la un incendiu. Gauguin era partizanul sintezei. În fumul pipelor şi vacarmul discuţiilor răsuna glasul său spart şi răguşit: — Sintetizez! Sintetizez întotdeauna! Folosesc doar culorile prismei, juxtapunîndu-le şi ames- tecîndu-le cît mai puţin, ca să obţin maximum de luminozitate...

În scrisori se plîngea într-una: „Nu ştiu încotro să mă îndrept. Trăiesc aici pe datorie. Mizeriile financiare mă descurajează cu desăvîrşire. Aşfi fericit să le întrezăresc capătul“. Cei din jur însă îl luau drept un hîtru disimulat. Adevărul e că-i plăceau farsele minuţios puse la punct şi cît mai prelungite. La Paris îl convinsese pe sărmanul Rousseau Vameşul că Sadi-Carnot* hotărîse să-l decoreze şi că trebuie neapărat să se ducă la Palatul Elysee, să-i mulţumească. Rousseau îşi puse hainele sale cele mai frumoase şi se prezentă la Preşedintele Republicii, de unde fu dat afară în brînci, în timp ce pe trotuarul din faţă „complotiştii se ţineau cu mîinile de burtă de-atîta rîs. La Pont-Aven, Gauguin se distră grozav pe socoteala „unei cucoane puţin ţîcnite“, care se instalase în pensiune la familia Gloanec. El înscenă, în Bois d’Amour, o întreagă istorie şi o făcu pe cucoana respectivă să creadă că era urmărită pentru atentat la pudoare. Un atelier, ai cărui pereţi fuseseră acoperiţi cu afişe de licitaţie pentru a-l face mai oficial, sluji drept cameră de interogatoriu. Gauguin, înveşmîntat într-o bluză neagră, o făcea pe judele de pace. Cu prilejul acesta îşi răsese şi mustaţa.
În afara necazurilor băneşti care continuau să-l asalteze („să sperăm că iarna viitoare va fi mai generoasă, căci prefer mai degrabă să mă omor, decît să trăiesc cerşind ca iarna trecută"), o nouă supărare se abătu asupra-i. Soţia, care trăia la Copenhaga, se îmbolnăvi. Cei din jur se temeau de un cancer. „Draga mea Mette, îi scria el în iulie, ţi-am găsit scrisoarea la întoarcerea de la lucru. Ce aud? Ai o tumoare la sîn? Asta-i într-adevăr culmea ghinionului! În orice caz, ai un văr care-i un bun medic, aşa că întreabă-l cu toată seriozitatea dacă-i vorba de un cancer şi mai ales nu te teme de-o operaţie, acum cînd încă nu-i grav. Sînt mulţi care şovăie şi-apoi regretă...“

* Preşedinte al Republicii Franceze din 1887 pînă la 1894, dată cînd a fost asasinat (N.T.)

Tumoarea însă sfîrşi prin a dispare şi Gauguin se înapoie la ceea ce-l frămînta neîncetat: din ce să trăiască pentru a picta, cînd pictura nu-i asi-gura traiul? „Muncesc mult şi cu succes. Cei de-aici mă respectă ca fiind pictorul cel mai cu moţ din Pont-Aven. Nu-i mai puţin adevărat că asta nu-mi aduce o para-chioară în plus. Toată lumea se bate pe sfaturile mele, iar eu sînt îndeajuns de prost ca să le dau, fiindcă în definitiv toţi se servesc de noi fără să ne dea în schimb ceea ce ni se cuvine de drept.“

Abia după doi ani se închegă ceea ce avea să se numească „Şcoala de la Pont-Aven“. Pictorii aparţinînd acestui curent le ziceau academiştilor „pompieri^ şi-i evitau cu grijă. La ban, mîncau aparte, într-o odăiţă, numai a lor, ca ciumaţii. Inamicul nr. 1 era Gustave de Maupassant, care scrisese pe marginea unui desen de Gauguin, „Sucursala Charentonuluitc *.

Localnicii nu-i vedeau nici ei cu ochi mai buni. Preotul din Pont-Aven şi apoi cel din Nizon, refuzaseră pe rînd o *Viziune după predică*, pe care Gauguin le-o oferise. Acelaşi Gauguin făcu şi portretul doamnei Şatre, al cărei bărbat urmaşă devină primar la Pont-Aven.

Mai tîrziu, doamna Şatre avea să povestească:

* Gharenton - le-Pont—mică localitate la confluenţa Senei cu Marna, celebră prin ospiciul de alienaţi mintali aflat pe atunci pe teritoriul ei (N.T.)

— Cît timp a lucrat, n-a vrut niciodată să mă lase să văd pînza. Susţinea că nu-ţi poţi da seama de nimic, atîta vreme cît un tablou nu-i gata. După ce l-a terminat, l-a arătat altor pictori. Aştia au rîs de el şi-atunci a izbucnit o ceartă. Mama a aflat şi mi-a spus: „Se pare că aseară pictorii s-au păruit din pricina portretului dumitale. Poftim, ai ajuns în gura lumii!“ A doua zi, Gauguin a sosit încîntat, cu tabloul la subţioară. S-a învîrtit prin cameră căutînd locul cel mai bun unde să-l atîrne, apoi mi l-a arătat. „Vai de mine, ce oroare! — am exclamat eu. Puteţi să vi-l luaţi înapoi!“ A fost foarte trist, foarte descumpănit! După aceea mi-a părut rău. Dar pe atunci nu mă prea pricepeam la pictură.Cîţiva ani mai tîrziu, portretul acesta cunoscut sub titlul de *Frumoasa Angela* fu cumpărat de Degas, apoi de Ambroise Voîlard. Acum se află la Louvre.
„La Pont-Aven, — spunea Gauguin — serile-s cam lungi cînd eşti singur şi-ai terminat cu lucrul/[4] De-aceea pictorii îşi omorau timpul schimbînd noaptea între ele firmele prăvăliilor, hrănind gîştele cu cireşe murate în ţuică, ceea ce le făcea să umble pe două cărări, sau pictînd porcii în culori ţipătoare. Poznele astea, precum şi publicitatea stîrnită în jurul artiştilor „cheflii şi fustan- gii“, atrăgeau turiştii. în septembrie 1889, Gauguin emigră la Pouldu, cătun aşezat lîngă o mică plajă la vreo douăzeci de kilometri de Pont-Aven; se sluji pentru mutat de vaporaşul comandat de domnul Jacob, căpitan al vămilor, care îi poză în chiloţi de baie, ceea ce nu l-a împiedicat să-şi sfîrşească zilele în toga unui judecător de pace. îl însoţea un pictor olandez, Meier de Haan. Era un omuleţ cu părul roşu, un torace imens şi picioare sfrijite. Avea pleoapele grele, pe sub care scăpăra o privire isteaţă, vocea stinsă, gesturile stîngace. Din toată fiinţa sa, puţin cam contrafăcută, emana o nespusă blîndeţe.
Meier de Llaan, fondase în Olanda o fabrică de biscuiţi, ale cărei beneficii deveniseră importante. Treaba asta, oricît de remuneratoare ar fi fost, sfîrşise prin a-l plictisi, fapt pentru care cedă fraţilor săi uzina contra unei redevenţe anuale de trei mii şase sute de franci.
Paul Gauguin şi Meier de Haan se instalară în pensiune la un han frecventat de cărăuşii ce veneau să adune nisip de pe ţărm şi ţinut de Maria Henry, supranumită şi Maria-Păpuşica din pricina obrazului ei copilăresc şi proaspăt. A fost începutul unei perioade de lucru intens. Ne-o povesteşte chiar Mărie Henry.

— Se trezeau dis-de-dimineaţă şi către ceasurile 9 coborau din odăile lor. După ce-şi luau micul dejun: cafea cu lapte, pîine şi unt, o porneau la drum să lucreze în aer liber, ducînd cu ei, după cum era lumina, fie cele trebuincioase picturii, fie carnetul de schiţe. Reveneau la unsprezece şi jumătate şi prînzeau la amiază. Pe la unu şi jumătate — două, reluau lucrul pînă la cinci. Cina la şapte seara. Se culcau devreme, dar nu înainte de a juca o partidă de dame ori loto. Nu citeau nimic, nici cărţi, nici ziare. Uneori, ca să se mai distreze, ieşeau noaptea înfăşuraţi în cearceafuri albe şi, astfel mascaţi, dădeau tîrcoale spălătorului de pe drumul Clohars — Carnoet, zicînd că sînt spălătorese-fantome, care-i deoache pe drumeţi*.
în răstimpul unui an, Gauguin vînduse lucrări de nouă sute douăzeci şi cinci de franci; Meier era cel care-l ajuta, asigurîndu-i hrana, casa, rarele păhărele de alcool şi tutunul pe care Gauguin îl consuma în cantităţi apreciabile. Dar, istoriseşte un martor, domnul Monthere, „pasiunea sa cea mare era amorul'[4]. Dintr-asta s-a tras, de altminteri, şi sfîrşitul experimentului de la Pouldu. Deşi Gauguin manifestase un interes extrem de viu pentru Maria-Păpuşica, aceasta avusese îndrăzneala să-l prefere pe Meier. Gelos, Gauguin combină o maşinaţie: de Haan fu chemat la Paris sub un pretext oarecare iar el îşi încearcă încă o dată norocul. Nereuşind, îi pretinse lui Meier să nu-şi mai revadă amanta.
Pouldu îşi trăise traiul.
S-ar putea, aşadar, ca acest pelerinaj breton pe care Gauguin îl întreprinde alături de Anna în primăvara lui 1894 să nu fie lipsit de un anume gînd ascuns. Totul se schimbase însă, Maria-Păpuşica vînduse hanul şi se spunea că adusese pe lume o fetiţă al cărui tată ar fi fost Meier. Pensiunea Gloanec era invadată de americani. Gauguin se refugiază în Bas-Pouldu (Pouldu-de-Jos), la pictorul polonez Slevinsky. Serile, Anna iese pe plajă şi se plimbă de mînă cu maimuţica

* *Gauguin şi epoca sa* de Charles Ohasse (N.A.)

„Taoa[44]. Şi totuşi Gauguin nu-i mulţumit. Pentru moment problema banilor nu-l îngrijorează, fiindcă murind un bă- trîn unchi, acesta i-a lăsat şapte mii cinci sute de franci (din care a trimis o mie cinci sute la Copenhaga). Vorbeşte însă într-una de plecări, de-o viaţă liberă, de noi experienţe. E chinuit de dorul de ducă. Proiectează o excursie pentru ziua de 24 mai.

— Mîine, — îi spune prietenului său Seguin — vom merge la Concarneau.

Din această scurtă călătorie va reveni însemnat pînă la moarte.

LUPTA DE STRADĂ DE LA CONCARNEAU

— Ma, les gars, dardez un peu, gast! Y a des „dro- lics“ sur le qui![*] (—Măi, frăţie, ia giniţi-vă colea! Iute! E comedie mare pe chei!)

Vineri 25 mai 1894. Pe la ceasurile patru şi jumătate, caldarîmul colţuros al străzii Soupe ă l’eau răsună de bocănitul saboţilor de lemn al puştimii care părăseşte şcoala.

* Expresii tipice ale dialectului din Concarneau. Bătrîniî din partea locului nu vorbesc bretona, ci un soi de patois (N.A.)

E o ulicioară sumbră, paralelă cu portul Concarneau, strecurîndu-se printre case cenuşii şi joase. Pe la ferestre atîrnă la uscat rufe pestriţe. Peşti cu solzii lucioşi, proaspăt devisceraţi, spînzură, agăţaţi de branhii, în cîrlige de lemn. înainte de a da în piaţa mare ulicioara trece prin faţa unui salon de dans cu reputaţie îndoielnică. I se spune „La Puce“ („Puricele“) şi e locul unde se întrunesc uneori republicanii. Ziua, salonul e cîrciumă; ţi se serveşte cidru în căni de gresie şi poţi să-ţi aduci mîncarea de-acasă. Gauguin, care intrase ca să propună să decoreze pereţii salonului de dans, iese. E însoţit de unul din discipolii săi, Armând Seguin, şi de soţia acestuia. în urma lor păşeşte Annah Javaneza. Părul ei creţ e strîns sub un turban de un roşu aprins. După spusa unora, pe umăr poartă un papagal verde; alţii vor zice că era o maimuţă, „Taoa“ fără îndoială.Gauguin vorbeşte, mergînd. Înalt de stat, — povesteşte un martor, — cu obrazul smead, părul negru şi îndeajuns de lung, nasul coroiat, ochii mari şi verzi, o mustaţă scurtă şi pîntecul unui domn de patruzeci de ani, semăna deopotrivă cu un saltimbanc, un trubadur şi un pirat. Cu vîrful bastonului îi arată lui Seguin linia fortificaţiilor, spuma albă a castanilor înfloriţi de la Petit-Châ- teau, acoperişul de ardezie cenuşie al turnului de pază, poleit de soarele ce scapără spre asfinţit. Deodată, văzduhul liniştit e sfîşiat de un strigăt.

— Hăi! Hăi! 0 negresă!...

Sînt copiii. Ţipă. Rîd. Primului grup i se adaugă un altul, care pînă atunci jucase bile lîngă eleşteu. Care-s mai răi, azvîrlă cu pietre; care-s mai curajoşi, se apropie şi fac tot soiul de strîmbături în spatele lui Annah. Seguin îl înşfacă pe unul de haină şi-l urechează. Puştiul se porneşte pe urlat. Ceilalţi îi ocărăsc, de la distanţă, pe străini. Lumea începe să se îmbulzească. Tatăl copilului urechiat, care pînă atunci băuse într-o bodegă din vecinătate, soseşte în goană, îl cheamă Rene Souban,^ are patruzeci şi cinci de ani şi e pilot de vas. Il însoţeşte un pescar, pe nume Pierre Monfort, de treizeci şi unu de ani. Ambii se năpustesc asupra pictorilor. Souban îl apucă pe Seguin de gît şi-l izbeşte de două ori peste faţă. Seguin îşi pierde cumpătul. îşi îmbrîn- ceşte adversarul, făcîndu-l să cadă, dar văzînd alţi mateloţi ieşind de prin eîrciumi, sare, aşa îmbrăcat cum era, în bazinul cu apă de lîngă chei. Souban se ridică şi vrea s-o lovească pe doamna Seguin. Atunci Gauguin intervine şi izbucneşte adevărata bătaie.

„Are o mare forţă fizică, de care nu-i place să se slujească“, — povesteşte Maria-Păpuşica. îşi în- tîmpină adversarii ferm, cu bastonul ridicat. Patru inşi sar pe el. Izbeşte. Souban e din nou la pămînt. Un matelot se alege cu o lovitură în burtă şi abandonează partida. Gauguin se retrage. Annah plînge. Mulţimea mîrîie întărîtată. Deodată, Gauguin se prăbuşeşte, scoţînd un strigăt. Adversarii săi îl pocnesc de cîteva ori cu saboţii. Pînă la urmă sînt despărţiţi. Gauguin se plînge de dureri la picior. Cineva porneşte în fugă să caute un doctor. Şi, dacă ar fi să dăm crezare povestirii pe care, douăzeci şi cinci de ani mai tîrziu, Etienne Pont a publicat-o în „Le Fureteur breton“, „Gauguin se ridică anevoie, se sprijină de un zid lăsînd piciorul să-i spînzure şi, placid, faţă-n faţă cu gloata ostilă, răsuceşte o ţigaretă, o aprinde şi suflă dispreţuitor fumul în nasul călăilor săi“*. Soseşte medicul. Gauguin este culcat pe o bran- cardă improvizată. Laba piciorului atîrna nefiresc. Examenul clinic va stabili o fractură a „maleolei interne a gambei drepte“ şi „o luxaţie a piciorului drept“. Doamna Seguin are o „leziune de coastă“. Prevenit, domnul Şatre, soţul frumoasei Angela, soseşte cu o trăsură şi transportă rănitul la Pont-Aven. Iată relatarea pe care-o face Gauguin prietenului său, William Mollard, un compozitor deosebit de înzestrat dar fantast, autor de muzică de avangardă, fără îndoială extrem de frumoasă, dar pe care nici un instrumentist nu izbutea s-o interpreteze.

* Bătaia de la Concarneau a constituit obiectul unui studiu extrem de documentat aparţinînd domnului Rene Mau- rice, apărut în numărul din noiembrie 1953 al revistei „Nouvelle Revue de Bretagne“, studiu care ne-a oferit o excelentă documentare (N.A.)

„La Concarneau am fost bombardaţi cu pietre din pricina lui Annah. Din doi pumni l-am pus jos pe cîrmaciul care mă atacase. Atunci el şi-a chemat echipajul şi cincisprezece oameni s-au năpustit asupră-mi. Am reluat lupta, stăpîn pe teren şi pe mine însumi, dar piciorul mi-a scăpat într-o groapă şi căzînd mi l-am rupt. Eram la pămînt, şi loviturile de saboţi plouau... Acum mă îngrijesc. De două zile mă scol şi umblu două ceasuri pe zi, dar nici nu poate fi vorba să mă pot apuca cît de cît de lucru, înainte de o lună, poate chiar mai mult. Am cerut ziarele în care se relatează acciden-tul meu. E bine să le am ca să le pot arăta procu* rorului. îţi dai seama că voi încerca să obţin rambursarea cheltuielilor, care vor fi considerabile. Ce mai, sînt ruinat...".
Ziarele locale comentează cu vehemenţă „agresiunea brutală şi fără motive serioase", produsă la Concarneau, unde „copii prost crescuţi'[4] au aruncat cu pietre în doamna Gauguin, care e de „origine neagră".
Joi 23 august 1894, Gauguin şi adversarii săi compar în faţa tribunalului corecţional de la Quimper, prezidat de domnul Leray, decanul magistraţilor şi mare colecţionar de fluturi. Gauguin, căruia i-a fost recunoscută o incapacitate de muncă de patruzeci pînă la patruzeci şi cinci de zile, s-a constituit parte civilă, pentru suma de zece mii franci daune şi interese. Monfort, împotriva căruia nu există probă că ar fi autorul fracturii provocate domnului Gauguin, este „scos din cauză şi absolvit de pedeapsă şi cheltuieli". Rene Souban este condamnat la opt zile de închisoare şi la plata a şase sute de franci daune şi interese.
într-o nouă scrisoare adresată lui William Mollard, Gauguin fulminează: „în ciuda pledoariei unui avocat, în ciuda unor prejudicii barbare dovedite, s-a dat o condamnare derizorie — şi asta numai pentru că, în fundurile astea de provincie, justiţia se ocupă doar de partidul la putere. Auzi dumneata, să-mi dea ei mie 600 de franci drept indemnizaţie, cînd medicul mă costă 475 de franci, avocatul—100, plus toate cheltuielile pe care le atrage după sine o boală cînd stai la hotel. Sînt complet ruinat!... Cum aşa! Vasăzică oricine are dreptul să asasineze sau să schilodească un inocent, numai pentru simplul fapt că acesta nu-i din partea locului? Boala lui, suferinţele lui, timpul său pierdut nu contează nimic, pentru bunul motiv că bandiţii din Concarneau sînt alegători şi că agresorul meu este amicul autorităţilor republicane. Cer un articol în ziarele pariziene. El trebuie să apară!".

Gauguin transformă patru adversari în cincispre zece „bandiţi[44], dar în rest nu exagerează atît de mult pe cît s-ar putea crede. La Concarneau Souban este, într-adevăr, omul de încredere şi informatorul lui Louis Hemon, deputatul republican de Quimper. La 20 mai 1875, Hemon a fost unul din cei 363 deputaţi care s-au opus lui Mac- Mahon[*] [†]. De-atunci a condus „Le Finistere[44], revistă săptămînală publicată la Quimper; cariera politică o va sfîrşi ca senator al departamentului.
Nu încape îndoială că datorită lui verdictul de condamnare n-avea să însemne mare lucru în viaţa cîrciumarului. Opsprezece luni mai tîrziu, în februarie 1896, cu prilejul sosirii la Concarneau a unor marinari ruşi, Rene Souban este ales să recite un monolog patriotic închinat lui Courbet* *. În anul următor face parte din delegaţia celor patru pescari desemnaţi să-l întîmpine pe reprezentantul Ministrului Lucrărilor Publice, venit la inaugurarea farului de la Eckmuhl. În sfîrşit dacă-i dăm crezare domnului Perruchot, unul din biografii lui Gauguin, cei 600 de franci-daune, n-au fost niciodată plătiţi.
„Sînt dezgustat, — spune Gauguin. Umblu şchiopătînd, sprijinindu-mă în baston şi mă apucă disperarea că nu pot să merg undeva, mai departe, să pictez un peisaj... Timp de două luni a trebuit să-mi fac morfină, seară de seară, şi acum sînt complet abrutizat. Ca să-mi combat insomniile sînt nevoit să recurg zilnic la alcool, care mă ajută să dorm patru ceasuri pe noapte/[4] Nenorocirile se ţm lanţ. Maimuţica Taoa s-a prăpădit; moartea ei l-a întristat adînc pe Gauguin. „Mă urma peste tot, chiar şi-n apă[44], mărturiseşte el. Annab a şters-o la Paris, unde a jefuit literalmente atelierul din rue Vercingetorix, nelăsînd acolo decît ceea ce a socotit ca fără nici o valoare, adică pînzele amantului său.
O licitaţie de tablouri ţinută la casa Drouot s-a dovedit chiar mai catastrofală decît expoziţia lui Durand-Ruel. Strindberg, căruia Gauguin îi ceruse o prefaţă la catalogul licitaţiei, i-a răspuns: „Nu pot pătrunde arta dumneavoastră şi n-o pot iubi. Ştiu însă că această mărturisire nu vă va surprinde şi nu vă va răni, căci am impresia că ura oamenilor mai degrabă vă fortifică;

* Preşedinte al Republicii Franceze între 1873—1879 (N.T).

† Amedee-Anatole-Prosper Courbet, vice-amiral francez (1827—1885) — N.T.

personalitatea dumneavoastră se complace în antipatia pe care o stîrneşte...“

Prietenii săi au umflat cît au putut licitările, dar din cei 23.640 de franci — totalul unor vînzări fictive — doar 1370 de franci reprezentau încasări reale. O dată deduse cheltuielile, Gauguin primeşte 467 franci şi 80 de centime. În martie 1895 anunţă soţiei: „Nu pot trăi numai din soare“ ; lui Maurice Denis: „Curînd voi dispare^ şi lui Daniel de Montfreid: „Am luat o hotărîre fermă: aceea de a pleca pentru totdeauna în Oceania. Voi putea atunci să-mi sfîrşesc viaţa liber şi liniştit, fără grija zilei de mîine şi fără să mă lupt într-una cu imbecilii^.

La sfîrşitul lui aprilie, în ajunul plecării, prietenii se strîng pentru ultima oară în atelierul din rue Vercingetorix. Se bea rom, se fumează din pipe de lut ars, Gauguin cîntă din ghitară şi împarte ultimele lucruri la care ţine: bastonul, o chisea pentru tutun, mozaicuri făcute de mîna lui. Noaptea e pe sfîrşite. Unul după altul, ultimii prieteni rămaşi credincioşi pleacă. Nu-i vine să doarmă. Iese. Deasupra Denfertului şi mai încolo, cerul se subţiază, devine cenuşiu. — E noaptea care se preface în pulbere — spune Gauguin.

Pe bulevardul Montparnasse, o tîrfă îl acostează. Gauguin se duce cu ea. Neinspirat fel de a-şi lua rămas bun de la Europa: fata era sifi litică.

SĂLBATECUL NU MAI VREA POMANĂ![1] în iulie 1895, Gauguin debarcă la Tahiti, pe care-l părăsise abia cu doi ani în urmă.

„Cîte schimbări, — scrie el. Papeete, capitala acestui Paradis, e acum iluminată electric. Marea peluză din faţa vechii grădini a regelui e stricată de nişte căluşei, costînd 25 de centime turul. „Politica de-aici e încurcată rău de tot şi-mi ţiuie urechile de toate istoriile pe care le aud. Comisarul general Chene e venit în misiune guvernamentală ca să încerce să aranjeze problemele insulelor răsculate... Se va lăsa ori cu armată şi focuri de puşcă, ori se va ceda în faţa indigenilor, aţîţaţi împotriva noastră de englezi. De fapt, toate astea mă interesează prea puţin. Ceea ce reprezintă pentru colonie şi negoţ un dezastru, pentru mine e o binefacere. închipuie-ţi că altădată primeam 125 de franci chilieni pentru 100 de franci francezi, în timp ce acum capăt 200, ceea ce face ca micul meu tezaur personal să fie considerabil sporit. Luna viitoare voi trăi aici ca un adevărat senior...“

Plin de entuziasm pentru paradisul regăsit, Gauguin părăseşte Papeete şi se instalează pe coasta de nord a insulei, în plină natură. La Pounoaouia, între munte şi mare, el închiriază un teren situat într-o vale adîncă, plantată cu cocotieri, bananieri, portocali şi goyavi. Aici pune să i se construiască imediat o colibă tahitiană de mari proporţii. E o clădire cu acoperiş de paie, deose- bindu-se de restul clădirilor indigene doar prin larga fereastră a atelierului. Ceva mai încolo e înjghebată o mică remiză pentru calul şi trăsurica sa. Pe pajiştea ce coboară în pantă lină, Gauguin trasează cîteva garduri vii din arbuşti înfloriţi; doi zei canaci sculptaţi de el în trunchiuri de coco- tier străjuiesc intrarea domeniului său. E în sfîrşit la el „acasă“, liber, fericit lîngă *vahina*[*] sa — „o drăcoaică de treisprezece ani[ec], — dar[†], nu i-au mai rămas decît nouă sute de franci.
Cu toate astea Gauguin n-ar trebui să fie neliniş[‡] tit. înaintea plecării căzuse la o înţelegere cu doi negustori de tablouri — domnii Levy şi Chaudet; semnase cu ei şi un contract, potrivit căruia cei doi se angajau „să-i verse lunar o sumă fixă, să-i vîndă pînzele la un preţ anumit şi să-i achite imediat contravaloarea[£]*. în 1895 un tablou de Gauguin e cotat — totuşi — la cinci sute de franci; ori, el şi-a făcut socoteala că în Tahiti poate trăi cu două mii patru sute de franci pe an. în plus, mai contează şi pe rambursarea celor patru mii trei sute de franci care-i sînt datoraţi la Paris. Primele săptămîni se scurg într-o stare de calmă euforie. îşi regăseşte impresiile din timpul primei şederi, dar mai ales „tăcerea asta care noaptea, în Tahiti, este mai stranie decît tot restul. 0 întîlneşti doar aici, totală, fără ca vreun ţipăt de pasăre să tulbure tihna. Ici, colo, o frunză, mare, uscată, care cade; dar nici ea nu naşte ideea de zgomot. Ai zice, mai curînd, că un suflet s-a atins, în treacăt, de un alt suflet. Băştinaşii circulă adesea noaptea, desculţi şi neauziţi. înţeleg cum aceşti oameni pot şedea ore şi zile întregi fără să rostească o vorbă, privind melancolic cerul. Simt cum toate acestea mă pătrund şi mă copleşesc, odihnindu-mă deplin. îmi pare că întreagă acea vînzoleală care-i viaţa în Europa nu mai există, că aşa va fi şi mîine, şi poimîine şi de- a

* *vahinee*—în limba (dar mai ales în accepţia) tahitiană= — ibovnică, soţie; *tane* = soţ, amant (N.T.)

† 7G

‡ Glaudet a fost singurul care şi-a respectat—parţial — angajamentul — N.A.

pururi...
„Dimineaţa, viaţa se trezeşte în bucuria pămîntu- lui şi a soarelui, de parcă ar fi adormit rîzînd. Plăcerea — iată unica îndeletnicire de aici. Pînă şi munca devine plăcere...

Pădurea, şi o dată cu ea răcoarea, începe chiar de lîngă coliba de lemn de burao; bărbaţi şi femei, *vahine* şi *tane* stau aici, laolaltă sau împrăştiaţi, unii făcîndu-şi de lucru, alţii odihnindu-se, bînd, flecărind. Rîd şi rîsul lor face parcă tumbe prin văzduh.
În depărtare e marea, smălţuită de uşoarele pirogi conduse, cînd cu vîsla, cînd cu o simplă mişcare a corpului de tineri în *pareo* albastru ori alb, cu piepturi arămii lucind în văzduhul străveziu şi dinţi scăpărînd în orbitoarea explozie a rîsului. Pe ţărm, două surori abia ieşite din apă, stau culcate, în atitudini voluptoase, vorbindu-şi de îmbrăţişările de ieri şi făcînd planuri pentru cele de mîine. O amintire, însă, le desparte: „Fi, *ce-i cu tine ! Eşti geloasă* /“[*].
„La cîţiva paşi mai încolo, pe mal, un tînăr *tane,* admirabil în forţa şi graţia sa, despică prin lovituri de secure un trunchi de copac. în barcă, *vahinea* lui e goală pînă la coapse; şi cum stă aşa, aplecată, ea păstrează în atitudinea sa animală, cvasi-patrupedă, o stranie eleganţă../[4] „... O dată cu amurgul ce se lasă, în semiobscuritatea cizelată de lună, se iscă de pretutindeni freamătul unei imense colivii. Se dansează; bărbaţii s-au ghemuit în preajma copacilor, femeile sînt în mijloc, acolo unde locu-i liber, dezgolite parcă de-o revărsare albă, şi ultimele amăgiri de lumină ale zilei le urmăresc, zbenguindu-se în jurul lor. Bărbaţii cîntă, iar ele mimează, mişcîndu-şi braţele şi picioarele în ritmul melodiei, dragostea pe care-o cheamă şi care va pogorî o dată cu noaptea[4†]...
Lunile se scurg, una după alta. Anotimpul ploilor a înlocuit cerul luminos şi aerul uscat. întreaga natură e un imens burete, călîu, mustind a apă. Totul e jilav. Gauguin umblă şchiopătînd peste straturi de muşchi putred, în care piciorul se înfundă. Franţa e departe. Fiecare debitor face pe mortul; negustorii de tablouri tac. „De cîte ori soseşte poşta alerg cu sufletul la gură pîn-la ghişeu — scrie el, — ca să plec de-acolo perplex, apoi disperat. De un timp încoace trăiesc într-o nelinişte permanentă şi fireşte că-n starea asta nu pot lucra. Sînt la capătul puterilor. Nu mai ştiu ce să fac. Din cei patru mii de franci datoraţi, n-am văzut încă nici unul şi, după cum merg lucrurile, mi-e teamă că nici n-o să văd... Cu cît înaintez

* E tema şi titlul unei compoziţii a lui Gauguin (N.A).

† Extras din „Noa-Noa“ (N.A.)

mai mult ca vîrstă şi renume, cu atît dau îndărăt sub raport pecuniar".

Cu fiecare zi, „Paradisul" devine un infern, iar „seniorul" — un calic. Piciorul fracturat îi provoacă suferinţe atroce. Pulpele şi coapsele-i sînt acoperite cu plăgi oribile. „Nu izbutesc să le vindec, lucru care-mi răpeşte toată energia", îi scrie el lui Mollard în mai 1896; şi tot atunci, credinciosului său Daniel de Monfreid, singurul care, la Paris, se zbate ca să-l împiedice pe Gauguin să moară de foame: „Sînt nu numai la capătul resurselor, ci şi al puterilor. Şi totuşi nu sînt un necumpătat. Trăiesc, eu şi vahine a mea — o fetişcană de treişpe ani jumate — cu o sută de franci pe lună; vezi bine că nu-i prea mult. în- tr-ăştia intră tutunul, săpunul, o rochie pentru puştoaică, plus zece franci pentru articole de toaletă. Cu toate astea, n-o scot la capăt... Cu cît trece timpul, cu atît mă înfund mai tare. De n-ar fi fost Levy, n-aş fi avut curajul să plec în Tahiti. El a fost acela care a venit să-mi propună afacerea de care ştii". „Puteţi pleca liniştit, n-o să vă lăsăm în încurcătură", mi-a spus. „Pictura dumneavoastră e greu digerabilă dar am să fac tot ce trebuie..." „Azi sînt la pămînt, slab, pe jumătate secătuit de lupta pe viaţă şi pe moarte în care m-am angajat. îngenunchez. Las la o parte orice mîndrie. Nu sînt nimic, în afară de un ratat".

Glezna îi e numai o rană. E nevoit să stea culcat douăzeci de ore din douăzeci şi patru; nu mănîncă decît de două ori pe zi, şi atunci doar un pumn de orez fiert în apă. Dar pesemne ceea ce îndurase pînă acum nu era încă de ajuns. în iunie 1897, un bilet trimis de soţie, cu care, practic, nu mai coresponda, îi vesteşte moartea fetiţei, copilul său preferat. Atunci, pe jumătate nebun, cu pieioa- rele înfăşurate în cîrpe sîngerînde, o ia razna, năuc, peste cîmpuri. Umblă, strigă, revine scuturat de friguri, se prăbuşeşte la masă şi scrie cu furie: „Mi-am pierdut fetiţa! Nu-l mai iubesc pe Dumnezeu. 0 chema la fel ca pe mama: Aline... Mormîntul ei e acolo, acoperit de flori; e numai o părere! Mormîntul ei e aici, alături de mine; iar lacrimile mele sînt flori, însă vii“.

Fetişcana cu care trăia îl vede ori plîngînd, ori rîzînd, ca un nebun; ea crede că geniile sumbre ale demenţei sălăşluiesc acum în inima francezului. În înspăimîntătoarea sa deznădejde Gauguin rămîne însă lucid, cum o arată această scrisoare către William Mollard, din august 1897:,,... încă din copilărie nefericirea s-a înverşunat împotriva mea. N-am avut niciodată parte

de noroc, de bucurie. Totul a fost mereu împotriva mea. Şi strig: „«Dumnezeule, dacă exişti, te învinovăţesc de nedreptate şi răutate! Da, la moartea sărmanei Aline, m-am îndoit de orice. Rîsul mi-a fost o sfidare...»“
La Paris, cîţiva prieteni credincioşi înţeleg această dramă.
— De ce a trebuit să plece atît de departe? suspină Degas. — Oare nu se poate face la Batignol- les* o pictură tot atît de bună ca şi la Tahiti? Charles Morice, stilizatorul lui *Noa-Noa*, povestirea scrisă de Gauguin despre prima sa şedere la Tahiti, încearcă să-l înduioşeze pe Roujon. De după biroul său, directorul Artelor-Frumoase, sare în sus ca un măscărici de bîlci.
— Niciodată, rosteşte el scăpărînd din priviri, niciodată cît timp voi fi eu aici, Gauguin nu va primi o comandă de la Stat.
Charles Morice insistă, descrie situaţia înspăimântătoare în care se zbate pictorul. Domnul Roujon se îmbunează.
— Ei bine, fie! — spune el. Cedez în faţa fer- voarei dumitale, Morice, şi voi face ceva pentru sălbaticul ăsta. O să-i trimit două sute de franci cu titlu de încurajare.
„Sălbaticul^ e devorat de eczemă. O dublă conjunctivită îi macină vederea. Datorează o mie opt sute de franci şi chinezul băcan-brutar- farmacist, care accepta să fie plătit în desene, i-a tăiat creditul. Cu toate astea trimite îndărăt cei două sute de franci. Lipsit de pîine, mîncînd doar crevete de apă dulce şi fructe, doborît la pămînt de cîteva ori pe zi de înspăimîntătoare crize, în timpul cărora se înăbuşe şi-şi pierde cunoştinţa, ca să se trezească apoi năclăit într-o vărsătură de sînge negru, Gauguin găseşte încă tăria de a spune *nu* societăţii. „De vreme ce tablourile mele sînt invandabile, să rămînă şi de-aici încolo la fel — îi scrie el lui Monfreid. — Doresc ca în Franţa tăcerea să se lase în jurul meu. Tăcere, tăcere şi încă o dată tăcere. Să fiu lăsat să mor în linişte, uitat... în noiembrie 1897, sleit de puteri, hotărăşte să-şi pună capăt zilelor, după ce lansase, ca un ultim mesaj adresat Occidentului putred, testamentul său: o pînză de 4,50 m lungime pe 1,70 m înălţime, „o pînză de sac, plină de noduri şi rugozităţi^, pe care pictează cu febrilitate, din vîrful pensulei, fără schiţe pregătitoare^, o frescă „teribil de frustă... dintr-un capăt în- tr-altul numai albastru şi verde-veronese“, cu „personaje despuiate, de un portocaliu îndrăzneţi. O semnează în ultima zi şi-i pune

* Cartier suburban al Parisului (.N.T.)

titlul, în marginea de sus, cu galben-crom: *De unde venim? Cine sîntem? încotro ne ducem?*
Apoi înghite o doză formidabilă de arsenic şi se înfundă în pădure ca să moară.

LUPUL ÎMPOTRIVA CAIMANILOR

La 12 februarie 1898, cînd torţa scînteietoare a soarelui ţîşni din marea violetă, ea lumină un bărbat prăbuşit printre ferigi. Are pe el o cămaşă de pînză grosolană şi un pantalon peticit. Picioa-relegi sînt înfăşurate în eîrpe. Faţa e cenuşie. Respiră zgotnotos. Din timp în timp îl scutură cîte un lung fior. Arsenicul nu l-a ucis pe Gauguin. Căldura îl readuce în simţiri. Impleticindu-se, frînt în două de vărsături, coboară spre vizuina sa. Ibovnica e plecată. Dezordinea şi murdăria domnesc în odaie. Dar acoperind peretele din fund, marea frescă-testament *De unde venim*? *Cine sîn- temi încotro ne ducem?,* vibrează de o frumuseţe în care intră ceva supranatural. Gauguin e cutremurat. Muribundul îşi îndreaptă spatele. Năpădit de barbă, cu părul încîlcit, cu ochii năuci, injectaţi de sînge, iată că harul se revarsă în el, îl transportă. Da, viaţa lui are un sens şi tabloul acesta o dovedeşte! E sărac, e singur, frigurile, ura şi deznădejdea îl macină, oamenii îşi bat joc de el, îl exclud... Ce importanţă au toate astea! E un mare pictor, unul dintre cei mai mari!...
Trufia sumbră care-l împietrise se preface într-o bucurie clocotitoare. Rîde. Lacrimi mari se preling de-a lungul obrajilor săi murdari şi supţi. Se apropie de pînză, o mîngîie cu privirea, cu palma: „Mă uit la ea într-una şi, pe cinstea mea, mărturisesc că o admir“, avea el să scrie mai tîrziu. Se culcă. Priveşte, priveşte pînă ce somnul, vlăguiala, suferinţa îl copleşesc. întoarsă acasă, vahine îl găseşte pe Gauguin adormit, cu obrazul uluitor de împăcat şi surîzător.

La deşteptare însă, problemele care-l obsedează sînt în continuare prezente şi în primul rînd cea pe care încearcă zadarnic s-o rezolve de şaptesprezece ani de zile: problema banilor. A încercat să facă de toate, să fie chiar şi cultivator. O clipă, spiritul ramurii Perrette l-a făcut să întrevadă un îmbietor viitor de *gentleman-farmer*. „Există pe terenul ăsta o sută de cocotieri, care ar putea aduce cinci sute de franci anual, — îi comunica el lui Monfreid. Dacă o să am cîţiva gologani de cheltuit, intenţionez să plantez pe el vanilie, din care se scot cîştiguri bune.“ Fireşte, nu s-a ales nimic din toate astea, şi-n primul rînd pentru că nu mai avea destulă putere ca să se caţăre încopaci. Ce-i de făcut? e dator o mie opt sute de franci. Din Franţa îi parvin sume derizorii, înghiţite pe dată de creditori sau risipite*. Albii de pe insulă îl detestă căci în ochii lor Gauguin reprezintă tot ceea ce detestă ei mai tare: afirmarea faptului că rangul social nu înseamnă nimic; sărăcia colţoasă; dezmăţul afişat.
Dar şi băştinaşii îl privesc cu mai puţină prietenie ; nu pentru că ar schimba prea des vahinele — lucrul e firesc şi tahitienii nu văd nimic rău într-asta — ci poate pentru că Gauguin îşi abandonează fără ruşine „logodnicele^, de îndată ce le-a făcut mame. 0 recunoaşte, de altminteri, chiar el cînd după o asemenea naştere îi scrie aceluiaşi Monfreid. „Copilul e superb ca tot ce e fruct oprit. Trebuie să-ţi spun că nu mă încurcă de fel copiii, pentru că îi abandonez pur şi simplu. Ei da, sînt un fluturaş de prima mînă, care a părăsit o droaie de femei şi copii. Cînd va veni momentul, fără-ndoială că-l voi părăsi şi pe ăsta.“

* într-adevăr, sînt unii care susţin că Gauguin n-ar fi fost atît de nenorocit, dacă n-ar fi făcut dovadă de atîta. lipsă de prevedere. A. t’Serstevens a scris în revista *Arts* din 1952: „Începînd cu al cincilea an al existenţei sale profesionale, pînzele lui se vindeau la preţuri nu tocmai de lepădat. Cînd biografii ne spun că tabloul intitulat *Alys- camps* a fost vîndut cu 350 franci, ei uită că această sumă reprezintă pe puţin 70.000 de franci din ziua de azi.“ în sfîrşit, examinarea registrului său de cheltuieli, găsit pe insula Dominique, a arătat că viaţa nu i-a fost chiar atît de mizeră pe cît o pretindea (N.A.).

Gauguin e încredinţat că un geniu are toate drepturile, că opera îi slujeşte drept scuză şi justificare şi că artistul nu trebuie să ţină seama de nici o morală şi de nici un fel de oprelişti; îi e îngăduit orice îl ajută să creeze.

Maorii sînt însă oameni simpli. De altminteri, nici n-ar şti să deosebească un geniu de un om obişnuit. Gauguin simte că cei din sat nu-l mai înconjoară cu aceeaşi prietenie. În aprilie, încuie uşa colibei sale şi se reîntoarce la Papeete. Şi ia-tă-l cu pălăria în mînă, în hainele sale de pînzâ grosolană care-i flutură pe trupul slăbit, prezen- tîndu-se la palatul guvernatorului, negrul Lacasade.

— Ce poftiţi? îl întrebă un funcţionar.

— De lucru.

I se găseşte la biroul şefului de serviciu al Lucrărilor Publice şi Cadastrului. Aici, pentru şase franci pe zi, desenează planuri sub conducerea unui subofiţer de artilerie. Nu-i o avere, întrucît camera în care trebuie să locuiască e scumpă, iar duminicile nu sînt plătite. Totuşi, se cheamă că are din ce trăi. Mandat după mandat, primeşte din Franţa o dată cincisute şaptezeci şi cinci de franci şi-altădată şapte sute. Speranţa revine. Cu atît mai vîrtos, cu cît Ambroise Vollard, negustorul de tablouri la modă, se interesează de el.

Ah, acest Vollard, „ciufut, impenetrabil, misterios, masiv, cu capul totdeauna lăsat în jos, cu-n ochi pe jumătate închis, cu gura zăvorită... trăgîndu-se parcă din Budba: un Budha creol“. Avea o prăvălie pe rue Laffitte, dar afacerile importante le trata la el acasă, în casa din rue de Martignac. Ca să-l vezi, era necesar să-ţi dai o întîlnire, iar în ziua convenită, să aştepţi un ceas, dacă nu şi mai bine, pe un palier, după ce traversaseşi în prealabil un hol plin de sculpturi de Maillol şi picturi de Renoir.

„În sfîrşit, Vollard, pe care nimeni nu-l auzise venind, răsărea dinainte-ţi, imens, pe cap cu o tichie neagră de contabil. încerca un surîs, se scuza sîsîindu-se şi te călăuzea printr-un coridor care ducea la sufragerie. Mobilierul, în stil colonial, dizgraţios la vedere, era alcătuit dintr-o masă greoaie, aşezată în mijlocul încăperii şi patru scaune cu picioarele închipuind labe de leu... După o tăcere prelungită, Vollard întreba, cu un aer plictisit, ce-ai dori să vezi: «Ştiu şi eu,domnule Vollard, un Gauguin, un Cezanne, nişte studii de Renoir...» Nu răspundea nimic, cumpănea, se ridica greoi, rămînea cîteva clipe pe gînduri, scotea din buzunar o legătură cu chei, deschidea o uşă, după ce încercase în prealabil cîteva din ele şi se încuia pe partea ailaltă! Trecea un sfert de oră. Apoi se auzea din nou zgomotul broaştelor. Mereu la fel de absorbit, Vollard se înapoia cu două, trei tablouri şi un carton de desene sub braţ, răsucea,

încuind, cheia, punea totul într-un colţ şi spunea: «Poftim, uitaţi-vă». Iar el se aşeza pe un scaun şi aţipea, ridicînd din cînd în cînd pleoapa ca să strecoare pe sub ea o privire furişe. Sosea şi momentul hotărîtor: preţurile. Vollard le rostea iute de tot, cu o voce scăzută. Dacă-ţi îngăduiai o observaţie, sugerai un rabat sau ziceai pur şi simplu «oh, oh!», atunci Vollard adormea din nou, parcă mai adînc; într-un tîrziu se ridica, prindea între degetele lui groase reverul sacoului dumitale, îl examina şi te întreba: «E englezesc materialul?» Te lăsa astfel descumpănit, părăsea cu pasul său greu camera, revenea la capătul unei jumătăţi de oră şi se închidea în mutismul lui absolut, după ce-ţi spusese cu un zîmbet scurt şi silit: «E ultimul preţ. Nu pot lăsa mai ieftin»“*.
E limpede pentru oricine că între Vollard şi Gau- guin, lupta e inegală. Iar dacă în 1898, Vollard se interesează de Gauguin, o face pentru că ştie că va realiza, datorită acestuia, beneficii considerabile şi asta în foarte scurt timp. De altminteri, Gauguin nu se lasă amăgit de aparenţe. „Vollard este un caiman din specia cea mai rea, — scrie el, nu se iveşte decît atunci cînd are un cumpărător, şi 25% comision nu-i ajung. Iar de zis, poţi să-i zici ce-ţi vine la gură, puţin îi pasă, totul e să reuşească.“Dar cum să rezişti? Parisul e departe, iar Vollard e vulpe bătrînă. Îi dă tîrcoale lui Monfreid, vorbeşte de geniul care trebuie ajutat, îl complimentează pentru lucrările sale personale, revine la Gauguin, îi trimite o mică sumă de bani, aşa, pe gratis, ca să-i arate doar cît de mult îl preţuieşte! Gauguin nu-şi crede ochilor. Biroul e un chin pentru el: se va putea întoarce la Pounoa- ouia. „Datorii nu mai am; există unele speranţe; am şi primit un mic avans: cred că situaţia mi se limpezeşte“. Fără să mai stea pe gînduri, dă dracului pe subofiţerul de artilerie, biroul şefului de serviciu al Lucrărilor publice şi al Cadastrului, gazda şi pleacă. Plouă, vînturile venite dinspre larg au smuls o parte din acoperişul colibei, pîn- zele şi desenele au putrezit sub mucegaiul aşternut pe deasupra, gîndacii şi şoarecii au mîncat rezervele de culori. Boala îl ţintuieşte la pat. Eczema se tot întinde. Picioarele-i sînt pline de buboaie care sparg. Fireşte, n-are pansamente şi nici un fel de antiseptice. Pleoapele sînt roase de conjunctivită şi ochii îi lăcrimează într-una în lumina orbitoare a insulei. Iar pe deasupra îi mai vine, din Paris, şi lovitura de graţie.

* Pierre Loeb: „Călătorie de-a lungul picturii^ (N.A.)

Vollard s-a dus la Monfreid care strîngea ultimele pînze în vederea unei expoziţii, şi a cumpărat totul pretinzînd un rabat substanţial.
Pironit în aşternutul său năclăit, Gauguin urlă de furie. „Aşadar, din toată expoziţia pe care o organizezi, n-a mai rămas nimic de vînzare, — îi scrie el lui Monfreid. Cu tot ce-a înhăţat, Vollard o să aibe din ce negustori un an întreg... Omul ăsta n-are pic de ruşine, pentru cîţiva gologani e gata să exploateze cea mai neagră mizerie!“
Raţiunea i se clatină: omenirea întreagă are ceva cu el. „Societatea asta oribilă, care asigură triumful celor mediocri în detrimentul celor mari“, îl condamnă să moară. Dar nu va dispare înainte de a-i fi aruncat în obraz toată ura lui, înainte de a fi încercat să-i întoarcă tot răul pe care i l-a pricinuit. Cu cîtiva ani în urmă, Degas spusese despre el:
— Gauguin e un lup hămesit, scăpat din zgardă. Acum lupul îşi arată colţii. îşi acuză ibovnica de a-i fi furat un inel, o rîşniţă de cafea, zahăr şi un sac cu copra, fapt pentru care depune o plîngere la procuror. Acesta nu-i dă curs. Gauguin explodează: „Există pe-aici un pîrlit de procuror care-mi face nişte figuri îngrozitoare şi care dintr-adins nu-i urmăreşte niciodată pe cei ce mă fură, — îi scrie el lui Monfreid. Mi-am pus în gînd să pun capăt stării acesteia de lucruri. î-am scris, prin intermediul unui ziar, o scrisoare extrem de violentă, punîndu-l în situaţia fie de a se bate cu mine în duel, fie de a mă acţiona în justiţie... Dacă bădăranul ăsta refuză duelul, probabil că mă va tîrî în faţa curţii cu juri şi voi scăpa cu cîteva zile de închisoare../[4]
Ziarul se intitulează *lesGuepes* (Viespile). E o fiţuică de cancanuri şi şantaj, condusă de un fost matelot care traficase cu tot ce se putuse trafica în mările Sudului. Acesta din urmă îl aţîţă pe Gauguin; procurorul nu răspunde. Polemica trebuie continuată. Turbat de-a binelea, Gauguin atacă întreaga societate europeană, colportează tot soiul de bîr- feli, caută pricină funcţionarilor şi, ca să împingă lucrurile şi mai departe, fondează la rindul său o revistă lunară: *Le Sourire, Journal mechant (Zîrn- betul, ziar colţos* — N.T.).
Una după alta, uşile i se închid. Occidentul a corupt Tahiti, — declară Gauguin. Trebuie mers mai departe, în insulele Marchize, acolo unde sălbaticii sînt cu adevărat sălbatici şi unde vahinele au unsprezece ani. îşi vinde proprietatea pentru patru mii cinci sute de franci, împarte cîteva daruri şi în septembrie 1901 părăseşte Tahiti, îm- barcîndu-se pentru insula Dominique, din

arhipelagul Marchizelor, pe care mai există antropofagi. N-a apucat bine să dispară la orizont fumul cargoului şi cei despre care Gauguin crezuse că-i vor rămîne îndatoraţi, nu mai ştiau ce să facă cu darurile ce le fuseseră oferite. Îi dăduse de pildă tipografului care-l ajutase să scoată *Surîsul* „o pînză reprezentînd cîini violeţi şi femei roşii[44]. Omul a atîrnat tabloul în closet, dar la cîteva luni după aceea nevasta l-a luat de-acolo şi l-a distrus, zi- cînd:

— Aşa ceva îţi băga numai năzbîtii în cap. Părintelui Xavier, misionarul de la Pounoaouîa îi dăruise cîteva bucăţi de lemn gravate.

— N-aveam ce face cu toată grămada asta de lemne şi-atunci m-am slujit de ele pentru o cocină; — avea să mărturisească preotul. Abia mai tîrziu, mult timp după moartea lui, am aflat că era talentat. Americanii soseau cu duiumul pe insula noastră şi cumpărau, indiferent de preţ, orice rămăsese de la Gauguin. Un geam pictat de el a fost expediat la San-Francisco şi plătit cu treizeci de mii de franci. Cel care-i cumpărase coliba turba de ciudă. Gauguin îi lăsase grinzi sculptate, uşi şi ferestre pictate, un maldăr de desene şi cîteva pînze. Dar omul făcuse curăţenie generală înainte de a se muta şi aruncase totul în lagună.

CANALIA DIN „CASA PLĂCERII[4]'

în colibă e o zăpuşeală de etuvă. Prin fereastră se văd cocotierii, prea verzi, plaja, prea albă şi laguna pe a cărei undă, prea albastră, se leagănă bătrînul cargo poştal. Instalat într-un jilţ din crengi împletite de palmier, brigadierul Charpillet din jandarmeria colonială, originar din Marnay (Haute-Saone), actualmente în serviciu la Atuana (insula Dominique), suspină. Palma sa lătăreaţă mîngîie nasturii auriţi ai tunicii de pînză gălbuie. Casca albă e dată pe ceafă. îl priveşte pe bărbatul care stă în picioare, dinainte-i.

— Care va să zică, domnule Gauguin, nu vă mai place la Tahiti, — zise el. Şi vreţi să vă instalaţi în Dominique?

— Da. Bănuiesc că se poate găsi un teren şi construi pe el o colibă?

— Se poate, dacă Monseniorul Martin consimte.

— De ce dacă Monseniorul Martin consimte?

— Dumnealui e episcopul. E atotputernic şi toate terenurile de pe insulă aparţin Misiunii... Bani aveţi?

— Aşa, şi-aşa. N-am vîndut prea rău casa şi pămîntul pe care le aveam la Pounoaouîa.

— Perfect. Vom încerca să aranjăm toate astea. Un pic

1
1

de absint, domnule Gauguin?
Brigadierului Gharpillet îi plac artiştii. De aceea se face luntre şi punte ca sa^l vadă pe episcop şi să-l îmbuneze. Fără mare succes, însă. Timp de o lună Monseignorul Martin o face pe mortul; vrea să-l cîntărească bine pe acest nou enoriaş despre care i s-a spus că-i un energumen, insociabil şi violent, fără credinţă nici în Dumnezeu nici în Diavol, detestînd albii şi ducînd o viaţă de dezmăţ printre vahine din ce în ce mai tinere...
Prevenit, Gauguin devine mieluşel. Nu se revoltă împotriva neîncrederii. La o lună de zile după sosire, lăzile şi cel mai frumos dintre şevalete sînt încă pe plajă. îşi înfrînează în tăcere neastîm- părul. Asistă chiar, în fiece duminică, la liturghie stînd, îmbrăcat europeneşte, între doctorul Buisson şi brigadierul Charpillet. Episcopul e încîntat de convertirea asta atît de rapidă şi spectaculoasă. Il primeşte în sfîrşit pe Gauguin şi acceptă să-i vîndă, cu şapte sute de franci, un teren situat în centrul Atuanei.
Gauguin mobilizează imediat dulgherii din insulă. Şi fiindcă terenul era mlăştinos, hotărăşte să-şi construiască locuinţa pe piloni. O botează „Te faruree“ (Casa desfătărilor) şi, după un ospăţ inaugural, scrie în culmea încîntării: „Am aici tot ceea ce-şi poate visa un artist modest: un atelier mare şi-un ungher unde să mă pot culca. Totul e la îndemînă, rînduit pe poliţe. Un hamac în care-mi fac siesta, la adăpost de soare, e atîr- nat într-un loc răcorit de briza mării, care-mi vine de la trei sute de metri şi pe care cocotierii o prefac într-o dulce adiere. Stau chiar în mijlocul satului şi cu toate astea nimeni nu mi-ar ghici casa, într-atît e de bine înconjurată de copaci“.
Şi de astă-dată — la fel ca ori de cîte ori i s-a întîmplat să înceapă viaţa într-un loc nou — veşnicul vagabond e încredinţat că a ajuns la capătul drumului. Fericirea îl aştepta aici, în insula asta, în acest vast atelier în care a adunat o orgă, o harpă, o masă de corabie, un fanai, deasupra cărora tronează, agăţat pe perete, propriul său portret... Traiul nu costă mai nimica: „un pui se vinde cu şaizeci de centime, un purcel de douăzeci de kile face şase-şapte franci". Poţi lua de nevastă, „cu săptămîna", fetişcane de unsprezece ani, vrăjite de-o rochie de stambă ori de un pieptene de bagă. Oamenii sînt neasemuit de cumsecade. Prieten, servitor şi sfetnic îi e un maori, pe nume Tioka, cîndva condamnat pentru canibalism. „Il întreb uneori, — scrie Gauguin — dacă-i bună la gust carnea omenească. În momentele acelea

figura lui se iluminează de-o nesfîrşită gingăşie (gingăşie cu totul specifică sălbaticilor) şi îmi arată conţinutul formidabilelor sale fălci... Băştinaşul din Marchize a fost şi este încă antropofag, dar asta fără cruzime. Îi place carnea omenească, aşa cum îi plac rusului icrele negre, iar cazacului luminarea*... Fălcile lui au o putere năprasnică. Am fost curios într-o zi să văd ce face dacă-i dau o cutie cu sardele. Ei bine, în doi timpi şi trei mişcări a deschis-o cu dinţii, fără să-şi facă vreo rană, şi-a înghiţit totul pe loc."

* Se pare că, intrînd în Paris în urma înfrîngerii lui Napoleon, cazacii din trupele ţariste au dat iama prin biserici şi prăvălii, apreciind ca pe o mare delicatesă gastronomică... seul luminărilor (N.T.)

E într-atît de fericit, încît lumea coloniştilor, a misionarilor şi-a funcţionarilor nu-l apasă încă. Cu îngăduinţa episcopului, brigadierul Charpillet i-a oferit preşedinţia comitetului pentru organizarea festivităţilor (e vorba de cele prilejuite de aniversarea Republicii — n.t.), lucru pe care Gauguin l-a acceptat. La 14 iulie 1902, iată-l tro- nînd pe o estradă şi aţintind asupra fetiţelor împopoţonate în rochiţe albe, venite să-şi recite poeziile, privirea ochilor săi verzi. I s-a încredinţat o misiune delicată şi, aşa cum avea s-o constate, primejdioasă: arbitrajul unui concurs coral, cu prilejul căruia copiii de la şcoala „Fre- res de Ploermal" urmau să-i înfrunte pe cei de la şcoala protestantă condusă de pastorul PaulVernier. Primii au ales *Imn pentru Jeanne d'Arc,* ceilalţi: *la Marseillaise.* Lupta începe. După părerea tuturor, primii sînt superiori. Ca să nu supere pe nimeni, Gauguin clasează ambii concurenţi *ex-aequo*[*]*.* Episcopul e furios; îi face lui Gauguin cîteva remarci acidulate, la care acesta răspunde cu insolenţe. Cearta se înveninează. Turbat, Gauguin se întoarce acasă, azvîrle într-un colţ veşmintele lui de „civilizat^, îşi leagă în jurul şoldurilor un „pareo“ colorat şi-şi pune pe cap o beretă de postav verde împodobită cu o pafta de argint.
Monseignorul Martin i-a reproşat desfrîul în care trăieşte. Gauguin se răzbună. Se zvonea că prelatul ar fi manifestat un interes cu totul particular faţă de două surori: Therese şi Henriette. Geloase, cele două s-au luat chiar de păr în biserică, în plină oficiere a slujbei de Paşti. Gauguin începe prin a o seduce pe Henriette, apoi sculptează două statui pe care le aşază la piciorul scării sale. Una, care o înfăţişează pe Therese, e intitulată Sfînta Therese. Cealaltă îi seamănă Monseignorului Martin şi Gauguin o botează: *le Pere Paillard*[†]*.*
Zadarnic încearcă bravul brigadier Charpillet să intervină. Războiul e declarat. Avizo-ul *„Durance“* aruncă ancora în faţa insulei. Guvernatorul Petit debarcă, vizitează posesiunea şi exclamă trecînd prin faţa colibei lui Gauguin.
— Ah! iată locuinţa canaliei!...
Canalia nu răspunde. E ros tot de boală: sifilisul îi provoacă stări îngrozitoare, pe care încearcă să le domine cu ajutorul injecţiilor cu morfină făcute de pastorul Vernier. De la gleznă la coapsă, picioarele-i sînt o

* la egalitate, cu titlu egal— (N.T.)

† ca substantiv comun paillard înseamnă: crai, muieratic, destrăbălat — N.T.

rană înspăimîntătoare la vedere. Crizele cardiace îl ţintuiesc la pămînt. Abia se mai tîrîie pe picioarele înfăşurate în cîrpe. E pîrjolit de febră. Trăieşte, cu mintea rătăcită, într-un univers bîntuit de năluci. începe să-şi scrie memoriile, pe care însă revista *Mercure de France* refuză să le publice, socotindu-le lipsite de interes. De cinci ani n-a mai primit nici o veste de la Copenhaga. Nu ştie că după Aline, a murit şi băiatul său, Clovis, la douăzeci şi unu de ani, în urma unei operaţii la şold. Această tăcere în care e ţinut i se pare o pedeapsă cumplită: „Nici cu un tată aflat la ocnă nu cred că cineva ar îndrăzni să se poarte aşa“.
Genunchii i se umflă, pleoapele sînt roase de cruste purulente. Brigadierul Charpillet a părăsit insula Dominique la 16 decembrie 1902.
— L-am lăsat pe artist, ignorat de toţi, într-o situaţie îngrozitoare. Nu primea sumele aşteptate pentru tablourile trimise negustorului său din rue Laffitte. Trăia într-o mare mizerie, părăsit şi des curaj at.
O dată cu Charpillet, Gauguin pierde pe apărătorul său cel mai bun, singurul care-l mai lega de lumea albilor. Pictorul se dizolvă în masa băştinaşă. Tioka l-a decretat „tabu“, ceea ce înseamnă că în ochii maorilor a devenit un personaj „sacru şi de neatins^. Face cu atît mai vîrtos corp comun cu localnicii (merge pînă într-acolo încît scrie „noi ăştia, indigenii din Marchize“), cu cît se simte persecutat de către aceleaşi forţe ca şi ei: jandarmii, clerul, reprezentanţii a ceea ce detestase ieri şi urăşte azi: civilizaţia albă. Devine liderul „sălbaticilor", încearcă să alerteze Parisul, îi scrie lui Charles Morice: „Se petrec aici lucruri monstruoase... Sînt acuzat că i-aş îndemna pe băştinaşi la revoltă arătînd care le sînt drepturile... Te-aş ruga ca folosind întregul talent pe care-l ai să faci mult zgomot în presă“. Nemaiavînd nici un ziar la dispoziţie, redactează scrisori deschise „Domnilor Inspectori ai Colonii- lor“, prin care denunţă dictatura jandarmilor care exercită „în posturile lor o putere absolută şi al căror cuvînt e probă în faţa legii... încruntă jandarmul sprinceana şi pe loc băştinaşul dă găini, ouă, purcei etc..., altminteri îl paşte contravenţia. Jandarmul îi ordonă localnicului să-i deschidă uşa casei ca să vadă dacă n-are băuturi alcoolice. Indigenul se supune şi dacă are ghinionul să fi ascuns pe undeva o nucă de cocos sculptată ori un alt obiect de artă, poate fi sigur că mai devreme sau mai tîrziu se va vedea silit să-l dăruiască. Iar dacă nu se supune, e condamnat la o sută de franci amendă...“

Trecînd de la general la particular, Gauguin îl acuză nominal pe jandarmul Guichenay de a fi „vîndut carne de vită şi copra pentru o sumă importantă^. Datorită acestor afaceri, „dacă va mai rămîne cîtăva vreme în postul său, se va retrage cu buzunarele doldora^, împricinatul îl acţionează în justiţie pentru defăimare. La 23 martie 1903, tribunalul corecţional al insulei îl condamnă pe Gauguin la trei luni închisoare şi o mie de franci amendă.
„Am căzut victimă unei capcane, îi scrie el lui Monfreid. E ruina mea. Distrugerea sănătăţii mele.“ Vrea să facă recurs, să se înfăţişeze judecătorilor din Papeete.
Dar pentru aşa ceva e nevoie de bani. Vollard, care-i datorează o mie patru sute de franci, nu răspunde la chemări. „Toate aceste preocupări mă ucid...“
DREPTUL DE A ÎNDRĂZNI SĂ FĂPTU IEŞTI ORICE
Într-adevăr, Gauguin nu-i altceva decît un muribund. Trupul i-a devenit negru şi tumefiat. În afară de pastor şi Tioka, toţi ceilalţi l-au părăsit. Simte apropiindu-se sfîrşitul şi, în deznădejdea sa amară, găseşte încă suficientă luciditate ca să mediteze asupra artei sale: „Cunoaşteţi de multă vreme lucrul pe care am vrut să-l statutez: dreptul de a îndrăzni să înfăptuieşti orice... Publicul nu-mi e dator nimic, întrucît opera mea picturală nu-i decît relativ bună; dar pictorii care azi profită de această libertate, ei îmi datorează ceva.“
La începutul lunii mai se tîrîie pînam faţa şeva- letului. Sub privirea sa oceanul se sparge de stîncile golfului. Cerul e luminos. Păsări roşii cîntă prin cocotieri. E o lume, însă, pe care Gauguin n-o mai vede. Ceea ce pictează e un sat breton acoperit de zăpadă. La două-trei ore, îl doboară cîte o sincopă. Vineri 8 mai, trimite după pastorul Vernier. Cînd către ceasurile opt, acesta pătrunde în odaie, pictorul înalţă spre el un obraz tumefiat, lucind de sudoare maladivă.
— Ce-i, noapte ori zi? întreabă el. Nu mai văd nimic.
Pastorul îi spală faţa şi trupul. Descoperă mai jos de şale un abces enorm pe care-l incizează. Îi face o injecţie şi Gauguin adoarme.
La ora 11, Tioka îl cheamă iar.
— Vino iute! Vino iute... Albul a murit.
În coliba sa, Gauguin zace cu un picior spînzu- rînd în afara patului. Corpul mai e cald. Inima e cea care a cedat. Canibalul plînge, îşi urlă durerea, se prăbuşeşte peste trupul prietenului şi-l muşcă de coapsă: după

credinţa din insulă, ritualul acesta ajută uneori să învie morţii. Localnicii înconjoară coliba. Se aud plînsete:

— Kohe (e numele pe care i l-au dat lui Gauguin) e mort, sîntem pierduţi.

Tioka îl grijeşte pe mort după obiceiul maori.

Îi unge trupul cu grăsime aromată şi-l încunună cu flori.

— În timpul nopţii, episcopul porunceşte să fie ridicat cadavrul şi transportat în incinta Misiunii. Aici, în Insule, biserica nu poate tolera ca un alb să fie înmormîntat altundeva decît în cimitirul catolic. Dacă ar fi să dăm crezare lui Fran- gois Guillot, care la vremea aceea era brigadier de jandarmi, episcopul Martin n-a scăpat prilejui de a-şi arăta satisfacţia:I-am avut trupul.

La care pastorul Vernier îi răspunse:

— Iar eu, sufletul.

în colibă s-au găsit vreo doisprezece franci în monedă măruntă.

Astăzi, cele aproximativ trei sute de tablouri ale lui Gauguin, cîte s-au păstrat, reprezintă mai mult de cinci miliarde!ANNE MANŞON

ACEST INFLEXIBIL DOMN RODIN...„Uite-l pe Balzae sculat din somn de creditori ! încă o farsă de-a lui Rodin!“

T)ăi, ăsta-i Balzae internat la Charenton şi -*■ îmbrăcat într-un halat de spital!

— Mai curînd Balzae sculat din somn de-un creditor!

— Ăsta Balzae? S-ar spune că-i un viţel.

Puşi pe rîs şi zeflemea, două mii de vizitatori se înghesuiau în jurul statuii lui Balzae executată de Rodin şi expusă pentru prima oară la Salon. Sîntem în 30 aprilie 1898 şi cincizeci de mii de persoane s-au perindat în cursul după-amiezii la acest vernisaj.

Vizitatorii care se scurg în rînduri strînse pe sub bolta de sticlă a Palatului Maşinilor nu se opresc nici în dreptul nudurilor lascive ale *baigneuses-lor,* nici în faţa sinistrelor busturi de oameni politici ai căror ochi morţi contemplă mulţimea, nici măcar la vederea voluptoasei compoziţii *Noaptea pârăsindu-şi vălurile.* Cu toţii dau buzna spre uriaşa vedenie de ipsos alb care, sprijinită cu spatele de Galeria Maşinilor, domină totul cu masa sa. Şi ţin-te rîsete, glume, calambururi!

Dintr-un soi de cochetărie, Rodin a expus, alături de acest Balzae agresiv, antiteza sa absolută: grupul statuar devenit între timp celebru, acela al *Sărutului.*

în mijlocul unui cerc de membri ai Institutului, portretistul monden Benjamin Constant (cel pe care impresioniştii l-au poreclit Benjamin-în* consistentul sau Tiţian-Veselă) perorează:

— *Sărutul*, ei da, asta-i într-adevăr o piesă de maestru... Nicicînd marmora n-a trăit mai din plin. lata opera unui suflet de artist. Iată o capodoperă! Pe cînd Balzacul ăsta... E pur şi simplu dureros să vezi aşa ceva. Ar trebui ca cineva să aibe curajul să-i spună lui Rodin că s-a înşelat! De fapt, nici n-ar fi greu. Rodin e aici, la doi paşi, căci tocmai el a fost cel însărcinat să facă onorurile Salonului cu prilejul vernisajului. Strîns într-o redingotă, cu lunga sa barbă de patriarh, aproape albă, cu ochii mijiţi într-un zîmbet crispat, cu pieptul bombat ca să ascundă mai bine deznădejdea sa lăuntrică, scund dar semeţ, el aduce

— la cei cincizeci şi opt de ani ai săi— cu un bătrîn stejar împotrivindu-se furtunii.

Cu cîteva minute în urmă sosise şi scăpărătorul preşedinte Felix Faure*; — mănuşi de culoarea untului,

* Preşedinte al Republicii Franceze între 1895—1899

garoafă la butonieră, cilindru în mînă. Rodin l-a escortat pas cu pas în timp ce parcurgea marea sală. Cu monoclul bine înfipt în arcadă, preşedintele se aplecase atent deasupra tuturor busturilor mărunte înşirate de-a lungul galeriei, dar păstrase cu îndărătnicie spatele întors lui *Balzac.* La capătul culoarului, zărind o femeie tînără şi elegantă, se repezi să-i sărute mîna şi să-i ofere braţul:
— Scumpa mea Meg, dumneata care cunoşti toţi pictorii, vrei să-mi slujeşti de ghid în secţia vecină? Şi după un mic salut condescendent adresat lui Rodin, plecase radios în tovărăşia doamnei Stein- heil, această Pompadour a Elyseeului, în braţele căreia excesiv de galantul Felix avea să moară cîteva luni mai tîrziu.
De a doua zi, statuia lui Balzac a devenit o problemă de-a dreptul naţională, dezbătută de întreaga presă.
„În sfîrşit, iată cum trebuia înţeles Balzac — ironizează Henri Roehefort în *V Intransigeant.*
George Sand, Hugo, Saint-Beuve au avut cu toţii orbul găinilor: singur Rodin, cu ajutorul nu ştiu căror raze Roentgen, a izbutit să citească ceva în ţeasta marelui scriitor. Niciodată, nimeni n-a avut ideia să extragă astfel creierii unui om şi să-i aplice apoi pe figură!"
„Oricare om înzestrat cu un dram de bun simţ poate recunoaşte lesne în acest morman de ipsos grămădit cu lovituri de picior şi de pumn, monument al scrîntelii ori al neputinţei, produsul unui spirit în plină destrămare; sau, ca s-o spunem pe şleau, actul neruşinat al unui maestru întru mistificare!" scrie, la rîndul său, Oliver Merson, criticul de artă al lui *Monde illustre.*
Cîteva zile la rînd, *le Figaro* va consacra „capul de afiş"* ultimei creaţii a lui Rodin. Succesiv, Georges Rodenbach avea s-o laude („Marele artist ni se arată aici în culmea artei sale. Iată ceea ce trebuie să fie statuia lui Balzac în veşnicia Parisului. Avea de ales: ori ea, ori dagherotipul lui Nador: Balzac cu bretele'), Philippe Gille s-o conteste („Văzînd-o, am simţit doar forma manifestă a unei erori"), iar Benjamin Constant să se înduioşeze („Mă voi abţine să adaug şi eu bolovanul ursului din fabulă celui care i se pregăteşte încă de pe acum în place du Palais-Royal, sub forma unui piedestal").
Asemenea criticilor, sculptorii sînt şi ei împărţiţi în tabere. Impetuosul Bourdelle, zbîrlindu-şi belicos colierul de barbă, încearcă să ralieze tinerii „răzvrătiţi" în jurul

* în argoul gazetăresc, articolul (reportajul) cel mai important al numărului — N.T.

maestrului său: *Sărutul*,
asvîrle el cu savurosul său accent din Montauban, e fermecător, dar *Balzac* e de o mie de ori mai tare. Ce operă!

Membrii Institutului, pe care de douăzeci de ani Rodin îi face răspunzători de toate necazurile sale, nu se scumpesc la sarcasme.

Prinţul poeţilor, Leon Dierx, rezumă în cîteva cuvinte opinia „Domnilor acestora de la Şcoala de Belie-Arte“:

— E o farsă nemaiauzită! Şi iată că-s^ zece ani de cînd durează!

Zece ani! E puţin spus! Aventura statuii lui Balzac începe în 1851. Pe atunci, Alexandre Dumas, primul din serie şi părintele celor „Trei Muşche- tari“, hotărîse să înalţe în Paris un monument închinat autorului *Comediei umane* şi deschisese în acest scop o subscripţie.

De îndată însă ce află de acest lucru, doamna Balzac, jignită nu se ştie de ce, opune interdicţia sa categorică. Zadarnic Dumas-tatăl protestează cu tot respectul cuvenit: „Mormintele cad în sarcina familiei; monumentele — în aceea a posterităţii. Ferice de cel pe care ea îl încunună astfel, doar la un an după moarte!“

Singurul răspuns al „familiei^ sînt nişte hîrtii timbrate şi
0 citaţie la tribunal.

Şi deşi plîngerea reclamantei a fost respinsă în instanţă, afacerea a cam domolit zelul donatorilor. Pînă la urmă, Dumas-tatăl avea să aibă răgazul nu numai să moară, ci să şi posede o statuie înaintea lui Balzac!

în 1885, Societatea oamenilor de litere hotărăşte să reia ideea pe contul ei. Alegerea sculptorului iscă însă ezitări. E pomenit şi numele lui Rodin. Societarii strîmbă din nas:

— Rodin e sculptorul acela care a propus pentru Pantheon un Victor Hugo în pielea goală, cu un geniu ghiduş eare-l trage de păr şi o muză care-şi îndeasă fesele în nasul lui? Cu neputinţă! De altfel nici nu-i membru al Institutului!

Pînă la urmă, cel desemnat e sculptorul Chapu.

1 se precizează în ce spirit trebuie tratat subiectul. E simplu şi în nota vremii: *Balzac*, *aşezat la masa de lucru — într-o atitudine meditativă, se apleacă deasupra călimării.*
Chapu moare însă înainte de a fi terminat.

Competiţia în jurul comenzii, din nou vacante, se poartă strîns. Marquet de Vasselot, care pare a fi favoritul, a prezentat la ultimul Salon un Bal- zac în chip de sfinx ghemuit!
Zola, care pe vremuri se războise impetuos în favoarea impresioniştilor, este ales preşedintele Societăţii oamenilor de litere. în această calitate, profită ca să pledeze cauza lui Rodin; o cîştigă în 1891, dar greu, cu douăsprezece voturi pentru şi nouă contra.
Orgoliosul Rodin, iscodit îndelung, sfîrşeşte prin a primi să execute lucrarea în schimbul sumei de treizeci de mii de franci şi se angajează s-o predea la sfîrşitul lui 1893, adică într-un termen de optsprezece luni.
Dar în martie 1894 nimeni din membrii comitetului n-a văzut nici urmă de statuie. Rodin s-a mulţumit să le răspundă, de sus, că lucrul încă nu-i terminat.
Adevărul e că Rodin, artist conştiincios, s-a lovit de o serie de probleme grave. Nu există nici un mulaj după trăsăturile lui Balzac, portretele sînt mediocre sau infidele şi, în orice caz, nu furnizează elemente suficiente asupra volumelor şi construcţiei feţei; iar corpul, chircit cît era ziua de lungă la masa de scris, devenise greoi, diform, cu picioarele prea scurte faţă de dimensiunile toracelui. Rodin îşi refuză dreptul de a idealiza, dar în acelaşi timp i se pare cu neputinţă să înalţe pe un piedestal torsul îngreuiat, burdihanul şi celebrii papuci scîlciaţi.
I-a venit însă ideea ca şi-ar putea înveşmînta modelul în halatul de casă, croit ca o rasă de călugăr dominican, pe care Balzac nu-l părăsea niciodată în timpul celor paisprezece ore de lucru zilnic. Rodin înţelege însă să rămînă Rodin: sub ţesătura care-l acoperă, el va sculpta subiectul cu aceeaşi atenţie şi precizie în modelaj ca şi cînd ar fi vorba de un nud.
A început prin a citi întreaga operă a lui Balzac. A durat mult, mai ales că, orice s-ar fi spus în această privinţă, Rodin era, înainte de toate, un instinctual, iar nicidecum un gînditor şi nu-i plăcea de fel lectura.

ioo Apoi s-a dus la Tours, unde părintele *Comediei umane* a văzut lumina zilei. A vrut să se pătrundă de peisajul care l-a modelat, să regăsească în trăsăturile localnicilor caracteristicile esenţiale ale subiectului său. Pe cîţiva i-a poftit chiar la el să-i pozeze şi a executat mulaje după figura lor. Desigur, toate acestea sînt puţin cam infantile, căci dacă Balzac s-a născut la Tours, familia sa era în schimb originară din Albi, iar mama — pariziană. Dar nu mai infantile decît depistarea unui vechi croitor de-al lui Balzac, care, retras în Aisne, păstrase măsurile fostului său client. Rodin i-a comandat un pantalon de nankin şi o vestă care aveau să zacă în atelier ani în şir, pînă cînd Rose le va folosi la ştersul mobilei. Adevărul e că Rodin simte ideea încă necoaptă. Ca toţi adevăraţii creatori, el preferă să-şi urmeze inspiraţia decît să lucreze la comandă. În plus, a suferit o lovitură grea: a trebuit să sacrifice geloziei Rosei Beuret, vechea sa tovarăşă de viaţă, pe Camille Claudel, o elevă deosebit de dragă, cu care lucrase cîţiva ani şi de care se îndrăgostise nebuneşte. Cele două femei s-au sfîşiat între ele, l-au sîcîit rînd pe rînd, şi cînd, istovit de-atîta ceartă, s-a hotărît în sfîrşit, alegerea făcută l-a lăsat cu inima grea şi îndurerată.
Între timp, donatorii de fonduri dau semne de nerăbdare. Cînd în 1894 Emile Zola cedează fotoliul de preşedinte al Societăţii oamenilor de litere lui Jean Aicard, romancierul are grijă să-şi prevină prietenul:
— Povestea cu statuia lui Balzac o să-ţi pricinuiască o mie şi unu de necazuri. încearcă o apropiere de Rodin, caută terenul unei înţelegeri... Altminteri, să vezi vijelie!...

în sfîrşit, în mai 1894, Rodin acceptă, în mare silă, ca domnii de la comitet să poftească să constate la faţa locului, în atelierul său, modul cum avansează lucrarea. Invitaţii ies revoltaţi. Ceea ce au văzut nu-i decît „o masă informă, ceva care n-are nume, un uriaş foetus“.— Să mă lase să lucrez în pace! — fulminează Rodin. Dacă ar fi fost să fac un Balzac aşa cum îl văd dumnealor, într-o vestă la care să nu lipsească un nasture, cu dunga pantalonilor brici şi cu noduri de bronz perfect egale la pantofi, eram de mult gata. Poftim de vezi!
Şi Rodin îi arată prietenului său, Mathias Mor- hardt, criticul de la *Mercure*, o duzină de fantome albe aşezate în fundul atelierului. La fel cum un regizor turnează mai multe secvenţe pentru a putea alege pe cea mai bună, tot aşa şi el a modelat răbdător toţi aceşti Balzac, fiecare într-o altă atitudine. Apoi şi-a pus ajutoarele să drapeze aceste eboşe în cearceafuri ude, peste care a arun- cat gips înmuiat ca să-şi dea seama de efect. Aşa cum e acum, pe canapeaua pe care — ca să cîntărească mai bine efectele — şi-a prăvălit uriaşul său trup plămădit parcă şi el din lut, cu bocancii mari şi negri mînjiţi de gips, cu vesta de lînă, cu ochelarii pe nas, cu părul şi barba care din roşu- aprins au trecut în coliliu şi despre care Elisabeth Gramont susţinea că aveau „cute mitologice" (în realitate frizerul i le aranja în fiecare zi cu drotul), Rodin seamănă într-adevăr cu o imagine burgheză a lui *Jupiter Tonans.*
— O statuie, — bombăne el — aşa ceva cere timp! Trebuie s-o laşi să se odihnească, s-o uiţi ca pe urmă s-o poţi judeca bine.
La 29 noiembrie 1894, statuia nefiind nici acum gata, adunarea generală a Oamenilor de litere cunoaşte o şedinţă tumultoasă.
— N-are nici un rost să mai aşteptăm — declară ritos vice-preşedintele Societăţii, istoricul Alfred Duquet. Această statuie nu va fi făcută niciodată.
— Rodin trebuie somat s-o predea în următoarele douăzeci şi patru de ore; cere tăios Edmond Tarbe, autor al cîtorva romane uşoare.
— Să i se facă proces, supralicitează un al treilea. Nu uitaţi că sculptorul a primit un avans de zece mii de franci,
— Domnilor — ironizează Jean Aicard, bom- bînd pieptul său larg, — sculptorii de duzină sînt oricînd la dispoziţie, pîndind prilejul de-aşi instala statuile pe drumurile publice. Ei sînt gata să livreze marfa în patruzeci şi opt de ore!

— Spuneţi-le că acceptăm! replică Tarbe.
— Prea bine, — rosteşte Jean Aicard. în acest caz rog pe membrii comitetului să-mi primească demisia. Ea este irevocabilă.
Vestea stîrneşte în Paris un tărăboi de toată frumuseţea. Ca şi cum un singur scandal n-ar fi fost de ajuns! Exact c-o lună în urmă, ziarul lui Drumont *la Libre Parole* anunţase arestarea „ofiţerului evreu Alfred Dreyfus vinovat de înaltă trădare. Procesul nu trenase şi Dreyfus fusese condamnat la deportare pe viaţă. Bătălia pentru sau contra Dreyfus continua însă. Şi iată că *Balzacul* lui Rodin stîrneşte încă una. Cînd lumea nu se ia de păr din cauza „Cazului“, se înjură din pricina lui Rodin. Diferitele ateliere ale sculptorului (căci Rodin lucrează cînd la el acasă la Meudon, cînd la Depozitul de marmoră, cînd în rue de PUniversite) sînt invadate de ziarişti. „Domnul Rodin, — persiflează criticul revistei *VIllustration*— nu autorizează niciodată o publicaţie să-i reproducă opera fără a cunoaşte în prealabil comentariile care o vor însoţi. Dacă criticul e un amic sigur, atunci mai merge, îi acordă creditul necesar. Trebuie însă ca acesta din urmă să fie perfect avizat. Artistul n-ar suporta nici cea mai măruntă cută în culcuşul de trandafiri pe care-i place să se odihnească“.
Dacă lucrurile stau într-adevăr aşa, e probabil că Rodin va avea mult de suferit a doua zi după vernisaj.

Grupuri de prieteni se strîng ca „să-i tragă o porţie zdravănă de rîs“ în faţa „omului de zăpadă“, să meargă să vadă „cursa-n sac“, „monstrul^. „Vînzătorii ambulanţi, povesteşte Judith Cladel în *Amintiri despre Rodin*, — ofereau mici obiecte albe imitînd o grămăjoară de zăpadă sau figurine de ipsos, unele în formă de pinguin, altele semă- nînd cu o focă stînd săltată în coadă, şi zbierau în cor: « Luaţi un *Balzac* de Rodin !» Cineva, invitat la un negustor de obiecte de artă care dădea un bal mascat, s-a prezentat deghizat în statuia lui Balzac. Pentru asta comandase să i se facă din carton, pe măsura sa, una din focile acelea de ipsos. A avut un succes nebun“.
Rodin însă nu-i omul care să suporte asemenea glume. Cincizeci de ani de luptă, de mizerie, de drame, de afronturi i-au dăltuit un suflet inflexibil: domnul Rodin nu poate fi batjocorit. O să le arate el, nevolnicilor ăstora!
POTÂI CARE SE SLOBOD PE ZIDURILE DE CATEDRALĂ
— Dragul meu, faci concurenţă turnului Eiffel! exclamă într-o dimineaţă Octav Mirbeau pătrun- zînd în atelierul lui Rodin de la Meudon. Cu deosebirea că-i mai greu de ajuns pînă la dumneata! Scriitorul urcase pe jos poteca abruptă care şerpuieşte printre pajişti pînă la vila „des Brillants“ cocoţată tocmai în vîrful colinei. Sîntem în ziua de 13 mai a anului 1898. În ciuda datei, afară e foarte cald. Uşile atelierului stau larg deschise. Cu bereta îndesată pe ochi, sculptorul se agită în mijlocul unui grup de prieteni într-o atmosferă de complot.
De la prezentarea lui *Balzac* la Salon, adică de două săptămîni, Rodin n-a mai avut o clipă liberă ca să pună mîna pe daltă. Ziariştii îl asediază cerînd interview-uri, prietenii vin să-l încurajeze îndemnîndu-l la rezistenţă, omul său de afaceri — să-i dea sfaturi, curioşii — să se zgîiască la el, negustorii, atraşi de scandal — să-i cumpere lucrările. La Depozitul de marmoră, unde are obiceiul să lucreze în fiece zi, lucrătorii taie marmora sau înmoaie lutul într-o atmosferă de bîlci. Ca să mai filtreze vizitatorii, Rodin a fost nevoit să instaleze un paravan, închipuind astfel un soi de anticameră. Pradă unei mînii turbate, Rodin tocmai sosise la Meudon, unde trăia împreună cu Rose Beuret şi doi servitori zăpăciţi de-a binelea din pricină

*m*că, în funcţie de dispoziţia stăpînului, erau trataţi cînd în chip de grăjdari, cînd în chip de domni. Aici i-a găsit, aşteptîndu-l, pe discipolul său Bourdelle, pe criticul Mathias Morhardt de la *Mercure*, pe Dujardin Beaumetz, Secretarul de Stat de la Artele Frumoase şi două admiratoare rusoaice venite pe jos de la ele din ţară ca să-i ceară binecuvîntarea! Iar în plus, un adevărat munte de scrisori: unele pline de injurii, altele de complimente ditirambice, o cantitate uriaşă de tăieturi din presă, în care e tratat pe rînd de artist genial, de ratat, de un nou Michel-Angelo, de impostor, de poet al materiei, de farsor.

— Sînt patruzeci de ani de cînd am în mînă o meserie

— geme Rodin. Şi mă judecă cine? Nişte oameni care nu caută altceva decît să facă pe spiritualii!

— Maestre, protestează Bourdelle, nici un atac nu vă poate atinge. Sînteţi marele, fabulosul Rodin. Ceilalţi nu-s decît nişte potăi care încearcă să se sloboadă pe catedrala care sînteţi.

— Toţi prietenii sînt alături, îl asigură Octave Mirbeau.

— Ba nu-s toţi! tună Rodin. Jules Dalou, un vechi amic, mi-a dat o lovitură de pumnal în spate. Iar Alidor Delzant mă încurajează „să sfărîm acest Balzac care, zice el, nu-i de mine". Ah, dacă aş fi membru al Institutului, n-aş fi tratat în felul ăsta. Nu m-ar vorbi de rău. Chiar de-aş avea tot atît de puţin talent ca şi domnii aceia, absolvenţi ai Artelor Frumoase. Mi se spune: „Maestre, cînd cineva are geniul dumneavoastră, nu mai e nevoie de nici un fel de consacrare oficială../' Bineînţeles că am geniu! Dar dacă aş fi fost membru al Institutului, mă mai putea sili Clemenceau să-i reîncep de cinciprezece ori bustul, ca pînă la urmă să mă lase cu el în braţe?

Rose Beuret, care supraveghea în camera de-alături o supă cu slănină — felul preferat al maestrului — vîră prin crăpătura uşii un bot de şoricel înspăi- mîntat. Nu îndrăzneşte niciodată să apară cînd sînt „vizite" şi e nevoie ca Rodin s-o silească pentru ca să accepte să se aşeze la masa comună.

Şi cu toate că legătura lor durează de treizeci de ani şi că i-a adus pe lume un fiu, n-a cutezat nici- cînd să-i spună sculptorului pe nume.

— Domnu’ Rodin, — murmură ea cu o voce tandră, — linişteşte-te. O să năduşeşti şi-o să răceşti iarăşi.

Rodin a concediat-o cu un gest brusc:

— în sfîrşit, — conchide el pe un ton totuşi mai domolit, — sînt oare atît de vinovat că pun suflet în tot ce fac?

— Nu, afirmă categoric Mathias Morhardt. Degajaţi

Societatea oamenilor de litere de orice obligaţie şi luaţi-vă îndărăt statuia. Voi deschide o subscripţie printre prietenii dumneavoastră, ca să putem răscumpăra lucrarea. Răspund eu de succes.
într-adevăr, cazul *Balzac* a atins un punct decisiv. Reuniunea din 2 mai a comitetului Societăţii oamenilor de litere, al cărei preşedinte, Jean Aicard, demisionase atît de răsunător, a fost deosebit de furtunoasă.
— E cît se poate de simplu, — declarase Duquet, viee-preşedintele Adunării, de îndată ce şedinţa fusese deschisă. ■ N-avem decît să refuzăm această statuie care nu seamănă întru nimic cu lucrarea comandată.
— Nu s-ar putea lua contact cu Rodin şi parlamenta cu el? sugerează timid Jules Mary, autorul volumului *Castă şi pîngărită.*
— Cu Rodin, nu se poate parlamenta, — i-o taie Henri Lavedan, jucîndu-se cu monoclul. Cum are un boţ de pămînt în mînă, cum îşi închipuie că-i Dumnezeu-Tatăl. Cel mai bine e să-i comunicăm decizia noastră irevocabilă:
Comitetul oamenilor de litere are datoria şi regretul să protesteze împotriva eboşei expuse de dl. Rodin la Salon, *eboşă în care refuză să recunoască statuia lui Balzac.*
Aşa sună moţiunea adoptată pînă la urmă cu majoritate de voturi.
Să însemne asta ca nu-mi vor statuia? întreabă naivul Rodin pe criticul lui *Figaro*, Chincholle, pe care-l întîlnise pe stradă.
— Drace, — răspunde acesta stînjenit, — ce altceva ar mai putea însemna?
— Bine, dar n-au dreptul, — murmură Rodin. Apoi îşi vede de drum, cu coşul pe mînă, plin de demnitate (De şase luni a luat obiceiul ca periodic să meargă la Jean Aicard şi să-i aducă ouă proaspete de la proprietatea sa, în semn de recunoştinţă pentru spijinul acordat).
De îndată ce s-a aflat de somaţia Societăţii oamenilor de litere, Rodin a primit o propunere din partea domnului Edmond Picard, un celebru avocat belgian, foarte influent la Curtea regală.
— La Bruxelles îl iubim pe Balzac şi-l iubim pe Rodin. Dacă acesta din urmă consimte să ne cedeze statuia, ea se va înălţa într-una dintre cele mai frumoase pieţe ale oraşului.
Pe de altă parte, Bernheim, tînăr director al unei galerii de artă, are şi el un client pentru *Balzac.* E vorba de

Auguste Pellerin, regele margarinei şi mare colecţionar, acelaşi care cumpărase *Artistul* lui Manet, pînză refuzată la Salonul din 1876.

— Sînt gata să închei cu dumneavoastră un contract şi să vă cumpăr toate lucrările viitoare, — declară, la rîndul său, un editor parizian.

Cît despre Mathias Morhardt, proiectul lui de subscripţie s-a bucurat de o primire entuziastă. Cele mai mişcătoare omagii sînt aduse de pictorul Sisley, care, pe patul de moarte fiind, a trimis cinci franci, şi de doamna Jean-Baptiste Carpeaux, care, neavînd bani, a oferit două figurine de-ale soţului ei spre a fi vîndute în folosul lui *Balzac.*

În schimb, Willy — cel-atot-băgăcios — (la data aceea încă nu descoperise că luînd-o pe Colette se însurase cu o mină de aur) s-a eschivat prin- tr-una din acele fente al căror secret îl ştia numai el. Iar Herman Yogel a declarat că nu va face nimic pentru „Menhirul cu cap de om“.

Rodin, care purica ateiit lista donatorilor* e cuprins brusc de una din acele temeri copilăreşti ce-i sînt proprii. Conformistul din el e neliniştit mai ales de faptul că printre cei care se declară a-i fi prieteni figurează directori de ziare, politicieni, scriitori sau artişti cu idei îndrăzneţe, oameni care în acea perioadă tulbure erau implicit partizani înverşunaţi ai lui Dreyfus. Ba mai comite şi stîngăcia de a-i comunica această preocupare unui redactor al publicaţiei *VAurore.*

Chiar în ziua următoare, Clemenceau moaie în cerneală pana sa cea mai acerbă pentru a-i scrie lui Mathias Morhardt:

— Întrucît domnul Rodin a exprimat unui ziarist temerea că un număr prea mare de prieteni ai lui Zola subscriu pentru statuia lui *Balzac*, vă rog să retrageţi numele meu de pe lista donatorilor. De altminteri, fire versatilă, marele artist continuă să pricinuiască griji celor mai înfocaţi dintre apărătorii săi. Acum, de pildă, vrea să-l vîndă pe *Balzac* domnului Pellerin.

— Nici să nu vă gîndiţi la aşa ceva! îi strigă Octave Mirbeau. — Admiratorii dumneavoastră s-ar simţi pălmuiţi dacă le-aţi lua pe *Balzac* ca să-l vindeţi unui particular de care nu vă leagă nimic.

— Ei bine, dacă-i aşa, — răspunde încăpăţînat Rodin, — nu-l vînd nimănui. Il păstrez pentru mine. Am să-l instalez în grădina mea de la Meudon...

Şi nimeni nu-l va putea face să revină asupra acestei hotărîri extravagante.

Ani de-a rîndul, înfruntînd vijeliile, faimoasa statuie avea să se înalţe aidoma unei fantome în grădina vilei din Meudon. Păsările neliniştite oarecum la început, au sfîrşit prin a se obişnui cu ea şi i se aşază, familiar, pe umăr. Vor trece patruzeci de ani, şi abia atunci, la 18 iulie 1939, monumentul va fi inaugurat la intersecţia bulevardelor Montparnasse şi Raspail.
Pînă una alta, Rodin continuă să lucreze la *Poarta Infernului*, idee sugerată de lectura *Divinei Comedii*. Proiectul acesta grandios îl pritoceşte încă din 1881.
Avea pe-atunci patruzeci şi unu de ani şi mai lucra, neştiut de nimeni, pe la diverşi maeştri, cînd un prieten l-a introdus în salonul doamnei Edmond Adam.
Doamna Edmond Adam, o femeie extrem de frumoasă, e directoarea publicaţiei *la Nouvelle Revue*, apostol al revanşei asupra Germaniei şi protectoarea lui Leon Gambetta. La conacul ei din Gif se fac şi se desfac ministere, între o cupă de Saint-Estephe provenit din pivniţele proprii şi o partidă de popice cu Jean Aicard, Paul Bourget, Jules Claretie, Leon Daudet sau generalul Gallif- fet.
Profund impresionat de Rodin, Gambetta l-a prezentat viitorului preşedinte al Consiliului de Miniştri, Waldeck-Rousseau şi ministrului Artelor Frumoase, Eugene Spuller, oficialităţi care au hotărît să-i încredinţeze o comandă. Se intenţiona ca pe locul vechii Curţi de Conturi, o ruină năpădită de buruieni (astăzi se află acolo gara d’Orsay), să se construiască un muzeu al Artelor Decorative. Ar primi Rodin să execute poarta acestui muzeu?
E tocmai la ceea ce Rodin visează de mult: un monument uriaş care să reprezinte toate formele omeneşti ale damnaţiei.
— Voi face, — declară el cu naivitate celor doi miniştri, — o puzderie de figuri omeneşti; în felul acesta nimeni nu mă va putea învinui că le-am mulat după un model.
Ca să ducă la bun sfîrşit această uriaşă lucrare — şapte metri înălţime pe doi metri cincizeci lăţime
— ani de-a rîndul Rodin avea să fie în picioare de cum se crapă de ziuă. Va aduna sute de schiţe; atelierul său din rue Fourneaux fiind prea strîmt, se va instala la Depozitul de Marmoră.

Poarta aceasta îl va obseda timp de douăzeci de ani. în 1900 ea va fi expusă — prin grija sa — chiar la intrarea Expoziţiei, într-un pavilion amenajat în Place de l'Alma. Cele aproximativ două sute de figuri ce-o alcătuiesc vor constituipentru sculptor o adevărată mină din câre-şi va extrage principalele capodopere: *Frumoasa Ar- murâreasă*, *Adam şi Eva, Sărutul*, *Gînditorul* etc... Poarta nu va fi nicicînd terminată şi Rodin, care refuză să livreze o lucrare înainte de a fi pus tuşa finală, va trebui să restituie Statului cei treizeci şi cinci de mii de franci — de mult cheltuiţi pe modele, materiale, mulaje etc — pe care-i prinsese în momentul comenzii.

ÎMI PLAC FEMEILE SUPUSE

— Rose, pisicuţo — zice Rodin, — ia vezi de află cine a făcut cafeaua: domnul Julien sau domnul Griffeuilles?

Domnii Julien şi Griffeuilles sînt valeţii maestrului şi în acelaşi timp vizitiul şi grădinarul lui. Pot fi văzuţi ori în livrele înzorzonate — cînd în vizită la atelier se află regi sau prinţi, ori rufoşi ca nişte vagabonzi, cărînd între diversele domicilii, pachetele uitucului lor stăpîn. Căci, ca şi Cadet Rousselle, Rodin are trei domicilii: atelierul din rue d'Assas; Depozitul de Marmoră din rue de l'Universite, unde-i place să lucreze şi unde Rose n-a avut niciodată timp să pătrundă, şi în fine vila „les Brillants" din Meudon care, înconjurată de pajişti şi alei cu castani, domină şerpuirile Senei.

în fiecare din aceste locuri, domnul Rodin se comportă altfel.

— Sînt un om mare, bagă asta-n cap şi vreau să fiu ascultat fără crîcnire! — strigă el, către ceasurile zece ziua, valetului său.

Şi, întorcîndu-se către Rose, adaugă:

— După cum îmi plac femeile supuse !

— La amiază, în timp ce-şi dumica în tihnă, ca un ţăran sadea, rasolul (fără dresuri şi zemuri) pregătit de Rose („oamenii care ştiu să mănînce, zicea el, sînt cei mai buni prieteni ai artei"), Rodin e cu totul alt om:Stai jos — îi porunceşte femeii (Rose nu îngăduie nimănui să se ocupe de el şi nu se aşază la masă decît după ce a terminat dînsul). Azi te servesc eu.

— Vai de mine, domnu' Rodin, — se împotriveşte ea aprig. Un om ca tine să slujească o ţărancă! Mai bine mănînc în bucătărie pe genunchi!

Asta durează de treizeci de ani. Şi acum, Rodin se lăsă lesne convins. Un lucru, totuşi, îl preocupă:

— Uite cum ai să faci, Rose, — zice el după o lungă chibzuinţă. Vei coborî la bucătărie şi vei întreba pe un ton indiferent, — pentru că, mă-n- ţelegi, nu trebuie să-l jignim pe domnul Grif- feuilles, dacă cel care a făcut cafeaua e cumva domnul Julien, — vei întreba deci: „Cine a făcut cafeaua?" Dacă e domnul Julien, nu zici nimic. Dacă e domnul Griffeuilles, atunci îi spui: „Domnul Rodin a găsit-o foarte bună".

Dar nu apucă Rose să pună piciorul pe scară, că-l încearcă o nouă îndoială:

— Stai, aşteaptă! Cînd afli care e, mă auzi Rose, nu spui nimic. Dar, duminica îl pui tot pe el s-o facă*.

Rose e fericită. Duminica asta e o zi frumoasă; marele om va fi numai al ei. în pantalonii săi de catifea, atît de comozi, cu nişte papuci uriaşi în picioare şi c-o vestă de lînă îmbumbată peste o burtică respectabilă, „domnu' Rodin" pare în sfîrşit dispus să petreacă ziua-ntreagă acasă.

A triumfat definitiv — aşa cel puţin crede ea — asupra ultimei sale rivale, acea Camille Claudel (sora viitorului ambasador al Franţei) ale cărei haruri nemaipomenite fuseseră atît de lăudate într-o vreme şi căreia timp de cincisprezece ani — iscînd nu o dată scene viforoase, — Rose i-a disputat afecţiunea maestrului.

* Mareelle Tirel: *Rodin în intimitate sau Reversul gloriei ni*

Nu-s decît cincisprezece zile de cînd, lungindu-se Rodin cu nişte prieteni la o discuţie despre *Bal- zac,* Rose pornise să-l caute. Turbată de gelozie, cu părul vîlvoi, era aidoma *Bellonei* pe care Rodin o sculptase acum treizeci de ani, luînd-o pe ea ca model, după o scenă de menaj. În întuneric Rose văzu tufişurile mişcîndu-se. Era Camille Claudel, care, în pofida tuturor resentimentelor, pe jumătate nebună de durere, vrusese să-l mai vadă o dată pe maestrul care o părăsea. În vremea asta, fără a bănui drama ce mocnea, Rodin sosea în docar, dus de trapul mărunt al iepei.

În faţa noii avalanşe de reproşuri prăvălite asupra sa, nemaiputînd îndura să fie iarăşi sfîşiat între cele două femei, Rodin a şoptit cu blîndeţe, sărutîndu-şi bătrîna tovarăşă:

— Rose, cea care-i aici eşti tu: deci tu eşti preferată.

Era doar în parte adevărat. Camille, această femeie excepţională îl va obseda pînă la moarte. Era frumoasă, avea talent, îl adora şi, fără îndoială, îl înţelegea mai bine decît Rose. Avea însă intransigenţa eroinelor fratelui său. îndată după ruptură, Camille va înceta să mai lucreze, va reteza toate otgoanele ce-o ţineau ancorată de lume şi, sfîşietor de singură se va cufunda în nebunie. E drept că uneori lui Rodin îi e cam ruşine cu Rose, prietenă ştearsă ce n-a ştiut să evolueze o dată cu el, veşnic despletită, cu şuviţe cărunte căzînd peste ochi, cu veşmintele prinse în ace de siguranţă, cu discuţiile ei puerile şi cu socotelile de coşniţă ţinute cu răbojul.

Cum s-o scoată în lume? Ar distona cumplit.

— De ce pleci aşa de repede, Rodin? Dă-mi voie măcar, să te însoţesc o bucată de drum... — spune, de pildă, Claude Monet, înfăşurîndu-şi în acelaşi timp un fular în jurul gîtului.

— Nu, nu, — protestează sculptorul. Nu merg direct acasă, trebuie să mă abat într-un loc să-mi iau nevasta.

— Istoria se repetă de fiecare dată cînd ia masa pe la prieteni — fie că-i vorba de Cladel, de Octave Mirbeau ori de Malîarme. Şi, de fiecare dată, stă- pîna casei exclamă:Data viitoare veniţi însă neapărat eu doamna Rodin.

— Cu neputinţă, — răspunde ferm sculptorul. E mult prea sălbatecă!

Şi porneşte s-o caute pe nefericită, care-l aşteaptă de trei ceasuri pe o bancă, tremurînd de frig şi ronţăind un sandviş.

Rodin nu uită însă că timp de treizeci de ani Rose a împărţit cu el viaţa sa grea, lungile sale ceasuri de mizerie, că l-a aşteptat întotdeauna, pierită de admiraţie, ca un cîine credincios, gata oricînd să-i învelească genunchii cu o cuvertură în vreme ce el cugeta, sau să-i pună o cataplasmă cînd revenea acasă, după cîteva zile de absenţă petrecute în mod galant cu vreun model. După cum nu uită nici că i-a servit, la rîndu-i, de model, de nevastă şi de slugă în atelier.

Desigur, va putea cere oricînd biografilor săi: „Să nu spuneţi că mă trag dintr-o familie modestă, că am muncit ca lucrător şi, mai ales, că Rose poza pentru mine“. Tot ea va fi aceea cu care se va însura, *în extremis*, după cincizeci de ani şi mai bine de trai în comun.

E greu, chiar şi pentru un geniu, să străbată păs- trîndu-şi intact echilibrul toate etapele care l-au condus, de la o origine obscură şi o neagră mizerie, la ipostaza de demiurg pe care a atins-o în declinul vieţii, înconjurat de femei prosternate la picioarele sale, şi slăvit de la un capăt la altul al lumii.

UN CODRU DE PÎINE FAŢĂ-N FAŢĂ CU ANTICII

Rodin s-a născut la 12 noiembrie 1840, într-o casă de pe rue de T Arbalete, din pitorescul furnicar numit cartierul „la Mouffe“. Tatăl era conţopist într-un comisariat de poliţie şi n-avea decît cei o mie opt sute de franci simbrie pe an, din care să-şi ţină nevasta şi doi copii, încă de mic, Auguste e nevoit să părăsească şcoala şi să-şi cîştige pîinea.Cel ce va deveni „vrăjitorul lutului" e aproape un analfabet şi dacă în timpul plimbării i se în- tîmplă să se aşeze pe undeva şi să deschidă o carte, adoarme după primele rînduri.
Cînd, patruzeci de ani mai tîrziu, Charles Morice va fi însărcinat să-i rescrie tratatul despre catedrale, Rodin se va dezlănţui:
— N-a înţeles nimic din ideile mele! Mă pune să spun exact contrariul a ceea ce voiam! I-am cerut să corecteze greşelile de ortografie şi — atîta tot! Mamă-sa, Mărie Cheffer, o lorenă care se fălea că se trage dintr-o familie de meşteşugari din tată-n fiu, l-a susţinut, împotriva soţului, cînd copilul a vrut să intre, ca să înveţe desenul, la Mica Şcoală de Arte, modesta dar mai ales gratuita rivală a Şcolii de Arte Frumoase, învăţătura clasicizantă predată aici este diametral opusă gusturilor moderniste de la Belle- Arte; aşa stînd lucrurile, exponenţii şcolii oficiale îi vor reproşa întotdeauna lui Rodin că e lipsit de „spiritul firmei". Dar şi Rodin va atribui o viaţă-ntreagă toate dificultăţile întîlnite — fie că-i vorba de o operă refuzată la Salon, fie de un ghimpe intrat în laba căţelului — unei „manevre a domnilor acestora de la Institut", „acestei filoxere a picturii".
De la vîrsta de cinciprezece ani, Rodin va deprinde meseria în fel şi chip. Lucrează la un antreprenor de zidărie şi ornamentaţii, frămîntă lutul pentru un sculptor, cizelează cercei pentru un argintar, sau dăltuieşte cariatide înalte de trei metri. La prînz, cu un codru de pîine şi-o bucată de şocolată în mînă, trece unul din podurile Senei ca să meargă la Louvre şi să-i admire pe antici.

O întîlneşte pe Rose Beuret pe cînd avea douăzeci şi patru de ani şi lucra la restaurarea teatrului Gobelins. E cusătoreasă cu ziua, iar seara îşi aduce de lucru şi-acasă. Fată frumoasă de-altfel, cu o faţă cam masculină, total incultă, picată la Paris de-a dreptul de la ţară, din Champagne. Nu va consimţi niciodată să-şi disciplineze laţele sale de Gorgonă şi chiar în ziua căsătoriei (la şaptezecişi cinci de ani şi cu două luni înainte de moarte) va refuza să-şi dea pe faţă cu puful de pudră oferit de unul din martori:
— Domnu’ Rodin nu mi-ar ierta-o niciodată! Seară de seară, cum termină lucrul, soseşte la grajdul de pe rue Lebrun, pe care Rodin l-a închiriat cu o sută douăzeci de franci pe an şi care le slujeşte de atelier şi locuinţă. Auguste o ajută mai întîi să-şi isprăvească treaba — coase nasturi la mantăi — apoi o aşază pe masa modelului. În zori, oricît ar fi de frig, pozează înainte de a pleca la atelier. Cuplul n-are bani de cărbuni, într-o zi — minunea minunilor! — Rodin pune mîna pe o comandă. O tînără doamnă trimisă de un prieten, doreşte să-şi facă un bust. Rupîndu-şi de la gură, Rodin cumpără de la un telal un sac de încălţăminte veche cu care gîndea să încălzească atelierul. Duhoarea e însă într-atît de cumplită, încît clienta leşină, iar cordialul pe care sculptorul aleargă să-l cumpere, ca s-o aducă în simţiri, privează cuplul pînă şi de unica lor masă zilnică. Din fericire, în anul acela — 1864 — Carrier-Bel- leuse, maestrul lui Rodin, sculptor la modă, ia obiceiul să-l folosească pentru terminarea lucrărilor. Despre acest sculptor siropos, Rodin va spune într-o zi de proastă dispoziţie:
Mi-a dat cîndva lecţii. Era de datoria mea să i le înapoiez. Pînă una-alta însă, cuplul subzistă datorită lui. în 1871, cînd Carrier-Belleuse primeşte din Belgia cîteva comenzi importante şi-i cere lui Rodin să-l însoţească, acesta n-are cum refuza. E pentru prima oară c-o părăseşte pe Rose şi pe fiul lor Auguste, născut în urmă cu doi ani. în răstimpul acestei despărţiri totul merge prost. La Paris s-a dezlănţuit Comuna. Rodin n-are veşti de la ai săi. Scrisorile se pierd sau ajung, dar cu întîrzieri uriaşe. în plus, cea mai mare parte a cîştigurilor sale slujesc la îngrijirea tatălui, devenit orb şi atins de nebunie. Demenţa asta senilă apare, de altfel, ca un fenomen frecvent la familia Rodin şi un mare număr din ciudăţeniile care vor marca sfîrşitul vieţii marelui sculptor îşi pot avea explicaţia în această ereditate.
„Cît a durat războiul, —scrie Judith Cladel, — Rose a

obţinut de la o întreprindere de furnituri militare o comandă de cămăşi pentru trupă plătită cu douăzeci şi cinci de centime pe zi; lucrînd din zori şi pînă-n noapte, putea cîştiga atît cît să trăiască ea şi copilul. În plus, găsea timp să stea pe la cozi pentru o litră de carne şi o bucată de pîine groaznică.“

Culme a nenorocirii, Rodin se ceartă după cîtva timp cu Carrier-Belleuse. Ca să mai cîştige ceva parale, avusese ideea să vîndă o figurină, semnată de el, unui fabricant de bronzuri, editorul puternicului său patron. Acesta din urmă nu i-a putut ierta concurenţa şi l-a concediat cu brutalitate. Scrisorile lui Rodin către Rose devin patetice:

„închipuie-ţi, micuţa mea Rose, că am avut o groază de necazuri. Sînt aproape trei luni de cînd nu mai lucrez; îţi dai seama ce greu am dus-o. Va trebui să mai aştepţi puţin, pentru moment n-am o para chioară.. “

Şi mai tîrziu:

„Mă mulţumesc să mănînc pe zi de zece centime scoici şi de zece centime cartofi prăjiţi. încearcă totuşi să-mi scoţi pantalonii de la muntele de pietate, voi avea mare nevoie de ei.“

în acelaşi timp, o copleşeşte cu însărcinări:

„Du-te pe la tata... Stropeşte luturile ca să le menţii umede, acoperă-le cu batiste şi cîrpe muiate în apă, fii atentă mai ales cu mica Alsaciană (un bust pentru care tot ea servise de model)... *Ai grijă de mulaje• spune-i domnului Garnier să ardă busturile... Pune-l pe Auguste să facă bastonaşe, sau şi mai bine, să umple cincisprezece caiete cu călăreţi* (cum din pricina sărăciei sculptorul foloseşte gulere şi manşete de hîrtie, evitînd astfel cheltuiala spălatului, fiul său desenează pe ele). *Trebuie*, preci-zează Rodin, *să înveţe de mic desenul. Mută-te,* — adaugă el; *ne este cu neputinţă să mai păstrăm o locuinţă atît de costisitoare... As fi vrut să-ţi trimit cinci franci ca să-ţi iei o rochie după placul tău, dar o să fie pentru altă dată...ˮ*

Rose e de toate: calfă în atelier, croitoreasă, mamă, infirmieră.

Patruzeci de ani mai tîrziu, cînd Rodin se va decide să se însoare cu credincioasa sa tovarăşă de viaţă, un prieten îl va întreba:

— Aţi fi putut-o face ceva mai devreme.

— Aşa-i, va mărturisi Rodin. Dar zău că nu mi-a dat prin minte.

„Ai grijă mai ales de mulajul după Bibi“, — îi recomandă el Rosei în fiecare scrisoare trimisă din Belgia.

Bibi e un bătrîn portar din Monmartre, care, tot dînd cu mătura prin ateliere, mai pozează din cînd în cînd domnilor artişti. în grajdul său de pe rue Lebrun, Rodin a făcut după el un bust în maniera anticilor. Dar într-o zi era un asemenea frig în atelier încît, în ciuda tuturor precauţiilor, lutul a crăpat. Rodin a turnat bustul în gips, ne- retuşînd accidentul şi l-a prezentat la Salonul din 1864 sub denumirea de *Omul cu nasul spart.* Prilej pentru organizatorii acestuia de a-i opune sculptorului un prim refuz.

Se pare, totuşi, că opera era de calitate: cîţiva ani mai tîrziu, ca să facă o farsă, sculptorul Ju- les Desbois, cel mai bun prieten al lui Rodin, aducea bustul la Şcoala de Arte-Frumoase.

— Ia uitaţi-vă ce splendoare a antichităţii am descoperit la un negustor de vechituri.

Pe loc atelierele s-au golit, toţi îmbulzindu-se să vadă minunea. Cărui maestru din trecut i se poate atribui o asemenea perfecţiune?

— Nu vă mai trudiţi cu căutatul, — îi ia peste picior Desbois. E opera unui contemporan. Da, da. A unui contemporan pe care l-aţi respins de trei ori la examenul de admitere. Iar bustul a fost şi el respins de juriul Salonului.

PĂŢANIILE VÎRSTEI DE BRONZ

Neîmblînzit, Rodin hotărăşte în 1875 să „repună totul pe tapet“. Certat cu Carrier-Belleuse, ve- getînd într-o neagră mizerie, are un singur avantaj: acela că poate lucra la ceea ce-i place.

Pentru realizarea noii sale opere a respins toate modelele profesioniste, găsindu-le „prea blegi“, „prea lăbărţate^. Unul din prietenii săi, colonel în armata belgiană, care se însărcinase cu procurarea personajului ideal, îi trimite un tînăr soldat genist. Auguste Neypt acceptă să ofere vigoarea sa bărbătească *Omului trezindu-se la natură.* După optsprezece luni de muncă, opera e prezentată „în avanpremieră^ la Cercul artistic din Bruxelles, urmînd să înfrunte apoi la Paris Salonul Expoziţiei Naţionale. Modelajul e atît de ferm, atît de echilibrat, mişcarea atît de precisă, încît criticii refuză să creadă că autorul ar putea fi un sculptor aproape necunoscut. Ei merg chiar pînă într-acolo, încît îl acuză pe Rodin că n-ar fi sculptat, ci mulat totul după un cadavru.

Rodin se apără din răsputeri. Cînd, după cîteva luni, îşi prezintă statuia la Paris, sub o nouă denumire: *Vîrsta de bronz*, calomnia îjiai circulă. Din pricina asta juriul acceptă lucrarea, dar o face călcîndu-şi pe inimă şi-o plasează într-un ungher întunecos; ba îşi pusese chiar întrebarea, îndelung dezbătută, dacă n-ar fi fost cazul să-l excludă pe autor.

— Fir-ar să fie! fulminează Rodin. Să facă măcar o anchetă înainte de a hotărî soarta omului meu. Scrie din Belgia subsecretarului de Stat la Artele Frumoase, trimite machete şi fotografii înfăţişînd etapele progresive ale lucrării, se oferă chiar să aducă ostaşul care îi pozase şi care acceptă, precum Phryne, să se dezbrace în faţa judecătorilor. Din păcate, această probă concludentă nu va putea fi produsă. Colonelul belgian îi pusese soldatul la dispoziţie fără autorizaţie oficială. De teamă ea nu cumva să fie destituit dacă istoria se afla, ofiţerul refuză permisia cerută.

Doi experţi au fost desemnaţi să examineze lucrarea. Nici unul din ei nu-i însă de meserie: Charles Yriarte e critic de artă, Paul de Saint-Victor, scriitor. Neîndrăznind să-i contrazică pe onorabilii membri ai Institutului care formează juriul Salonului, cei doi se mărginesc la un răspuns evaziv: *Comisia nu e convinsă de fals*, lăsînd astfel îndoiala să planeze. Comisia de achiziţii a muzeelor elimină statuia ca fiind „suspectă^.

Pentru lămurirea lucrurilor ar fi fost de ajuns să se consulte documentele expediate de Rodin. Dar cînd

sculptorul va veni să şi le ia înapoi, va constata că lada în care le-a trimis nu fusese nici măcar deschisă...

Pentru fiecare din lucrările sale, scrupulosul Rodin face în prealabil o serie de studii şi machete. Chiar şi după douăzeci de ani, cînd, în plină glorie, va executa bustul lui Clemenceau, vizitatorilor atelierului le va fi dat să parcurgă un veritabil bulevard de Preşedinţi ai Consiliului de Miniştri văzuţi din cele mai diverse unghiuri.

În felul acesta, atelierele sale se umplu de mîini, de braţe, de picioare, de torsuri, uneori atît de reuşite încît sculptorul nu se mai poate despărţi de aceste fragmente pe care le socoate ca pe nişte opere în sine. Aşa bunăoară, cînd a fost vorba de o a treia lucrare pe care s-o trimită la Salon, Rodin s-a gîndit la un *Josuah oprind soarele.* Una din eboşe comporta numai picioarele şi torsul; sculptorul a hotărît că ea va reprezenta *Omul în mers.* Această lucrare avea să sfîrşească prin a ajunge la ambasada franceză din Roma, fiind instalată în curtea palatului Farnese, în timp ce statuia integrală va deveni pînă la urmă un *Sfîntul Ioan-Botezătorul predicînd.*

După cum era şi fireasc, această manie avea să constituie o adevărată mină de aur pentru redactorii de cancanuri.

Unul dintre ei îl înfăţişează pe preşedintele Fal- lieres ieşind de la o expoziţie a lui Rodin:

— Ce părere aveţi, domnule Preşedinte, de această sculptură?

— Mă gîndesc, — declară jovialul proprietar al *Loupillon*-ului, — că sărmanul domn Rodin e cu adevărat ghinionist, trebuind să se mute atît de des şi avînd hamali atît de proşti.

„Modelase un mic bust de bărbat, — scrie un altul. Soseşte Mirbeau: «Oh, uite-l pe Apollo!» exclamă el. «Chiar aşa!» zice Rodin. Tocmai atunci vine şi Leon Dierx, prinţul poeţilor, care se extaziază: «Ai spune că-i însăşi naşterea lui Di- onysos!» — «E cît se poate de adevărat» — confirmă pe dată sculptorul. Cineva, atrăgîndu-i atenţia asupra musculaturii braţului, exclamă: «Un veritabil mic Atlas!» — «Desigur, răspunde Rodin. Pur şi simplu n-am avut încă timp să-i aşez globul pămîntesc pe umeri!»"

Cînd Paul Reboux şi Charles Muller au scris acel mic concentrat de parodie maliţioasă intitulat *În maniera lui...,* nu le-a scăpat nici acest subiect pretabil care era Rodin. Istoria se petrece într-un atelier. Dimineaţa maestrul

bagă de seamă că una din statuetele de lut care formau grupul celor *Nouă muze* s-a sfărîmat în timpul nopţii.
— Nu face nimic, o să-i spun *Cele opt zile ale săp- tămînii.*
A doua zi, o nouă surpriză. Grupul nu mai numără decît şapte personagii.
— Se vor numi *Cele şapte minuni ale lumii,* decide sculptorul.
Din catastrofă în catastrofă, grupul devine succesiv *Cele cinci simţuri, Cei patru Cavaleri ai Apoca- lipslui, Cele trei graţii, Cuplul* şi cînd şi ultima statuetă, botezată *Singurătate,* nu mai e decît o grămăjoară de pămînt, maestrul se extaziază în faţa acestei geniale dezintegrări.
— Cîtă sobrietate în utilizarea mijloacelor! Îi vom spune *Neantul.*
Sfîntul Ion preâicînd, expus la Salonul din 1880, nu va obţine decît medalia de bronz. Este singura distincţie pe care Rodin, proclamat peste puţin timp cel mai mare sculptor francez, o va căpăta vreodată de la organismele oficiale.
— Sculptura suferă din cauza unor canoane ticăloase. Şcoala de Arte-Frumoase a împăiat factura anticilor! obişnuieşte el să exclame. Sculptura trebuie dezgheţată... Viaţa înseamnă mişcare. Corpul omenesc e un univers care se agită, care palpită; Dacă n-ar fi aşa, ne-am mulţumi doar cu mulaje. Cînd pui mîna pe marmoră trebuie să ai impresia că-i caldă, ca un corp viu.
Şi adaugă:
— Lumea va iubi sculptura mea abia atunci cînd va izbuti să se dezbare de tot spanacul sădit de Şcoala de Arte-Frumoase.
Într-o zi, i se prezintă spre apreciere un bust de marmoră culcat pe o pernă de catifea, înfăţi- şînd o prinţesă bizantină cu o expresie de falsă turmentare pe figură.
— Un c...at, — sună răspunsul său lapidar.
— Dar, maestre... E o lucrare a doamnei Sarah Bernhardt...
— Asta n-o împiedică să fie un c...at, — nu cedează Rodin.
Fireşte, toate acestea nu-s de natură să-i aducă prieteni şi dispoziţia sa se resimte.
E capricios, versatil, instabil şi Rose Beuret nu ştie niciodată cu care „dom’ Rodin“ va avea de-a face, la capătul unei zile, în căsuţa pe care o închiriaseră la Bellevue. Uneori e un *gentelman- farmer*, căruia îi place

să-şi încalţe saboţii şi să meargă să schimbe produsele poiatei sale pe nişte vinaţ cinstit din podgoriile vecinilor. Dar cel mai adesea, e bărbosul care bate cu pumnii în masă şi izbucneşte în accese de mînie pe care tot el le regretă după două ceasuri.
Asemenea scene deveniseră atît de frecvente, încît menajul încheiase un acord: primul care va provoca o ceartă, va vărsa o sută de franci la puşculiţa comună. De regulă, victima acestei înţelegeri e Rodin, într-o zi, cînd plecase de*acasă după 0 izbucnire furtunoasă, trimisese la Meudon un mesager special ca să plătească datoria. Oricare i-ar fi dispoziţia, Rose e fericită cu condiţia să-l ştie în preajma sa. Nu-i însă chiar aşa uşor să-l ţii locului pe marele om! Mai ales de cînd gloria îl încunună, zburdă într-atîta, încît hîtrii de cafenea l-au poreclit „Marele ţap sacru'[4]. Dispare uneori zile întregi fără să dea vreo veste ; apoi, cuprins de remuşcări, se întoarce acasă.
— Rose, — zice el de pildă într-o zi, — fă pentru diseară o masă pe cinste. O să cinăm ca doi îndrăgostiţi şi pe-urmă mergem să ne plimbăm. Mă întorc la şapte fix. Ţine pînă-atunci totul la cald, aşa cum îmi place mie.
Rose se repede să jumulească puii, să încingă cuptorul, să pună masa, se coafează de bine de rău şi aşteaptă. Domnul Rodin apare... după trei săptămîni! Juliette Drouet i-a promis lui Rodin să-l prezinte lui Victor Hugo, al cărui bust ar vrea să-l facă. Poetul a refuzat să pozeze, dar i-a îngăduit sculptorului să lucreze sub veranda sufrageriei în timp ce el îşi va lua mesele.
„Scurt şi îndesat, tăcut, cu ochii mijiţi de o necurmată voluptate — aşa îl înfăţişează Leon Daudet în memoriile sale, — Rodin avea ceva din acei luntraşi care în nopţile senine şi sonore fac să răsune peste unde ultimul rămas bun al Marelui Pan. Nu-l interesa nimic din ceea ce nu ţinea de prestigiosul său model. Iar în vremea asta, pierdut în visările sale erotice şi libidinoase, căci, liră solidă, îşi păstrase înstrunate toate corzile, bă- trînul înfuleca cu toate cele o sută optzeci şi opt de măsele intacte (sic!), cu acea lăcomie liniştită care ne dă o imagine măreaţă a stomacurilor fabricate în 1802.“

Bustul lui Victor Hugo va fi expus la Salonul din 1889; Rodin însă primise încă din 1886 comanda unui monument cu acelaşi subiect, destinat Pantheonului. Cînd, în 1887, această operă este în sfîrşit prezentată, ea devine instantaneu obiectulunor elogii furtunoase dar şi al unor critici vehe* mente.

„Domnul Rodin, — scrie criticul revistei *Illus*- *tration*, — expune o statuie extrem de burgheză înfăţişîndu-l pe Victor Hugo aşezat pe o stîncă; deasupra lui evoluează greoi un spiriduş care pare să-l tragă de păr pe poet. Un grup de naiade sau muze se contorsionează în atitudini din cele mai bizare. Una dintre ele barem e într-atît de emoţionată de apariţia marelui om, încît îşi pierde cu desăvîrşire capul. în schimb, pare înzestrată cu trei braţe. în sfîrşit, conchide autorul, trebuie semnalată indecenţa anumitor posturi; e vorba mai ales de cele aflate la înălţimea ochiului. Să nădăjduim că onor Comisia îşi va aminti la timp că Pantheonul este unul din monumentele noastre publice cele mai importante şi că menirea sa face deosebit de delicată problema picturilor şi a sculpturilor destinate decoraţiei sale."

Cît priveşte juriul, nuditatea olimpiană a bătrînu- lui patriarh l-a scandalizat profund şi ar fi fost întru totul de acord să elimine opera lui Rodin, dacă Gustave Larroumet, directorul Artelor- Frumoase, nu i-ar fi luat viguros apărarea şi, lipsind spaţiul la Pantheon, n-ar fi obţinut ca monumentul să fie amplasat măcar în parcul de la Palais-Royal*.

Pînă la urmă, Larroumet e într-atît de speriat de propria-i îndrăzneală, încît hotărăşte să le ofere — drept compensaţie, — pontifilor artei academice tot soiul de asigurări. Iar cînd prietenii pictorului Renoir — un alt excomunicat al artei oficiale — obţin pentru acesta rozeta de ofiţer al Legiunii de onoare, Larroumet i-o conferă nu în numele Ministerului Artelor Frumoase, ci într-acela pl... Comerţului (!), profitînd de deschiderea, în America de Sud, a pnpi expoziţii industriale, expoziţie în care figurau şi cîteva din operele pictorului î

MARELE ZEU PAN FACE NEBUNII

— Nu mă dumiresc de ce, dar toată lumea de prin hoteluri mă privea ca pe o altă-aia. închipui- ţi-vă că

* Cu mult timp înaintea celui de al doilea război mondial, monumentul lui Victor Hugo a fost transportat în curtea Muzeului Rodin de pe rue de Varenne. S-a considerat că în felul acesta statuia va fi protejată împotriva amatorilor de glume proaste, a căror ţintă era în parcul de la Palais- Royal — N.A.

domnu Rodin ne înscrisese sub numele d*eD-Işi D-na Durând.* Pricepe ceva dacă poţi! Am încercat să-i cer o explicaţie, dar s-a înfuriat groaznic...
Şi naiva Rose Beuret îi povesteşte noii secretare a lui Rodin, Marcelle Tirel, ciudatele păţanii prin care a trecut singura dată cînd marele ei om a luat-o în călătoria sa pe la catedralele din Franţa. Sîntem în 1907. Rodin e în apogeul gloriei. Răs- gîiat de adulaţia celor din jur, vrea acum să scrie o carte despre vechile biserici medievale. „Vrăji* torul lutului^ alunecă primejdios către literatură. Dacă a semnat *Durând* în registre, e pentru că figura sa începe a fi cunoscută şi pentru că a fost văzut în aceleaşi hoteluri cu o altă doamnă Rodin, total diferită ca înfăţişare de Rose. Într-adevăr, maestrul a căpătat obiceiul de a călători însoţit de noua sa Egerie, o femeie sveltă şi uscăţivă, cu mîinile îngreuiate de diamante şi purtînd titlul de dueesă de Choiseul.
Titlul e autentic, iar doamna e îndreptăţită să-l poarte ca una ce s-a măritat cu descendentul, ce-i drept cam veştejit şi decavat, al unuia din miniştrii lui Ludovic al XV-lea. Un titlu care ar fi de natură să impună, dacă purtătoarea lui nu i-ar adăuga un infernal accent yankeu, o excesivă slăbiciune pentru păhărel şi, în ciuda vîrstei, trei degete de suliman pe obraz şi o puzderie de buclişoare de culoarea focului pe cap.
— Dacă regele Franţei ar reveni pe tron, — obişnuieşte ea să-i declare unui Rodin impresionat, **— âş ocupa unul din primele jilţuri la Curte şi aş fi perla spiritului francez.
Lui Eduard al VH-lea îi spune „verişorul meu“ sau „marele nostru prieten^ şi cînd se plictiseşte să tot proclame „sînt muza lui Rodin“, sintetizează lapidar: „Rodin sînt eu“.
În faţa tuturor acestor mărimi blazonate, maestrul, acest mare om simplu, se simte copleşit de admiraţie. E convins că-şi ia revanşa după o existenţă grea şi după toate persecuţiile care timp de aproape patruzeci de ani i-au urmărit pas cu pas cariera. Dar dacă azi triumfă, n-are de ce mulţumi norocului; acesta nu l-a slujit de fel pînă-n prezent. Mai întîi fusese istoria cu *Burghezii din Calais.* În 1885 municipalitatea îi comandase un monument închinat lui Eustache de Saint-Pierre, monument menit să comemoreze sacrificiul acestui erou şi al tovarăşilor săi pe vremea Războiului de o sută de ani. într-un răstimp foarte scurt, Rodin prezintă un grup avînd o dinamică prodigioasă, pe care ar fi vrut să-l

sculpteze în marmoră. Dar creditele de care dispune municipalitatea permiteau să se prevadă un singur personaj şi nicidecum şase. În plus, consiliul municipal a fost şocat de insolitul concepţiei:

„Nu în felul acesta ni-i închipuiam pe concetăţenii noştri prezentîndu-se în tabăra regelui Angliei. Atitudinea lor umilă jigneşte credinţa noastră... Siluetele sînt lipsite de eleganţă... Capa lui Eustache de Saint-Pierre are faldurile prea groase..." Timp de zece ani încheiaţi, *Burghezii* vor aştepta într-un grajd de pe rue Saint-Jacques să li se hotărască soarta. Rodin ar fi dorit să-i vadă edificaţi pe o înălţime, de pe care masa lor s-ar fi putut detaşa în chip fericit, ori, dimpotrivă, „aşezaţi de-a dreptul pe pămînt şi incluşi astfel în viaţa cotidiană a cetăţii^. Ceea ce a ieşit pînă la urmă a fost un ansamblu de culoarea noroiului, cocoţat la jumătatea înălţimii cerute şi mediocru amplasat... iar Rodin a fost solicitat să vîndă chiar el cîteva sute de bilete la tombola organizată pentru acoperirea preţului,,.Oraşul Nancy comandase de asemenea un monument închinat pictorului Claude Lorrain. Dar cînd Rodin îşi prezintă lucrarea, cetăţenii strîmbă din nas. După părerea lor, monumentul e neterminat. Caii de pe basorelief sînt încă nedesprinşi de piatra care-i reţine. Blestemînd, Rodin a trebuit să pună mîna pe daltă, să degajeze caii, după care a regretat o viaţă-ntreagă — pe motiv că şi-a stricat monumentul.
Dacă Franţa îi cam întoarce spatele, străinătatea în schimb îşi înmulţeşte comenzile: America achiziţionează operele refuzate la diverse Saloane; Olanda i-a organizat trei expoziţii; Belgia i-a comandat o copie după *Balzac*; Anglia l-a primit cu onorurile cuvenite unui suveran; Universitatea din Oxford i-a acordat titlul de *doctor honoris causa*, iar studenţii Şcolii de Artă din Kensing- ton i-au deshămat caii de la trăsură şi s-au înhămat în locul lor.
Aşa stînd lucrurile, cînd Expoziţia Universală din 1900, eveniment la care o lume întreagă îşi dăduse întîlnire, şi-a deschis porţile, Rodin a ales soluţia sfidării. Opera lui nu-i preţuită? Perfect! O să construiască, chiar la intrarea în Marele bîlci, cu bani împrumutaţi de la prieteni, pavilionul său personal în care va expune pe cont propriu. Ideea nu-i nouă. Cu ocazia Expoziţiei din 1867, Manet şi Courbet, aceşti rîioşi, aceşti renegaţi au ridicat pe Aleea Reginei o baracă de scînduri ca lumea să le cunoască pictura.
Intrarea în pavilionul lui Rodin costă un franc în zilele săptămînii, cinci franci vineri, care-i o zi „şic", iar Duminică e gratuită.

Pavilionul a fost inaugurat la 18 mai de către Georges Leygunes, ministrul Artelor-Frumoase. Dar n-a apucat bine Rodin să conducă la uşă delegaţia oficială, că o ştire înspăimîntătoare străbate Parisul: „Regele Italiei a fost asasinat!“ A doua zi, şi în cele următoare, coloanele care în mod normal ar fi fost consacrate Expoziţiei Rodin, sînt pline de telegrame dramatice şi notiţe necrologice.Expoziţia e anunţată în josul paginii, doar prin cinci rînduri, dar şi asta din întîmplare.
Şi totuşi, timp de cinci luni, cele mai înalte personalităţi ale lumii vor veni să-i admire expoziţia şi mai ales *Poarta Infernului*, această ilustraţie a capodoperei lui Dante, care i-a cerut douăzeci de ani de muncă şi care nu va fi niciodată terminată.
Şi chiar dacă rivalii i-au botezat pavilionul „Deşertul Rodin“, jurîndu-se că nimeni nu pune piciorul pe-acolo, realitatea e că sculptorul a recoltat comenzi în valoare de două sute de mii de franci. Muzeele din Philadelphia, Copenhaga, Hamburg, Dresda, Budapesta cumpără pe rupte. Cînd maestrul şi-a transferat întreaga colecţie de la Alma în noua sa casă de la Meudon, statuile au invadat pînă şi poiata, silind păsăretul cucoanei Rose s-o ia din loc.
Ca să primească delegaţia japoneză care n-a şovăit să urce pînă la Val Fleury, Rodin a presărat în tot atelierul petale de flori albe. Impresionat, ambasadorul a cerut s-o cunoască pe doamna Rodin. Şi iat-o pe Rose sosind, într-un şorţ albastru, cu mînecile suflecate şi braţele numai spumă de săpun. Tocmai spăla.
De aceea, cînd Eduard al VH-lea care dorea ca Rodin să dăltuiască în marmoră chipul unei tandre prietene face la rîndul său pelerinajul la Meudon, madam Rose e rugată să rămînă în odăile de la subsol şi să aibă grijă ca obloanele să fie bine trase.

însuşi Wiîhelm al II-lea comandă vestitului sculptor un bust. Măgulit, Rodin ezită totuşi îndelung. învinge, pînă la urmă, prudenţa lui ţărănească. împăratul Germaniei iiu-i socotit a fi tocmai prietenul Franţei şi Rodin n-are de loc chef să se vadă iarăşi ţinta polemicilor. Declină aşadar propunerea invocînd sănătatea sa şubredă. Rodin nu mai e omul înfăşurat într-o veche pelerină, cu bereta mînjită de ipsos, căruia îi plăcea atît de mult să-şi încalţe saboţii şi s-o pornească după ciuperci. Ducesa de Choiseul îşi veghează interesele. L-a convins să adopte jobenul „Prince de Galles", ghete de lac care-i stîlcesc picioarele şi să-şi frizeze zilnic neaua părului. Impopoţonată cu pene de struţ, îl plimbă autoritară peste tot la braţul ei. Uneori, Rodin izbuteşte să-i mai scape din mînă. De fiecare dată cînd Loie Fuller, noua „Fee Elec- tricitate", punctul de atracţie a teatrului Expoziţiei, repetă cu elevele ei, e invitat şi bătrînul maestru. Arborînd un fals aer patern, el mîngîie fetiţele pe obraz, le aruncă ochiade cam fauneşti, dar totodată face după ele crochiuri admirabile. Isadora Duncan a dansat pentru el, cu şi fără văluri. Rodin a fost profund impresionat.
Mă privea, — istoriseşte dansatoarea în memoriile sale, — cu ochii săi strălucitori pe sub pleoapele lăsate; apoi s-a apropiat de mine, cu expresia pe care o avea cînd îşi privea operele. Şi-a trecut mîna peste gîtul meu, peste piept, mi-a mîngîiat braţele, degetele lui lunecară peste coapse, peste gambele şi picioarele goale. îmi frămînta corpul ca pe o bucată de lut, iar răsuflarea lui mă ardea şi mă moleşea.
Dorinţa mea cea mai vie era să-i dăruiesc întreaga mea fiinţă şi aş fi făcut-o cu bucurie dacă educaţia absurdă pe care o primisem nu m-ar fi împins să mă trag îndărăt, cuprinsă de spaimă, să-mi pun rochia şi să-l rog să plece, uimit la culme. Ce păcat! De cîte ori am regretat această puerilă reţinere care mi-a răpit divina bucurie de a oferi fecioria mea însuşi marelui zeu Pan, puternicului Rodin: Arta şi Viaţa, ar fi fost cu siguranţă mai bogate.
în treacăt fie zis, pe vremea aceea Rodin avea şaptezeci de ani.
în vara lui 1906, dansatoarele regelui Cambodgiei, venite să danseze la Pre Catelan, pleacă la Marsilia pentru o serie de spectacole. Timp de o lună vom vedea un Rodin înfrigurat, întinerit cu treizeci de ani, ţin|ndurse după noile sale prietene, creio- nîndu-le siluetele, copleşindu-le cu daruri ca să le facă să păstreze cîtva timp poza.

1?8Copilele acestea sînt de*a dreptul minunate, «r-afirmă el. Nicicînd natura omenească n-a atins asemenea perfecţiune. Nu există deeît ele şi Grecii!
O fotografie ni-l înfăţişează cu creionul şi hîrtia în mînă, desenînd conturul piciorului pe care Safi, favorita sa, şi l-a pus cu un aer biruitor pe genunchii lui.
— S-a făcut, Safi, mîine vei căpăta pantofii, dar mai pozează un pic...
Căci Safi îi ceruse lui „papa“ o pereche de pantofi cu toc înalt.
Escapadele devin însă din ce în ce mai rare. Aprigă, muza veghează asupra admiratoarelor care-i invadează atelierul: „Oceanidele mele“ cum le zice el în limbaj poetic, „elevele mele“ cum le prezintă, uşor stînjenit, cînd pică vreo vizită neaşteptată. Muza a luat chiar obiceiul, îmbărbătîndu-se din sticluţă, să danseze zilnic în atelier pe nişte arii scrîşnite de un gramofon cu pîlnie. Plin de admiraţie, Rodin notează scrupulos pe un carneţel ideile pe care i le sugerează contorsiunile iubitei. De cînd a văzut-o pe Emma Calve, dansînd „la bourree“*, la cererea lui Rodin, ducesa ţine cu tot dinadinsul să facă şi ea la fel; dar evoluţiile sale aduc mai curînd a cakewalk†, iar vălurile slujesc mai degrabă să reţină zulufii postişi pe care-i poartă.

* dans din Auvergne — N.T.

† dans american, ceva intermediar între o polcă pe furate şi un foxtrot — N.T.

Influenţat de ea, Rodin, acest maestru al dălţii, care ştie să vorbească atît de bine despre meseria lui, s-a apucat să cugete şi să scrie — cu mai mult sau mai puţin har — despre tot soiul de subiecte; despre florile din grădina sa, despre destinul omului, despre ştiinţă, filozofie, dragoste. Această din urmă temă îl inspiră să adreseze alesei sale adevărate răvaşe de licean înamorat.într*o bună zi, secretara lui, Marcelle Tirel, o tînără meridională dezgheţată, nutrind pentru maestru un devotament absolut, ceea ce n-o împiedică însă să spună tot ce gîndeşte, a găsit pe manşeta unei cămăşi date la spălat următorul mesaj misterios:

„Cînd te-am cunoscut a fost ca şi cum aş fi deschis o fereastră spre grădină... Aerul înmiresmat şi dulce pătrundea în odaia mea. Exaltarea aceasta mi-a dăruit zilnic această beatitudine care-mi lipsise, şi regina eleganţei mă iubi. Prin această fereastră tot ce era sublim în sîngele meu s-a prefăcut în iubire[66].

— Maestre, cui trebuie să-i înmînez acest bileţel de amor aşternut pe manşeta dumneavoastră? întreabă ea impertinentă.

— E pe semne pentru sărmana mea soţioară,

— răspunse ipocritul. Citeşte-l... Dumnezeule, cît e de frumos!

Şi cum, maliţioasă, Marcelle Tirel se arătă gata să-l ducă Rosei, Rodin i-l smulse din mînă.

— Nu, lasă. E prea frumos pentru ea. N-o să-l priceapă.

O EGERIE CAM PREA INTERESATĂ

— Ah, domnul Rodin nu-i de loc fudul. A dat mîna cu mine! Un om cu decoraţie! mărturiseşte Cezanne lui Claude Monet care-l invitase să dejuneze împreună cu sculptorul, cu Clemenceau şi Mirbeau la proprietatea sa de la Giverny.

Era pe vremea cînd pînzele lui Cezanne — dacă dădea Dumnezeu să se vîndă — găseau cu greu cumpărător care să le ia cu o sută de franci bucata. Ambroise Vollard, care achiziţionase cinci bucăţi cu acest preţ la o licitaţie ţinută cu cîtva timp în urmă, se văzuse felicitat de comisarul-preţui- tor pentru „curaj“. Mai mult, chiar obţinuse şi o amînare la plata facturii.Ca atare, strîngerea de mina a ^marelui Rodin*[1] îl impresionează într-atît pe pictorul din Aix$ încît îl vom vedea aruncîndu-se la picioarele sculptorului ce tocmai cotea pe alee, ca să-i mai mulţumească o dată.

— Dar şi dumneata ai talent Cezanne, chiar foarte mult talent, — spune cu blîndeţe Claude Monet. Cezanne izbucneşte în plîns:

— Şi dumneata Monet, pe care te socoteam un prieten, şi dumneata îţi rîzi de mine!

Şi zicînd acestea, se ridică dintr-un salt şi dispare, lăsîndu-i pe toţi înmărmuriţi.

E adevărat că Auguste Rodin acumulează onoruri. E decorat cu numeroase ordine străine şi avansează cu regularitate în ierarhia Legiunii de Onoare: în 1884 — panglică; în 1903 — rozeta şi, în sfîr- şit, în 1910 — placa.

— Cum naiba s-or fi agăţînd comediile astea?

0 întreabă, nespus de îngrijorat, pe secretara sa înainte de a se duce la o recepţie de la Elysee.

— Trebuie petrecută după gît, îl asigură ea. Soluţia asta nu-i convine însă de fel: placa dispare complet sub fluviul bărbii. Se adresează atunci unui lustruitor de parchete de la Casa Biron, care fusese paznic la Versailles şi deci trebuia să fie versat în asemenea chestiuni.

Fără să stea pe gînduri, omul înhaţă tinicheaua şi-o lipeşte de vasta burtă a lui Rodin.

— Iac-aşa, Domnule Maestru. Sînt sigur. Am văzut cum erau primiţi regii la Versailles şi „meneştrii“ purtau chestii d-astea.

Nu prea convins, dar conştiincios, Rodin sfîrşeşte prin a înveli toate decoraţiile în hîrtie de mătase şi le îndeasă prin buzunare.

1 le pune, un ceas mai tîrziu, şambelanul Preşedinţiei, care, în stupefacţia generală, îl decorează solemn cu diverse ordine.

Din 1908, Rodin ocupă un apartament în vechea Casă Biron, din rue de Varenne. Primul care l-a dus să viziteze această clădire, ce adăpostise odinioară eleganta mînăstire Sacre-Coeur, a fostpoetul german îtaîner Maria llilke. Âcum imO^s bilul e împărţit în apartamente, iar locatarii se numesc Cocteau (un tînăr poet), Renri Matisse, Jeanne Bloch (planturoasa vedetă a spectacolelor de cafe-concert). Isadora Duncan îşi ţine uneori aici cursurile de dans, iar actorul de Max, spectacular în gusturi, a ales capela ca s-o transforme într-o sală de baie greco-romană. în perioada de care vorbim grădina e doar un hăţiş de buruieni, iar zidurile se crapă ameninţător. „Muza" s-a instalat cu el, şi, sub pretextul că sănătatea lui Rodin s-a şubrezit, îi interzice să mai pună piciorul pe la Meudon, unde cucoana Rose îşi duce ftizia, încercînd chiar s-o agraveze ca să trezească remuşcări în sufletul infidelului. Dincoace, la^ Biron, „muza" se aferează în jurul lui Rodin. Il spală, îl piaptănă, îi înnoadă şireturile la pantofi, îi îndură accesele de proastă dispoziţie şi-şi continuă intrigile. îi dă bunăoară prin cap să-i telefoneze prefectului Lepine, spre a-i cere ca viaţa maestrului să fie „protejată"' şi un inspector de poliţie să fie ataşat permanent persoanei sale. O cere şi o obţine. Iar nefericitul Rodin, căruia îi plăcea atît de mult să lucreze în pace, trebuie să-l suporte acum pe noul său cerber, care nu numai că-l urmează pas cu pas oriunde s-ar duce, dar mai şi veghează noaptea instalat într-un fotoliu lîngă patul sculptorului. Maestrului îi plăcuse dintotdeauna să flecărească în tovărăşia unor vechi prieteni stînd la o masă într-o circiumă de birjari, sau pe la vreo mică petrecere cîmpenească, ca bunăoară cea organizată de elevii săi în pădurea de la Velizy, unde Isadora Duncan dansase desculţă pe pajişti în sunetele diblei lui Bourdelle.
Dar vai! acum „muza" filtrează vizitele. Ea mai întredeschide uşa, deşi cam greu, prinţesei Murat, trimisului regelui Greciei, doamnei Dussane, noua titulară a rolurilor de subretă de la Theâ- tre-Frangais, ori contesei de Noailles, dar o trîn- teşte fără milă în nasul vechilor prieteni care, după părerea domniei sale, „mi mai Cadrează de fel!“.
Tot ea îi primeşte şi pe ziarişti, cînd aceştia încearcă să-l intervieveze pe Rodin în legătură cu lucrările sale.
— Spuneţi că doamna de Choiseul îşi asumă integral grija pentru asigurarea fericirii maestrului,
— declară ea la sfîrşitul fiecărei întrevederi. La Roma,

unde în curtea Palatului Farnese fusese inaugurat *Omul în mers*, „muza“ este cea care-i ia braţul ca să urce marea scară a Capitoliului, printre cele două şiruri de făclieri. Tot dînsa e cea ca- re-l însoţeşte la inaugurarea monumentului lui Victor-Hugo din parcul Palais-Royal.
Cu un devotament demn de o soartă mai bună, Judith Cladel, prietenă din vremurile debutului, a luat în mînă interesele lui Rodin. Atît în sufletul ei, cît şi într-acela al Marcellei, credincioasa secretară, au început să încolţească unele îndoieli în privinţa dezinteresării „muzei“. Într-adevăr, prea chestionează ea în dreapta şi în stînga despre posibilitatea unei căsătorii secrete între sculptor şi Rose Beuret, despre drepturile precise ale fiului său Auguste, despre intenţiile sale testamentare. După cum, tot cam prea uşor, recurge la punga lui Rodin ca să-l scoată din încurcături pe cartoforul de bărbat-su. Mai mult încă! De cîteva ori i-a sustras cîteva din cele mai frumoase piese în marmoră. Servitorii susţin chiar că în fiecare zi, doamna de Choiseul pleacă din casă ducînd sub braţ un sul de desene de-ale maestrului, în sfîrşit, Marcelle Tirel şi Judith Cladel află că maestrul a semnat un act care conferă ducesei dreptul de supraveghere şi reproducere asupra celei mai mari părţi a operei sale. Venind într-o zi să-l vadă pe Rodin, sculptorul Maillol s-a trezit dat afară pe uşă de cuplul ducal, care susţinea, fiecare de cîte un braţ, un Rodin prăpădit rău de tot. Umblă chiar zvonul că sculptorul e otrăvit cu încetul.
De astă dată, e mult prea mult. Alertat, subsecretarul la Artele-Frumoase, Dujardin-Beaumetz
SOs&fte în persoana ca să-l dojenească pe Rodin şi să-l ducă îndărăt la Meudon în braţele bunei Rose.
Pesemne că în cursul acestei explicaţii, Dujardin-Beaumetz găsise în sfîrşit punctul slab fiindcă, după cîteva zile, restabilit în urma unui regim lactat, Rodin îi face secretarei sale următoarea mărturisire plină de furie:
— Mi s-a spus că Madame a fost călăreaţă de circ!... Şi că a fost nevoie de cravaşă ca să se căsătorească. Era sfîrşitul unei idile ce durase şapte ani. Un an mai tîrziu, sculptorul îi scria Rosei plin de căinţă din Belgia:
Îţi trimit scrisoarea asta ca o reflexiune ce-o fac asupra măreţiei darului pe care Dumnezeu mi l-a dat asezîndu-te lîngâ mine. Prietenul tău, Rodin.
De multă vreme Rodin intenţionează să doneze Statului colecţiile sale. Ele cuprind nu numai operele lui personale — un întreg norod de statui al căror număr creşte în ritmul unei munci aprige (sculat din zori în fiece zi, el se

înconjoară de un adevărat pluton de modelieri, elevi, retuşori cărora, meşter migălos, le împarte lucrul), ci şi o cantitate apreciabilă de obiecte antice, statuete greceşti, diverse produse ale săpăturilor arheologice, vechi manuscrise, argintărie de preţ, toate acestea adunate în răstimpul a aproape douăzeci de ani. În 1913, Camera sindicală a anticarilor parizieni va evalua această colecţie de antichităţi la patru milioane franci-aur.
Casa Biron era sortită tîrnăcopului demolatorilor. Rodin îi pledă cauza pe lîngă prietenii săi influenţi: Clemenceau, pe vremea aceea ministru de Interne, Gabriel Hanotaux, Louis Barthou, Geor- ges Leygues, pînă cînd obţinu, în sfîrşit, ca bătrî- nul imobil să fie nu numai salvat, ci şi cumpărat de stat.
— Casa Biron, iată ce-ar trebui pentru instalarea viitorului dumitale muzeu, — îi strecoară într-o zi Judith Cladel.
— Ar fi un vis, — suspină Rodin, dar e prea frumos ca să devină realizabil.
De îndată, Judith Cladel începe demersurile oficiale. Briand, pe atunci ministru al Justiţiei, răspunde în manieră umoristică.
— Mi-e la fel de bine în Place Vendome, ca şi lui Rodin în rue de Yarenne. Mă voi strădui ca amîndoi să rămînem pe loc.
Georges Clemenceau e mai rezervat. Nu i-a iertat niciodată artistului solicitat să-i facă bustul, că l-a înfăţişat în chip de „general mongol^.
— Rodin? Muzeul lui? În casa Biron? Nu pricep, a bombănit el. Nu pricep!
Totuşi, acceptă să semneze petiţia prezentată. În ceea ce-l priveşte pe Lucien Klotz, ministrul Finanţelor, acesta întîmpină demersul cu o iritare nedisimulată.
— Nu trece o zi, — spune el agasat — fără ca cineva să nu-mi vorbească de domnul Rodin. Nu pot totuşi să-i acord, numai aşa, de hatîrul dumisale, un domeniu de cinci sute de hectare şi valorînd cîteva milioane.
Aflînd însă cum că Rodin e hotărît să repare bă- trînul imobil pe socoteala sa şi să doneze Statului toate colecţiile, schimbă tonul:
— La urma urmelor, — conchide el, — facem totuşi o afacere bună.
Pe scurt, negocierile evoluează îndeajuns de bine; dar iată că dificultăţile, care dintotdeauna au stat în calea lui Rodin oridecîteori a vrut să întreprindă ceva, se iscă din nou.

SCANDALUL NIJINSKI

în primăvara anului 1912, trupa Baletului rus, care în

urmă cu trei ani polarizase întreaga pro- tipendată pariziană, îşi afişează noul program. Nijinski, steaua trupei, va putea fi revăzut într-un nou balet: *Preludiu la după-amiaza unui faun.* Urmînd o evoluţie firească, Rodin, care s-a pasionat dintotdeauna după liniile în mişcare, e preocupat din ce în ce mai mult de desen. În ultimii ani ai vieţii va face mai bipe de trei mii de desene şi cei tnai renumiţi balerini yin să-i pozeze. Nijinski n*a fost nici el o excepţie. De îndată ce repetiţia, la care Rodin asistă adesea, ia sfîrşit, automobilul sculptorului îl conduce pe dansator la Meudon, de unde protectorul său, Diaghilev, vine punctual să-l ia. Dar iată că sosind într-o zi mai devreme ca de obicei, Diaghilev dă peste un spectacol neaşteptat. Doborîţi de căldura strecurată prin marile geamuri ale atelierului, cei doi s-au lăsat furaţi de somn: Nijinski pe divan, Rodin, la picioarele sale.

Alb de furie, Diaghilev îşi înşfacă pe loc vedeta şi-i interzice să mai apară la Meudon.

La 29 mai are loc premiera preludiului la *După a- miaza unui faun.* Ca la oricare din inovaţiile acestui diavol de Diaghilev, atît de priceput în a întreţine un scandal ca să-şi umple sala şi de astă dată, publicul se împarte imediat în două tabere. Unii aplaudă să dărîme tavanul, urlîndu-şi admiraţia, alţii fluieră şi protestează împotriva realismului scenei finale în care faunul, trîntit cu faţa la pămînt, îmbrăţişează cu voluptate vălul smuls nimfei. Chiar de a doua zi, Gaston Calmette moaie în cerneală pana sa cea mai viguroasă pentru a-şi clama indignarea în *le Figaro.*

„Ne-a fost dat să vedem un faun necuviincios, cu mişcări dezgustătoare de bestialitate erotică şi gesturi profund impudice... Fluierături pe deplin justificate au întîmpinat această pantomimă mult prea expresivă..

„Nu m-aş încumeta să rezum în cîteva rinduri rezultatul unui efort de cîţiva ani, — răspunse Diaghilev la 31 mai în pagina-ntîia a aceluiaşi ziar. Mi se pare mai simplu să ofer publicului părerea celui mai mare artist al timpului nostru, Auguste Rodin şi pe aceea a maestrului Odilon Redon,prietenul intim şi confidentul lui Mallarme“. într-adevăr, în seara premierei Rodin făcuse pace cu Diaghilev şi mersese să-l sărute pe Nijinski în loja acestuia. Tot atunci primise să semneze cîteva fraze vibrînd de elogii închinate baletului încriminat.
Calmette n-a reacţionat; atunci, în *le Matin* din 30 iunie apare un lung articol semnat de Rodin. În realitate, îl scrisese nu sculptorul, ci criticul Roger Marx, dar Rodin îşi asumase cu entuziasm paternitatea.
„Nici unul din roluri nu l-a înfăţişat pe Nijinski atît de extraordinar!, — pot citi, în ziua aceea, parizienii. El are frumuseţea frescelor şi a statuilor antice. Este modelul ideal după care ai poftă să sculptezi../'
Răspunsul nu se lasă aşteptat:
„În ceea ce-l priveşte pe domnul Rodin, pe care-l admir ca pe unul din sculptorii noştri cei mai îndemînatici, — ripostează Gaston Calmette, — nu pot decît să-i contest calitatea de a emite judecăţi în această chestiune de moralitate teatrală. Domnul Rodin este autorul cîtorva compoziţii geniale şi a unui mare număr de fragmente mai frumoase chiar decît statuile pe care consimte să le termine, dar arbitrajul său în afacerea Nijinski este neaşteptat.
Pentru a-l recuza îmi e de ajuns să reamintesc că, sfidînd convenienţele, domnia sa expune, în vechea capelă de la Saere-Coeur şi în odăile abandonate de călugăriţele izgonite din Casa Biron, o serie de crochiuri cinice şi de desene libidinoase ce precizează cu un plus de brutalitate atitudinile impudice ale *Faunului*, huiduit, pe bună dreptate, la Châtelet.

Şi dacă e să spun ce gîndesc, contorsiunile maladive ale unui dansator, exhibate alaltăieri seară, pe scenă, mă indignează infinit mai puţin decît spectacolul pe care-l dă zilnic Rodin în vechea mînăstire Saere-Coeur legiunilor de admiratoare şi snobi mulţumiţi. Este întru totul de neconceput ca statul să fi plătit cinci milioane pentru Casa Biron numai ca să poată instala acolo, gratuit, pe cel mai bogat dintre sculptorii noştri. *Acesta e adevăratul scandal.* Şi guvernului îi revine sarcina de a-i pune capăt."
Zdrobit de acest contraatac, Rodin scrie, destul de laş, ziarului *le Matin* pentru a dezavua articolul care, susţine el, nu-i aparţine.
— Maestre, — pledează cu lacrimi în ocbi Roger Marx, — e cu neputinţă să mă descalificaţi în modul acesta. Eraţi de acord. L-aţi semnat. Rodin e însă inflexibil. Evident, povestea face înconjurul tuturor fiţuicilor de scandal, care multiplică bîrfele veninoase, îl acuză pe Rodin că-şi dezbracă modelele în capela mănăstirii şi fac aluzii transparente la moravurile anumitor vedete din lumea baletului, pe care Rodin le primeşte la el acasă.
Excelsior inserează chiar un portret-şarjă al lui Rodin cu acest titlu: *Ţapul sacru.* Un desen de-al lui Forain, publicat în *le Figaro*, înfăţişează un model dezbrăcîndu-se în atelierul sculptorului:
— Maestre, unde să-mi pun ţoalele?
— Alături, în oratoriu.
Cu toate acestea, Vaticanul nu pare să fi acordat prea multă importanţă zvonurilor supărătoare care circulă pe seama sculptorului, de vreme ce, trei ani mai tîrziu, însuşi Sfîntul-Părinte Benoît al XV-lea îl pofteşte la Roma pentru o lucrare. Asta se întîmpla la sfîrşitul lui 1915, în plin război şi Italia era o aliată foarte recentă.
— Nu-mi pare de loc rău că merg să fac bustul papei. Asta o să-mi îngăduie să-i vorbesc între patru ochi, — le spune Rodin prietenilor, îmbar- cîndu-se pentru Roma.
Sfîntul Părinte e scund, autoritar, impulsiv. Rodin a împlinit şaptezeci şi cinci de ani; a fost întotdeauna un colţos, iar adulaţia ce de cîţiva ani încoace îl înconjoară la tot pasul n-a fost în nici un chip în stare să-l călăuzească spre umilinţă.

Raporturile dintre cei doi oameni se vor vădi puţin lesnicioase. Prima şedinţă de poză a decurs oarecum bine. De la a doua însă, papa începe să fie sîcîit de acest sculptor mult prea conştiincios, care se tot învîrte în jurul lui, îl suceşte şi-l răsuceşte, pretinde să i se construiască o schelă ca să-l poată examina de sus. Iar cînd nemţii au invadat Belgia, Rodin s-a lansat şi-ntr-o veritabilă critică a Sfîntului Scaun, sporind astfel şi mai mult iritarea papei. Aşa stînd lucrurile, cînd la cea de a treia şedinţă Rodin i-a cerut niţel cam grosolan să schimbe poziţia, papa declară că-i prea obosit şi că-i mai bine să se limiteze la atît cît s-a făcut.

Şi adaugă spre marea oroare a lui Rodin:

— De ce nu copiaţi bustul pe care mi l-a făcut contele Lipăi? Ar merge şi mai repede!

Rodin a plecat adînc rănit, şi-a cărat singur materialul şi s-a dus să se plîngă lui Albert Besnard, la care trebuia să cineze în aceeaşi seară. Aici, la Villa dei Medici, l-a întîlnit pe Boni de Castellane, venit la Roma ca să solicite încă o dată autorităţilor eclesiastice de a binevoi să-i anuleze căsătoria cu moştenitoarea familiei Gould.

Cei doi s-au plăcut şi pentru că Boni pleca a doua zi, Rodin, care, de îndată ce e nevoit să călătorească singur se simte pierdut ca un copil, a hotărît să se reîntoarcă împreună cu el.

„în ajunul plecării, — povesteşte Boni de Castel- lane, — mă pomenesc că-mi soseşte acasă, pe o tipsie, capul papei modelat în lut. Rodin mă ruga să am grijă de el. De-a lungul întregului parcurs pînă la gară, am fost nevoit să ţin bustul în braţe, ca pe o relicvă, deoarece era încă friabil. Iar cînd, o dată ajunşi în vagon, conducătorul schiţă gestul de-a lua bustul şi de a-l aşeza în plasă, Rodin se opuse ţipînd: *Nu te atinge de el! Ar fi o lipsă de respect ca acest cap să treacă din mină în mină.* Şi astfel am fost nevoit să-l car pînă la atelierul din Paris al maestrului!“

Efemer respect. întors acasă, Rodin exclama furios:

Papa ăsta-i un imbecil! Nu face nici cît un amărît de stareţ!

SINISTRA BĂTĂLIE ÎN JURUL TESTAMENTULUI

La Meudon, bătrînul sculptor l-a găsit pe fiul său Auguste şi pe nora-sa ocupîndu-se, cu o scîr- bă evidentă, de menajul casei.

Puţini dintre prietenii lui Rodin cunosc pe acest băiat, acum în vîrstă de vreo cincizeci de ani. Ipsosarii şi secretarii au avut uneori prilejul să vadă picînd la atelier un amărît, îmbrăcat ca vai de lume, jigărit şi murdar, pe care Rodin îl tîra în grabă la cîrciuma vecină ca să-i dea să mănînce. întors de la Roma, încearcă, încă o dată, să-l aşeze pe Auguste în faţa planşetei:

— Lucrează!

Un sfert de ceas mai tîrziu, sub un pretext oarecare, Auguste a dispărut.

— E băiatul meu, mărturiseşte Rodin. Nu se va întoarce decît după ce-şi va fi vîndut hainele şi băut banii.

Nu s-ar putea spune că fiul lui Rodin n-ar fi înzestrat şi nici măcar c-ar fi leneş. Dar e o fiinţă frustă, instabilă, cumplit de susceptibilă, care a suferit, fără îndoială, de pe urma situaţiei sale false. în pasiunea-i exclusivă pentru Rodin, Rose Reuret îl ţinuse de-o parte.

O vreme Rodin a încercat să-l includă printre elevii săi. Apoi, descurajat, l-a lăsat în voia soar- tei.

Fireşte, tînărul a încercat şi-o meserie — desena- tor-gravor — dar principala sa ocupaţie e s-o facă pe telalul într-o barcă demontabilă din mahalaua Saint-Ouen-ului. Are ca ibovnică o muieruşcă vulgară, slobodă la limbă, trăgînd şi ea ţeapăn la măsea.

Pînă mai deunăzi, puţinii bani pe care Rodin ori Rose Beuret îi trimiteau din cînd în cînd, nu slujiseră decît să potolească setea menajului. Dar la începutul lui 1914, în faţa evenimentelor tragice care se precipitau, Rodin fu cuprins de spaimă. Omul acesta care posedă acum milioane de franci-aur, dar care a îndurat mizeria atîta amar de timp, e înfricoşat la gîndul că banii i-ar putealipsi din nou. Şi-a eoîieediat deci lucrătorii, ipso* sării, slugile şi dintr-o dată s-a trezit singur. Atunci g^a gîndit să-şi cheme feciorul,
Auguste soseşte însoţit de-a sa Nini, o smolită puţintică la trup, într-o caţaveică de lînă şi c-o legătură neagră peste-un ochi învineţit de pe urma unei mardeli. Rodin le propune cu răceală să slujească la Meudon, el ca grădinar iar ea ca fată-n casă, cu o simbrie de două sute de franci pe lună. Amîndoi sînt de acord, dar certurile izbucnesc de îndată.
— Nu vreau să-mi zici tată, — îi strigă brutal sculptorul fiului său. Trebuie să-mi spui maestre sau domnule, aşa cum face şi maică-ta. Altminteri vei pleca.
— Prefer să plec imediat, — replică Auguste. Nu-s decît primele ciondăneli! Lucrurile se vor înrăutăţi de la o zi la alta. La Meudon viaţa devine insuportabilă.
în vremea asta, Statul se îndeletnicea cu întocmirea unui catalog al operelor pe care Rodin dorea să le lase. Ele cuprindeau „toate lucrările de artă aflate în diversele ateliere ale lui Rodin, colecţiile sale particulare, manuscrisele şi scrierile imprimate, precum şi drepturile de autor aferente şi peste trei mii de crochiuri sau desene“. Fără a mai socoti proprietatea „les Brillants“ de la Meudon şi pe cea de la Goulette.
La 1 aprilie 1916, actul de donaţie a fost semnat de faţă cu notarul, în prezenţa lui Paul Painleve, ministru al Instrucţiunii Publice şi al Artelor- Frumoase, asistat de mai mulţi martori.
Pentru a fi valabilă, acceptarea acestei donaţii trebuie ratificată de Senat. Lucrurile se lungesc. Guvernul are alte treburi pe cap într-o ţară în care cărbunele începe să lipsească, în care casele sînt luminate cu luminarea ori cu acetilenă, iar arsenalele, în ciuda mobilizării în masă a femeilor şi a auxiliarilor, nu prididesc să furnizeze muniţiile necesare apărării ţării.
Dar deşi lucrurile se prezintă astfel, luarea unei ho- tărîri se impune de urgenţă. E clar că sănătatea lui Rodin ^ cea fizică şi cea psihică — e foarte şubredă. înfăşurat într-un şal de lînă, cu mintea pustie, străbătută rareori de o licărire de raţiune, el se tîrîie prin casa de la Meudon, devenită acum teatrul certurilor şi al discordiei, într-o

noapte, Judith Cladel, pe care felul schimbător al maestrului a sfîrşit prin a o obosi, e trezită de secretara sculptorului. Cu o basma pe cap, complet înnebunită, Marcelle îi strigă cu vocea sa meridională:

— Am fugit să vă previn. La Meudon e o harababură îngrozitoare. Trebuie să veniţi în cea mai mare grabă şi să puneţi un pic de ordine acolo!

Un pic de ordine... Simţindu-i sfîrşitul apropiat, aventurierii s-au năpustit asupra nefericitului Rodin. E acolo o oarecare Doamnă G... care-şi zice sculptor şi-i lucrează bustul, însoţită de-o fată, Mariette, nostimă şi pimpantă, care-i face ochi dulci maestrului. Mai e şi-o infirmieră rusoaică împreună cu o, chipurile, fiică adoptivă, de asemeni grijulii nevoie mare. Doamna G... este ferm decisă, ca şi rusoaica de-altminteri, să modeleze chipul jupiterian al maestrului. Cînd se întîlnesc, ba bustul uneia, ba al celeilalte zboară pe rînd pe fereastră sub privirile Rosei, care visează să le sugrume pe toate, şi-ale lui Rodin, care aşezat în pat e ocupat să-şi numere degetele.

Mai e şi dansatoarea americană Loie Fuller. Veritabil simbol a ceea ce s-a numit „la belle epoque“, ea a fost dată uitării şi creaţiile sale artistice au cedat locul unei solide activităţi de femeie de afaceri.

Toată această splendidă lume se insultă, complotează, îi cumpără pe servitori şi se străduie să smulgă o semnătură bătrînului maestru cu minţile rătăcite. Bibelourile preţioase pier, mobilele dispar în chip misterios. Loie Fuller extrage tot ce poate din atelierul aflat în Casa Biron, prezentînd de fiecare dată un amărît de bon semnat de mîna tremurătoare a lui Rodin.

Alertat, domnul Clementei, ministrul de f inanţa, s-a deplasat la Meudon. îngrozit de cele văzute, a hotărît să pună pretutindeni paznici ca să supravegheze atelierele. Apoi, l-a luat la trei parale pe omul lui Rodin, un ebenist japonez care, în principiu, avea în pază Casa Biron.

— De ce ai lăsat să fie luate, fără autorizaţie, toate aceste opere? l-a interpelat el furios.

— Dar doamnele venit totdeauna cu domnu Rodin,

— a gemut japonezul, — totdeauna, totdeauna...

Necazurile domnului Clementei nu s-au isprăvit însă. El află că sculptorul, care avusese un atac în urmă cu cîteva luni, este îngrijit în prezent cu muşchi în sînge şi vinuri fine. Doamna G... şi fiica-sa nu-l slăbesc o clipă. Vărsînd rîuri de lacrimi, Rose Beuret îl anunţă că aceste cucoane au pus stăpînire peste tot şi că l-au făcut chiar pe maestru să semneze în prezenţa notarului un misterios

testament pe care l-a ratificat chiar ea, fiindcă i-a cerut-o „Domnu".
Unde-i testamentul? Cucoanele l-au luat cu ele. Ce conţine? Nimeni n-o ştie.
Pe dată se ia hotărîrea ca Rodin să semneze o nouă donaţie către Stat. Dacă ar muri peste noapte, proiectul unui Muzeu Rodin ar putea deveni irealizabil, iar Rose Beuret spoliată de toate drepturile ei.
Tot aşa cum în palatul Frumoasei din Pădurea adormită erau dosite fusele, şi în casa din Meudon au fost prudent suprimate, de teama unei noi tentative de extorsiune de fonduri, toate tocurile, toată hîrtia şi toate călimările. Dar abia s-au mai potolit niţel emoţiile ministeriale, şi iată o nouă lovitură de trăznet; Domnul şi doamna Rodin au dispărut! Cu tot camuflajul şi primejdia teutonă, Loîe Fuller i-a răpit în cursul serii şi i-a dus spre o destinaţie necunoscută.
Lucrurile se vor lămuri a doua zi: toţi trei şi-au petrecut noaptea într-un hotel din Villebon şi dansatoarea a profitat de situaţie făcîndu-l pe Rodin să semneze un contract care-i conferea anumite drepturi asupra operelor editate.
Servitorii mai şoptesc ca s-âr putea ca Rodiri şi D-na G... **să se fi căsătorit** în **ascuns...**
— Ce-i de făcut în toată debandada asta? îl întrebă Judith Cladel pe ministrul de Finanţe. Rodin, care nu mai are controlul actelor sale, trăieşte în mijlocul unor fiinţe fără inimă, abandonat instinctelor lor, la fel de dezarmat ca şi un copil. Legal, Rose Beuret nu e nevasta lui. Legal, Auguste nu-i este fiu... Izolaţi la Meudon, ei sînt expuşi tuturor atacurilor, tuturor presiunilor.
— Primul lucru de făcut, — decide cu glas hotă- rît dl. Clementei, — este să-l căsătorim pe Rodin. La urma urmei, biata Rose o merită cu prisosinţă.
— Aşa e, — aprobă Judith Cladel. După o legătură care în curînd va număra şasezeci de ani... Dar adaugă, neliniştită brusc:
— Care sînt însă în mod exact raporturile maestrului cu D-na G... Nu cumva riscăm să-l facem bigam pe Rodin?
— Dumnezeule! şopteşte Rose Beuret, văzînd cum ministrul Artelor-Frumoase forţează dezinvolt uşa unui cabinet negru. Domnu' Rodin n-a permis niciodată cuiva să intre în odaia asta. A păstrat totdeauna cheia la dumnealui.
E drept că domnii Clementei şi Dalimier au şovăit un pic

în faţa acestei efracţiuni. Darfiindeă-i vorba de interesele Franţei!... Şi-apoi, situaţia-i atît de încurcată...
Rodin a donat Statului operele şi colecţiile sale, dar în halul în care e acuma, putea foarte bine să semneze testamente în favoarea oricui.

O dată uşa forţată, miniştrii s-au trezit în faţa unor mormane de hîrtie care i-au făcut să dea un pas îndărăt. În camera asta secretă, căreia Rose îi spune „cabinetul lui Barbă-Albastră^, nouă lăzi, puse una peste alta, urcă pînă-n tavan. Pe fiecare din ele se poate citi scris cu ronde impecabile: *Scrisori de la femei.* Sînt adunate aici toate amintirile unei vieţi amoroase extrem de active. În jur, vraişte, zac desene, cecuri neîncasate, scrisorinedeschise, facturi neachitate... Şi o duzină de testamente...
Trei dintre ele anulează în termeni imperioşi dispoziţiile unuia anterior — de negăsit — care făcea din ducesa de Choiseul legatara universală. Un altul împarte bunurile între D-na G... şi Rose Beuret, reportînd averea asupra ultimei în viaţă. Un al cincilea conferă D-nei G... jumătate din averea lui Rodin, restul urmînd a fi împărţit între Rose Beuret şi Lo'ie Fuller. Un altul, posterior, o restabileşte pe Rose Beuret ca legatară unică... Un adevărat talmeş-balmeş! Ba se descoperă îneă unul, prin care Rodin, exasperat de faptul că proiectul muzeului trenează la nesfîrşit, decide să-şi doneze operele guvernului belgian! În cel mai scurt timp, Rodin trebuie pus să semneze o nouă donaţie în favoarea Statului francez, salvîndu-se astfel patrimoniul naţional.
Ceremonia a avut loc la 13 septembrie 1916, în prezenţa domnilor Clementei şi Dalimier, a lui Paul Painleve, ministrul Instrucţiunii Publice şi a lui Valentino, şef de secţie la ministerul Artelor- Frumoase.
— Iată-l pe omul cel mai sărac din Franţa! exclamă vesel, după ultimele parafări, Domnul Dalimier, arătîndu-l pe Rodin.
Nu-i chiar atît de inexact! A doua zi, într-un moment de luciditate, sculptorul, care trăise întotdeauna cu spaima că într-o bună zi va fi lipsit de mijloace, se grăbeşte să cheme un negustor ca să-i vîndă sticlele goale din pivniţă. Şi va fi deosebit de mîndru de cei treizeci şi cinci de franci astfel dobîndiţi!
— Dă milioane Statului, — bombăne Auguste, şi propriul său fiu n-are o pereche de nădragi să-şi pună pe el!
Statul ar putea să se socoată mulţumit. La urma urmei, operaţiunea nu-i chiar atît de proastă. Senatul însă, urmînd sugestiile membrilor Institutului, face diverse obstrucţii în calea creării muzeului Rodin. Preşedintele său, Dubost, protes-
tează din pricină că sculptorul a prevăzut un uzufruct în favoarea Rosei Beuret.
— Doar n-o să le lăsăm, pe viaţă, Casa Biron! —

clamează el de la tribuna palatului Luxembourg. Pînă una alta însă, înspăimîntătoarea iarnă a războiului s-a instalat pe platoul de la Meudon, măturat de vînturi. S-a renunţat, mai întîi, la atelier, complet îngheţat şi imposibil de încălzit din pricina lipsei de cărbuni. Apoi, una după alta, au fost părăsite celelalte încăperi ale casei. Cuplul Rodin s-a refugiat într-o minusculă odaie de la parter, în care au fost instalate două paturi de fier. Din cînd în cînd, cîteva crengi rupte din grădină de către un paznic mai milos, pîlpîie în sobă îndulcind puţin frigul. De cele mai multe ori însă, cei doi bătrîni rămîn culcaţi în paturile lor alăturate, ţinîndu-se de mînă.

Auguste Beuret şi nevastă-sa trăiesc într-o veche magazie din fundul parcului, atît de umedă încît intrînd înăuntru piciorul se înfundă în noroi; ca să se mai încălzească sînt nevoiţi să suie în pat o uriaşă căţea, proprietatea lui Rodin.

Fusese, ce-i drept, vorba ca sculptorul şi Rose Beuret să fie instalaţi în Casa Biron; acolo, prietenii i-ar fi putut vizita mai lesne şi ar fi primit şi cotele de cărbune cuvenite unei instituţii de stat. Proiectul n-a surîs însă domnului Leonce Benedite, conservatorul Muzeului Luxembourg, care se însărcinase, mai mult sau mai puţin oficial, cu custodia muzeului Rodin. Căpătase obiceiul să-şi plimbe pe-acolo familia şi n-avea nici un chef să găzduiască doi bătrîni, bolnavi şi certăreţi.

O CĂSĂTORIE FUNEBRĂ

Căsătoria lui Rodin şi a Rosei Beuret a fost fixată pentru 29 ianuarie 1917. La auzul acestei veşti, bătrînul sculptor a zîmbit, pentru prima oară după

0 lungă bucată de timp.

Momentele de luciditate sînt din ce în ce mai rare.

1 se întîmpla ca,în vreme ce contemplă cu o privire posacă priveliştea familiară a colinelor de la Meudon şi a şerpuirilor Senei, să întrebe unde se află. Se crede încă în Belgia. Alteori se îngrijorează:

— Unde-mi e nevasta?

— Sînt aici! răspunde Rose Beuret, luîndu-i mîna.

— Da, da, zice Rodin, dar nevasta-mea de la Paris, unde-i? Nu cumva duce lipsă de bani?

De fapt, se gîndeşte într-una la Camille Claudel, închisă de treizeci de ani într-un azil de alienaţi şi căreia îi servea, pe ascuns, o mică rentă.

De cîteva săptămîni prietenii cuplului fac coadă prin anticamerele ministerelor, încercînd să obţină cîţiva saci cu cărbuni. Ceremonia trebuie să aibă loc pe 29. Pe 27 nu s-a adus încă nimic, iar 28 cade într-o duminică. De

altfel, în duminica aceea, caloriferul din atelier plezneşte din pricina gerului şi întreaga casă e inundată, în sfîrşit, zece saci de cărbuni sosesc *în extremis*. Auguste Beuret — plin de nădejdea că va fi legitimat cu prilejul căsătoriei mamei sale — aduce două vetre metalice care slujeau la încălzirea atelierului ipsosarilor. Focul prinde să duduie vesel în mijlocul vălătucilor de fum. Domnul Benedite a împrumutat o faţă de masă şi covoare, Judith Cladei — 25 de franci pentru cumpărarea verighetelor. Ca să încropească un modest bufet, prietenii au adus care zahăr, care unt ori făină, totul cărat cu trudă, pe jos, pe drumurile acoperite cu polei ce duc spre vilă.

De cincisprezece zile Rodin somnolează în timp ce Rose Beuret, fericită ca un copil, coase la vechea ei rochie de casă capete de dantelă. O verişoară i-a împrumutat o pălărie cu mari funde de panglică, redingota maestrului a fost periată, totul e gata pentru ceremonie.

— Primiţi să-l luaţi de bărbat pe domnul Auguste Rodin? întreabă adjunctul primarului din Meudon, venit să căsătorească la domiciliu pe aceşti doi logodnici intransportabili.

— Oh, da, domnule, din toată inima, — răspunde Rose, roşind ca o fetişcană.

întrebat la rîndu-i, Rodin nu ştie decît să repete, năuc, acel „da, domnule^ pe care i-l suflă un martor. Se ronţăie fursecuri, se destupă şampania. Pe scurt, totul a decurs bine, exceptînd furia unei oarecari verişoare de-a Rosei, ce se pretindea spoliată de stat, acreala d-lui Benedite, care a remarcat că s-au comandat trei sticle de şampanie mai mult decît trebuia şi că e cazul să fie restituite, şi violenta proastă dispoziţie a lui Auguste, care a aflat că mariajul mamei sale nu-i schimbă întru nimic starea civilă şi că nu se va numi nicicînd la rîndu-i Auguste Rodin.

— Singurul mijloc de a-l potoli, domnule ministru,
— suflă la urechea lui Dalimier credincioasa secretară a sculptorului, e să-i achiziţionaţi o mică crescătorie de păsări şi să-i conferiţi panglica violetă*.

După ultimele toasturi, un fotograf, prezent la ceremonie, propune să tragă cîteva poze în grădină* Proaspeţii însurăţei sînt scoşi afară. Arată jalnic, istoviţi, cu umerii căzuţi, cu chipurile cenuşii. Vîntul îngheţat răvăşeşte, aidoma unor fulgi de nea, barba lui Rodin şi şuviţele colilii

* Bareta decoraţiei „Palmes academiques“, distincţie conferită (cu largheţe) diverşilor merituoşi pe tărîm cultural (N.T.)

ale Rosei. Amîndoi au aerul că celebrează nunta lor de diamant.
Cînd totul se termină, sînt vîrîţi în pat, cu sticla de apă fierbinte, sub plapomă.
— Aşa ni-e dat nouă, nevestelor de artişti să avem parte de bărbaţii noştri doar atunci cînd nu mai fac nici cît o ceapă degerată! — a bombănit madam'Rose, contemplîndu-şi totodată cu un aer mulţumit verigheta.
Două zile mai tîrziu, medicul e chemat de urgenţă s-o vadă. O găseşte în pat, dîrdîind de friguri, cu ochii şi mai duşi în orbite ca de obicei. Sub cearceaf, corpul ei slab abia se mai ghiceşte. În patul vecin, înfofolit într-o veche vestă de lînă, cu capul detaşîndu-se din perne precum „Gîndi- rea" sa din blocul de marmoră, Rodin asculta cu faţa împietrită de groază, gemetele bătrînei sale tovarăşe de viaţă.
Rose a căpătat această pneumonie, faţă de care medicul se declară neputincios din lipsă de căldură şi medicamente, în urmă cu două zile, foto- grafiindu-se în grădină alături de Auguste. Căsătoria aşteptată mai bine de cincizeci de ani i-a fost fatală. Moare, la cinsprezece zile după ceremonie,pe data de 14 februarie 1917.
— Acum sînt singur pe lume! exclamă disperat Rodin.
O dată cu această moarte, dezordinea şi anarhia se instalează din ce în ce mai mult la Meudon.
De cum se lasă seara, Auguste Beuret şi nevastă-sa sînt beţi-morţi, se-njură şi se bat. Verişoarele, cu împletitura-n poală, aidoma unor Parce, stau de strajă în nădejdea că o să le pice şi lor vreo fărîmă din moştenire.
Statul a hotărît să golească în întregime casa de la Meudon ca să pună la adăpost fără întîrziere ceea ce Rodin urmează să doneze. Cei însărcinaţi cu treaba asta nu s-au mulţumit doar să îngrămădească într-un colţ al atelierului statuile pe care sculptorul le dispusese odinioară cu o minuţie de regizor; au început să scoată şi din odaia lui operele de artă de care era cel mai tare legat.
Asemeni unui copil pierdut, bătrînul se învîrte prin încăperile devenite brusc prea mari, în mijlocul dezordine!, a lăzilor, a talaşului, a hamalilor zoriţi. E ca un muribund jefuit înainte de a-şi fi dat ultima suflare.
Aspra toamnă a anului 1917, vestitoarea celei mai grele ierni de război, se instalează la Meudon. O dată-n plus, ultimii prieteni devotaţi ai lui Rodin au alertat oficialităţile. E inuman ca un bătrîn să fie lăsat într-o casă fără foc, fără un calorifer în stare de funcţiune, fără

cărbuni. O să moară de frig.

— Medicul curant al cuplului Rodin, doctorul Chau- vet, e categoric.Rodin trebuie transportat de urgenţă la Paris şi instalat într-o locuinţă, oricare ar fi ea, numai să fie comodă şi bine încălzită.

Dar cei în drept îşi trec unul altuia rezolvarea acestei cereri, iar săptămînile se scurg. La începutul lunii noiembrie, dr. Chauvet, chemat din nou de urgenţă la căpătîiul bolnavului, are o reacţie violentă:

— S-a întîmplat ceea ce prevăzusem, — spune el. Nu mi-au fost urmate sfaturile şi iată, Rodin are o congestie pulmonară. La vîrsta lui şi-n starea de slăbiciune în care se află, nu mai rămîne, practic, nici o şansă de a-l salva.

Sîntem în 13 noiembrie 1917. Pe 15, Rodin e în comă. La vestea asta, sosesc în mare grabă la Meudon domnii Benedite, Eustache, arhitect la Artele-Frumoase şi un custode-şef de la Palatul Luxembourg. Fără un minut de întîrziere e nevoie ca sculptorul să semneze un codicil la testament prin care să doneze — iarăşi! — obiectele sale personale muzeului Rodin, vechile mulaje — Palatului Trocadero şi să-l însărcineze în exclusivitate pe „amicul“ său, domnul Benedite, noul executor testamentar şi conservator al muzeului Rodin, cu trierea şi publicarea scrierilor sale.

Infirmiera,care i-a făcut bolnavului o injecţie sti- mulentă, încearcă să-l îndepărteze pe dr. Chauvet, ca să nu asiste la semnarea actului. Acesta protestează.

— Mă îndoiesc, spune doctorul, ca Rodin să poată semna ceva. Ieri era deja în comă.

Pînă la urmă, notarul va adăuga aceste rînduri documentului gata pregătit:

„La interpelarea făcută de subsemnatul notar, domnul Rodin a declarat că ştie să semneze, dar că n-o poate face din cauza stării sale de extremă slăbiciune^.

În seara zilei de 16 noiembrie, Rodin moare. Din pricina circumstanţelor, guvernul nu poate acorda funeralii naţionale. Ultragiată, familia ripostează refuzînd garda de onoare prezentă întotdeauna cînd e vorba de decesul unui înalt demnitar al Legiunii de onoare.
Printr-un soi de tragică predestinare, moartea lui Rodin nu întrerupe luptele şi discuţiile care l-au însoţit o viaţă întreagă. în faţa cavoului deschis, deasupra căruia se înalţă statuia *Gînditorului* şi-n care corpul a fost tocmai depus, au răsunat, unul după altul, discursurile oficiale.
— Adresaţi-i lui Rodin un cuvînt de rămas bun din partea femeilor, — o roagă doamna Aurel, poetesă de salon,pe ziarista Severine, împingînd-o către marginea gropii.
— Nu, — protestează domnul Benedite. Ministrul Instrucţiunii Publice doreşte ca lucrurile să se rezume la ce-a fost.
Pînă la urmă şi-n ciuda împotrivirii oficiale. Severine îşi rosteşte totuşi discursul.

„Un an mai tîrziu, — scrie Marcelle Tirel, fosta secretară, mormîntul era fără nici o floare, nimeni nu se ostenise să-l grebleze, iar între barele grilajului se puteau vedea cîteva bucăţi de ipsos; erau rămăşiţele *Creaţiei,* prăvălită de suflarea vîntului.“ANNE MANŞON

DRĂGUŢUL DE ROUSSEAU ZIS VAMEŞUL seraficul din Plaisance„Mulţumesc mult, domnule Preşedinte, o să-i fac cucoanei dumneavoastră un portret/'

Acuzat Rousseau ! Ridică-te !

— La ordinul dumneavoastră, domn* judecător! — răspunde în grabă, ridicîndu-se în boxa unde stătea înghesuit între doi jandarmi, un omuleţ cu părul cărunt.
În costumul său de duminică, lustruit pe la coate, cu ghetele butucănoase, cu vesta de lînă, cu gulerul tare, cu mustăţile „pe oală“ şi aerul speriat, cel căruia prietenii îi spun „Rousseau-VameşuU e ca o cioară albă în ambianţa acestei curţi cu juri, întrunită din pricina sa, la 9 ianuarie 1909.
Alături de el, un blond subţirel, de vreo treizeci de ani, cu barbişonul îngrijit şi cu o frizură distins ondulată, îşi contemplă, cu o expresie distrată, unghiile.
— Care dintre ei e artistul şi care-i contabilul? şopteşte unul dintre cei prezenţi vecinului său.
— Recunoşti faptele care-ţi sînt imputate? chestionează preşedintele cu un glas sever.
— Păi, da,dom’ judecător!

— Mie să mi te adresezi cu „domnule Preşedinte^. — Păi, da, dom' Preşedinte!... Adică... vă zisei cum devine chestia... Eu în treburile astea de credit nu mă pricep de loc. Am vrut doar să fac un serviciu, — bîlbîie bătrînelul. Şi-acum am tabloul pentru Salon. Un tablou de doi metri pătraţi, dom' Preşedinte. Şi care o să-mi ia ca la vreo două luni de muncă, dat fiind compoziţiunea lui.în sala, al cărei public este format mai ales din ziarişti, izbucnesc cîteva rîsete.

— E cu neputinţă, „mîzgăliciul" îşi bate joc de lume, — şopteşte cronicarul judiciar al lui *Petit Journal* la urechea lui Georges Claretie, confratele său de la Gaulois. Nu-i chiar atît de naiv! Se pare, de-altfel, că-i amic cu Jarry şi cu Apollinaire, doi ţipi care-s maeştri în păcăleli.

— Iar dumneata, Sauvaget, ce ai de spus? — insistă preşedintele.

— Domnule Preşedinte, papa Rousseau spune adevărul. Eu sînt cel care l-am înşelat, zicîndu-i că nişte cămătari mă exploatează... S-a lăsat dus de nas, de la început pîn' la sfîrşit. Dorea sincer să mă servească făcînd acele demersuri...

— Demersuri! izbucneşte preşedintele. Pe cuvîntul meu că sînteţi amîndoi iresponsabili! E vorba, nici mai mult nici mai puţin, de emitere de cecuri fără acoperire, de fals şi uz de fals... Douăzeci de ani de ocnă ca nimica!

— Dom' judecător, — scînceşte Rousseau, — sînt tată de familie... om de onoare... decorat... care n-am avut alt gînd decît măreţia Franţei, ca unul ce sînt printre fiii ei cei mai iluştri, după cum poate să v-o spună toată lumea... Adevărul e că inculparea care i-a reunit în această zi pe cei doi este dintre cele mai serioase şi mai complicate. Fără gafele lui Rousseau, combinaţia lor ar fi putut deveni una din cele mai abile escrocherii ale secolului.

într-o bună zi Vameşul se pomeni în vizită cu un vechi camarad. E tînărul blond care sade acum alături de el. Numele lui: Louis Sauvaget. Profesiunea: funcţionar la Sucursala din Meaux a Băncii Franţei. Cei doi se cunoscuseră cîndva la Asociaţia de ajutor şi prietenie a arondismentului 5; Rousseau cînta la saxofon, iar Sauvaget la baterie. Apoi nu se mai văzuseră opt ani, pînă-n ziua cînd Sauvaget sunase la uşa atelierului pe care-l ocupa pictorul pe rue Perrel Nr 2 bis.

— Iată, îi explică el lăsîndu-se pe divanul acoperit cu catifea violacee care împodobea peretele din fund al odăii. Am căzut victima unei escrocherii. Toate economiile mele s-au dus. M-am gînditatunci la tine, ca la

unul care ştiu că n-a lăsat niciodată un prieten la ananghie.

— Aşa-i, — confirmă Vameşul, continuînd totodată să migălească, cu vădită încîntare, la un cer sulfuros. Nu sînt bogat, dar dacă trei sau patru franci îţi pot fi de folos...

Celălalt mătură însă cu un gest propunerea. Nu-l interesează un împrumut derizoriu, mai cu seamă de la un amic. Şi-l lămureşte că ceea ce vrea e să reintre în posesia unor fonduri importante, de care bancheri puternici îl spoliaseră. „Pe ăştia nu-i poţi face să scuipe ce-au înghiţit decît prin procedee bancare^ — precizează el în faţa unui Rousseau impresionat.

Şi-i expune planul: salvatorul său trebuie să se prezinte la o sucursală a Băncii Franţei, să depună o anumită sumă şi să obţină în schimb un carnet de cecuri. Bineînţeles, sub un nume fals, ca să nu poată fi descoperit. Abia după asta, el, Sauvaget, va putea intra în acţiune.

Şi aşa se făcu că Vameşul, pe care prietenii îl credeau ocupat „să tragă-n poză“ vreun negustor de prin vecini, instalat între godin şi divanul său desfundat, luă trenul pentru Lyon. Ajuns aici, vărsă cinci sute de franci, dar i se refuză emiterea unui carnet de cecuri la purtător. Atunci, pentru a-şi recupera banii, încercă, la sfatul lui Sauvaget, să închirieze sub un nume de împrumut o cameră la un hotel de pe rue d’Anjou. Hotelul era însă plin. Şi cum Vameşul apucase să indice această adresă, fu nevoit ca două zile-n şir să facă de ca- raulă în faţa hotelului, pîndind factorul poştal. — Sînt tari, — murmură Sauvaget cu un aer sumbru. Dar le venim noi de hac!

Şi-i expuse Vameşului un alt plan, care-l mînăla Laon. Acolo, un alt eşec: nu se eliberau carnete de cecuri decît în schimbul unui vărsămînt de o mie de franci. Şi de astă dată Vameşul fu nevoit să ceara expedierea banilor prin poşta, la oficiul de pe rue Littre, de unde-i ridică prezentînd vechiul său livret de familie[*] [†].

Obţinu ceea ce dorea abia la cea de-a treia tentativă, la sucursala din Melun.

— Acum, — îi spuse Sauvaget pictorului, — trebuie jucat strîns. O să-ţi dau nişte plicuri apar- ţinînd Băncii Franţei, dintr-acelea pe care Centrala le foloseşte la

[*] * livret care se înmîna celor doi soţi cu prilejul oficierii căsătoriei şi în care erau consemnate modificările de stare civilă apărută ulterior (N.T.)

[†] * Maurice Gargon: *Rousseau-Vameşul, acuzatul naiv*.

corespondenţa directă cu sucursalele şi la obţinerea unor vărsăminte urgente. Vei completa cinci sute de bucăţi şi tot atîtea „borderouri de încasare'[4].
înarmat cu o legitimaţie fictivă de alegător pe numele unui oarecare Bailly, proprietar din Lieu- saint, Henri Rousseau luă legătura cu doi tipografi din Paris.
— Nici unul, nici celălalt, — notează avocatul Maurice Gargon, autor al unei broşuri consacrate acestui uluitor proces şi descoperitor al cîtorva documente inedite[*], — n-au făcut nici un fel de dificultăţi în legătură cu imprimarea unor acte false avînd en-tâte-ul băncii noastre naţionale. Totul i-a costat pe cei doi acoliţi doar douăzeci şi opt de franci.
Afacerea fiind montată, Sauvaget întocmi un borderou cu en-tete-ul sucursalei din Meaux unde lucra. Imitînd semnătura directorului şi a casierului, punea în vedere Băncii Franţei din Melun să plătească la prezentarea domnului Bailly un cec de douăzeci şi una mii franci, în aceeaşi seară, la coborîrea din tren, Vameşul remitea conştiincios prietenului său douăzeci de mii de franci, păstrîndu-şi doar o mie, pentru cheltuieli mărunte.
O dată frauda descoperită, Banca Franţei alertă imediat sucursalele.
—* Am avut un client ciudat, — răspunse cea din Melun. S-a prezentat pentru deschiderea unui cont, pe care şi l-a retras a doua zi.
Cui i-a fost restituit acest cont? Unui oarecare Henri Rousseau, care s-a declarat artist-pictor, domiciliat în rue Perrel Nr 2 bis, şi care a prezentat livretul de familie ca să obţină încasarea. Informaţiile furnizate de poliţie sînt din cele mai puţin avantajoase:
Acest individ, — glăsuieşte raportul referindu-se la slujbaşul pensionar, — *se prezintă ca ducînd o viaţă dezordonată şi neavînd nici un mijloc mărturisit de dtcistenţă.*
Probitatea şi moravurile sale sînt din cele mai dubioase, deşi nu i se cunosc frecventaţiuni de sete masculin. În schimb primeşte vizita diverselor femei în tovărăşia cărora face chefuri la el acasă.
O percheziţie în atelierul din rue Perrel a permis dovedirea delictului. S-au găsit o obligaţie a Oraşului Paris, în valoare de două sute patruzeci de franci, patru bilete la loteria Copiilor tubercu- loşi din Ormesson, numeroase „fiţuici fără interes^ şi faimosul carnet de

*Ed. Quatre Ghemins, Editart. (N.A.)

cecuri pe numele lui Bailly. Şi iată cum Rousseau-Vameşul, în vîrstă pe atunci de şaizeci şi trei de ani, decorat cu „Palmes aca- demiques“, s-a trezit în aceeaşi seară pensionar al închisorii Sânte, cartierul de sus, celula 2, divizia a 12-a.
A doua zi după arestare, Vameşul, care încă n-a priceput nimic din toată această poveste, îi scrie judecătorului Boucher o scrisoare lacrimogenă:
„În viaţa mea, — afirmă el cu un scris sîrguincios şi înţesat de greşeli de ortografie, — *am făcut numai bine, conform posibilităţilor mele moraliceşti şi materialiceşti şi am avut nefericirea să pierd două neveste şi şase copii şi dacă nu m-aş fi ridicat, singur, prin muncă, unde-aş fi ajuns azi?*
...Vă asigur, domnule judecător, că la vîrsta de douăzeci de ani nu credeam că numele meu va deveni celebru nu numai pentru Franţa, căci fi în străinătate e de asemeni cunoscut. La Paris sînt cunoscut în mod favorabil în toate Saloanele. Trebuie desigur să înţelegeţi, domnule judecător, că viaţa mea a fost aceea a unui om care munceşte şi nicidecum a unuia care chefuieşte şi are purtări necuviincioase. Am căpătat o menţiune onorabilă şi trei medalii de argint precum şi o diplomă de onoare pentru un vals pe care l-am compus şi pe care l-am cîntat în sala Beethoven în prezenţa unui public numeros.“ **Şi adaugă, îngrijorat:** *„Duminică dimineaţă îmi ţin cursul de la orele 9 la orele 10 şi 3/4 la Ecole de la Viile, din rue d'Alesia No 132, dimineaţa. Ca rezultat al bunătăţii dumneavoastră v-aş ruga să mă puneţi în libertate provizorie, astfel încît să-mi pot continua lucrul care este pe cale de desfăşurare şi la comandă. Dacă veţi binevoi, în bunătatea dumneavoastră, să-mi acordaţi libertatea, vă voi face un frumos portret după compoziţiunea şi mărimea pe care o veţi dori sau vă voi dărui unul sau două peisaje drăguţe, cum veţi vrea.“* **Şi-şi încheia scrisoarea trimiţîndu-i judecătorului gîndurile sale cele mai afectuoase.**
La 19 decembrie 1907, după aproape o lună de detenţie, trimite o nouă suplică:
„Astăzi mă simt mai bine la capul şi la inima mea care mă fac atîta să sufăr cînd cu deosebire trebuie să mă înfăţişez înaintea dumneavoastră, Domnule judecător. Văz bine că azi nu mai pot îndura durerea. Şi nu-i de mirare, Domnule judecător. Căsătorit prima oară cu o femeie pe care o adoram, ea însăşi din păcate ofticoasâ, am avut 7 copii, am pierdut 6. După asta biata mea soţie fu cea care părăsi acest pămînt atît de arid pentru unii, după douăzeci de ani de uniune sacră, netrăind decît unul pentru altul...

Dacă părinţii mei ar fi ştiut că sînt înzestrat pentru pictură, cum le-a zis însuşi regretatul nostru Clement, cel care a făcut portretul lui Paul Arene şi era director al Şcolii de Arte Frumoase din Lyon şi vecin cu mine în rue de Sevres la Nr 137, *cum că ar trebui să fiu cel mai mare pictor şi mai bogat din Franţa în ziua de azi...*i(

în continuare îşi explică atitudinea faţă de Sauva- get *„despre care n-a putut crede, vâzîndu-l într-o situaţiune onestă, că ar fi nutrit intenţii atît de nedemne de un om onorabil^*, şi cere încă o dată *„din consideraţiune pentru vîrsta mea şi bunele servicii aduse Franţei, statului şi oraşului Paris“* să fie pus în libertate provizorie.

în sfîrşit, judecătorul se lasă înduioşat de o soartă atît de jalnică şi de Sfîntul Silvestru*, Vameşul e pus în libertate provizorie. Astăzi, însă, la un an după cele relatate, pentru procurorul general Laurence Rousseau nu-i nimic altceva decît un simulant care face pe naivul şi pentru care magistratul cere o pedeapsă exemplară: ocna. Murmure în rîndurile publicului; oamenii veniseră să asiste la o farsă şi iată cum comedia riscă să se transforme în dramă. Şi asta cu toate că în ultimele zile gazetarii îl prezentaseră pe acest personaj burlesc într-o lumină îndeajuns de favorabilă. „Modest funcţionar fiscal, mîzgălea din plăcere în orele sale libere, — scrie unul din redactorii lui *Petit Journal.* într-o zi, în timp ce picta o stradă din Paris, a trecut pe lîngă el o bandă veselă de pictoraşi condusă de Alfred Jarry, om de litere, avînd deja la activul său o primă farsă: *Ubu- Rege.* Rousseau a constituit-o pe a doua. Jarry l-a lansat, punîndu-l să expună la salonul *Independenţilor* un *Apus de soare* şi un *Dans italian.* Cele două pînze erau într-atît de năstruşnice, încît de a doua zi pictorul-vameş avea să devină celebru.“ Iată-l şi pe redactorul lui *Gil Blas:*

* Sărbătoare religioasă, coincizînd cu ajunul Anului Nou (N.T.)

„Pentru ce Rousseau, vameş prepus la paza şlepurilor trase la cheiurile Senei, s-a apucat într-o bună zi de pictură? Nimeni n-o ştie. Dar în absenţa talentului, are măcar meritul de a-i înveseli pe cei ce se opresc în faţa pînzelor sale. Un critic a scris referindu-se la el: «Domnul Rousseau pictează cu picioarele, iar ochii şi-i ţine închişi!» Avocatul său, domnul Guilhermet, îşi va salva clientul, restituind şedinţei aspectul ei de „tribunal comic“. El a istorisit mai întîi cum a fost decorat Rousseau în cursul unui banchet cu placa de mare ofiţer al Legiunii de onoare şi cum s-a lăsat el dus de nas crezînd ferm în această păcăleală. Apoi a scos o pînză din servietă:

— Acest mîzgălici infantil merită oare, domnilor, trăznetele justiţiei? Priviţi-i, mai degrabă, ultima operă!

Această ultimă operă e un tablou pictat de Vameş în timp ce se afla în libertate provizorie. După cum istoriseşte maestrul Guilhermet în „Amintirile unui avocat“, tabloul înfăţişa un peisaj exotic, aşa cum le făcea Rousseau, în care se aflau douăzeci şi una de maimuţe. În fund, trei dintre ele, cocoţate fiecare într-un cocotier, prefigurau pe preşedinte şi pe asesori. Pe acelaşi plan, mutrele simieşti ale procurorului general şi grefierului se iţeau din alţi doi copaci. Perpendicular pe completul de judecată, doisprezece cocotieri, cu douăsprezece maimuţe reprezentau juriul, în timp ce alţi patru copaci adăposteau pe cei doi acuzaţi şi pe apărătorii lor.

„Pictorul, — zicea maestrul Guilhermet, — a aşezat în mîinile fiecăruia dintre noi doi cîte o portocală de dimensiunile unui balon. Prin ele vroia să reprezinte argumentele-ghiulea cu care vom bombarda acuzarea.“*

* Av. Guilhermet: „Amintirile unui avocat din La *Belle epoque*/\ Ed. Universelles, Paris (N.A.)

În mijlocul unei hilarităţi generale, tabloul trece din mînă-n mînă. Partida e pe jumătate cîştigată; ea va fi definitiv, în clipa în care avocatul avea să dea citire catrenului primit de acuzat chiar în dimineaţa respectivă:O tu, Henri Rousseau Fiu iubit al Geniului Scapă-ne de gaşca Unor Cabanei şi Bouguereau!*

Semnat: *o admiratoare care tremură la gîndul verdictului ce-l veţi primi.*

De data asta pînă şi judecătorii sînt dezarmaţi de atîta absurditate. Sauvaget este condamnat la cinci ani de detenţie şi cinci franci amendă. Rousseau la doi ani de închisoare; ambii însă beneficiază de suspendarea executării.

Nu apucase bine procurorul general să-şi încheie rechizitoriul, că Vameşul se şi întorsese către apărătorul său şi-l întreba cu glas tare.

— Zi, Georges, acum că totul s-a terminat, pot să mă duc şi eu acasă?

Iar acum, cînd într-adevăr totul se terminase, Rousseau, cu pălăria sa înverzită de bătrîneţe şi vechiul său fular într-o mînă, părea că aşteaptă cine ştie ce. Într-un tîrziu se hotărî.

— Domnule Preşedinte, — lansează el, — vreţi să-mi daţi adresa dumneavoastră de-acasă?

În toga se da hermină, consilierul Bomboy fu cît p-aci să se sufoce de indignare. Era pentru prima oară cînd un acuzat îndrăznea să-i pună o asemenea întrebare.

— Nu vă supăraţi, dom'Preşedinte,— îl calmează Rousseau, — vroiam s-o ştiu, numai ca să viu să vă mulţumesc. O să-mi aduc şi materialele şi voi executa portretul cucoanei dumneavoastră, în ce mărime veţi dori.

FECIORUL TINICHIGIULUI DIN LAVAL

Guillaume Apollinaire roagă pe genialul său prieten Henri Rousseau să binevoiască a-i face onoarea să poftească miercuri la dejun, care se va servi într-un comitet select. Poate aduce vioara.

— Nu mă dau, ei, băieţii, uitării, — murmură Vameşul găsind acest bilet sub uşă. Şi înfipse mai bine cu degetul pioneza care fixa o carte de vizită scorojită:

Lecţii de solfegiu, vioară şi clarinet Dicţiune

Academie de desen şi pictură.

Modele vii joia seara, de la orele 9 la 10.

* Pictori, 5jpompieri“ din aceea vreme. Întîmplător însă, Rousseau avea pentru Bouguereau o admiraţie fără margini — N.Ţ,

Preţul cursurilor, 8 franci pe lună.
După ce părăsise tribunalul, se oprise pentru un minut la Omnium Bar, doar atît cît să dea pe gît o cinzeacă de două parale, apoi se întorsese la atelierul de pe rue Perrel Nr 2 bis. De jur împrejur peisajele tropicale, nesvîntate, încă aruncă scîn- teieri de frunze verzi şi sori incandescenţi. În ceaţa de-afară, se zăreşte prin fereastră o porţiune de cale ferată. Din cînd în cînd, o locomotivă veche trece gîfîind.
Vameşul şi-a încălţat papucii săi scîlciaţi, a periat cu mîneca hainei divanul cel vechi pe care doarme îmbrăcat, a aprins sobiţa cu cărbuni, a pus deasupra ce-a mai rămas din tocana săptămînii.
Tocana asta reprezintă creaţia sa culinară hebdomadară. Duminica pregăteşte o oală întreagă, pe care o păstrează sub pat. Apoi o încălzeşte de fiece dată pînă ce se termină. Cei din cartier sînt la curent şi de aceea lunea şi marţea, vecinii ori pictoraşii lefteri au luat obiceiul să vină să-i dea bineţe la ora prînzului. În restul săptămînii, Rousseau cinează cu pîine şi apă.
După ce şi-a terminat porţia şi şi-a şters cu o cîrpă mustaţa groasă de jandarm, Vameşul îşi pune bluza de lucru şi trece la şevalet.
Aşa se petrec lucrurile de mai bine de douăzeci de ani: sculat ia şase dimineaţa, Rousseau pictează pînă la căderea nopţii.

Un slujbaş al picturii asta-s eu, zău aşa! glumeşte el uneori.Cu patruzeci de ani în urmă luase în mînă, spre stupefacţia tuturor, primul său penel.
Nimic nu-l predestina pe acest autodidact unei cariere artistice. Tatăl său ţinea la Laval o dugheană cu articole de tinichigerie, dugheană care de generaţii trecea în moştenirea feciorului cel mare. Cînd Henri Rousseau văzu pentru prima oară lumina zilei, la 21 mai 1844, dintre copii nu se născuseră decît două surori. Prăvălia se afla instalată într-una din aripile porţii Beucheresse; o clădire veche, cumpărată de un strămoş pe o coajă de pîine la o licitaţie a Bunurilor Naţionale. De-atunci, familia prosperase. Ultimul la număr dintre tinichigii se căsătorise cu fiica unui căpitan, mort în timpul campaniei algeriene. Bunicul din partea mamei fusese general în armata lui Napoleon.
Aşa stînd lucrurile, totul îl destina pe Henri unui stil mic-burghez de viaţă, aspiraţie care, de altminteri va sălăşui veşnic în spiritul său aiurit. Aidoma unui soi de zeu Janus, Rousseau va trăi mereu împărţit între gustul său pentru lanţul masiv petrecut peste jiletcă, sacourile strîmte, sobrele cravate ale respectabilităţii provinciale, medaliile onorifice şi fantezia care-l va tîrî spre visări extravagante.
A urmat conştiincios şcoala la Laval, trîntit la examene cu o regularitate matematică, ceea ce a făcut ca în 1863, la vîrsta de nouăsprezece ani, să fie scutit de serviciul militar ca unul ce mai urmează încă la şcoală.
S-ar putea să fi jucat un rol aici şi relaţiile tatălui său, care dorea să-i treacă mai repede succesiunea. Cu toate astea şi spre surprinderea generală, în anul următor, adică în 1864, Henri Rousseau se angajează voluntar... E vărsat ca clarinetist în fanfara regimentului 51 de infanterie din Angers. Să-i fi dat oare ghes amintirea marţialilor săi strămoşi? Aşi, de unde! Rousseau a fost nevoit să-şi părăsească oraşul natal, asa cum vor destăinui,

*   )   7   7   7pudic, biografii săi „în urma unei imprudenţe f inan* ciare destul de grave“.

De fapt, toată această perioadă militară a Vameşului va rămîne obscură. El însuşi se va strădui, de altfel, s-o coloreze, mai tîrziu, cu istorisirea a tot felul de aventuri, oraşe luate cu asalt, campanii în Mexic şi altele, făcîndu-şi colegii de la serviciul de dări să caşte ochii, uimiţi şi neîncrezători, aşa cum se va întîmpla, peste ani, cu ultima dintre nepoatele sale.

Sigur e că în 1869 a părăsit într-adevăr armata pentru a intra ca impiegat lai Vamă. înainte de asta se căsătorise cu o tînără, subţirică şi delicată, pe nume Clemence Boitard, originară din Saint- Germain-en-Laye, dar avînd pe una din bunici născută la Praga (lucru care avea să întreţină printre francezii de pe vremea aceea, ignoranţi, după cum se ştie, în ale geografiei, legenda amorului dintre Vameş şi o institutoare poloneză!). Clemence e pur şi simplu fata unui negustor de mobilă dintr-o suburbie şi ceea ce îl decide pe Rousseau să părăsească armata nu-i nicidecum un amor romantic, ci naşterea, unul după altul, a şapte copii pe care simbria unui clarinetist dintr-un regiment de infanterie n-ar fi ajuns, evident, să-i hrănească.

Un văr de-al lui Clemence ocupă postul de inspector al Vămilor. Intervenţia sa hotărăşte noua carieră a lui Henri. Dar şi în serviciul administrativ, la fel ca şi-n armată, Rousseau nu va ajunge nicicînd să urce treptele ierarhiei.

Va putea, desigur, să-i scrie judecătorului de instrucţie, referindu-se la focul creator ce-l mistuie încă de la vîrsta de douăzeci de ani: „*Superiorii mei îmi înlesneau serviciul, ca să pot lucra cît mai în voie. Le sînt recunoscător şi azi. Ei au ajutat Franţa să fie mai mare în ochii străinătăţii*, — adevărul e că i se încredinţează sarcinile cele mai uşoare pentru că toţi îl socotesc cam «sărac cu duhul».Şi cum în serviciul său sînt doi pe care-i cheamă Rousseau, de cîte ori e nevoie să se precizeze că-i vorba de Henri, colegii spun:
— Rousseau, nărodul.
Cel despre care Lo Duca avea să spună că „ştie să urască inteligenţa pînă-ntr-acolo încît s-o ignoreze[44] trece în ochii prietenilor săi drept un iremediabil „arierat[44].
Vorbeşte de unul singur, pictează tablouri pe care tovarăşii săi le socotesc extravagante şi se făleşte că ar crede în fantome.
Povesteşte, bunăoară, fără să se lase rugat, că una din acestea şi-a luat obiceiul să-i dea tîrcoale în timpul orelor de serviciu. Lipsită complet de respect faţă de înaltele-i funcţii, apariţia îi dă cu tifla şi „trage nişte vînturi puturoase de-i vine să verse[44]. A încercat el s-o doboare cu puşca, dar năluca a prins glonţul din zbor şi a dispărut rîzînd.
într-o zi, nişte tovarăşi de-ai săi puşi pe farse instalează într-un colţ al Halei de vinuri, unde-şi făcea Rousseau serviciul, un schelet manevrat cu ajutorul unor sforicele. Vameşul, care între timp sfîrşise prin a se obişnui cu vizitele spectrelor, găseşte totul cum nu se poate mai firesc şi scoţînd un clondir din buzunar îi propune „amicului*4 să tragă o duşcă.
E oare o naivitate autentică? Ori dorinţa de a evada din pielea unui personaj şters, dintr-o existenţă mediocră, pentru a trăi, aievea, un vis? E drept că viaţa nu-l cruţă pe Vameş. Pînă în 1884 a pierdut şase din cei şapte copii. Nevastă-sa moare şi ea. E momentul cînd se hotărăşte să iasă la pensie şi să se consacre integral picturii. Se prea poate ca tot puhoiul acesta de nenorociri ce s-au înverşunat împotriva unui om tandru, generos, însufleţit de dorinţa de a cunoaşte gloria şi de a fi iubit, să-l fi vătămat sufleteşte. Cert e că pînă la urmă toţi amicii farsori vor sfîrşi prin a fi ei înşişi scîrbiţi de glumele astea prea ieftine.

Într-o zi, la capătul unui banchet urmat de şaptesprezece discursuri, un grup de prieteni cheflii îl decorează cu mare pompă pe Rousseau cu Legiunea de onoare. Iar cînd Ernest Reynaud, comisar de poliţie, om de litere şi băiat de viaţă îi trece pe după gît panglica de comandor, Vameşul, cîtuşi de puţin surprins, declară cu simplitate:
— Îi mulţumesc domnului preşedinte al Republicii. E un cunoscător şi ştie să-mi aprecieze operele. Şi-şi poartă cu mîndrie decoraţia pîn-n clipa în care un prieten, speriat la gîndul că farsa l-ar putea duce pe inocentul Rousseau în faţa tribunalului corecţional, îl convinge că promovarea sa „avînd un caracter excepţional, îi conferă dreptul să arboreze însemnele doar în atelier“. Altă dată, nişte confraţi întru penel îi aduc în atelier un reputat farsor, pe obscurul poet Cremnitz, faimos mai ales din pricina asemănării sale cu Dujardin-Beaumetz, subsecretarul de Stat la Artele Frumoase. în acest scop, fetiţa portăresei a fost mobilizată ca să ofere un buchet de flori, iar fanfara din cartier — să intoneze o tunătoare *Marseillaise.* Şi-n ciuda faptului că totul se termină printr-o vajnică serie de „rînduri“ date la circiumă, Rousseau va crede pînă la moarte că i s-a făcut onoarea unei vizite oficiale.
I se bagă bunăoară în cap că pentru a-şi vedea expuse opere la galeria Durand-Ruel e de ajuns să aducă pînzele şi să strecoare o băncuţă în mîna directorului. Altă dată, un pretins Puvis de Chavannes vine să-i viziteze atelierul. Vameşul se mulţumeşte să-l bată, familiar, pe maestru pe umăr, zicîndu-i: „Însfîrşit! E mult de cînd te- aştept“. Într-o altă zi primeşte o invitaţie falsă la o recepţie de la Palatul Elysee. Se duce şi, bineînţeles, e dat afară.
— Ia spune-ne, cum te-a primit domnul Falli- eres? îl întreabă a doua zi autorii glumei.
— Ei, bine — povesteşte Vameşul fără să-şi piardă de fel cumpătul — sosesc în faţa intrării principale. Acolo mi se spune că nu mă pot lăsa înăuntru pentru că mi-am uitat invitaţia. Eu insist. Şi iată că preşedintele vine spre mine şi-mi spune bătîndu-mă pe umăr: „Ce păcat, măi Rousseau, că eşti în costum de stradă. Vezi bine că toată lumea e în frac. Nu pot să te poftesc în seara asta, dar revino să mă vezi. Contez pe asta, să ştii!“
În ce măsură e păcălit, în ce măsură e, el însuşi, complice la această uriaşă păcăleală care stă la baza popularităţii sale şi ai cărei autori se vor vedea într-o zi păcăliţi la rîndul lor? în anul de care vorbim — 1886 — patru din pînzele lui au fost expuse la Salonul Independenţilor, aflat la a doua sa manifestare artistică. Şi deşi tablourile

au fost surghiunite în ungherul cel mai întunecos iar duşumeaua din faţa lor e copios stropită ca să taie publicului cheful de a se apropia, Vameşul, cu mîinile încrucişate pe piept, nu le părăseşte o clipă. Aşa cum stă, poate auzi toate rîsetele şi glumele care salută îndeosebi pe cel intitulat *O seară de Carnaval*, şi-n faţa căruia amatorii de zeflemea îşi dau întîlnire ca să-şi ofere „o porţie zdravănă de rîs[44].

— Tabloul domnului Rousseau, — scrie un critic, este în mod evident opera unui copil de zece ani care a vrut să deseneze „omuleţi[44].

— Duceţi-vă să vedeţi operele lui Henri Rousseau,

— sfătuieşte un altul, — un pic de rîs face întotdeauna bine.

Iar un al treilea: „în ceea ce-l priveşte pe domnul Henri Rousseau, cerem imediata lui internare la balamuc[44].

Toate acestea Vameşul le citeşte fără să încrunte sprinceana. După cum n-o face nici atunci cînd un hîtru încearcă să-l îndepărteze din postul său de veşnică sentinelă, zicîndu-i:

— Fii bun, caută-mi-l pe Giotto, ştii, brunetul ăla pe care-l întîlneşti pretutindeni în muzee, în orice caz, expoziţia asta i-a oferit două bucurii.

Prima, — aceea de a-l fi văzut pe Signac oprin- du-se îndelung în faţa lucrărilor sale. La rîndul său, Pissarro, pe care un prieten sperase să-l facă să-i împărtăşească hilaritatea în faţa „extravagan- ţelor“ Vameşului, îşi dezamăgeşte însoţitorul:„Ce echilibru perfect al valorilor, ce minunată exactitate a tonurilor, — spune el. E adevărat, desenu-i naiv, dar fir-ar să fie, ce importanţă are asta?“

Suprema satisfacţie i-o oferă însă Vameşului, Alfred Jarry care se extaziase: „Pe feştila mea cea verde, iată un bărbat care a atins cele mai înalte culmi ale artei. Să-l înscriem dară pe tabletele noastre şi s-avem de grijă s-o împărtăşim amicilor noştri“. Nu-i nici un dram de sinceritate în toate astea, dar în cercul lui Jarry e de bon-ton „să-l uluieşti pe burghez“. Şi ce poate fi altceva mai amuzan t decît să-l încurajezi pe careva să picteze, atunci cînd pictura lui constituie, din punctul lor de vedere, o culme netăgăduită a absurdului?

Aşa se face că mai tîrziu, maestrul Guilhermet, avocatul lui Rousseau, va putea zice: „Alfred Jarry a reuşit să creeze în viaţa lui două capodopere: pe *Uhu-Rege* şi pe Rousseau-Vameşul“.

„VĂ TRAG ÎN POZĂ ÎN PICIOARE, DOMNII’ JARRY“

— De-un par exemplu domnule, ce faceţi dumneavoastră

pe acest chei, sau nu cumva trebuie să ne scoatem revolverul ca să vă pulverizăm în văzduhuri? — îl interpelase autorul lui *Uhu-Rege* pe Rousseau Vameşul, vîrîndu-i sub nas puşcociul de care nu se despărţea niciodată.

Apariţia, la miez de noapte, a acestui tip scund, palid, cu picioarele crăcănate, cu faţa uşor mongoloidă, care împinge dinainte-i o bicicletă prea înaltă pentru el, duhneşte a eter cale de-o poştă şi tîrîie, agăţată de braţ, o brună evaporată în rochie liliachie — iată un spectacol ce nu pare a-l tulbura pe Rousseau, ocupat să facă zilnica-i caraulă.— Supraveghez vasele, — răspunde el, — şi pt cale de consecinţă nu am dreptul să-mi părăsesc slujba. Dar cum şeful meu nu-i aici, putem merge să bem un păhărel la cafeneaua din colţ, dacă asta vă e cumva intenţia.

Potrivit legendei, aşa ar fi făcut Alfred Jarry cunoştinţă cu Vameşul.

Pare totuşi mult mai probabil că Jarry, el însuşi originar din Laval, să-l fi cunoscut încă de mult pe Rousseau. Oraşul e mic. Şi nici bunica lui Jarry, închisă într-un ospiciu, nici comis-voia- jorul său de tătic, vag ţăcănit, nici maică-sa care se credea un fel de madame Bovary, n-ar fi putut trece neobservaţi de tinichigii din Beuche- resse.

Ce-i drept, graiul sîngelui nu l-a sîcîit niciodată prea mult pe Jarry cu şoapta lui, exceptînd momentele cînd se împăuna cu tot soiul de strămoşi prestigioşi plăsmuiţi de imaginaţia sa. Vameşul e însă o făptură aşa cum îi place lui, o paiaţă caraghioasă, pe care naivitatea şi pretenţiile infantile o aşază în chipul cel mai firesc printre personajele de bîlci pe care Jarry adoră să le anime în faţa publicului.

Proaspăt debarcat la Paris din provincia sa natală, iată-l pe Jarry aşa cum îl descrie Leon-Paul Fargue: „pe cap poartă o pălărie rotundă a cărei calotă atinge înălţimi incredibile — adevărat turn de observaţie — iar pe umeri o pelerină care-i atîrnă pînă la călcîie“. Obrazul său ciudat, luminat de o privire de extremă blîndeţe, e plin de coşuri. Jarry le explică fără reticenţă originea: ele se datoresc drogurilor pe care le-a absorbit ca să scape de serviciul militar. Într-adevăr, acest perfect comediant, acest anarhist învederat, acest băiat de o rafinată cultură care-şi presară scrisorile cu citate greceşti, a reuşit să fie

reformat în plină perioadă de instrucţie, pentru „imbecilitate congenitală^.

Scutit aşadar de serviciul militar, şi-a ales domiciliul în rue de la Cassette, la numărul 18, într-un soi de dulap înghesuit între etajul doi şi trei.„O odaie puţind a hoit, în care-şi hrăneşte bufniţele şi pe care a transformat-o în velodrom; călare pe bicicletă execută opturi în jurul celor cîtorva mobile“ — iată cum o descrie prietenul său, Pierre Champion.
Toată bogăţia acestei camere se reduce la o masă albă de lemn pătată cu cerneală, două bufniţe de porţelan, manuscrise vraişte şi un cameleon rahitic, pentru care poetul se dedă, ore-n şir, la vînătoarea de muşte. Un exemplar din *La Cocarde*, ziarul boulangist, astupă un geam spart. Dintr-o veche valiză se revarsă papuci scîlciaţi, capete de sfoară, un fluier de tablă.
Pe pricbiciul căminului se înalţă — după cum povesteşte Guillaume Apollinaire—un falus monumental de piatră, cadou al lui Felicien Rops. într-o zi, Rachilde, soţia directorului revistei *Mercure de France*, pentru care Jarry scrisese o nuvelă stranie, intitulată: *„Hardernablon*[u], urcă din greu scara ce ducea la locuinţa poetului. Ajunge acolo cu sufletul la gură şi dînd cu ochii de obiectul pomenit, încearcă o vorbă de duh:
— E un mulaj?
La care Jarry replică feroce:
— Nu, doamnă. E o reducere.
De-atunci, sărmana Rachilde i-a găsit o poreclă: Supermasculul Literelor.
În realitate, supermasculul duce o viaţă grea. Singurul său lux e o bicicletă, neachitată însă, pe care navighează prin Paris. Cînd are eîte-o pană, proprietarul nu şovăie să se aşeze, aşa cum e, în redingotă, de-a dreptul într-o băltoacă de noroi ca s-o repare. Vehicolul acesta, canotajul şi pescuitul cu undiţa sînt unicele sale pasiuni. Cu singura diferenţă că pescuitul e o pasiune utilă. „Papa Ubu“ care are „o adresa[4] cu totul extraordinară în folosirea undiţei, se hrăneşte cu precădere din lini şi porcuşori. Dintr-o băltoacă în care, de cînd lumea, nimeni n-a zărit plescăind [*] măcar o coadă de oblete, el scoate atît peşte cît să sature o întreagă bandă de prieteni lefteri. Uneori îl ia şi pe Vameş în plimbările astea prin împrejurimile Parisului. De pe urma lor, Jarry se alege cu cîţiva peşti de mîl, iar Rousseau cu un braţ de frunze verzi cu care-şi tapisează atelierul şi care-i slujesc de model.
„Papa Ubu", ca dealtminteri şi Picasso mai tîrziu, e înnebunit după revolvere. Într-o zi se distra trăgînd la

* Georges Boulanger, general francez, ministru de război în 1886 autor al unei tentative de lovitură de Stat— N.T.

ţintă în grădina unui prieten. Cîteva gloanţe şuieră pe deasupra gardului. O mămică soseşte îngrozită zicînd că odraslele ei, care se jucau în imediata apropiere, au fost cît pe-aci să fie ucise.

— Atîta pagubă, madame, — ripostează, superb, Jarry. Las’ că vă facem alţii în loc!

Rousseau Vameşul a decis să-l „tragă-n poză în în picioare'', după cum obişnuieşte el să zică. Şi iată şedinţele începînd în atelierul rudimentar mobilat cu o masă albă de lemn, trei scaune, o ladă şi-un prici mizerabil, şedinţe care vor fi multe la număr, deoarece Vameşul e un meticulos. începe prin a-şi măsura cu grijă modelul — lungimea nasului, depărtarea dintre ochi, ovalul bărbiei, lărgimea pieptului, înălţimea picioarelor — măsurători pe care le reportează apoi, graţie, unor calcule savante, la dimensiunile pînzei. Obişnuieşte chiar să apropie de obrazul modelului mai multe tuburi de culoare pentru a găsi nuanţa exactă a pielii. În cazul lui Jarry ar fi vorba de un gri-cenuşiu.

Apoi se pune pe lucru, întrerupmdu-se doar ca să-şi încălzească pe godin o ceşcuţă de cafea. Pictează chiar şi după ce se lasă noaptea, la lumina unei infecte lămpi cu gaz.

Aceeaşi minuţie o va vădi şi în reprezentarea animalelor preferate, pe care prietenul le vrea la dreapta şi la stînga sa: o bufniţă şi un cameleon. Jarry însă va povesti mai tîrziu între două piruete: „Rousseau mi-a luat măsurile ca un croitor cinstit, după care m-a expediat ca să poată lucra în tihnă".Iar cînd va primi tabloul, se va grăbi să-şi decupeze silueta de pe pînză şi s-o fixeze de perete în chip de ţintă.

ÎN FAETONUL LUI PAPA JUNIET

Ca să poată continua să picteze, Rousseau cîntă din vioară pe la colţuri de stradă. Remy de Gour- mont istoriseşte că l-a văzut odată, în mijlocul, unui cerc de gură-cască, învaţînd un grup de lucrători melodiile la modă, iar apoi făcînd chetă. Primeşte însă şi cîteva comenzi de pe la vecini. Aşa îşi va realiza una din capodopere, *Faetonul lui papa Juniet.* Tabloul fusese cerut de un modest zarzavagiu din vecini, mîndru nevoie mare de calul pe care tocmai şi-l cumpărase. Vameşul, fireşte, nu scapă prilejul să se picteze instalat alături de vizitiu, înţolit în costumul său de duminică. Din aceeaşi epocă datează de asemenea numeroase portrete de copii, care îi sînt încredinţaţi, aşa cum i-ar fi dus la fotograf, după o îndelungată tocmeală.

Rousseau nu-i în situaţia de a-şi putea alege motivele. Ca s-o scoată la capăt cu banii, i se întîmplă ca la sfîrşit de lună să accepte să picteze pe vitrinele brutăriilor frumoase jerbe de aur ce slujesc drept firmă.

În 1885, la vîrsta de patruzeci şi unu de ani, a părăsit vama ca să se poată consacra integral pasiunii sale. în cartier lumea s-a deprins să-l vadă trecînd cu cartoanele sub braţ şi c-o lădiţă prăpădită de culori în mînă; merge fie la Louvre unde i s-a eliberat un permis de copist, fie prin împrejurimile Parisului, pe malurile Senei orj ale Oisei, unde-i place să lucreze la motiv, în 1894, dată cînd expune portretul lui Jarry, unii pictori au şi început să vorbească de el. L-am văzut încă în 1886 pe Pissarro proslăvind în faţa tabloului *O seară de Carnaval* justeţea valorilor şi calităţile coloristului. Gustave Coquiot şi Odilon Redon îi laudă „geniul de pictor naturalist“?iar Gauguin, după ce-a declarat în faţa vizitatorilor care pufneau în rîs: „La urma urinei, nu e cu nimic mai stupid decît Bouguereau!“, va admira „negrurile inimitabile ale Vameşului<c. Elogiile astea n-au ajuns însă pînă la urechile măruntului nerod din cartierul Plaisance. Tîmplarul refuză cu încăpăţînare să-şi cedeze şasiurile în schimbul „mînjelii“ clientului. Negustorul de culori, odată cînd a avut această slăbiciune, se grăbeşte să moaie operele Vameşului într-o soluţie acidă ca să-şi recupereze măcar pînza albă.
Dintre toţi, singura pe care a găsit-o dispusă să se împace cu acest mod de plată a fost spălătoreasă. La ea, înlr-o dugheană modestă, colecţionarul german Uhde va descoperi două dintre cele mai importante lucrări ale lui Rousseau. Una dintre ele îi va fi vîndută foarte scump — patruzeci de franci! — din pricina întrebuinţării utilitare ce i se dăduse: instalată în faţa căminului servea drept paravan pentru scîntei!
Pe buolevard Raspail există un anticar care din cînd în cînd îi cumpără unul sau două peisaje. Mai există, tocmai pe Butte, unde Rousseau ajunge pe jos, un negustor de aşternuturi de ocazie, papa Soulier, care accepta să expună în vitrina sa, claie peste grămadă, cîteva pînze ale „tinerilorc.
Trecînd într-o zi pe-acolo, Picasso remarcă un mare portret de femeie semnat Rousseau: „Luaţi-l, îl sfătuieşte papa Soulier, — vi-l las cu cinci franci. Veţi putea picta peste el!“

Rousseau, care între timp a devenit văduv, şi-a încredinţat ultima fiică rămasă în viaţă bunicii ei din partea mamei, stabilită la Laval. Dar chiar trăind de unui singur, n-o prea poţi scoate la capăt cu nouă sute de franci pensie anuală. Şi deşi dă pe ici, pe colo lecţii de vioară şi andolină, pictează vitrine, ba acceptă chiar un post de supraveghetor la *Petit Parisien*, ceea ce-l obligă să se scoale la cinci dimineaţa, îiIipsesc adesea douăzeci de centime ca să poată prinzi.
Şi cum nu-i omul care să trăiască ros de complexe, a pierdut cîteva luni ca să scrie un vodevil în trei acte şi zece tablouri: *O vizită la expoziţia din 1889*, iar apoi o dramă sumbră în cinci acte: *Răzbunarea unei rusoaice orfane*, pe care visa s-o vadă jucată la Châtelet. Dar vai, calităţile literare ale Vameşului se vădesc, hotărît, mult inferioare celor plastice...
Din cînd în cînd, trimite s.o.s.-uri anticarului său din boulevard Raspail: *As avea nevoie la* 28 *iulie de patruzeci de franci ca să plătesc două bilele*. *Fă tot ce depinde de line ca să rni-i dai. E foarte serios... Mă bizui pe tine.*
Sau, cîteva luni mai tîrziu: *Cum se face că nu te mai văd? Peisajul tău, ăla mic, e gata. Mai am să primesc pe el 12 franci 50 de centime. Ai fi atît de amabil să mi-i dai. În prezent am în posesia mea fix O f. 15...*
Colac peste pupăză, Jarry, urmărit de creditori, se instalează la el; nonşalant, papa Ubu explică unuia dintre aceştia, scuzîndu-se că nu-i poate plăti ratele faimoasei biciclete:
— A trebuit să-mi las mobilele drept plată la vechiul domiciliu. Stau provizoriu la un prieten, domnul Henri Rousseau, pe Avenue de Mâine, la numărul 14.
Soluţia nu-l stînjeneşte de fel pe Vameş, căruia îi place societatea. Obişnuieşte să se culce îmbrăcat pe divanul din atelier, astfel îneît trezindu-se, să-şi poată „giugiuli tablourile'[4]. Jarry urmează să doarmă lîngă el, pe jos, şi seara Rousseau îl va avea la îndemînă ca să-i înşire toate nemulţumirile sale.
Într-adevăr, Vameşul discută cu plăcere despre

nedreptăţile a căror victimă este. În 1890, juriul Independenţilor, unde obişnuieşte să expună în fiecare an, a încercat să-l excludă sub pretext că opera lui n-ar fi la un nivel corespunzător.

Ar fi izbutit, dacă nu insistau Toulouse-Lautrec şi Odilon Redon, — ţine el să asigure. Totul e să ai relaţii! De-aia am devenit francmason şi tot de-aia trebuie să pun mina cu orice preţ pe panglica violetă.
Chiar şi oraşul său de baştină îl nesocoteşte. Cînd a terminat *Ţiganca adormită* (o compoziţie minunată prin coloritul ei, înfăţişînd pe fondul unor dune de nisip o negresă în rochie vărgată, adormită lîngă ghitara ei în timp ce un leu o miroase), a propus tabloul muzeului din Laval „ca să aibă un suvenir de la unul din copiii săi".
Bineînţeles, senatorul — primar al oraşului, Victor Boissel, a respins această dorinţă absurdă. Pînza va ajunge pînă la urmă la Muzeul de artă modernă din New York.
Jarry îl aprobă întotdeauna pe bătrîn. Într-o seară însă, cînd îi era tare somn, acest farsor de mîna-ntîi îi sugerează, ca să scape de el:
— Cînd cineva are geniul tău, Rousseau, e de datoria lui să intre la Institut. Acolo-i locul tău adevărat.
Fără să mai zăbovească, chiar de a doua zi Rousseau îl caută pe unul din membrii doctei adunări, pe numele lui Ilarpignies, şi-şi prezintă, nu fără vehemenţă, candidatura.
Ilarpignies îl ascultă cu interes, apoi răspunde fără urmă de zîmbet.
— La Institut! Dar sărmanul meu Rousseau, Pasteur nu te va admite niciodată. Nu eşti chiar atît de bolnav, precum vrei să ne faci să credem.

— Ai văzut cum mi-a mişcat mîna?
— Păi, Henri, e cît se poate de firesc de vreme ce pictez, — i-a răspuns Queval, proprietarul lui Rousseau şi prieten credincios care vine adesea să-i tină tovărăşie.

Ba nu, protestează Rousseau. E sărmana mea soţie care era aici şi-mi conducea mîna. Mi-a şoptit chiar; „Curaj, Henri ? îl yei duce la bun şfîrşiţ“.Acest „îl“ e un autoportret reprezentîndu-l la vîrsta de patruzeci şi cinci de ani. Rousseau se pictează ajutîndu-se de o fotografie. Mai are încă barba sa neagră, vechiu-i basc, iar picioarele i se înalţă, aidoma unui sfînt, cu cîţiva centimetri de sol. Pe fundal se desenează turnul Eiffel, iar în spatele personajului, un pod ciudat. În acesta din urmă, pictorul Serusier va recunoaşte ulterior podul din Rouen, copiat după coperta *Revistei Călătoriilor.*
O panglică largă a distincţiei *Palmes academiques*, în grad de ofiţer, îi decorează butoniera, iar pe paleta prin care şi-a trecut degetul gros se pot citi două nume: Clemence şi Josephine.
Clemence e prima nevastă, Josephine (sîntem în 1897) îi va fi, peste doi ani, a doua. E însă de presupus că o cunoaşte mai de mult. Pînă una alta, e măritată cu un funcţionar, pe nume Tenso- rer, faţă de care Vameşul nutreşte, după cît se pare, o ură feroce.
încă în 1894, cînd a compus marele său tablou apocaliptic intitulat *Războiul* — pînză ce va figura la Salonul Independenţilor — l-a înfăţişat pe soţ (deşi era viu şi nevătămat la vremea aceea) sub trăsăturile unui cadavru sfîşiat de corbi, în timp ce el însuşi, singurul supravieţuitor al hecatombei, îşi aşteaptă ceasul.
Descoperită în urmă cu vreo douăzeci de ani în împrejurimile Rouen-ului, şi asta datorită unei gravuri (singura executată după operele sale), pînza avea să fie în 1944 „bomba“ expoziţiei Centenarului. Un personaj apocaliptic, călărind un animal de basm, domină peisajul macabru. Lucrarea prezintă o sumbră armonie de negru, albastru şi roz, culorile preferate ale Vameşului. Cînd a expus-o în 1894 la Salonul Independenţilor, Rousseau i-a adăugat acest titlu descriptiv: *El trece*, *înspăimîntător*, *lăsînd pretutindeni disperare*, *plînsete şi ruină.*

Gustave Coquiot va scrie în amintirile sale despre Rousseau: „Fireşte, e extrem de comod să-l vedem într-un anume fel fiindcă a pictat tablouri suave, pline de o candoare angelică. Dar adevărul e altul. Toţi cei care l-au cunoscut perfect pe Rousseau au conservat amintirea unui om uneori insuportabil, a cărui răutate depăşea în asemenea împrejurări orice limită. Aşa stau lucrurile. Dar în fond, toate astea n-au nici un fel de importanţă...[a] Pentru Queval, ipsosarul, prietenul de nădejde, e dimpotrivă „bunul papa Rousseau“, omul simplu, cu inimă largă, fermecător şi vesel ca un copil, pur ca un sfînt. Şi chiar mai tîrziu, cînd se va putea mîndri cu gloria tardivă a pictorului, tot omului îi va păstra el întreaga sa afecţiune. Jarry l-a botezat „mirificul Rousseau“. Apolli- naire, care-l va întîlni cîţiva ani mai tîrziu, îi va zice „drăguţul de Vameş“, ori „Seraficul din Plai-sance“. Asta nu-l va împiedica însă, referindu-se la o istorioară pe care i-a povestit-o pictorul (Într-o zi, domnul Catulle-Mendes m-a dus într-o casă de pe rue Saint-Jacques. La etajul trei era un muribund al cărui suflet plutea prin odaie sub forma unui vierme transparent şi luminos"), să sugereze în publicaţia *Soirees de Paris*: „E posibil ca Vameşul ăsta s-o facă şi pe nebunul!“

Iar Vollard mărturiseşte în „Amintirile unui negustor de tablouri": „M-am întrebat uneori dacă aerul ăsta simplul;, ba chiar aiurit, pe care-l afişa papa Rousseau, nu era cumva o mască şi dacă, în fond, n-aveam de-a face cu un mare şmecher".

Aşa stînd lucrurile, cine era în definitiv Rousseau, zis Vameşul? Nimeni n-o ştia pe-atunci, şi cu atît mai puţin prietenii. După moartea sa, cîţiva amatori de investigaţii au izbutit să arunce puţină lumină asupra acestui personaj misterios, care, uzînd de-o naivitate reală şi de-o şiretenie uşor mitomană, s-a priceput atît de bine să-şi ascundă adevărurile sub un văl din cele mai groase.

Prima sa pînză exotică, *Furtună în junglă,* datează din 1891. Din aceeaşi epocă e şi portretul lui Pierre Loti, copiat după nişte gravuri proaste. Va veniapoi, în 1897, *Ţiganca adormită*, despre care Jean Cocteau a spus:

Visul o duce atît de departe pe ţiganca lungită în planul doi, sau dimpotrivă, visul o aduce dintr-o asemenea depărtare încît un leu, aflat în planul trei, o miroase fără a o putea atinge. Sau poate, leul şi fluviul nu-s decît imagini de vis ale celei adormite. Ţiganca doarme cu pleoapele uşor crăpate... Cum aş putea descrie figura asta imobilă care curge, acest fluviu de uitare. De unde vine? Din lună... De altfel, nu fără motiv pesemne pictorul, care niciodată nu omitea un detaliu, n-a marcat nisipul cu vreo amprentă în jurul picioarelor adormite. Ţiganca n-a sosit acolo. Ea e acolo. Ea nu-i acolo. Ea nu-i în niciunul din locurile omeneşti. Locuinţa ei sînt oglinzile...

De unde-i vine lui Rousseau gustul acesta pentru exotic? Loti tocmai a lansat pasiunea orizonturilor îndepărtate. Tot atunci, ca să regăsească simplitatea primitivilor, Gauguin s-a îmbarcat cu destinaţia Tahiti. Vameşul nu-şi va începe cu adevărat marile sale compoziţii, cărora le zice „pînzele mele mexicane'', decît în 1904. Între timp s-a născut legenda unui oarecare sergent Rousseau, plecat în tinereţea lui să se războiască pentru a salva tronul împăratului Maximilian.

Povestea asta, pornită fără îndoială dintr-un vag „trombon" s-a întrupat, încetul cu încetul, în spiritul lui Rousseau. Iată-l, peste puţin timp, poves- tindu-şi campaniile din Puebla, scornind amănunte, adăugind altele noi...

Mai tîrziu, hărţuită de biografi, nepoată-sa, Jeanne Bernard, se va mira:

— Bunicul nu ne-a povestit niciodată aşa ceva cînd venea pe-acasă.

La rîndul său,Othon Friez, care l-a vizitat într-o zi, chestionîndu-l îndelung asupra călătoriei în America, n-a căpătat drept răspuns decît o penibilă bîiguială. „Am conchis, — spune el, — că Rousseau n-a pus în viaţa lui piciorul pe puntea unuiVas.“ Sentiment confirmat şi de-uîi vechi tovarăş de muncă al Vameşului, prezent la discuţie: , ,Cum aşa, — a exclamat perceptorul, — ai fost în Mexic! N-ai pomenit niciodată de călătoria asta pe vremea cînd lucrai la vămi!“

Abia după moartea prietenului său, Paul Serusier va dezvălui taina: Rousseau picta peisaje după paginile *Revistei Călătoriilor*, iar animalele sale înspăimîntătoare — după copertile caietelor de şcoală. Cît despre frunzele pădurilor tropicale, pictorul, prea bătrîn ca să-şi mai poată instala şevaletul tocmai pe ţărmul Oisei sau al Marnei, le copia pur şi simplu din Jardin des Plantes.* Iată, fără îndoială, ce anume dădea pînzelor sale exotice acel caracter „finit“, care îngăduia examinarea oricărui detaliu cu lupa. Pictorul acesta, căruia Maximilian Gauthier i-a analizat paleta „atît de sobră“ îşi rafinează la nesfîrşit verdele, necesar pentru a copia cît mai bine natura. I s-a întîmplat să folosească pînă la cincizeci de nuanţe diferite.

* Grădina botanică din Paris

Şi atunci, cine-i Rousseau, acest vameş incult, acest pretins găgăuţă, care izbuteşte totuşi să obţină premiul Academiei pentru muzica unui vals dulceag? Care, la un moment dat, îşi cîştigă pîinea cîntînd din vioară la colţ de stradă şi asistă la concerte în sala Beethoven? Care are oricum suflul necesar ca să scrie piese în mai multe acte, oricît de proaste ar fi ele? Care dă de-a valma lecţii de mandolină, de vioară, de clarinet, de pictură ori dicţie şi compune versuri de frizer amorezat? Care zice că „lucrează la pictură de patruzeci de ani“, posedă din 1884 permis de copist la Louvre, pictează ca un copil, dar a descoperit un sens al compoziţiei şi-al valorilor, o subtilitate în utilizarea culorilor ce-l situează, chiar de la primele lucrări, printre marii maeştri? Acest umil megaloman? Acest nătăfleaţă dezarmat, care în scurtă vreme va cunoaşte pe cei mai mari poeţi şi pictori ai epocii sale? Acest zăpăcit care va primi cea mai burgheză dintre distincţii: *Palmes academiques*? Acest „nebun extravagant^, această „atracţie bufă“ despre care însă criticul revistei *Comoedia* scria în aprilie 1909: *„Dacă Rousseau ar avea ceea ce îi lipseşte cu desă- vîrşire — recte cunoştinţele — şi ar fi conservat în acelaşi timp prospeţimea concepţiei, n-ar fi el oare un Paolo Uccello al secolului nostru?“*

Literaţii şi pictorii din vremea aceea, care se numesc prietenii lui, nu-şi pun asemenea probleme. Pentru ei Vameşul nu-i decît un simbol. Un steag. Autodidactul lipsit de cultură care a descoperit din instinct adevărurile esenţiale, „primitivul*[4] conservat în plină civilizaţie modernă. Pe scurt, un candid, cam frust, care-i admirat (dar totodată şi dispreţuit în taină) pentru faptul că a putut supravieţui, deşi purta în inimă atîta generozitate, iar în spirit — atîta naivitate şi blîndă inconştienţă.

Visul său ar fi fost să expună printre „pompieri[44] la Salonul Artiştilor Francezi. Asta ar fi constituit pentru el o încununare.

Are o admiraţie din cele mai vii pentru Bougue- reau care la vremea aceea simbolizează, pentru pictorii de avangardă, culmea „picturii răsuflate[44], îl vom vedea chiar cerînd negustorului său „culoarea pentru piele a domnului Bouguereau[44]. Se prosternă de asemeni în faţa lui Courtois, pictor mediocru, specializat în portrete de

atleţi şi femei de lume. Celebritatea i s-a tras mai ales din acest răspuns dat unui prieten care-l invita la dejun joia următoare: „Imposibil, mon cher. Tocmai termin portretul ducesei X şi joia e ziua cînd îi fac expresia[44].

De altminteri, părerile Vameşului asupra picturii confraţilor sînt din cele mai simpliste. Cînd, după o vizită la Louvre, un prieten îl întreabă ce anume i-a plăcut mai mult, Rousseau răspunde: „Ştii, nu pot să-mi aduc aminte de toate numele alea[44], iar cînd prietenul îl înghesuie citînd cîteva din ele Vameşul murmură prudent: „Nu-mi displac... nu-mi dispalc...[44]în ochii lui, toţi pictorii străini sînt „americani^. Arta pe care o admiră e „egipteană^. Aşa a etichetat el stilul lui Gauguin şi al lui Picasso, căruia, mai tîrziu, îi va spune: „Sîntem cei mai mari pictori ai epocii. Tu în genul egiptean, eu, în cel modern".

LA PIVNIŢĂ CU EA!

— Dacă şi mîine mai găsesc asta aici, te trimit cu ea la pivinţă, i-a zis Guillaume Apollinaire, Măriei Laurencin.

„Asta", azi una din cele mai celebre lucrări ale Vameşului, e *Apollinaire şi Muza sa*, pe care Rousseau tocmai o adusese triumfător la locuinţa poetului din rue Gros, în Auteuil.

La acea vreme, poetul *Alcoolurilor* era un tînăr înalt şi robust, „cu faţa în chip de pară, trăsături ascuţite, sprîncene ca nişte virgule, o gură mică pe care vorbind părea c-o micşorează dinadins ca şi cum ar fi vrut să-şi facă spusele şi mai muşcătoare", îmbrăcat în tweed englezesc şi purtînd o pălărie canotieră prea mică pentru ţeasta lui.

Scriitor, ziarist, poet, devenise şi prietenul pictorilor de şcoală nouă: Matisse, Derain, Vlaminck şi-n deosebi Picasso, pe care-l apără cu înflăcărare în cronicile scrise pentru revista *Plume* ori ziarul *VI ntransigeant*.

Prietenă de suflet îi e Mărie Laurencin, „Coco" pentru prieteni, cea pe care Rodin o va boteza „la Fauvette" din pricina tandrelor ei sentimente faţă de fovişti. E o pasiune tumultoasă, plină de scene, de certuri, de împăcări, de lovituri chiar, încît prietenii şovăie să-i poftească împreună de teamă că li se va strica petrecerea. Părerile despre Mărie Laurencin diferă, de altfel, în funcţie de cel care-i schiţează portretul: bărbat, femeie sau... ea însăşi.

Frumoasa Fernande, prietena lui Picasso, o vede cu „un cap de capră, cu pleoape oblice, privire mioapă, ochii apropiaţi de nasul prea ascuţit,

prea scormonitor şi veşnic roşu la vîrf. Mîini lungi şi roşii. Aerul unei fetiţe niţel vicioase sau dorind să pară. Lipsită de naturaleţe, preocupată mai ales de efectul produs“.

Pentru Apollinaire, Mărie e „adevărata fată. Are chipul sumbru şi copilăresc al celor hărăzite să nască suferinţe... E urîţenia şi frumuseţea... E alter-ego-ul său“.

Mărie Laurencin o spune mai simplu: „Semănăm cu un Clouet“. Şi adaugă: „Eram un monstru şi eram un înger“.

Independent de toate astea, Vameşul a hotărît, să-i „tragă-n poză“. Îi va sîcîi săptămîni de-a rîndul căci, din pricina certurilor neîntrerupte, prezenţa celor doi la şedinţele de poză e nesigură. *Nu uita să vii mîine pe la ora 1 şi jumătate împreună cu fermecătoarea ta nevestică aşa cum ne-am înţeles,* — insistă Vameşul, — *şi, de asemeni, jiu uita florile* (e vorba de garoafele poetului cu care Rous- seau vrea să decoreze primul pian al tabloului). *Vom face la în tor cere o bună bucată de drum împreună, avînd eu de dat o lecţie pe rue Saint- Sauveur, la orele* 6 *şi jumătate.* Ori: *Să n-o mai lungim, ca să pot astfel continua tabloul şi realiza o frumoasă compoziţie care-i hărăzită fără doar şi poate săi facă senzaţie.*

Ca să mai înveselească şedinţele de poză, Vameşul le cîntă cîntece din tinereţe: *Vinul de Suresnes, Puricele* sau marele său succes *Aoleu, aoleu, aoleu, cum mă dor dinţii...*

După cum îi era obiceiul, Vameşul le-a luat celor două modele toate măsurătorile şi, timp de cîteva luni, a lucrat conştiincios pe pînză. Şi întrucît plantase din greşeală mixandre în locul garoafelor poetului, va lua totul de la capăt, plisînd de fiecare dată cu aceeaşi grijă rochia Muzei.

Doar colosul de Apollinaire refuză să se recunoască în strîpitura cu părul lins, după cum nu-şi recunoaşte iubita în voluminoasa Egerie cu trăsături bărbăteşti, pe care Vameşul i le-a adus într-o zi. Degeaba pledează Mărie Laurencin:

— Dar, GuilLaume, sînt trei cămine în apartament, pune pînza pe unul din ele! Apollinaire rămîne inflexibil.

— Nu! Nu voi putea lucra niciodată avînd „asta“ în faţa ochilor.

„Şi a sfîrşit prin a ne vinde cu trei mii de franci lui Paul Rosenberg!“ se va lamenta Coco (mult mai tîrziu însă).

— într-o zi, era în 1913, — povesteşte Courteline lui Michel Georges — Midiei, — un domn vine să mă vadă rugîndu-mă să-i arăt muzeul.

— Bun, — îi zic, — iată-l.

Şi Courteline îi arată un dulap de proporţii vaste. Era aici o întreagă colecţie de obiecte, botezată de el „muzeul ororilor“ sau, în zilele sale bune, „muzeul trudei ingenue[44].

— Aţi vrea să-mi vindeţi aceste pînze, — mă întreabă domnul arătînd două tablouri semnate de Rousseau.

Una dintre ele, evident de circumstanţă, reprezenta *Libertatea invitînd artiştii să participe la cea de a XXI l-a expoziţie a Independenţilor*. Se învecina cu pînze avînd ca titlu *Fecioara pe jumătate friptă*, *Stridii de lună fără B.* şi *Crima Paiaţei*; aceasta din urmă decorase odinioară cîrciuma *Lapin* ă *GUI* (Iepurele lui Gill), de unde şi porecla de „*Cîrciuma asasinilor* [£].

— Vreţi să glumiţi, — ripostează Courteline la cererea vizitatorului. Pentru cei cîţiva franci pe care o să mi-i daţi, nu vreau să-mi desperechez colecţia.

— Şi dacă v-aş oferi zece mii de franci?

Ca să-l „încui“ pe farsor, rînjeşte Courteline, mă fac că primesc. Omul scoate din buzunar un teanc de bacnote şi începe să le numere.

Domnul meu, glumiţi... Nu-mi place să profit de credulitatea publică vînzînd asemenea porcărie. „ImbeciluD însă insistă...Pînă la urmă, zice Courteline, eu aş fi fost ăl mai prost dintre ei toţi. Am acceptat. Şi iată-l vîrîndu- mi paralele în mînă.

— Iertaţi-mă, n-am decît şapte mii de franci, dar dacă aveţi încredere în mine...

— Atunci, tună Courteline, i-am răspuns: „Domnule, cînd cineva e atît de idiot ca să cumpere asemenea lucruri, atît de cretin încît să le plătească la un asemenea preţ, înseamnă că e şi atît de c... pictat încît să meargă pîn' la capăt!“ Partea frumoasă, conchide el, — e că mi-a trimis cei trei mii de franci în aceeaşi seară.

După cîţiva ani Courteline va adăuga, bătînd voios în pămînt cu piciorul lui de lemn: „Culmea e că mizeriile alea valorau şi mai mult decît primisem !“*

UHDE UITASE ADRESA

Din 1907, de cînd expusese la Salonul de toamnă faimoasa lui *Imblinzitoare de şerpi*, cumpărată apoi de curtierul Paul Doucet şi donată pînă la urmă muzeului Louvre, cota Vameşului e în urcare. Succesul acesta îl datorează lui Jarry.

* în cartea sa: *Filozofia lui Georges Courteline*, marele humorist povesteşte lucrurile niţel altfel. După versiunea sa, doamna Courteline ar fi fost însărcinată cu vînzarea celor două pînze, cumpărate de el cu trei sute de franci şi pentru care i se ofereau acuma cincisprezece mii.

— Bagă de seamă, Mărie-Jeanne, — ar fi zis el. Nu accepţi cecuri, ci numai bancnote. Şi numără bine, fc-tiţo... Şi încă ceva, să fie clar: vînd pînzele dar păstrez ramele... Dar mai ales, nici un rabat! Dacă nebunii vor să-şi arunce banii pe fereastră, să le fie de bine!

Cînd cumpărătorul a plecat, odată afacerea încheiată, pe Courteline nu l-a mai răbdat inima şi aplecîndu-se peste rampa scării i-a strigat:

„Ce-i făcut, e bun făcut şi tîrgu-i tîrg... Dar şînţeţi un dobitoc fără pereche !“ — N.A.

*m*Cînd la 1 noiembrie 1907, acesta din urmă moare, în vîrstă de 32 de ani, minat de tot soiul de excese, articolele necrologice consacrate lui Papa Ubu stîr- nesc un nou val de interes pentru pictura „drăguţului de Vameş“, a cărui genialitate poetul o proclamase doar ca să şocheze opinia publică.
Prin Jarry, Rousseau l-a cunoscut pe Apolliriaire şi „banda lui Pieasso“, care se vor distra în continuare pe seama lui. De pe-acum însă pictori ca Serusier sau Pissarro sînt sincer entuziasmaţi de ultimele lui pînze. Renoir îi mărturiseşte chiar lui Vollard care, mare şmecher, mizează pe tînăra pictură. „E curios cum oamenii resping o pictură atunci cînd găsesc în ca calităţi de pictor. Uite unul care fără doar şi poate îi exasperează mai mult ca oricine: Rousseau-Vameşul!“
Marele noroc al pictorului din Plaisance e mai ales acela de a-l fi întîlnit pe Wilhelm Uhde, tînăr colecţionar german, client statornic al cafenelei Dome, nutrind un entuziasm romantic pentru Rousseau şi opera acestuia. Într-o bună zi a ciocănit la uşa atelierului din rue Perrel; de-atunci l-a ajutat într-una pe Vameş cu sfaturi, cu încurajări şi cu bani, cumpărîndu-i lucrările.
El este cel care, în 1907, organizează prima expoziţie personală a Vameşului deschisă într-o dugheană din Montparnasse, pusă la dispoziţia lui în acest scop. Rousseau dă şi el o mînă de ajutor la agăţatul tablourilor. „Dar, — povesteşte Antonina Valentin, biografa lui Picasso, — la vernisaj nu vine nimeni: cu nonşalanţa sa de colecţionar rafinat, Uhde omisese să indice adresa!“
De patru ani Rousseau e iarăşi singur. Din scurta-i fericire cu Josephine Nourry, nu i-a rămas decît un tablou care-i înfăţişează stînd mînă-n mînă, în haine de gală, în mijlocul unor ghirlande de frunze. Titlul e: *Prezentul şi Trecutul.* Inimă credincioasă, Vameşul a însoţit acest tablou de un scurt poem:

„Şi el şi ea fiind despărţiţi De-al lor amor,Iată-i acuma reuniţi Însă fideli trecutului lor“.

De-asupra capetelor lor plutesc, aidoma unor serafimi, cîteva chipuri: acela al primei sal neveste, Clemence, al soţului detestat, şi chipul Jo- sephinei.

Acum că „s-a ajuns“, Vameşul a luat obiceiul să poftească la el o dată pe săptămînă. Trimite o carte de vizită, indicînd ora şi ziua, şi adăugind cu scrierea sa sîrguincioasă: *Domnul Henri Rousseau roagă pe numeroşii săi invitaţi să binevoiască a acorda prezentei graţiosul lor concurs.* în ziua hotărîtă, sosesc de-a valma Guillaume Apol- linaire şi fata lăptăresei care visează să ajungă vampă de şantan , poetul şi ziaristul Andre Salmon, un colecţionar american, Georges Duhamel şi soţia lui Blanche Albane, fiul băcanului, criticul Mau- rice Raynal, cîţiva perceptori pensionari şi tînărul Pablo Picasso. Programul nu-i mai puţin năstruşnic. Se începe regulat cu *Marseillaise*, executată la vioară de Vameş. După asta urmează *Clemence*, vals compus de pictor şi executat de el, acompaniat de elevii săi, apoi *Polca copilaşilor*, poemele lui Apollinaire, domnişoara Rirette în repertoriul său comic, Haendel cînat de colecţionarul american (fost tenor la Metropolian-Opera) şi cîteva cîntecele soldăţeşti intonate de foştii colegi de la Vamă. Totul întrerupt de pauze în care se degustă prăjitu- rele (foarte vechi) şi un vin alb (foarte dulce), festin care l-a costat pe Vameş o săptămînă întreagă de regim spartan.

MAREA PETRECERE DE LA BATEAU-LAVOIR

într-o seară de martie a anului 1908, lui Picasso îi vine o idee pe care o încredinţează iubitei sale, frumoasa Fernande: „Ce-ar fi să-i adunăm într-o seară pe băieţi şi să dăm un banchet în onoarea lui Rousseau?— Acest proiect, — notează Fernande Olivier în „Memoriile“ sale, entuziasma întreaga bandă, încîntată să-i joace o festă Vameşului.
La acea vreme, Picasso e un „tînăr de douăzeci şi şapte de ani, tuciuriu şi slab, cu o meşă smolită pe ochi, păşind suplu în espadrilele cu care se încălţa, îmbrăcat într-o salopetă de tinichigiu^. Şi-a lăsat familia la Barcelone, îl încîntă pe Vollard cu noua sa „perioadă roz“ şi suferă dubla influenţă a lui Van Gogh şi a Spaniei natale.
Iată şi atelierul său de la Bateau-Lavoir: „Într-un colţ o somieră pusă pe patru picioare. O sobiţă de faianţă, ruginită toată; pe ea un lighean de pămînt galben slujind de spălător. Un scaun de pai, tuburi de culoare aruncate pe jos, pensule, sticle cu benzină, o tasă pentru apa-tare“. Drept scaune — jilţul de pai desfundat şi un cufăr vechi.
Pentru primirea lui Rousseau se va proceda însă lla o serie de amenajări. Un soi de tron, închipuit dintr-un scaun aşezat pe o lădiţă de săpun, a fost instalat pe un fundal de steguleţe şi lampioane. Pe o banderolă largă stă scris: *Onoare lui Rousseau*. Peste tot s-au pus crengi înfrunzite, menite să acopere urîţenia grinzilor. Cele două ateliere învecinate au fost rechiziţionate ca să servească drept vestiare. Papa Azon, cîrciumarul bandei, le-a împrumutat scaune, pahare grosolane şi tacîmuri de cositor. S-a înjghebat şi o masă uriaşă din nişte scînduri puse pe căpriori.
Frumoasa Fernande s-a desprins, pentru moment, din euforica-i toropeală ca să gătească, ajutată de Picasso, o gigantică oală cu orez ăla Valencienne. „Era vorba, — scrie Fernande Olivier, — să invităm vreo treizeci de persoane, plus cei care ar fi vrut să vină după supeu. S-au produs însă o serie de incidente neprevăzute, care au pipărat şi mai tare petrecerea noastră.“ în relatarea acestor „incidente neprevăzute^, martorii acelei seri n-au izbutit să cadă la înţelegere. După versiunea frumoasei Fernande şi a criticului Maurice Raynal, birtaşul căruia i se comandase j’esţpl cinei a încurcat ziua. Sau poate i se indicase o dată greşită? Cert e că masa pentru treizeci de persoane va fi adusă... două zile mai tîrziu. După două ceasuri de aşteptare, asistenţa, din ce în ce mai tumultoasă, îi va sili pe băcanii din cartier să-şi deschidă prăvăliile.
Sigur e însă un lucru şi anume că invitaţii, printre care îi

găsim pe Apollinaire, Max Jacob, Andre Salmon, Mărie Laurencin, Georges Braque, Mau- rice Raynal, cîteva fete încîntătoare, Gertrude Stein, pietena ei Alice Toklas şi fratele său Leon, precum şi alţi cîţiva, şi-au început cu voioşie seara prin ample libaţiuni la barul Fauvet.

Mărie Laurencin a fost îmbătată ca să i se sărbătorească astfel debutul în lume; aşa stînd lucrurile, prima ei poznă a fost sosind la atelier, să cadă peste tartele aşezate pe divan. Apoi cu mîinile şi rochia mînjite de dulceaţă, începe un dans dezlănţuit în jurul musafirilor, treabă care degenerează într-o ceartă furioasă cu Apollinaire. Pînă la urmă „Coco“ e expediată, cam brutal, acasă la mămica.

— Era timpul să începem banchetul, — scrie la rîndul său Raynal. Locurile au fost indicate extrem de protocolar. Şi-n timp ce prin sală se încrucişau tot soiul de reclamaţii, în uşă se auziră cîteva ciocănituri timide, care deveniră tot mai violente. Cineva deschise. Era Vameşul, pe cap cu o pălărie moale de fetru, cu bastonul inmîna* dreaptă şi cu vioara în cea stîngă. Privi în jur, lampioa- nele aprinse îl încîntară pesemne, faţa i se descreţi.

O dată cu primele cutii de sardele, voioşia începe să domnească. Toţi se îndeasă să umple ochi paharul lui papa Rousseau care, obişnuit doar c-un deget de apă înroşită cu puţin vin, încearcă cu greu să-şi salveze demnitatea. În pauzele dintre feluri le cîntă cu vocea sa mică şi puţin răguşită cîntece din tinereţe, în timp ce poetul Cremnitz, după ce ceruse cuvîntul (şi fusese violent refuzat) intonează:E pictura
Acestui Rousseau istet
[7]
Care supune natura Cu penelu-i— măreţ!
Curînd vine apoteoza. Pe tronul său, Vameşul moţăie cuprins de o dulce somnolenţă, în timp ce discursurile se ţin lanţ iar dintr-un lampion îi picură pe ţeastă ceară fierbinte.
Asupra evenimentelor care urmează, martorii nu mai sînt de acord.
Fernande pretinde că atelierul a fost invadat de o cohortă de vizitatori, care i-au şterpelit toate fursecurile.
Antonina Valentin, biografa lui Picasso, povesteşte că Frede, patronul cîrciumii „Lapin ă Gill[u] a sosit escortat de măgăruşul său, că nişte gurişti italieni au încercat să dea şi ei buzna şi că pentru a-i opri a fost nevoie să se apeleze la cei mai voinici dintre musafiri.
Maurice Raynal afirmă că la un moment dat, în plină petrecere, chelnerul de la „Fauvet“a irupt în încăpere ca să anunţe că una din invitate a fost descoperită beată-cui pe trotuarul din faţa stabilimentului său, după ce se rostogolise din rue Ravignon pînă-n uşa barului. S-a mai produs şi o încăierare, după ce unul din musafiri a confundat uşa vestiarului pentru bărbaţi cu un anumit loc intim. Andre Salmon susţine cu vehemenţă că totul a decurs în ordine şi dignitate, că pe la miezul nopţii Vameşul a fost urcat într-o birjă, cu vioara aşezată frumos pe genunchi şi că fiecare a plecat acasă să se culce.

Teza e însă controversată de Antonina Valentin, căreia Picasso i-a făcut confidenţe. În cartea consacrată lui, biografa povesteşte: „Paharul pe care Andre Salmon îl dă duşcă, pare să-l năucească definitiv. Beat-criţă, e cuprins de o umoare violent combativă. Cîţiva bărbaţi dintre cei mai solizi îl tîrăsc cu greutate afară din cameră şi-l încuie în atelierul lui Van Dongen, utilizat drept vestiar pentru cucoane. În zori, Salmon va fi găsitdormind paşnic pe divan; lîngă el, rămăşiţele unei cutii de chibrituri şi pălăria nou-nouţă a Alicei Toklas, căreia Andre îi rumegase garnitura: „Tot în zori, fraţii Stein conduceau în trăsură, spre cartierul său îndepărat, un Rousseau stors de vlagă.
Concluzia cea mai justă în legătură cu această seară memorabilă o va pune pînă la urmă Maurice Raynal: „De la un anumit moment, — va mărturisi el, — nimeni nu mai era în stare să-şi dea seama ce se întîmplă“.

SEMNATI-MI O ADEVERINŢĂ CĂ FAC PROGRESE, DOMNULE VOLLARD

Într-o după amiază a anului 1909, povesteşte Ambroise Vollard în *Amintirile* sale, Rousseau soseşte la prăvălie într-o birjă descoperită. În faţă avea o pînză înaltă de doi metri. Il văd şii acum luptîndu-se cu vîntul. După ce a depus pînza în magazin, s-a apucat s-o contemple cu vădită mulţumire.
— Pari satisfăcut de munca dumitale, domnule Rousseau, îi zic.
— Da’ dumneavoastră, domnu’ Vollard?
— Pe cuvîntul meu... aşa ceva e de Louvre !
— Atunci, domnu, Vollard, — răspunde Vameşul cu umilinţă-n glas, — de vreme ce-mi apreciaţi pictura... n-aţi putea oare să-mi daţi un certificat care să ateste că fac progrese?
— Te ţii de glume — se miră Vollard . Progrese? Am fi ridicoli amîndoi! Şi de altfel, la ce-ţi trebuie un asemenea certificat?

— Vedeţi cum vine chestia, — explică Vameşul... Aş vrea să mă recăsătoresc. Şi, înţelegeţi, domnu, Vollard... la Vamă eram la serviciul „pedestru^, umblam care va să zică. Tatăl alesei mele era la serviciul sedentar... la birouri adică. Iar domnii ăştia ne priveau cam de sus. În orice caz, şovăie să-şi dea fata după unul care-şi duce singur marfa pe la clienţi.Păi dacă nu-i decît asta, domnule Rousseau,
— ripostează Vollard, — pot trimite la dumneata acasă după pînze.
— Asta-n nici un caz! se înspăimîntă Vameşul. Dacă n-o să mai fiu văzut cărîndu-mi tablourile, o să se creadă în cartier că mi-am pierdut clientela. Ziceam însă că o adeverinţă dată de cineva autorizat nii-ar aranja treburile. Situaţia devine încurcată. Viitorul meu socru mă ameninţă fiindcă ştie că fiică-sa şi cu mine continuăm să ne frecventăm în ciuda opreliştei sale...
— Ah, Rousseau, Rousseau, — glumeşte Vollard,
— ai grijă!... Dacă viitoarea dumitle consoartă are sub şaisprezece ani, rişti să fii urmărit pentru corupţie de minore.
— Ce vă trece prin cap, domnu' Vollard? protestează, roşindu-se, Rousseau. — Leonie a mea are cincizeci şi patru de ani!
Ca să se amuze, Vollard redactează pînă la urmă o adeverinţă pe coală timbrată. La rîndul lor, — cum să le scape ocazia! — Picasso şi Apollinaire, întocmesc un prea frumos certificat, înzorzonat ca o felicitare de Anul Nou, confirmînd că Vameşul are o meserie bună, talent şi că ei garantează pentru austeritatea moravurilor sale.
— Ce folos, geme Rousseau, nimic nu mă poate ajuta!

Zi de zi acest amorezat de şaizeci şi cinci de ani (dar arătînd aproape de optzeci) poate fi zărit dînd tîrcoale „Bazarului economiei casnice“ („bazarul cel mai urît din Paris“) unde Leonie, obiectul pasiunii sale, e vînzătoare. Într-o seară, istovit de atîta ciocănit zadarnic la uşa ei (frumoasa şedea pe rue du Temple), adoarme pe palier. A doua zi dimineaţă, irascibilul tată, ieşind să-şi ia sticla cu lapte, îl aruncă pe scări în jos. Căci acest socru în vîrstă de optzeci şi trei de ani e categoric. În primul rînd Rousseau e prea bătrîn ca să se însoare cu fiică-sa. În al doilea rînd, a fost condamnat pentru escrocherie. În al treilea rînd, (şi mai ales) face o prostie pictînd mîzgîliturile alea absurde de care nimeni n-are nevoie.Zadarnic întocmeşte Rousseau un act de donaţie menit s-o înduplece pe cea căreia în momentele sale de ciudă îi zice „sinistra Leonie“: *Las prin prezenta domnişoarei Eugenie Leonie V. văduvă din prima căsătorie cu domnul Auguste T. (căsătorită a doua oară cu domnul Henri Rousseau artist— pictor) prietena mea cea mai bună căreia îi datorez o recunoştinţă eternă*, *tot ce va râmîne de pe urma mea. Ifi plus₉ o autorizez să reclame 20°/₀din vînzări negustorilor de tablouri*. Leonie rămîne neclintită. La urma urmei, Vameşul nu-i o partidă chiar atît de proastă. Vama îi asigură o pensie de nouă sute de franci pe an, parale bunicele pentru o vînză- toare de fiare de călcat şi căni de tinichea. Mai are şi cîteva lecţii de muzică. În plus, vechiul său carneţel, prins cu elastic, arată că în anul respectiv
— 1909 — acest salahor neostenit a obţinut de la Vollard — vînzînd peisaje între 30 şi 50 de franci bucata, şi compoziţii a 200 franci una — o mie patruzeci de franci. La rîndul său Uhde, colecţionarul german, i-a cumpărat şase peisaje dîndu-i două sute de franci.
„Rousseau are cîte patru comenzi deodată, notează Uhde în *Memoriile* sale. Se pare că treburile-i merg aproape bine.“
Şi totuşi, viaţa nu-i prea uşoară pentru Rousseau. *Azi*, — îi scrie el la 1 iulie 1909 lui Apollinaire,

— *mi-au rămas doar cîţiva bănuţi din care să mănînc pînă săptămîna viitoare. Mi-ai face o mare plăcere dacă ai putea să-mi împrumuţi douăzeci ori treizeci de franci... După cum ştii, trebuie să ies în oraş şi n-am nimic curat să pun pe mine. Ghetele mă lasă şi ele...*
Mare trebuie să fi fost impasul Vameşului ca să se adreseze lui Apollinaire, care, dacă e să-i dăm crezare frumoasei Fernande, n-a dezlegat niciodată băierele pungii ca să ajute un prieten. „Trebuie să ies în oraş“ precizează Vameşul. Va încerca s-o întîlnească încă o dată pe „sinistra Leonie[44]? Cert e că din tot ce cîştigă nu se va găsi după moartea sa o para chioară.
Seară de seara continuă sa se ţină scai de ea, pîn- dind-o cînd iese de la lucru şi aşteptînd-o dimineaţa în faţa uşii, cu riscul de a înfrunta fulgerele tatălui. Cum va scăpa din închisoare, după punerea sa în libertate provizorie, primul gest va fi să-i ceară avocatului (el personal cunoscînd prea bine cum se umblă cu aparatul) s-o cheme pe aleasa inimii la telefon.
— Tu eşti, draga mea? răcneşte el din rărunchi, mai, mai să scoale tot cartierul ca la foc. Apărătorul îl invită să coboare puţin tonul.
— Ba trebuie să strig ca iubita mea să mă audă, ripostează Rousseau. E atît de departe de-aci! Ori ce-ar face însă, cruda Leonie se mulţumeşte să-şi rîdă de el şi, cum spune Vameşul, „să-l ia ia trei păzeşti“.
Uneori se duce să-şi verse focul la sînul frumoasei F ernande.
— Se poate iubi şi la vîrsta mea fără să fii ridicol, ■— pledează el. Fireşte, nu-i aceeaşi dragoste ca a voastră, a celor tineri, dar ce, trebuie să te resemnezi să trăieşti singur cuc numai pentru că eşti bătrîn? E îngrozitor să te întorci trist, într-o locuinţă pustie. Ai nevoie să-ţi aştepţi moartea alături de un om care ţi-e drag.
Dar iată că într-o scriş^re din 19 august 1910, împodobită cu părăluţe* migălos pictate, cere

niţeluş mai mult:
Mult iubita^jyiea Leonie,

înainte de a rnă culca ţin să-ţi spun două cuvinte în legătură cu reflecţia pe care ai făcut-o la Vincennes cînd stăteam p^0ăncâ asteptînd tramvaiul. Mi-ai spus că dacă nu-ţi slujesc la altceva, îţi slujesc măcar de bufon. A cui e însă vina dacă nu-ţi slujesc la nimic din punctul Be vedere al coabitării? Crezi oare că n-aş fi fericit să încerc mai des senzaţia de amor pe care o încearcă doi oameni care se iubesc aşa cum ne iubim noi amîndoi? Deci, trebuie să procreem, dar la vîrsta noastră aşa ceva nu ne mai ameninţă. Să ne unim şi-ai să vezi atunci dacă sînt în stare să te servesc. E drept că la vîrsta noastră, oamenii nu seYnai căsătoresc pPniril aşă cevă, dar în sfîrşit, nici unul, nici altul nu ne-arh spus ultimul cuvint.

Mii de sărutări drăgăstoase.

Henri al tău, numai al tău.

Din nefericire, după cîteva zile, Vameşul e nevoit să se interneze din pricina unei răni la picior, infectate. Proprietarul său, ipsosarul Armând Queval, îl vizitează la spitalul Necker. Rousseau îi cere cu insistenţă s-o aducă pe Leonie. O va cere infirmierilor, o va chema zi şi noapte cînd delirul provocat de febră îl va cuprinde.

La toate cererile, Leonie va răspunde nepăsător „că are şi altceva de făcut decît să viziteze un bă- trîn nebun“.

în dimineaţa de 2 septembrie 1910, cînd Vameşul se va stinge de gangrenă, la căpătîiul său nu se va afla nimeni.

DRĂGUŢULE ROUSSEAU, TE SALUTĂM...

Două zile mai tîrziu, doar şapte persoane păşesc în urma sărăcăciosului dric care se îndreaptă spre cimitirul din Bagneux. E duminică şi vechii amici ai Vameşului, vecinii şi elevii săi au găsit într-asta o excelentă scuză ca să nu vină.

Printre ultimii prieteni rămaşi credincioşi, ce urmează acum dricul săracilor spre groapa comună în care va fi depus Rousseau, sînt numai Signac, Preşedintele societăţii artiştilor independenţi, Apollinaire, Armând Queval, Robert Delaunay şi soţia lui, Sonia, Andre Salmon şi Maurice Ray- nal. Cu toate insistenţele lui Queval, Leonie a refuzat să se deranjeze.

Abia în 1912, constituindu-se în grup, prietenii lui Rousseau vor putea să-i ofere un lăcaş de veci cum se cuvine şi o concesiune pe treizeci de ani. Pe piatra funerară, sculptorul Brâncuşi şi pictorul Ortiz de Zarate vor grava cu acest prilej poemul deadio pe care Apollinaire l-a scris cu creionul, acolo, în cimitir:

Gentil Rousseau, tu nous entends Nous te saluons
Delaunay, sa femme, Monsieur Queval et moi
Laisse passer nos bagages en franchise â la porte du ciel
Nous t'apport.ons des pinceaux, des couleurs, des toiles
Afin que tes loisirs sacres dans la lumiere reelle
Tu les consacres â peindre, comme tu tiras mon portrait.
La face des etoiles*.

* Drăguţule Rousseau, tu ne auzi Te salutăm
Delaunay, soţia lui, domnul Queval şi eu
îngăduie trecerea cuferelor noastre nevămuite pe poarta cerului
Noi îţi aducem penele, culori, pînze
Pentru ca sfintele tale răgazuri în lumina cea adevărată
Să ţi le închini pictînd, aşa precum m-ai tras în poză şi pe mine,
Chipul stelelor.

în anul 1942, oraşul Laval va reclama rămăşiţele pămînteşti ale fiului său, devenit între timp celebru şi-ale cărui pînze sînt preţuite la cîteva zeci de milioane fiecare. Osemintele sale vor fi luate din cimitirul din Bagneux şi transferate în parcul La Perrine ce domină oraşul. Cu acest prilej, funcţionarii de la serviciul stării civile din Paris, însărcinaţi cu eliberarea autorizaţiei necesare, vor da^ peste o scrisoare de-a dreptul năstruşnică, pe care predecesorii lor o clasaseră la dosar cu o meticulozitate pur birocratică. Scrisoarea data din 1930 şi fusese expediată de un negustor de bîlci. Proprietar al unei barăci cu fenomene, acesta propunea să preia, „contra unei remuneraţii convena- bile", rămăşiţele pămînteşti ale Vameşului şi să le expună pe la tîrguri, alături de fraţii siamezi din Peking şi femeia „fără mîini, fără picioare^.ANNE MANŞON

FRENETICA SUZANNE VALADON

Un ţipăt săgetează circul: îndrăcită puştancă a căzut de pe trapez.

—C

plătiţi! Daţi-mi înapoi sticla sau vă fac
rîşmă împuţită! Vînduţilor! O să mi-o
praf cosmelia !

Un tînăr cu obrazul osos, tăiat de o mustaţă groasă, gesticulează, stîngaci, în faţa tejghelei de zinc a unei cafenele din Pierrefitte. 0 şuviţă de păr negru îi cade peste ochii arşi de friguri. La un moment dat schiţează un gest ameninţător vizînd să înhaţe sticla. Patronul intervine şi-l înşfacă de umeri.

— Ajunge pentru ziua de azi! Cară-te! Ce, crezi că dacă eşti feciorul lui dom' Mousis poţi s-o faci pe stăpînul aici?

— Nu-s Mousis! Valadon! Valadon! strigă, turbat, beţivul.

La auzul acestui nume, un tînăr înalt cu o haină decolorată pe el, care urmărise pînă atunci scena cu o privire blazată, se ridică de la locul său. E mai tînăr decît beţivul, dar pare mai hine legat. E chiar un băiat frumos, cu privirea limpede şi obrazul încadrat de o barbă fină şi blondă.

— Lăsări, mă ocup eu de el.

Beţivul îl priveşte cu arţag.

— Slăbeşte-mă şi mai du-te în... zbiară el.

— Hai, hai, Maurice, — face, calm, celălalt. Ai băut destul. O s-o superi pe mama. Mergem acasă.

Auzind de mamă-sa, energumenul s-a mai potolit, Bl$stemînd şi înjurînd, se lasă totuşi condus, aproape cu docilitate, în lungul străzii întunecoase.

— Numele meu e Andre Utter, — îi spune în vremea asta călăuza. Stau în Montmartre. Credeam însă că locuieşti pe rue Corot.

— Nu. M-am deportat în împuticiunea asta de mahala. Nu-mi place să pictez aici... da’ tot am găsit o soluţie... — şi la cuvintele astea un zîm- bet blînd, aproape copilăresc îi preschimbă chipul. Am făcut rost de vederi, — adaugă el cu un aer misterios, — şi-n felul ăsta continui să pictez Montmartre-ul.

— Şi eu sunt pictor, — mărturiseşte Andre Utter.

— Eşti băiatul Suzannei Valadon?

— Da, al lui Valadon, — întăreşte Maurice care va refuza mult timp numele lui Utrillo „un om pe care nu l-a văzut niciodată, care n-a făcut nimic pentru el“. 0 cunoşti? — urmează el cu mîn- drie. E un mare pictor. Unul dintre cei mai mari!

Dacă Utter o cunoaşte pe Valadon? Ce întrebare! întreg Montmartre o ştie pe cea căreia de ani de zile i se zice „teribila Maria“. Şi nu o dată, însoţit de prietenul său Edmond Heuze îşi instalase şevaletul prin preajma străzii Corot pentru simpla plăcere de a o vedea. Ea apărea cu mersul său unduitor, ţinîndu-şi cîinii în lesă. Ochii, de un al- bastru-închis, aruncau o privire înveselită spre cei doi vlăjgani a căror manevră nu-i scăpase. Se apropia de şevaletul lor, privea în tăcere pînza, arunca o butadă şi pleca.

Uneori se întorcea acasă însoţită de vreunul din pictorii pentru care pozase, sau pur şi simplu de un băiat frumos care-i plăcuse. Şi de fiecare dată cînd Utter vedea un bărbat ţinînd familiar pe după umeri această femeie frumoasă şi urcînd împreună scările locuinţei în care stătea, îşi stă- pînea cu greu împunsătura geloziei.

De cîtăva vreme însă n-o mai întîlnea.

Valadon? îi spuseseră amicii, Valadon s-a ***m***îmburghezit. Se pare că s-a măritat cu un avocat şi s-au instalat în *banlieue*[*]

Băieţii exagerau. Utter e în măsură s-o constate acum cînd, sprijinindu-l în continuare pe Maurice, cei doi au ajuns la o casă de ţară înconjurată de o vastă grădină. în încăperea de jos, slujind de atelier, domneşte o harababură de nedescris. Peste tot zac la zvîntat pînze neterminate, desene, crochiuri. Pe mobile se îngrămădesc lucruri de îmbrăcăminte asvîrlile alandala, prosoape, veselă murdară. în plus, pentru că de cîtva timp încoace Suzanne Valadon se pasionează după ebe- nistică, un strat de talaş proaspăt acoperă podelele. E o dezordine întru totul pe placul lui Utter care se va proclama, de altminteri, cîţiva ani mai tîr- ziu, „Papă al boemei^.

Cu o lampă în mînă, Valadon le luminează celor doi intrarea. Sîntem în iulie 1909. Curînd, Suzanne va împlini 45 de ani. E încă frumoasă, cu fruntea ei de ţărancă îndărătnică, cu părul negru, adunat într-un coc jos, cu ochii albaştri şi umerii plini pe care Renoir a reuşit să pună atîta lumină.

— Iată-te în sfîrşit, Maurice!... Mulţumesc că l-aţi adus, — i se adresează lui Utter. — Oh, dar vă cunosc! — exclamă ea ridicînd lampa. Intraţi puţin... iar tu Maurice, mergi la culcare, e mai bine aşa.

— E o adevărată nenorocire! suspină ea după ce fiul, ascultător, a plecat. E o adevărată nenorocire să-l vezi bînd în felul ăsta, bînd într-una ca un apucat şi întorcîndu-se acasă beat mort! Un pictor atît de mare! Nu mă credeţi? Uitaţi-vă atunci la pînza asta. Şi la asta! Priviţi luminozitatea alburilor. Şi cerul ăsta! Dacă n-ar fi copilul meu, pe cinstea mea c-aş fi invidioasă.

O dată pornită pe făgaşul picturii, discuţia nu se va opri aşa curînd. Cea pe care Utter avea s-o poreclească mai tîrziu „Radio-Valadon“ e 0 adevărată meliţă. Îi povesteşte că la optsprezece ani băiatul ei a trebuit să se interneze la Saint-Anne pentru o cură de dezintoxicare. Acum are douăzeci şi şase şi e la a treia cura, la fel de inutilă ca şi precedentele. Pentru el s-a îngropat aici, departe de dragul ei Montmartre, pentru a-l îndepărta de ispite, pentru a încerca să-l vindece.

La rîndul său Utter îi mărturiseşte că dacă s-a instalat în

* Suburbie, periferie, fără să includă neapărat şi ideea de sordid. în cazul Parisului din acea epocă, mai ales, a avea o casă în *banlieu* (chiar cu chirie) era un semn de indiscutabilă prosperitate şi de bon-ton. N.T.

această suburbie, la aer curat, a făcut-o din pricină că s-a cam întrecut la pahar. E de altminteri sigur că Suzanne nu i-o va lua în nume de rău: cînd eşti pictor nu poţi trăi ca toţi ceilalţi. Suzanne nu duce lipsă de prieteni. Casa e veşnic plină; dar un băiat cu care să se înţeleagă atît de bine n-a mai întîlnit nicicînd. Iar pe deasupra mai e şi al dracului de bine făcut vlăjganul ăsta de douăzecişicinci de ani, supranumit „frumosul blond al Butte-i".
În seara aceea, Andre nu va pleca prea curînd. Iar cînd Suzanne va avea nevoie de un model pentru compoziţia sa *Adam*, ea se va adresa, în mod firesc, lui Utter.

Descoperirea relaţiilor dintre mama sa şi omul pe care-l socotea cel mai bun prieten, îi va prici- nui lui Utrillo un şoc violent. Suzanne e însă nebună după acest vesel pehlivan, cu care poţi discuta chestii de meserie, căruia îi place, ca şi ei, viaţa, nopţile petrecute prin cafenele la un pahar şi o şuetă, şi care pune pictura mai presus de orice. E mai tînăr ca ea cu douăzeci de ani. Ei şi! O fericire, fie ea şi de scurtă durată rămîne totuşi un bun cîştigat şi nu trebuie scăpată din mînă. De altfel, viaţa burgheză o apasă. N-a izbutit ^niciodată să i se adapteze. Hotărîrea e gata luată. Il va părăsi pe Mousis, căruia i-au trebuit cinci ani ca să se decidă s-o ia de nevastă şi a cărui familie de milionari n-a acceptat-o niciodată pe de-a- ntregul. Se va reîntoarce în strada Corot, la numărul 12, şi-şi va relua acolo traiul de azi pe mîine, cu zilele lui bune şi zilele lui rele. Astfel va luafiinţă ceea ce literaţii aveau să numească „Trei
mea blestemată".

LENJEREASA DIN BESSINES A PĂCĂTUIT

Dacă „Treimea blestemată" îşi are mai degrabă o legendă decît o istorie, lucrurile se datoresc în mare parte lui Suzanne. Nicicînd o femeie nu s-a înconjurat de atîta mister, n-a ţesut în juru-i atîtea minciuni, încurcînd cu bună ştiinţă toate firele ce duceau spre trecutul ei, ca această Vala- don.

Se ştie, şi asta numai datorită certificatului de naştere, că s-a născut la Bessines-en-Gartempe, un cătun din Limousin, slăvit de Giraudoux, azi înţesat de sonde şi invadat de ingineri petrolişti. Lumina zilei a văzut-o la 28 septembrie 1865, în casa unor oarecari Guimbaud, unde mama sa, Madeleine Coulaud, născută Yaladon, era lenje-reasă. Coulaud, soţul, era pe-atunci la ocnă. „Din pricina opiniilor sale politice^ — va zice unora Suzanne; „pentru că fabrica monedă falsă" — va mărturisi ea altora.

în ceea ce priveşte propria-i origine, Suzanne are o duzină întreagă de versiuni pe care le furnizează prietenilor săi cei mai buni. Uneori, Madeleine, nu-i decît o mamă adoptivă: „în realitate sînt un copil găsit"; alteori, taică-su e un castelan putred de bogat. Ba a sosit la Paris pe cînd era mică de tot, într-un coş cu rufe; ba a fugit de-a- casă, la paisprezece ani, ca să scape de familia care o maltrata; ba a fost slujnică la o fermă, ba... Un lucru e sigur: Coulaud n-are nici în din nici în mînecă cu naşterea sa. La data cînd se ivea pe lume, omul ispăşea al patrulea an al pedepsei, în prezent, fetele din Bessines-en-Gartempe se plimbă ţanţoşe, seara, la braţul inginerilor petrolişti. Un tînăr inginer sosise şi către sfîrşitul lui 1864. Mai modest, nu se ocupa decît de

Drumuri şi Poduri. A întîlnit-o pe tînăra lenjereasă, s-au iubit şi apoi a plecat fără ca Madeleine, aprigă şi tăinuita din fire, să-i dezvăluie că aşteaptă un co-
pi!-
Astăzi casa Guimbaud-ilor exhibă cu mîndrie o placă pe care scrie că aici s-a născut Suzanne Va- ladon. Dar pe vremea aceea ce-i rămînea de făcut unei sărmane slujnice, înconjurată de curiozitatea răuvoitoare a vecinilor, cu bărbatul la puşcărie şi cu un copil din flori în braţe? Să plece. E ceea ce a şi făcut Madeleine Coulaud: şi-a strîns cele cîteva boarfe pe care le avea şi cu copilul în braţe a luat drumul Parisului.

— Marie-Clementine! încetează să tot mîzgăleşti pereţii. Tapetul e şi aşa îndeajuns de murdar!

— Marie-Clementine! Pe unde s-o fi zbenguit copilul ăsta! Vai de mine! Uite-i ghiozdanul. Nu s-a dus nici măcar la şcoală!

Madeleine Coulaud oftează, aşezînd pe masa de lemn bucata de pîine şi piftia pe care a adus-o pentru cină. S-a lăsat noaptea şi fiică-sa tot nu s-a întors.

Aşa-i în fiecare zi în micuţa mansardă de pe bulevardul Rochechouart unde stau cele două femei. Dimineaţa, Madeleine pleacă să facă menajul pe la cele cîteva familii înstărite din vecinătate, la care-i angajată. Dar n-apuca să dea bine colţul străzii, că Marie-Clementine (care încă nu şi-a înlocuit cele două prenume prin acela de Suzanne) o şterge, în papucii săi scîlciaţi, să se joace printre barăcile de scînduri şi maidanele din Mont-martre. Din cînd în cînd mai şterpeleşte de pe o tejghea nişte fructe, sau înhaţă cîte o sticlă de lapte lăsată în faţa vreunei uşi răspunzînd prin- tr-un rîs obraznic la ţipetele furioase ale precu- peţilor.

La unsprezece ani, fata Măriei Coulaud pare de cincisprezece. De vagabondat nu poate fi lăsată să vagabondeze aşa cît îi ziua de lungă! Pe rînd, a fost plasată ucenică la o croitoreasă, la o modistă, la o călcătorie. Nicăieri n-a rămas mai mult de două zile. Asta nu înseamnă însă de fel eă Marie-Clementine ar fi lipsită de inimă şi n-ar ajuta-o pe maică-sa. Dimpotrivă, dacă-i nevoie de cineva să-l înlocuiască pe omul de la brutărie care duce pîinile pe la casele clienţilor, sau trebuie cărate de la spălătorie coşurile grele cu rufe, e prima care se oferă, îi place munca asta în aer liber, care-i îngăduie să schimbe, ici şi colo, cîte o glumă; în schimb, cu disciplina de zi cu zi nu s-a putut împăca niciodată.

La cincisprezece ani, iat-o crezînd că şi-a găsit vocaţia. La „Cabaretul Asasinilor[4], Adele, care „o are la suflet[44], cum îi place să zică, o lasă să se strecoare seara în local ca să audă diverşi cîntă- reţi ridicînd în slăvi iubirea sau lansînd ultima lor baladă anarhistă. într-una din zile s-a pomenit interpelată de un atlet brun, cu mustăcioara lucind de briliantină, costum în careuri, ochi calzi de meridional.

— Ia zi, fetiţo, te văd bine făcută. N-ai vrea să devii artistă? — a întrebat-o el, trăgînd-o într-un colţ.

— Artistă?

— Ei, da. Să lucrezi la un circ, adică. O să-ţi dăm un costum de acrobat de toată frumuseţea şi ai să te faci că lucrezi la trapez... Oh, n-o să ţi se ceară mare lucru. O să dai mai ales, la mînă, accesoriile.

Acrobată! Artistă! Iată nişte cuvinte care sună bine în urechea unei puştance. Circul Mollier, instalat în apropiere de Place Pigalle, cunoaşte un succes enorm. Marie-Clementine se prezintă a doua zi dimineaţă şi în aceeaşi seară iat-o în scenă îmbrăcată într-un tutu, cam ponosit, ce-i drept, dar cu paiete.

Mollier, om de lume şi pătimaş iubitor de cai, deschisese un circ pe rue Benouville. Lautrec îi propusese să organizeze un spectacol extraordinar, în care obişnuitele călăreţe să fie înlocuite de doamne din înalta societate. Dar întrucît amatoarele s-au dovedit a fi puţine la număr, Lautrec a trebuit să se mulţumească doar cu fetişcana pe care tocmai i-o prezentase prietenul său, pictorul Zandomeneghi. Era micuţa Mărie, în vîrstă de cincisprezece ani, o vecină de palier. După cum istoriseşte Frangois Gauzi în cartea sa despre Tou- louse-Lautrec, Mollier a dresat-o „cu răbdare şi cu biciul de manej“ atît de bine încît în seara premierei juca aproape desavîrşit rolul unei femei din lumea bună îndrăgostită de echitaţie.

Pentru Mărie, aventura nu se va opri însă numai la atît. Intenţia ei e să-şi ducă rolul pînă la capăt. I s-a propus să devină acrobată. Ei bine, va învăţa meseria asta. I se va dărui chiar trup şi suflet, antrenîndu-se, în fiecare dimineaţă, în executarea unor exerciţii periculoase. Iată, în sfîr- şit, viaţa care-i place: lumină, mulţime, prieteni cu care seara să poată merge în bandă la bistro, ceva parale în buzunar şi, mai ales, o rochie prezentabilă. Adesea după reprezentaţie vine la barul circului aşa cum e, în maieul ei roz şi o fustă- fluture din lamele metalice. I se fac complimente. Sînt acolo pictori cunoscuţi, veniţi să schimbe o glumă-două cu trapezistele şi călăreţele. Degas, Forain, Willette sînt aici aproape seară de seară,

la fel ca şi Lautrec, pentru care se aduce un taburet special. Mai pot fi zăriţi şi Catulle-Mendes, fixînd îndelung fetele cu ochii săi spălăciţi de monstru marin, ca apoi să-şi scufunde din nou privirea în paharul cu absint, desenatorul Dara- gnes, veşnic ciufut, sau drăguţul Leandre, cel căruia îi plăcea să deseneze femei cu sînii ca nişte mere zbucnind dintr-un corset descopciat.
Tînăra ascultă avid discuţiile despre artă ale acestor „zei", căci, încă din copilărie e stăpînită de o pasiune nemărturisită pînă acum nimănui, ii place să deseneze. Copilul de-o şchioapă acoperea zidurile şi trotuarele de pe strada Norvis cu crochiuri făcute cu mangan. De cînd cele două femei au părăsit mansarda din bulevardul Roche- chouart, ca să se instaleze în rue du Poteau — una din străzile cele mai sinistre din Butte — petele de igrasie de pe pereţi au dispărut pe rînd acoperite de desenele Suzaiinei. Seară de seară, în noua lor locuinţă, ea se distrează reproducînd pe peretele de lîngă patul ei fie imaginea mamei îndelet- nicindu-se cu cîte ceva, fie aceea a vreuneia din prietenele sale de la circ.
— E nebună! Opriţi-o! O să-şi frîngă gîtul!
E panică în culisele circului Mollier; fără să prevină pe nimeni, Suzanne a păşit spre marele trapez zburător. Vrea să prezinte numărul pe care l-a pregătit, deşi Joseph, bătrînul acrobat care-i predă rudimentele meseriei, i-a interzis-o în mod categoric. Nu-i încă formată. Suzanne însă a ho- tărît să dea o lovitură. Urcă sprinten pe catarg, apucă inelele, amorsează un salt cu răsturnare...
Cîteva clipe mai tîrziu, Suzanne zace în arena circului, într-o stare jalnică. N-are nici o fractură, în schimb e toată numai vînătăi. Scoasă pe targă, va avea nevoie de cîteva săptămîni ca să se pună pe picioare.
Cu obişnuita-i resemnare „măicuţa Madeleine" a primit şi această nouă lovitură a soartei... o bolnavă în casă, cheltuieli cu doctorul, nopţi de veghe înainte de a relua munca istovitoare de peste zi. De data asta însă, Suzanne Valadon nu mai e singură. Admiratorii îi trimit flori, prietenele vin să-i ţină de urît.
— Ascultă, de ce nu te faci model? îi propune una din ele. Drăguţă cum eşti, e o treabă cum nu se poate mai simplă. Îţi dau eu adresa. La Academia din rue du Mont-Cernis te vor angaja în mod sigur, sau îţi vor găsi ei ceva.

Ca un făcut, în rue du Mont-Cenis se ştie că Pu- vis de Chavannes, marele specialist în subiecte mitologice, e tocmai în căutarea unei fete care să-i pozeze pentru nimfele şi driadele sale. Abia restabilită, Suzanne dă o fugă la atelierul lui din Neuilly. Maestrul o place deodată.

MODELUL DOMNULUI PUVIS

Pentru prima oară în viaţă, Suzannei îi e dat să vadă un pictor la lucru. Şi în timp ce pozează, rotunjindu-şi braţele şi susţinînd ghirlande, în atitudinile dragi inimii Liătrînului maestru, privirea urmăreşte cu atenţie degetele care mînuiesc penelul.

întrebările nu mai sfîrşesc. 0 interesează tot: calitatea creioanelor de cărbune, dozajul culorilor, efectele perspectivei, folosirea luminii. Maestrul o găseşte cam flecară, dar măgulit de interesul pe care îl manifestă faţă de munca sa, răspunde la toate. De altfel nu i s-a întîmplat niciodată să aibă un model atît de rezistent şi totodată atît de supus. Din cînd în cînd, lasă pensulele şi îi spune.

— Odihneşte-te puţin pînă îmi prepar fondurile.

— Nu, nu, — protestează ea, — nu-s obosită, pot foarte bine să mai rezist!

Şi fascinată, urmăreşte mai departe gesturile pictorului.

0 asemenea atitudine nu înseamnă de fel că Suzanne n-ar avea încă de pe acum ideile sale personale în legătură cu pictura. Ceea ce face Puvis de Cha- vannes nu-i tocmai ce i-ar plăcea ei să facă. Dar e un om care-şi cunoaşte meseria şi în plus e un „domn“, care nu şovăie, o dată lucrul terminat, s-o conducă acasă la ea în trăsură.

Din povestirile diverselor prietene, Suzanne ştie prea bine cum îşi tratează de regulă modelele tinerii pictori. Trebuie să le fii şi amantă şi slujnică şi bucătăreasă, să le suporţi beţiile, crizele de descurajare, proasta dispoziţie, iar cînd lucrarea e gata, primeşti de cele mai multe ori o mîzgălitură de nevîndut. Şi chiar dacă după cincisprezece ani tabloul respectiv face o avere, e mult de cînd a slujit la astupatul unui geam spart sau a dispărut prin cine ştie ce cameră mobilată cu prilejul unei mutări.

Cei din Montmartre îşi cam bat joc de bătrînul maestru care pictează Minerve, Ceres şi Apoloni încununaţi cu lauri.— Pesemne că nu duci lipsă de frunze de dafin la bucătărie, sărmana mea Suzanne. Curînd-cu- rînd vei fi tocmai bună pentru „pompierii“ de la Salonul Artiştilor Francezi.
Suzanne se mulţumeşte însăsă rîdă şi-i lasă să flecărească după pofta inimii... În schimb... „măicuţa Madeleine“ îi cîntă osanale acestui domn atît de bine, atît de distins, care se interesează de fetiţă şi-i dă numai sfaturi bune. Fireşte, habar n-are că maestrul îi face modelului său o curte înfocată. Dar chiar dacă ar şti-o... Cu timiditatea sa de ţărancă rătăcită în acest Montmartre în care toate concepţiile sale de viaţă par derizorii, femeie bătrînă vlăguită de mizerie şi muncă, ea s-a înclinat de mult în faţa hotărîrilor teribilei sale fiice.
Se va răzvrăti o singură dată, şi anume atunci cînd Suzanne va vroi să se instaleze la un oarecare Bois- sy, cel mai mare golan din cartier, un tip care gungurea cîntecele sentimentale la circiuma „La- pin â Gill[a] şi mîzgălea nişte pînze de-a dreptul infecte. Veşnic cu-n trăscău în nas, Boissy purta în el sumbra ereditate a unui tată alcoolic şi-a unei mame sinucigaşe. Stîlp al tuturor bistrouri- lor de pe Butte, avea obiceiul să dea o raită pe la fiecare din ele cu o regularitate de ceasornic, ocolind doar pe acelea de unde era alungat din pricina unei liste de datorii prea încărcate.
Aceasta era singura lui activitate regulată din cîte i se cunoşteau.
Aşa stînd lucrurile, de îndată ce fantele îşi făcu apariţia în faţa sărmanei cocioabe din rue du Po- teau, Madeleine Coulaud înhaţă mătura, regăsind din instinct cele mai straşnice înjurături ale dialectului limousin.
Era însă prea tîrziu.

— La vestea că „frumoasa Suzanne“ aşteaptă un copil, Boissy celebră evenimentul printr-o beţie generală într-o crîşmă de pe rue Norvins. A doua zi, uitase deja totul.Suzanne mi l-a arătat pe tata... ştii, pe Boissy,
— îi va confesa într-o zi Utrillo lui Francis Carco.
— „Eram pe rue Girardon. Boissy trecea pe trotuar împreună cu cîţiva ţipi. Mi-a spus: „E cel de colo, cu barbă... Un mare golan, dar în pofida tuturor viciilor lui, te rog să nu-i porţi pică fiindcă a fost totuşi un adevărat trubadur care a ştiut să cînte morile din Montmartre“. Dacă vă închipuiţi însă cumva că după această mărturisire, misterul naşterii lui Maurice e, în sfîrşit, lămurit, vă înşelaţi întru totul. Ascultaţi mai departe:
— Utrillo era fiul lui Puvis de Chavannes afirmă, în euforia stîrnită de un banchet oficial, Lucie Valore, nevasta lui Utrillo. Am probe neîndoielnice. În primul rînd, Suzanne Valadon a pozat acestui pictor, începînd din 1882, pentru marea sa frescă intitulată *Pădurea sacră îndrăgită de Arte şi Muze* aflată în prezent la *Arts Institute* din Chicago. Cele douăsprezece personaje alegorice — atît femeile cît şi efebii — au fost, toate, făcute după ea. Iar Puvis a aşteptat să se restabilească ca să-şi poată termina, în 1884, lucrarea. Posed chiar şi-o scrisoare de-a maestrului, prin care se angajează să-i facă lui Maurice o pensie viageră de două sute de franci pe an.
— Utter era îngrozitor de gelos pe Miguel Utrillo, tatăl legal al lui Maurice, — susţine la rîndul său Francis Carco. Într-atît de gelos, încît în 1912, cînd cei doi fii ai pictorului catalan veniră la Suzanne să discute o problemă de succesiune, dînsa m-a implorat să-l duc undeva pe Utter de teamă ca nu cumva acesta să aibă o izbucnire necontrolată.

E de asemeni ciudat, — observă Carco, — că în portretul făcut fiului său vitreg, la puţin timp după căsătoria cu Suzanne, Utter a accentuat atît de mult trăsăturile spaniole ale lui Maurice. Vroia oare prin asta să-i arate lui Suzanne că nu se lasă păcălit de minciunile ei şi că Miguel Utrillp e într-adevăr tatftl lui Maurice?Doamna Berthe Weill (cea căreia artiştii îi spuneau „Merveille“*
pentru că se ruina pentru ei) expunea adesea, în galeria sa din vecinătatea catedralei Trinite, pînzele Suzannei Valadon. între ea şi pictor se statornicise o prietenie solidă. Această doamnă Weill povesteşte că într-o zi a dat, într-un ziar editat la Barcelona, peste o fotografie pe care la prima vedere a luat-o ca fiind a lui Mau- rice Utrillo. Apoi s-a dumirit că-i vorba de Miguel Utrillo, căruia i se anunţa decesul.

— Ia spune-mi, — o întreabă ea pe Suzanne — ăsta-i tatăl copilului tău, da ori ba?

— Da, sfîrşi Suzanne prin a mărturisi după oa- recari ezitări.

Cîteva săptămîni mai tîrziu, avea însă să declare, cu aceeaşi seninătate, în faţa celui mai mare dintre fiii lui Utrillo, că pictorul l-a recunoscut pe Maurice doar dintr-un spirit pur cavaleresc.

Copilul se naşte la 26 decembrie 1883 în cocioaba de pe rue du Poteau („al dracului cadou de Crăciun i-am făcut mamii în ziua aia“ va mormăi Maurice douăzeci de ani mai tîrziu); în vremea aceea Suzanne poza concomitent la Puvis de Cha- vannes şi Renoir, şi-l cunoştea pe Degas. Are şaisprezece ani şi e frumoasă. Puvis de Cha- vannes, om bătrîn şi singuratic, pare să fie foarte îndrăgostit de ea. De ce n-ar fi recunoscut copilul? Pictor consacrat, de ce nu l-ar fi ajutat în viaţă?

* Calambur; merveille însemnînd „minune*4 (N.T.).

Dar Renoir? Pictorul „femeii, al copilului şi al florilor[44] e un bărbat senzual, lucru atestat de în- treaga-i pictură, de alegerea modelelor, de grija cu care valorifică luminozitatea, de transparenţa epidermelor scăldate în soare, de căldura şi bucuria vieţii pe care o degajă, ca pe o mireasmă, pînzele sale. Suzanne e micuţă de statură, sprintenă, dezgheţată, cu gura cărnoasă, pieptul plin — într-un cuvînt exact tipul de femeie care-i place! Dar în 1882 — anul conceperii lui Maurice — Renoirtocmai se căsătorise cu Alice Charrigat, o tînără *pe* care o adora şi care-n plus era şi foarte geloasă. În ceea ce-l priveşte pe amarul şi causticul Degas, tonul scrisorilor sale adresate celei pe care continuă s-o numească „teribila Maria“ nu conţine nici o aluzie la existenţa unor tandre amintiri. Sînt scrisorile unui profesionist către o femeie care are aceeaşi pasiune ca şi el şi aceeaşi factură de a aborda subiectul. „Un studiu de Degas e un proces - verbal“, a declarat odată un critic. Mai tîrziu, Suzanne Valadon avea să zică şi ea ceva analog: pictez oamenii ca să învăţ să-i cunosc. Scrisorile lui Degas, de fapt nişte scurte bileţele, sînt printre puţinele hîrtii pe care Suzanne, care avea mania să distrugă totul, a vrut să le păstreze.

„Trebuie să foloseşti talentul acesta nemaipomenit pe care mă mîndresc că l-am întîlnit la dumneata. Aş vrea să revăd desenele acelea teribile! Fii mai orgolioasă!“

Ori:

„Cînd ai să-mi arăţi desenele acelea excelente, dure şi suple, pe care le faci atît de bine?“

Sau acest bilet care arată în ce măsură relaţiile lor s-au rărit:

„Excelentă artistă, continui oare să desenezi? Din cînd în eînd privesc desenul dumitale în creion roşu, pe care-l am în sufragerie, şi-mi spun de fiecare dată: «îndrăcită asta de Mărie, avea geniul desenului. De ce nu-mi mai arăţi nimic?»“.

La urma urmei, s*ar putea ca nici Suzanne să nu fi ştiut vreodată cu certitudine cine era tatăl lui Maurice. Şi întrucît minţea cu o dezinvoltură fantastică, întrucît abia ştia să scrie, întrucît prietenii ei aveau altceva mai bun de făcut decît să-şi redacteze memoriile şi, în sfîrşit, întrucît avea mania să arunce toate hîrtiile pe foc — îndeosebicele importante — nimeni nu va şti probabil ca- re-i adevărul adevărat.

La puţin timp după naşterea copilului, Suzanne pleacă din rue du Poteau şi se mută, doar ea şi băiatul, într-o casă de pe rue Tourlaque, locuită aproape exclusiv de pictori.

Şi-a reluat şedinţele de poză la Renoir, căruia îi va servi pentru un excelent portret: *Cosiţa* şi pentru faimoasele sale pînze *Bal la oraş* şi *Bal la Bougivan.* Pentru prima din aceste două, Renoir a fost silit să colinde prin toate prăvăliile Parisului ca să găsească o pereche de mănuşi pe măsura minusculelor mîini ale Suzannei.

După ce se întoarce seara acasă, istovită de cele şase ore de imobilitate, Valadon se apucă de desenat. Iar cînd termină, o şterge în oraş „să zburde puţin cu prietenii^. Cina — un codru de pîine stropit cu vin roşu — o ia la muzicantul Erik Satie, pianistul de la hanul „Le Clou“; aperitivul, la cafeneaua Guerbois, vechiul loc de întîlnire al impresioniştilor din vremurile eroice ale Salonului Refuzaţilor. Localurile mai elegante sînt rezervate întîlnirilor cu Mousis sau Miguel Utrillo. În bucuria sa de a fi descoperit Montmartre-ul, Miguel, ziarist, pictor şi arhitect, s-a instalat într-o odaie chiar la Mou- lin de la Galette*.

Mousis e un avocat care, ca mulţi alţii, se joacă, „de-a boema“ şi ai cărui părinţi trag nădejdea că într-o bună zi se va cuminţi, căsătorindu-se cu o fată bogată.

* Pe vremea aceea în Montmartre existau cîteva mori de vînt. Cea numită „de la Galette“ (devenită cabaret) era renumită mai ales prin balurile publice cure şe dădeau în incmţu ei (N.T.).

Uneori, întorcîndu-se seara de la şedinţele de poză, găseşte în faţa uşii sale un buchet de flori şi un bileţel de la Toulouse - Lautrec „Bun pentru x pahare de vitriol".Genialul pitic îşi are atelierul în aceeaşi casă, cu trei etaje mai jos. Din cînd în cînd, Suzanne îi pozează. *Băutoarea* lui Lautrec e chiar dînsa, prăvălită peste o masă, cu ochii în gol, cu gura amară. Fată bună şi fără prejudecăţi, i-a fost chiar metresă. A făcut-o din admiraţie pentru pictorul al cărui penel agresiv, realist şi dur, atît de apropiat de al ei însăşi, o încîntă? Din milă? Din interes? E din toate cîte ceva în sufletul acestei fete stranii şi aspre, senzuale şi generoase. Sălbatică şi ascunsă însă ca-ntotdeauna cînd e vorba de pro- priile-i lucrări, Mărie i-a tăinuit faptul că şi ea pictează, pînă-ntr-o zi, cînd, din pură întîmplare, Lautrec a dat peste desenele ei. Le-a văzut şi a rămas de-a dreptul înmărmurit în faţa unei asemenea vigori, a unui desen atît de violent. A trebuit să-i smulgă însă aproape cu forţa unul din desene, pentru a-l putea agăţa în atelierul său. De cîte ori un prieten îi venea în vizită, Lautrec se amuza punîndu-l în încurcătură:
— Ia ghiceşte, de cine-i?
Erau numiţi Steinlen, Willette... chiar şi Degas.
— Nici pomeneală! — exulta Lautrec. E al acestei copile. E mai mult decît frumoasă! E talentată !
— Dar, — adaugă el — cum poţi picta cînd te numeşti Mărie - Clementine? Trebuie să-ţi găsim un nume. Ce-ai zice de Suzanne? E cel mai potrivit pentru tine care pozezi goală pe la baba- lîci. Botezul va fi mîine. Şi-ţi promit că n-o să mă zgîrcesc la băuturi.
De altfel, aşa ceva nu s-a întîmplat niciodată în atelierul lui Lautrec. În mijlocul unui talmeş- balmeş de neînchipuit — haltere, papuci de balerină, pînze, o cască de samurai — Lautrec tronează în spatele unui adevărat bar încărcat de sticle multicolore, preparînd prietenilor cu pro- pria-i mînă cele mai extravagante şi cele mai năucitoare băuturi. în ambianţa asta de beţivănie, un singur om, cu chipul pustiit, stă nefiresc de tăcut, în faţa unei pînze pe care a adus-o şi la care nimeni nu se uită. După un timp, descurajat, pleacă ducîndu-şi tabloul sub braţ. E Van Gogh.
Valadon, însă, bea eu voioşie şi se pretează fără fasoane la nebuniile lui Lautrec. Într-o zi, acesta din urmă o pofteşte să dejuneze la el acasă, în rue Fontaine. Aici o are ca bucătăreasă pe excelenta, dar pruda Leontine. Ca s-o scandalizeze, Lautrec îi spune, către sfîrşitul mesei Suzannei:

— Dezbracă-te.
Şi cînd Leontine revine în sufragerie aducînd desertul, descoperă cu stupoare că musafira sade în faţa farfuriei avînd drept unic veşmînt ciorapii şi pantofii!
Suzanne ţine însă la independenţa ei. Nu vine să-i pozeze lui Lautrec decît atunci cînd are ea chef şi atunci îi îndrugă tot soiul de minciuni care nu izbutesc să-l înşele pe pictor, în schimb îl fac să sufere cumplit. Rănit, renunţă într-o bună zi la „teribila Marie“, care-i va datora însă pentru veşnicie prenumele de Suzanne.
Degas a descoperit-o pe Suzanne Valadon graţie sculptorului Bartholome. Acesta i-a arătat odată trei desene de copil. Uluit de siguranţa cu care această autodidactă realiza un lucru care lui, pictorului, îi cerea atîtea studii şi căutări, Degas a cerut s-o cunoască. Va fi primul ei cumpărător. Mai mult decît atît: el, atît de ciufut de regulă, atît de dispreţuitor cu femeile, va fi oricînd dispus s-o primească şi să-i fie sfetnic.
În ceea ce-l priveşte pe Renoir, acesta va descoperi absolut întîmplător talentul modelului său. în ziua respectivă, era în 1885, o aştepta în grădina sa în pantă de pe rue de Chevalier-de- la-Barre. Afară era frumos, culorile stăteau pregătite, dar timpul trecea, soarele luneca spre asfinţit, şi tînăra femeie tot nu venea. Furios, Renoir îşi răsuceşte fularul în jurul gîtului şi o porneşte pe jos la Suzanne. O găseşte sfîrşind e- boşa *Copilului fâcîndu-şi toaleta* pe care o lucra după un carnet de crochiuri. Văzîndu-l pe pictor, Suzanne înhaţă pînza încă proaspătă şi încearcă s-o ascundă într-un dulap.

Cum aşa, — strigă Renoir smulgîndu-i tabloul. Vrei să ascunzi aşa ceva? E o crimă! Ascultă-mă, îţi pierzi timpul păzind. Trebuie să lucrezi, să-ţi prezinţi operele. De-aici încolo eşti de-a noastră!

DACĂ NU-I DAU MĂ UCIDE

— Mămica dumneavoastră vă aşteaptă sus, — i-a şoptit portăreasa din rue Tourlaque în momentul în care Suzanne se pregătea să urce, fredonînd, scările care duceau spre odaia ei.

— Cu Maurice? — întrebă Suzanne.

— Nu, e singură şi pare complet întoarsă pe dos, biata cucoană.

Suzanne se repede urcînd treptele din patru-n patru. Maică-sa o aşteaptă pe-ntuneric, ca-ntotdeauna umilă, în pelerina ei neagră, cu papucii scîlciaţi şi coşul pe care-l poartă din obişnuinţă, chiar dacă n-are ce pune înăuntru. S-a zbîrcit mult de cînd a venit la Paris. Dar în ziua aceea pare mai bătrînă şi mai descumpănită ca oricînd.

— Despre ce-i vorba? întreabă Suzanne.

— De Maurice — şopteşte, sfîrşită, Madeleine Coulaud. Nu mai ştiu ce să mă fac cu el. Nu-l înţeleg de loc pe copilul ăsta. N-am vrut să-ţi spun nimic pîn-acum, ca să nu-ţi faci griji, dar cînd lipseşti tu, Maurice stă zile-ntregi într-un colţ, fără să sufle o vorbă. Şi pe urmă, brusc, trînteşte cîte o criză îngrozitoare. Vine de la şcoală cu hainele zdrenţe, cu faţa plină de sînge. Azi a fost mai rău ca oricînd. Şi-a rupt caietele, a spart geamul de la bucătărie, a urlat că vrea să bea vin roşu şi că dacă nu-i dau mă v ide şi apoi se aruncă pe fereastră!... Şi-atunci, — sfîrşi de povestit sărmana femeie, — i-am dat. Acum doarme.

Suzanne cade pe gînduri. Nu e prima oară că Maurice îi dă de furcă. încă de pe cînd era mic de tot avea crize de furie dementă, pe care i le potolea doar vederea mamei sale.

Nu nasc lupoaicele mieluşei — îşi spusese ea atunci, gîndindu-se la propriul său caracter.Acum Maurice are opt ani. Pentru educaţia sa ar fi nevoie de cineva cu mină mai forte decît biata bunică-sa, resemnată prea lesne să se lase bruf- tuluită. Şi-apoi, ce cămin i-ar putea oferi Suzanne? Odaia asta în veşnică dezordine, cu patul nestrîns, cu pînzele întinse peste tot la uscat, cu rămăşiţele cinei de aseară lăsate să zacă pe masă, cu şedinţele de poză în oraş şi cu pictura care înghite ce-i mai rămîne din zi?

— L-am jertfit pe Maurice picturii, — se îngrozeşte ea uneori.

La drept vorbind, cu ce s-a îngrijit de el? I-a asigurat hrana şi culcuşul şi apoi s-a mulţumit să urmărească an de an, cu un creion atent, trăsăturile acestui fiu care creştea. în cartoanele ei zac circa treizeci de portrete despre care Lautrec a declarat că sînt admirabile, sfătuind-o să le expună la proximul Salon.

Ca manifestări de grijă maternă, e cam puţin pentru un copil hipersensibil, care în mod evident are nevoie să se simtă înconjurat de dragoste, liniştit.

De un an încoace trăieşte cu Mousis, tînărul avocat, o legătură violentă, pasională. Dacă s-ar căsători, Maurice ar avea o casă, un tată simbolic, l-ar putea păstra lîngă dînsa. E drept, şi-ar pierde libertatea, dar ar sfîrşi-o şi cu mizeria, îi vorbeşte în aceeaşi seară lui Mousis de necazurile sale. îndrăgostit cum e de Suzanne, tînărul avocat n-ar avea nimic împotrivă s-o înlănţuiască în sfîrşit pe această fiinţă de nedomesticit, care pleacă, revine, se supără, se împacă, fără să poţi prevedea vreodată cînd va izbucni explozia următoare. E însă nevoit să se gîndească şi la reacţiile familiei scandalizate.

— Va fi greu de tot — îi spune el — mai ales din cauza lui Maurice... Ah, dacă băiatul ar avea un tată, treacă-meargă... înţelegi bine că eu unul nu pot să-l recunosc... în ochii alor mei asta ar fi culmea!

Atunci, înduioşat de disperarea Suzannei, Miguel Utrillo y Molins, vechiul ei admirator, rămas prietenul cel mai credincios, acceptă să-i dea copilului numele său. La 27 februarie 1891 semnează, în registrul de stare civilă al primăriei arondismen- tului 9, actul prin eare-şi recunoaşte paternitatea. Martori au fost un funcţionar şi un chelner care tocmai treceau pe-acolo.
Aşa începe „legenda lui Maurice Utrillo“. Montmartre însă a arborat doliul. Rîsul Suzannei Valadon nu va mai răsuna pe scările Butte-i şi nimeni n-o va mai vedea nici prin bistrouri în mijlocul unui grup vesel de prieteni, nici intrînd la Adele (fostul model devenit patroana unui local de pe rue Norvins) cu părul ei bogat revărsat peste umeri şi-ntr-un capot desfăcut, să împrumute cîteva ţigări ori să-şi umple sufertaşul cu o porţie de rasol.
— Mon cher, îi destăinuise lui Lautrec, proaspăt întors dintr-o călătorie la Londra şi Bruxelles, fostul ei vecin, pictorul Zandomeneghi, — Suzan- ne şi-a pus pirostriile. Stă în *banlieue.* Are o casă mare, cu apă curentă, cu gaz... are şi-o grădină. Locuieşte cu maică-sa şi cu fiu-său. Şi-au luat chiar şi-o bonă. Au de toate, ce mai! Dar trebuie să-ţi spun că-ntr-o asemenea atmosferă cu pictura a pus-o de mămăligă. Şi-i păcat!
Decorul acesta burghez, care l-a impresionat în- tr-atîta pe Zandomeneghi, n-o reţine prea multă vreme pe Suzanne. Şi iat-o, într-o bună zi, pe ma- dam’ Mousis instalîndu-se în atelierul de pe rue Corot nr. 12, închiriat de bărbatul ei cu puţin timp în urmă. Sosise într-un vechi docar englezesc tras de o catîrcă. Conţinutul acestui docar era din cele mai heteroclite: mai întîi doi cîini-lup, o pisică prăpădită pe care Suzanne o găsise rătăcind pe drum, o capră, apoi o cantitate impresionantă de pînze, şasiuri, borcănaşe şi sticle. Şi din nou scările roase de carii ale bătrînei case se umplură de strigătele, de interpelările de la un etaj la altul, de înjurăturile şi glumele ei.

Hotărît lucru, pentru Suzanne Valadon a sta la ţară înseamnă a locui pe Butte, în Montmartre. Iar casa din rue Corot, cu vechea-i şură în fundulcurţii, cu grădina şi tufele ei de liliac îi pare infinit mai rustică decît suburbia Pierrefitte, cu noile sale construcţii şi vilele ei prăpădite. O vom vedea chiar debarcînd într-o zi din docar o căprioară pe care a smuls-o cu forţa de sub cuţitul măcelarului şi pe care va vrea s-o instaleze în imobil. Viaţa îi apare acum perfect echilibrată. Maică-sa are grijă de masa familială, care se ia la ore absolut fanteziste, Maurice e extern la colegiul Rol- lin, şi Catherine, bona, îl însoţeşte în fiece dimineaţă spre a fi sigură că ia cu adevărat trenul şi nu vagabondează pe cîmp. E drept că nu face mare brînză ca şcolar, exceptînd matematicile şi ştiinţele pozitive, pentru care vădeşte o stranie predispoziţie, dar de cînd îşi vede mama seară de seară pare să se fi cuminţit. Suzanne poate lucra în linişte, poate picta frenetic cît e ziua de lungă, fără să vadă pe nimeni, mulţumindu-se să vorbească de una singură. Cele unsprezece desene prezentate la Salonul Expoziţiei Naţionale au fost toate acceptate şi Libaude, negustorul de tablouri cu cel mai fin miros pentru artişti, a semnat cu ea un contract.

I se întîmplă uneori ca lucrînd la cîte o pînză să uite şi de oră, şi de catîrca din grădină, care bate cu copita tot păscînd iarba gălbejită. Soseşte la Pierrefitte în toiul nopţii, ca să găsească acasă un grup de prieteni pe care-i invitase.la masă şi care, tot aşteptînd-o, apucaseră să se îmbete zdravăn şi acum sînt puşi pe veselie mare. în asemenea împrejurări, Maurice e întotdeauna acelaşi. Stă într-un colţ, fără să scoată o vorbă, cu coatele sprijinite pe genunchi, cu ochii în gol. Cînd cineva îi adresează un cuvînt, răspunde ba cu drăgălăşenie, ba mormăind nişte înjurături. Mousis, în schimb, surîde într-una. E Suzanne bine dispusă cînd se întoarce, e şi el fericit.

Nu s-ar putea însă spune că nutreşte şi pentru fiul său sentimente tot atît de tandre. De altfel, cum le-ar putea avea? Maurice trăieşte ca şi cum tatăl său vitreg nici n-ar exista în casă. Nu-i spune niciodată bună ziua sau la revedere. Nu vorbeştedecît cu maică-sa, însoţindu-şi puţinele cuvinte cu o privire neliniştită şi sfîşietoare. Mousis procedează ca orice îndrăgostit care vrea să cîştige afecţiunea femeii iubite. îi dă lui Maurice bani de buzunar cu grămada şi respiră uşurat cînd îl vede c-o ia imediat din loc, fireşte fără să mai mulţumească.
Unde se duce? Singură bunică-sa ar putea-o spune: la circiuma cea mai apropiată, unde dă pe gît, unul după altul, cîteva pahare de vin sau de absint, după cum se nimereşte, într-o zi, ca să-şi economisească banii de tren, Maurice s-a suit în camionul unor ipsosari. Pe drum, oamenii s-au oprit să cinstească un păhărel. Observînd interesul lui Maurice pentru molanul pe care-l beau, lucrătorii, ca să mai rîdă, i-au dat cît a vrut. Copilul s-a întors acasă beat -mort. Suzanne a rîs, crezînd că-i vorba de o pură întîmplare. Iar bătrîna Madeleine Coulaud, vrînd să apere liniştea menajului, s-a abţinut să-i spună adevărul şi anume că-i vorba de un lucru ce se petrece zilnic şi că o dată Mousis şi Suzanne plecaţi, ea trebuie să îndure furiile nepotului său. Ca să-l potolească nu-i rămîne decît să-l lase să înşface chilul de vin şi să-l golească dintr-o suflare, iar ca să aibă linişte după o nouă criză de nebunie furioasă — să i-l dea şi pe al doilea.
Cum notele la învăţătură sînt din ce în ce mai proaste, iar Maurice a împlinit şaisprezece ani, Mousis se decide să forţeze puţin lucrurile.
— Ţi-am găsit un loc la Creditul Funciar, — îl a- nunţă el într-o seară. Pentru început o să primeşti o sută de franci pe lună, ceea ce la vîrsta ta nu-i rău de loc. Iar mai tîrziu poţi să avansezi, dacă nu te ţii de prostii. De mîine începi lucrul.

A doua zi, istoriseşte Robert Beachboard în cartea sa „Treimea blestemată“, Maurice întîlneşte pe palier primul său client. Omul poartă o pălărie melon. Or Maurice are o alergie la acest soi de acoperămînt. înhaţă aşadar o umbrelă care se afla la îndemînă şi o abate peste capul nefericitului. Fireşte, e dat afară pe loc.Mousis nu se descurajează. Sub patronajul său, Maurice îşi va încerca norocul ca reprezentant în paste de lustruit, conţopist într-o agenţie de publicitate, comisionar... Nu rămîne însă niciodată mai mult de trei zile în acelaşi loc. Ori nu se mai prezintă, ori vine beat mort.

— N-are rost să mai încercăm — a oftat Suzanne. Prefer să-l ştiu acasă.

Ca să-i ţină tovărăşie, Suzanne şi-a adus pînzele la Pierrefitte. încearcă să lucreze avîndu-l alături. Dar Maurice nu-i de loc omul care să-ţi insufle chef de lucru. Cu umerii căzuţi, cu mutra tragică, se tîrîie de pe un scaun pe altul. Se trezeşte doar cînd maică-sa iese din odaie; atunci se repede la dulapuri, răscolindu-le cu o mînă înfrigurată, în speranţa că va da peste vreo sticlă. Vecin şi prieten al soţilor Mousis, doctorul Et- tinger, un pasionat al picturii, e deseori martorul acestor scene.

— Dumneata eşti singura care-l poţi salva — îi spune lui Valadon. Eşti pictor, ai un caracter puternic, şi copilul are încredere în dumneata. Invaţă-l să picteze. E poate unicul mijloc de a-l smulge din ocna anxietăţilor şi revoltelor sale.

UN JONGLER AL PENELULUI

Ce-aţi găsit, mă, cretinilor, de vă holbaţi aşa la mine? Astea-s pensule, nu undiţă de dat la peşte! Ia încercaţi să faceţi la fel. Dar asta-i treabă grea, trebuie să ai ceva în eăpăţînă, ceva ce voi n-aveţi, aşa-i? Atunci căraţi-vă dracului şi lăsaţi-mă-n pace ! Înspăimîntaţi, cei cîţiva gură cască strînşi în jurul şevaletului dau îndărăt. O fac însă cu părere de rău. Se distraseră de minune privindu-l pe pictorul acesta cu capul înfăşurat într-un fular aidoma unui fachir, cu faţa şi hainele mînjite pentru că-şi ştersese pensulele direct de ele, care fărîmiţa ipsos amesteeîndu-l în culori, îşi privea subiectul mor- măind cuvinte fără şir, ca apoi să-şi mînuiască pensulele cu o viteză de jongler. O dată pus un ton,îl vedeai cum înhaţă sticla de un litru ţinută pînă atunci intre picioare şi-i trage o duşcă zdravănă. Dacă grupul de gură-cască s-a tras, speriat, îndărăt, s-a întîmplat nu pentru că „Hamletul Butte-i“ — cum îl va porecli mai tîrziu Utter — ar reprezenta un adversar de temut. Cu obrazul său supt, cu umerii strimţi împungînd prin jacheta ruptă, oricine l-ar putea pune jos dintr-un singur pumn. Dar e în privirea lui o văpaie sălbatică şi fixă care te bagă în groază.

De cînd a redescoperit străduţele din Montmartre, Utrillo s-a apucat de pictură cu o ardoare nemaipomenită. Dimineaţa, oricum ar fi timpul de-afară, aleargă în căutarea unui subiect. Căutarea sa înfrigurată se opreşte la o stradă liniştită, cu ziduri vechi şi coşcovite şi priveliştea liniştitoare a unei cîrciumioare apropiate, unde să-şi poată potoli, din cînd în cînd, setea. Isi instalează şevaletul şi-ar fi, preţ de cîteva ceasuri, aproape fericit, dacă n-ar exista aproape totdeauna cîte un trecător fără treabă care să-i strice toată plăcerea. Vocaţia asta a întîrziat însă mult înainte de a se naşte. Nu s-ar putea spune că discipolul lui Valadon s-a dat lesne pe brazdă.

Luni de-a rîndul a urlat şi s-a răzvrătit de cîte ori Suzanne i-a pus paleta şi pensulele în mînă. Sau, dîndu-şi seama că n-o scoate la capăt cu maică-sa, născocea tot soiul de prefăcătorii: „Cineva mi-a ascuns culorile, nu le găsesc nicăieri... Am o crampă, nu pot ţine pensula... Sînt. bolnav../[4]
Zilnic se repeta aceeaşi scenă. Maurice îşi rupea cartonul, dădea cu picioarele în şevalet, sărea pe fereastră şi dispărea pe cîmp. Se înapoia abia tîrziu de tot, cu hainele ferfeniţă, cu faţa plină de sînge şi, mort de beat, se prăbuşea într-un colţ, în timp ce Suzanne alerga, căutîndu-l, prin toate împrejurimile, într-o zi, Mousis, a ajuns la capătul răbdării. O asemenea viaţă nu mai putea continua. Maurice e un bolnav. Are nevoie de îngrijire. Va fi deci internat la Saint-Anne pentru o cură de dezintoxicare.Băiatul va râmîne aici cîteva luni, în pavilionul doctorului Vallon. E prima internare din viaţa acestui om, a cărui existenţă, aproape în întregimea ei, nu va fi altceva decît o lungă captivitate, adeseori voluntară, în speranţa că astfel va putea scăpa de blestemul eare-l urmăreşte. După această primă ieşire, Suzanne crezîndu-l vindecat, îl va aduce în Montmartre.
Aici, Utrillo se simte la el acasă. Menajul Suzannei, după lunga serie de încercări la care a fost expus, se destramă pe zi ce trece. O consolează însă progresele fiului. Utrillo s-a desprins complet de influenţa ei. Ceea ce Suzanne desenează cu precădere — cu trăsături incisive, brutale, mînată de un soi de curiozitate acută care scormoneşte fără indulgenţă — sînt oamenii. Pentru Utrillo, individul nu există. Străzile sale pustii dezvăluie singurătatea, tristeţea lui şi totodată dorinţa sa de a evada dintr-o lume pe care n-o înţelege. Şi dacă zidurile sale trăiesc, se coşcovesc, se dezagregă, în schimb trecătorii pe care-i schiţează uneori nu sînt decît nişte umbre şterse ce se îndepărtează, aidoma vedeniilor care plutesc prin faţa ochilor săi goi. Cîţiva ani mai tîrziu, Kiki, modelul cel mai celebru din tot Montmartre, avea să accepte să-i pozeze. Mîndru din cale-afară, Utrillo se va apuca de treabă. Dar cînd bruna Kiki, în plină eflorescenţă a farmecelor sale femeieşti, se va apleca peste şevalet ca să constate rezultatul tot ce va vedea pe pînză va fi doar o şură pustie!
Utrillo a renunţat şi la tonurile pe care maică-sa i le

sugerase. Caută o altă materie, amestecă ipsos în culori ca să obţină strălucirea calcaroasă a zidurilor.

— Seamănă bine? o întreabă uneori, neliniştit, pe Suzanne.

— Da, Maurice! E foarte bine.

O dată obţinută această notă, e fericit. Ştie că poate să golească o sticlă fără să vadă crispîn- du-se obrazul mamei.

— Cîteodată însă, opera fiului trezeşte binecunoscutul hohot de rîs batjocoritor al Suzannei.Asta-i capodopera ta de azi? Nu te felicit! Pînă şi cel mai prost dintre cîrpaci ar fi făcut ceva mai bun!
În asemenea cazuri, Maurice se refugiază cu un aer arţăgos într-un colţ şi, la prima clipă de neatenţie, se ridică pe picioroangele sale şi-o şterge.
— Hai, Litrillo, vino să bei un păhărel!
Rezemaţi de tejghea, golanii din Montmartre îşi dau coate: se vor distra de minune pe socoteala acestui *rapin*, ţicnit şi beţiv.
Litrillo — l-aţi recunoscut desigur sub această poreclă pe Utrillo — nu se lasă rugat. Dar derbedeii se amuză aruncîndu-i în pahar scrum de ţigare, capete de chibrit, cocoloaşe de jeg răzuite de pe tejghea.
Maurice vede roşu. Ceilalţi ripostează, îl bat zdravăn şi-l azvîrlă afară. Atraşi de scandal, vardistii îl înhaţă şi-l duc la comisariat unde — după cum avea să mărturisească mai tîrziu Utrillo — îl aşteaptă „o altă porţie“.
Uneori se prăbuşeşte în faţa unui bistro a cărei uşă i-a făcut vînt afară niţeluş mai brutal. Zace acolo, mut şi tîmp şi doar din cînd în cînd, geme: „Sînt Diavolul! Un beţivan ticălos care-şi martirizează mama!“
De fapt, de cînd aceasta s-a încurcat cu prietenul său Utter, Maurice nici n-o prea vede, exceptînd doar cazurile cînd, alertată, Suzanne aleargă să-l caute la comisariat. Pe-acasă dă din ce în ce mai rar.
O altă casă îl atrage: cîrciuma. „La Frumoasa Gabrielle“ şi patroana acesteia, Mărie Visier. O muiere straşnică, roşcovană, cu forme pline, căreia nu-i lipsesc adoratorii. Îi are pe toţi la degetul cel mic şi nu şovăie să zvîrle afară cu picioare-n fund clientul îndărătnic, chiar dacă se întîmplase ca numai cu cîteva clipe în urmă, să-l fericească din plin cu farmecele sale.

— Lui Utrillo, mistuit pentru ea de-o năprasnică patimă, i-a pus condiţii:De cîte ori vii, îmi aduci o pînză. N-ai adus „mînjeala“ — nu facem dragoste.
O asemenea condiţie impusă unui pictor încă necunoscut, ale cărui unice titluri de glorie sînto lucrare acceptată la Salonul din 1909 şi o expoziţie cvasi-clandestină la galeria Druet, ar putea părea ciudată. Dar, femeie avizată, Mărie a simţit încotro bate vîntul. Montmartre e pe cale să se transforme. Dintr-un capăt într-altul al Buttei, colecţionarul care dormitase pînă atunci prin diverse inimi, se trezea la viaţă. Alchimişti de-un tip nou descoperiseră piatra filozofală care dădea putinţa ca pictura să fie transformată în aur.
— După cum vedeţi, domnule Maurice, o să fiţi aici ca la mama acasă. Iată setul dumneavoastră complet de cărţi poştale ilustrate, iată culorile dumneavoastră, pensulele, terebentina... Dacă aveţi trebuinţă de ceva, bateţi tare cu piciorul în duşumea şi vi le aduc... Dar să nu fie mai mult de doi-trei litri, altminteri am necazuri cu doamna Suzanne.
La începutul lui 1910, Utrillo se instalase într-un mic restaurant, denumit „Casse-Croute“*, ţinut de un oarecare papa Gay, fost sergent de stradă, devenit apoi crîşmar. Reproşurile mamei şi, poate, un nou acces de gelozie împotriva lui Utter, îl siliseră să fugă din casa de pe rue Corot.
Fireşte, Suzanne Yaladon e cea care plăteşte pensiunea; papa Gay nu-i însă prea pretenţios. În primul rînd, îi plac artiştii şi-i încîntat să poată atîrna cîteva pînze în spatele tejghelei. În al doilea rînd, el însuşi s-a lăsat prins de demonul picturii, iar Utrillo a acceptat să-i dea lecţii. Bătrînelul pune multă rîvnă în ceea ce face, străduindu-se totodată ca prin cîte un detaliu personal să evite o prea mare asemănare între el şi maestrul său.

* în româneşte ar fi „la Mizilic“, „La Gustărica“—N.T.

În ziua de care vorbim — 6 septembrie — Utrillo tocmai semnase o prea frumoasă declaraţie prin care se angaja să nu iasă din cameră pînă la sfîrşitui lunii. Totodată îi ceruse gazdei să vegheze, indi-ferent de ţipetele sau violenţa crizelor sale, ca această promisiune să fie respectată.
Maurice Utrillo fixase el însuşi aceste condiţii; abjecţia în care se cufunda de îndată ce începea să bea şi teama de nebunia care-l pîndea, îi sporeau pe zi ce trece panica şi disperarea.
Hotărîrea a luat-o, aşadar, din acest motiv, dar şi ca să scape de curiozitatea veşnicilor gură-cască.
Ca atare, în loc să-şi mai planteze şevaletul pe stradă, va picta, de aici încolo, imaginile Butte-i după ilustrate. însăşi rigoarea fotografiei îl va ajuta să le transpună mai uşor pe pînză, să le dea acea realitate vizionară care va constitui amprenta geniului său.
Papa Gav i-a oferit şi un registru nou-nouţ, pentru ca seară de seară Maurice, care manifesta din cînd în cînd veleităţi politice, să-şi poată nota acolo ideile.
A doua zi nevasta cîrciumarului va descoperi însă cu stupoare dispariţia a două flacoane de colonie, a unuia cu apă de gură şi a alcoolului dinspirtiera pe care-şi încingea drotul.
„însetat de albul de zinc al picturii'' prizonierul îşi ostoise focul.
Un ceas mai tîrziu, sărind peste pervazul ferestrei, Utrillo îşi lua zborul prin Montmartre.

UN NEGOŢ ADUCĂTOR DE VENITURI

Arta a ajuns să fie supusă la prea multe ispite. De la tradiţionalii „*brocos*“*, pasiunea pentru pictură s-a extins, cuprinzînd amatori de toate felurile. într-un cartier în care s-au strîns atîţia artişti, iar pînzele stau la vedere, e şi firesc ca ochiul trecătorului să capete un anumit discernămînt.
La început, oamenii cumpărau tablourile ca să facă un serviciu sau le primeau, drept plată a datoriilor, de la cîte un pictor prieten. Apoi, constatîndcă marfa asta găseşte cumpărători, au adăugat cîte un mic raion de pictură la prăvălia lor de vinuri şi lichioruri, la dugheana cu orătănii sau la brutăria lor. Amatorii bogaţi n-au întîrziat să apară, iar literaţii, descoperind pitorescul Mont- martre-ului, au făcut restul.
Papa Anzoli, rămarul, care îi dădea Suzannei Va- ladon rame în schimbul unei pînze de Utrillo, a devenit acum negustor. Clovis Sagot, ucenicul de brutar, poreclit şi Sagot-Nebunul pentru că depozitase tablouri pînă şi-n cuptorul brutăriei, a deschis o galerie de pictură într-o fostă farmacie de pe rue Laffitte. E printre cei mai credincioşi cumpărători ai lucrărilor lui Utrillo, plătindu-i chiar bine, deşi, de regulă, obişnuieşte să cumpere pînzele după mărimea lor: cinci franci — cele mici, zece franci — cele mijlocii, şi douăzeci — cele mari. Papa Soulier, fost luptător de circ, văzînd lucrurile în mare, şi-a angajat chiar un misit căruia pictorii i-au zis „Fragonard“.
Aproape peste tot apar dughene cu obiecte de ocazie şi galerii de tablouri. Două din ele sînt simultan deschise de Jacobi, fost măcelar, şi Druet, fost patron de cafenea, acum retras din afaceri. Cel mai abil dintre toţi se dovedeşte insă Libaude, un om scund,uscăţiv şi bănuitor, care de la expertiza cailor vîn- duţi prin licitaţie, sare direct la aceea a tablourilor şi la conducerea unei reviste intitulate *La Renova- tion artistique.*
Pe Valadon o are ancorată încă de mult printr-un contract. La început, cînd Suzanne i-a vorbit cu volubilitate şi entuziasm de fiul ei, a cam strîmbat din nas. în sfîrşit, într-o bună zi se hotărăşte, codindu-se cam mult ce-i drept, să-i aloce lui Mau- rice o subvenţie lunară contra şase tablouri, fiind de la sine înţeles că pictorul nu va lucra decît pentru el. Ba mai cere şi garanţia scrisă a mamei, deşi la vremea aceea Maurice avea douăzeci şi opt de ani.
Curînd însă, Libaude găseşte că Utrillo produce prea

---

* Prescurtare de la ,,brocanteur“—anticar, negustor de obiecte vechi sau lucruri de ocazie — N.T.

mult. „Am încheiat un contract pentru şase tablouri pe lună, — protestează el într-o scrisoare adresată Suzannei Or, în aprilie am primit opt bucăţi, în mai, zece, iar în iunie — cincisprezece. Utrilîo trebuie să-şi tempereze zelul dacă vrea ca preţurile să urce..."
0 altă notă imperativă e expediată pictorului în Bretania, unde stătea pentru un timp cu Suzanne şi Utter:
— Nu uitaţi că vreau tablouri numai şi numai de cutare şi cutare format.
— Ah, cîinii! — geme Utrillo. E o adevărată ocnă. 0 să mă bage-n mormînt pîn-la urmă! Curînd, două achiziţii senzaţionale îl vor lansa. Prima e făcută direct de la Libaude de către Octave Mirbeau, scriitorul la modă, autorul *Jurnalului unei subrete.* E vorba de *Casa roz*, unul din cele mai frumoase tablouri ale lui Utrillo. Cu imaginaţia sa debordantă şi cu o profuziune de detalii, Mirbeau se grăbeşte să le povestească prietenilor întîlnirea sa cu un adevărat „deşeu uman“, cu un „beţivan epileptic'*', care vroia să sfîşie pînza cu cuţitul. „E un adevărat geniu. Grăbiţi-văşi cumpăraţi. Mult timp nu mai apucă el să picteze", îi asigură romancierul. Şi întrueît Mirbeau a fost printre primii care au recunoscut talentul impresioniştilor, sfaturile lui sînt urmate ca ale unui oracol.
Două luni mai tîrziu, şmecherul de Libaude îi va face o vizită propunînd să răscumpere tabloul la triplul sumei plătite şi confirmîndu-i astfel lui Mirbeau justeţea flerului său.
La puţin timp după întîmplarea asta una din catedralele *Notre-Dame* ale lui Utrillo urcă, în cadrul unei licitaţii, pînă la patru sute de franci. Aceste vesti o consternează pe Suzanne Valadon, cel puţin tot atît pe cît o îneîntă. Ori de cîte ori în decursul întregii sale vieţi i-a fost lăudat geniul ori i s-a cerut să-şi arate pînzele, ea a vorbit de Utrillo, i-a prezentat lucrările, a împins pe primul plan talentul fiului său. La bani n-a ţinut niciodată, după cum niciodată n-a ştiut să-i folosească. Or, de cînd cîştigă, Maurice bea cum nu mai băuse vreodată.
Carco, unul din prietenii săi credincioşi, a istorisit la ce veritabilă exploatare a fost supus pictorul, chiar de la începutul succeselor sale, din partea diverşilor „amici“, care, profitînd de generozitatea şi viciul lui, îi extorcau veşnic cîte un tablou pentru diverse false „bazare de binefacere^, bazare care bineînţeles nu se ţineau niciodată. într-o zi, bunăoară, soseşte la el un şcolar:
— M-a trimis tata, mărturiseşte piciul cu candoare,
— gîndind că n-o să refuzaţi să-mi dăruiţi o pînză ca să-

mi încep colecţia.
— Ia şi alege, — i-a răspuns Utrillo.
în toate bistrourile de pe Butte din care pînă mai ieri era azvîrlit afară cu un picior în fund, acum e întîmpinat cu zîmbetul pe buze.
Fireşte, ca de obicei, n-are para chioară în buzunar. Dar ce contează! în odaia din spatele du- ghenei, slujind deopotrivă de pivniţă şi depozit de sticle, îl aşteaptă o trusă completă: pînze, pensule, ilustrate. Să-i tragă, colea, o „mîzgăleală“ şi după aia poate să bea cît pofteşte. Uneori, Maurice se împotriveşte.
— Bun, pleci, care va să zică, fără să plăteşti. Dacă-i aşa, chem „curcanii^!
„Curcanii^ însă au devenit şi ei mai îngăduitori. Pînă la comisariat nu-i mai dau decît cîteva ghionturi uşoare. Iar dacă vrea să scape de o tăbă- ceală cum scrie la carte, n-are decît să se pună pe treabă. Ba i se mai aduce şi de băut. Fiecare doreşte să aibă un „mic Maurice“. Comisarul, pentru că de, are galoane, vrea două bucăţi. Iar Utrillo pictează... pictează... de-l apucă crampele la mînă. Uneori ies nişte porcării, alteori — capodopere, în funcţie de inspiraţie, de oboseală, de numărul sticlelor golite...

De dormit, are unde să doarmă. Debarcă ba la papa Gay, veşnic animat de cele mai bune intenţii, ba se „cazează pe la Charles, ori pe la Delloue; asta în cazurile cînd inima nu-l îmboldeşte spre casa Măriei Vizier. Pe pereţii tuturor acestora, numărul pînzelor sporeşte într-una. Nimeni nu ştie unde poate fi găsit Maurice, dar toată lumea cu-noaste în schimb unde pot fi găsite tablouri de Utrillo!

„De cum apărea un trecător mai bine îmbrăcat, avînd aerul cuiva care nu-şi găseşte drumul, — povesteşte Carco, — îl şi vedeai acostat. Era ceva de-a dreptul năucitor! Iar dacă vreun amator vroia s-o facă pe prostul şi exclama stînd la tejgheua unui bistro:

— Ia te uită, ia te uită! Nu-i chiar atît de rea mîz-gălitura asta! Proprietarul tabloului replica imediat:

— Am refuzat s-o dau cu nouă sute de franci! Din cînd în cînd noaptea, fără să ţină seamă de oră, Maurice soseşte la maică-sa. Scara imobilului din rue Corot răsună atunci de zgomotul stîrnit de căderea corpului său lung şi slab, de strigătele, de blestemele, de învinovăţirile sale:

— Mama mea-i o sfîntă, iar eu un beţivan ticălos! Eu sînt nenorocirea celei mai strălucitoare lumini a picturii secolului ăsta!

— Gata, Maurice, vino să te culci, — spune Su-zanne, coborîtă în cămaşă de noapte ca să-l adune de pe jos. Utter în schimb fulminează: „Bon, dacă-i aşa, să lăsăm geniile să se explice între ele! Mie unuia, mi-a trecut somnul! Mă duc să dau o raită pe afară!“

într-una din zile, după o scenă de delir în timpul căreia Maurice voise să se arunce pe fereastră, Suzanne aleargă la Libaude. Il imploră s-o ajute să-şi salveze fiul.

Maurice are nevoie să-şi odihnească nervii şi să urmeze o cură de dezintoxicare. Suzanne a găsit la Sannois o excelentă clinică, dar, ca de obicei, e fără o leţcaie. Dacă Libaude ar accepta să suporte cheltuielile tratamentului... O clipă Suzanne şovăie înainte de a enunţa suma care i se pare enormă: trei sute de franci pe lună!

— Trei sute de franci! strigă Libaude. Vă bateţi

joc de mine! Vreţi să mă aduceţi la sapă de lemn!

Dacă vreţi, bine, dacă nu să fiţi sănătos! răspunde Suzanne furioasă. Dar în cazul ăsta să ştiţică rup imediat atît contractul meu cît şi pe-al lui Maurice.

Pînă la urmă, Libaude se va îndupleca şi astfel Maurice va cunoaşte cea de-a doua internare din viaţa sa. Aici, la Sannois, el va descoperi viaţa la ţară, calmul, plictiseala dar şi o existenţă sobră. Suzanne îl vizitează în fiecare zi. Cu un soi de uşurare, Maurice îi arată pînzele la care, în sfîrşit, lucrează de dimineaţă pînă seara. E o pictură de maturitate, căutările vădesc siguranţă. „Dacă aş fi nebun, aş putea picta aşa ceva?"

E pentru a doua oară că Maurice se crede dezbărat de sumbrele nopţi montmartreze, vindecat, salvat. Suzanne a luat şi ea o hotărîre. Cu ani în urmă avusese de ales între căsnicie şi carieră. Preferîndu-l pe Utter, alesese implicit pictura şi pe Maurice.

De data asta opţiunea s-ar putea să fie între Utter şi Maurice. Alegerea sa e făcută. Va proteja talentul şi raţiunea lui Maurice, fie şi cu preţul celor mai cumplite scene.

— De mîine — îl anunţă ea în aceeaşi seară pe Utter cu un ton ce nu admite replică — Maurice se reinstalează cu noi în casa de pe rue Corot.

TREIME TRAGICĂ

— Poftim, iar încep!

Făcînd ţăndări geamul, un fier de călcat aterizează la cîţiva centimetri de capul gravorului Galanis. Glasul rugător al Suzannei Valadon se-nalţă deasupra curţii.

— Maurice, e pentru binele tău, o ştii doar!

— Mă doare-n c...! urlă Maurice. Sînt sechestrat! Sînt lăsat să crăp de sete! Ajutor, săriţi!

— Ce-ar fi dac-aţi înceta cu bîlciul ăsta! încearcă Utter să restabilească liniştea.

Scandalul însă se înteţeşte. Valadon, al cărei glas ascuţit se aude de la o poştă cerîndu-i lui Maurice să se potolească, a izbutit să-l împingă pe dezlănţuit în camera lui şi să-l încuie acolo. Maurice se năpusteşte asupra uşii, încearcă s-o spargă cu lovi**turi** de **picioare** şi **pumni,** blestema în **gura mare,** sfîşie sau aruncă pe fereastră tot ce-i cade sub mînâ, E un asemenea vacarm încît, scos din minţi, poetul Reverdy, care lucrează la etajul de deasupra, pune mîna pe revolver şi-l descarcă în podea. De cînd s-a reîntors Maurice, viaţa trio-ului a devenit insuportabilă. Cu inima sfîşiată, Suzanne Valadon se vede în imposibilitatea de a-şi mai alege mijloacele. Războiul, terminat în urmă cu doi ani — ne aflăm în 1920.— a

reprezentat pentru Maurice o perioadă fatală.
Vestea catastrofei mondiale a produs asupra acestui hipersensibil un efect îngrozitor. Bombardamentul catedralei din Reims, pe care n-o cunoştea de- cît din ilustrate, l-a lăsat timp de trei zile pe jumătate nebun. N-a izbutit să scape de angoasa care-l cuprinsese, decît pictînd, după străvechiul sanctuar distrus, unul dintre cele mai frumoase tablouri ale sale.
Prietenii lui montmartrezi plecaseră cu toţii. Cei care se întorceau în permisie povesteau lucruri tragice. Suzanne, veşnicul său refugiu, lipsea* Plecase la Lyonnais*, unde se afla mobilizat Utter.
Reformat din primul moment, abandonat propriei solitudini, zăvorit într-o disperare sălbatică, Maurice încearcă să scape de neliniştile sale bînd din ce în ce mai mult.E văzut, cînd umblînd prin Montmartre şi gesticulînd ca un nebun, cînd zăcînd prin şanţuri, însîngerat de loviturile primite, cu hainele făcute ferfeniţă.
Dus într-o zi la comisariat, încearcă să-şi sfarme capul izbindu-se de zid. A trebuit transportat la un spital, iar apoi, internat pe timp de cîteva luni, la azilul din Villejuif.
Cînd i s-a dat drumul, a revenit la papa Gay în rue du Mont-Cenis. Acolo, în registrul pe care bă- trînul i-l dăruise cîndva, şi-a continuat lunga-i confesiune:
„M-au luat drept nebun din pricina zvonurilor idi- oate ale gloatei. Am fost îndreptat spre Villejuif, dar nu ca un dement, ci ca un nevrozat excitat de durerea publică care a şi fost cauza internării mele pînă-n ziua de azi, cînd am ieşit liber de orice fel de angajament*[4].
E un răgaz de scurtă durată. îi urmează ospiciul de la Ivry, apoi cel de la Picpus, din care va ieşi de fiecare dată doar ca să se reîntoarcă, înapoiată la Paris, Suzanne a implorat în dreapta şi în stînga, încît a obţinut să-l scoată de la ospiciu cu condiţia să-l ţină sub o supraveghere constantă. Unul din medici, doctorul Delmans, a fost categoric: „încă o «pileală» şi e pierdut“.
Aşa stînd lucrurile, Maurice poate face cîte scene pofteşte:^ Suzanne e gata să îndure orice, fără să cedeze. în anii ce s-au scurs, i-a fost dat să vadă prea multe exemple tragice: Toulouse-Lautrec, transportat „în extremis“ la castelul familial unde moare, la treizeci şi şapte de ani, răpus de excesele făcute; Wiegels, tînărul german venit la Paris să studieze pictura — Suzanne îl întîlnise adesea la „Bateau-Lavoir“ — se sinucide după o

* Zonă în Masivul Central — N.T.

noapte de orgie; Van Gogii, înnebunind, se omoară cu un foc de revolver. Iar în urmă doar cu cîteva luni, păşise după sicriul lui Modigliani, oficial mort de ftizie, dar mai ales minat, la vîrsta de treizeci şi cinci de ani, de droguri şi alcool. Şi atîţia alţii încă...
Evocînd această perioadă, Utrillo va mărturisi chiar el lui Francis Carco: „Aş fi dorit atît de mult să plec şi eu, să mă alătur băieţilor. Dar a fost, fireşte, cu neputinţă!“
într-una din zile, pe vremea cînd mai ieşea din casă, Suzanne l-a văzut întorcîndu-se cu o mică statuetă de tinichea reprezentînd-o pe Jeanne d’Arc, una din acele statuete care se vînd turiştilor prin preajma catedralei Sacre-Coeur. Figurina a fost instalată pe-o etajeră, printre alte imagini pioase, în odaia lui Maurice.
La început Suzanne a fost iritată. Atee feroce, „bigoteriile“, cum le zicea dînsa, o scoteau din sărite. Dar acum e aproape fericită să-l vadă pe Maurice adîncindu-se în contemplaţie în faţa statuetei şi numărîndu-şi mătăniile. Oricum, asta înseamnă un moment de linişte...
Tîrîş-grăpiş, trio-ul există, tălăzuind între ţipetele Suzanei şi hohotele ei de rîs, furiile alcoolice ale lui Utrillo şi deciziile sale pioase, exhortaţiile lui Utter şi escapadele sale nebuneşti prin cabaretele Buttei, între dragostea lui pentru Suzanne şi crizele de ură împotriva „celor două genii de pe rue Corot“.
Un tablou pictat de Suzanne Valadon în 1912 simbolizează îndeajuns de bine această alcătuire disparată. Aşezaţi în faţa bătrînei Madeleine Coulaud, cu obrazul pustiit de o viaţă lipsită de bucurii, ei stau acolo cîteştrei, fiecare cu capul întors în altă parte, străini parcă unul pentru celălalt.
Pictura lor e la fel de diferită ca şi ei înşişi. Cea pe care o face Utter e acidă şi agresivă. Cea a Su- zannei, robustă, plină de sănătate, de dogoarea vieţii, degajă forţă („aici miroase a carne crudă“, a spus un critic intrînd la una din expoziţiile ei deschise la galeria Weill). Şi, în sfîrşit, cea a lui Maurice, vizionară, reflectîndo tandreţe deznădăjduită.
În atelierul din rue Corot, unde se reunesc uneori, fiecare pictează după cum îi dictează firea. Spirit practic, Utter a insistat ca Suzanne să abandoneze desenul şi sculptura, exclusiv în favoarea picturii. La rîndu-i, Suzanne l-a îmbărbătat pe Utter, care nu prea avea încredere în el însuşi. Sub oblăduirea ei s-a născut şi talentul lui Maurice, după cum tot ea l-a deprins cu exigenţa faţă de meserie. Nici unul însă n-a încercat vreodată să influenţeze pictura celuilalt. În 1917 expuneau încă împreună. Dar geniul sumbru al lui Utrillo îi copleşea din

ce în ce mai mult.
În parte e şi vina Suzannei, care neîncetat le vîra tuturor sub nas picturile fiului său: „Pentru ce să cumpăraţi Valadon cînd există Utrillo" — repeta ea.
în 1920, Suzanne a fost numită societară a Salonului de toamnă.
Dar dacă în cercurile plasticienilor şi ale criticilor e considerată ca o mare artistă, dacă galeriile îşi deschid larg porţile, opera ei suferă totuşi de pe urma rezervelor pe care colecţionarii continuă să le manifeste faţă de pictorii-femei. Cînd un amator îi urcă scara, o face ca să vadă în primul rînd lucrările lui Utrillo. Atotcorupătorii bani se revarsă acum puhoi asupra atelierului de pe rue Corot. Utter, pe care succesele fiului său vitreg l-au cam făcut să renunţe la lucru, se mulţumeşte din ce în ce mai mult să joace rolul omului de afaceri.
— Ascultă, Maumau, azi după masă vin nişte ţipi importanţi. Să fii cuminte! Şi fără pozne! Ne-am înţeles?
— Bun, acceptă Utrillo. Dar ai să-mi dai de băut!
Şi pleacă să se încuie la el în cameră, iritat cu anticipaţie de remarcile ce se vor face pe marginea pînzelor sale, de complimentele pe care va trebui să le înghită, de tocmelile tatălui vitreg, în sînul trio-ului, concepţiile financiare sînt tot atît de divergente ca şi cele artistice. Unde sînt timpurile cînd în fiecare dimineaţă, menajul Valadon-Utter pornea prin tot cartierul să facă rost de ceva parale pentru culori? Cînd Utter întindea pe şasiu pînza neînălbită cumpărată la metru? Acum Utrillo poartă haine făcute la comandă; ce-i drept, ele sînt de îndată constelate cu pete, afară de cazurile cînd posesorul lor se distrează tăindu-le cu foarfecă. Valadon şi-a oferit un mantou de astrahan. Găsindu-l însă incomod la purtat, îl aşterne pe jos ca să-şi culce pe el cîinii. Are însă un halat de bumbac din care nu iese niciodată. Cînd i se face frig se înfăşoară pe deasupra, întocmai ca şi maică-sa, cu o broboadă ori un şal.
A împlinit cinzeci şi şapte de ani. Din renumita sa frumuseţe, n-a mai rămas nimic. E o femeie mărunţică, slabă şi volubilă, cu nasul călărit de o pereche de ochelari cu lentile groase şi rame de fier. O pălărie adînc îndesată pe cap îi acoperă părul tăiat scurt şi aproape alb.
— Seamănă cu o chinezoaică bătrînă — va zice despre ea pictorul Edmond Heuze.
Să cheltuiască bani ca să arate mai bine? Nici gînd! Şi totuşi Bernheim, care i-a succedat lui Libaude în afacerile acestuia cu Maurice, afirmă: „Suzanne Valadon are

nevoie de o sută de mii de franci ca să trăiască patru zile. Eu am patru maşini şi cheltuiesc doar cinci mii pe lună!“

— Banii! — exclamă ea. Pierdem prea mult timp cheltuindu-i!

Fapt pentru care îi distribuie ca pe nişte prospecte. De fiecare dată cînd ia un taxi, bacşişul şoferului e de o mie de franci! Se întîmplă să intre într-un magazin? Cumpără pe loc trei pălării (pe care n-o să le poarte niciodată) şi-i dăruieşte una vînzatoarei. Şi-a cumpărat un automobil, a angajat şi şofer, dar cînd pleacă duminica la plimbare, ia o birjă cu-n cal pentru că „în felul ăsta profiţi mai bine de privelişte^.

De fiecare dată cînd Valadon are ceva parale, toţi prietenii îşi au şi ei. partea lor. Acum în atelierul de pe rue Corot masa e pusă pentru oricine vine. Sînt, fireşte, prezenţi vechii prieteni, dar, din ce în ce mai mult, toţi scăpătaţii de pe Butte au căpătat obiceiul să-şi dea aici întîlnire. Aterizează la orice oră, golesc sticlele şi cămara, şi dacă Utter n-ar fi cu ochii pe ei, ar lua cu plăcere drept amintire la plecare şi cîte-un mic Utrillo.

Dintre toţi, cuplul Kars e cel mai credincios. Cu ei trio-ul pleacă adesea, duminica, în excursie.

— într-una din seri, — istoriseşte Robert Beaeh- board în „Treimea blestemată“, — familia Kars e poftită la masă. Suzanne a comandat un meniu complet la cel mai bun restaurator şi tocmai se pregătea să scoată din dulap un serviciu de Limo- ges, recent achiziţionat. Utter, care nu vede cu ochi buni această risipă nesocotită, protestează:

— Doar 11-ai să-ţi scoţi acum toate porţelanurile pentru Kars, nişte bătrîni camarazi!

— Da’ tu, n-ai face la fel pentru cei mai buni prieteni de-ai tăi? ţipă Suzanne. Nu? Ei bine, nici eu! Nici pentru ei, nici pentru altcineva!

— şi cu un dos de palmă sfărîmă toate piesele serviciului.

Acum Utter a renunţat să-şi mai instaleze şevaletul în mijlocul „ilustrei sale familii". Dispare din ce în ce mai des de-acasă, ca s-o facă pe pe grozavul printre pictoraşii de pe Butte.

Jean Yertex ni-l descrie, aşa cum se înfăţişa pe-atunci: „o canotieră din pai lat, pantofi de lac, mănuşi de culoarea untului şi costum de flanelă fina'. Utter „care purta monoclu şi cravate comandate la Londra — scrie el — devenise indiscutabil dandy-ul Buttei".

Are încă ochiada înfocată, iar barbişonul e încă seducător. Îi place mult să vorbească despre succesele

sale ca pictor:

— Bernheim a venit şi azi să-mi bată capul cu un contract... Ah, dacă l-aş fi ascultat pe Vollard... Dar independenţa, copii, numai cu ea poţi face adevărată pictură !...

Adevărul e că dacă mai expune şi acum, o face numai între Valadon şi Utrillo, şi doar pentru că negustorii de tablouri au găsit picant să reunească astfel familia aceasta, atît de disparată. Iar dacă o dală sau de două ori i s-a întîmplat să expună singur, critica n-a omis să menţioneze că e vorba de „soţul lui Valadon" şi „tatăl vitreg al lui Utrillo". Unii, mai glumeţi, l-au botezat chiar „Sfîntul Iosif al picturii". Toate acestea îl ulcerează pe Utter; sub vorbăria sa, aparent dezinvoltă, se ascunde o pizmă mereu crescîndă. Înainte de război, el, şi nicidecum Utrillo, era socotit de critici ca un pictor de viitor. Şi Utter se gîndeşte că dacă n-ar fi întîlnit-o pe Suzanne, dacă n-ar fi fost strivit de personalitatea acestor două genii diabolice, astăzi ar fi fost celebru. De aceea, de fiecare dată cînd îşi oferă un costum nou, sau, fiind într-un local, dă „un rînd la toată lumea" pe socoteala fiului său vitreg, Utter încearcă un sentiment de amară revanşă.

— Ah, suspină el de cîte ori se iveşte prilejul,

— dacă n-aş fi eu aici, n-aţi avea, amîndoi, nici după ce bea apă!

În parte aşa şi e. Pentru preţurile de-atunci, pînzele lui Utrillo ating sume frumuşele. încă în 1919, la licitaţia lui Descaves (fost funcţionar public, devenit colecţionar) o *Notre-Dame* de Utrillo a fost adjudecată pentru 1580 de franci, iar *Biserica de la Eaubonne* — pentru 950 franci, în 1922, negustorul de tablouri Lepoultre nu lasă nici unul din peisajele montmartreze pe care le are sub 3000 de franci. Iar în 1925,tabloul *Biserica Saint-Severin* e vîndut cu 50.000 de franci.

Dacă ar fi lăsat să iasă, Utrillo ar da însă voios ultimele sale capodopere din perioada „albă“ (ascunse de Suzanne într-un dulap pentru eventualitatea unor zile negre), în schimbul unui pitac ori a unui pahar cu vin. Banii se topesc tot mai rapid în mîinile Suzannei, miloasă cu toţi dezmoşteniţii soartei de pe Butte: artişti, cerşetori, aventurieri. Atelierul s-a transformat într-un azil zgomotos de animale fără stăpîn.

Aşadar, într-o dimineaţă de iunie a anului 1926, Suzanne constată — o dată în plus — că n-are un ban în casă. Este exact momentul pe care Utter, plecat să picteze în provincie, îl alege ca să revină acasă. Iată-l deci apărînd,

cu rucsacul în spinare, pipa-n dinţi, mai surîzător ca oricînd. Cu un gest prompt pune capăt puhoiului de cuvinte revărsat de „Radio-Valadon“, care se pornise să-i povestească ultimele aventuri ale lui Gaby, o tînără cu obrajii ca două mere, ce-i slujea simultan de slujnică şi de model:

— Un moment, — zice el, — am să-ţi anunţ o noutate grozavă.

— Ce anume?

Utter face o pauză ca să-şi savureze efectul:

— **Am cumpărat un castel.**

— Un castel! exclamă, impresionată, Suzanne.

— Exact, la Ain, lîngă Trevoux. Un castel din secolul al XIII-lea, cu turnuri şi o terasă pe care ai să poţi picta, cu un rîu, în care o să pot pescui şi un parc magnific. Totul pe o fărîmă de pîine. De altfel am şi semnat opţiunea, — adaugă el calm.

— Un castel! — repetă Suzanne. Eşti nebun! Avem noi mijloace care să ne permită?

— O bună parte din Montmartre trăieşte de pe urma lui Maurice! exclamă Utter. Toţi crîşmarii se retrag acum din afaceri, cu averea făcută nu din ce-au vîndut, ci din pînzele pe care le-au smuls de la fiul tău. Mîzgălicii de gang fac Utril- lo pentru turişti. Pînă şi Mărie Vizier şi-a vîn- dut colecţia galeriei Paul Guillaume. Şi cu parale frumoase, te rog să mă crezi!... O casă rămîne totuşi cel mai bun plasament şi-n felul ăsta se pune capăt şi debandadei de-aici.

„Şi-apoi, — adaugă Utter ca s-o convingă definitiv, — cu toate turnurile alea, castelul nu-i de loc pretenţios. Aş zice chiar că-i mai degrabă o ruină, dar dacă aranjăm cîteva odăi, am putea să ne primim prietenii... Iar lui Maurice o să-i prindă foarte bine viaţa în aer liber.

Acest ultim argument o hotărăşte... El, dar poate şi gîndul că acolo, la ţară, Utter se va reapuca serios de treabă în loc să bată bistrourile de pe Butte şi să se ţină de fuste.

Lui Maurice, Utter îi serveşte o nouă porţie de entuziasm.

— închipuie-ţi, bătrîne, nişte ziduri de trei metri grosime! Castelul Saint-Bernard, aşa-i spune! încă un sfînt pe care o să-l poţi invoca! Iar ce peisaje de pictat, nici nu-ţi mai spun!

Maurice îl ascultă cu neîncredere. N-are de loc chef să plece din Montmartre. Privirea i se a- prinde doar cînd taică-su vitreg adaugă:

Şi-i în plin Beaujolais.Fă-ţi ideie ce vin e acolo!Cîteva zile mai tîrziu, locuitorii cătunului vecin cu castelul Saint-Bernard sînt martorii unui spectacol de-a dreptul uluitor: întîi un imens Pan- hard decapotabil, semănînd cu un pom de iarnă din pricina zecilor de pacheţele legate de el cu sfoară. Apoi pasagerii: un tînăr radios, în haine de catifea, cu pipa-n gură, şi o femeie mărunţică, înfăşurată într-o pelerină de culoare închisă, ţi- nîndu-se agăţată de surtucul unui găligan hirsut, care gesticulează în picioare, cu capul înfăşurat într-un pansament cît toate zilele (ultim vestigiu al unei escapade memorabile).

— Stai jos, Maurice, nu te enerva, uite c-am ajuns.

Sătenii sînt însă abia la prima lor surpriză. Cei eîţiva negustori care au avut prilejul să pătrundă în castel se jură că au găsit acolo o adevărată şatră de ţigani.

— Nu ştii niciodată cîţi sînt, — povesteşte unul din ei. Uneori e o duzină întreagă, îmbrăcaţi unul mai fistichiu decît altul. Dorm pe saltele. Li se pun saltele pe jos şi stau cu umbrelele deschise pentru că acoperişul e găurit. Peste tot farfurii murdare. După o zi nu mai vezi unul. Numai măgădăul ăla slab rămîne singur cu slugile. Pe unul din ăsta nu-l mîngîi în răspăr. Prefer să am de-aface cu nişte dulăi decît cu el. Într-adevăr, se întîmplă adesea ca Suzanne să fie nevoită să vină în Montmartre. Expoziţii, o întîlnire cu un model, lucrări ce trebuie terminate... Maurice e lăsat în grija şoferului şi a încă doi paznici, foştii ei portari din rue Corot. Cu toţii cunosc consemnul şi-i sînt devotaţi pe de-a-ntregul.

în fiecare după amiază, şoferul porneşte maşina şi-l plimbă pe Maurice printre viile care se întind cît vezi cu ochii. De cîte ori trec prin faţa vreunui han, Maurice sare ca împins de-un arc; ba îi e cald, ba îi e sete. „Am putea trage niţeluş la um- bră“, sugerează el. Dar şoferul accelerează ca şicum n-ar fi auzit nimic. îndată ce vor ajunge acasă, Maurice va avea dreptul la un pahar de apă roşită cu un pic de vin. Dacă o să-i mai fie sete...

— Halal castel, — i se va plînge el lui Roland Dorgeles. Nu se bea decît Château-la-Pompe! *

Acum Utrillo ştie ce vroia să spună Utter cu zidurile lui de trei metri grosime. Să evadezi din-tr-un castel medieval e niţel mai greu decît să sari pe fereastra lui papa Gay. Sînt rare momentele cînd poate dispare ca să dea o fugă pînă la Bibet, cîrciumarul din sat şi să golească în grabă cîteva pahare. Datorită maşinii, şoferul ajunge întotdeauna să pună mîna pe el înainte ca ireparabilul să se fi produs.

— Iată ce-nseamnă să fii bogat, — monologhează Utrillo evocînd fericitele zile din Montmartre cînd putea lucra nestingherit, cu litrul de vin alături. Suzanne poate să se extazieze cît pofteşte de mina lui bună, niciodată Maurice nu s-a plictisit atîta. E întrucîtva mai fericit doar cînd o vede sosind într-un taxi — cu trenul i se pare prea complicat

— luat din zbor de pe undeva de prin Butte. Suzanne debarcă în ţinuta ei de atelier — sorţ şi papuci de pînză, cu veşnica-i pălărie prea mare, pe cap. Se uită la ce-a făcut şi dacă-i spune „Frumos, Maurice!“, Utrillo simte coborîndu-i în suflet o linişte care va dura toată ziua.

* O serie din cele mai reputate vinuri franceze poartă numele unor castele: Château-Neuf, Château-Laffitte, Château-Lagrange, Château-Haut Brion, Château-La- tour etc. „Château-la-Pompe“ ar veni pe româneşte „Caslel-Cişmea“ —N.T.

Acum că e bogat şi nu mai trebuie să rasolească la marea viteză o pînză în schimbul unei mese ori a unei sticle, are tot timpul să-şi aleagă subiectul şi să-l elaboreze pe-ndetele. Şi-atunci, retras în odaia lui, dorul îl ajută să evoce străzile din Montmartre, populate de omuleţii aceia ciudaţi şi desueţi care-i sînt atît de dragi. Puterea lui de evaziunedin realitate e atît de mare încît le zugrăveşte aşa cum fuseseră ele odinioară, cu tristeţea lor calmă, cu faţadele oarbe, cu pomii lor scheletici, cu cerurile plumburii. Cînd vrea să picteze castelul Saint-Bernard, procedează la fel: se încuie la el în cameră şi contemplă o ilustrată cumpărată de la dugheana cu mărunţişuri din sat.

Au rămas departe în urmă pînzele de la Mont- magny, cu materia lor suculentă, pe care aşternuse peisaje de vis. Departe sînt de asemeni şi lucrările din admirabila „perioadă albă“, cînd amesteca ipsos în culori ca să dea zidurilor sale mai multă autenticitate. De cîţiva ani încoace tehnica lui Utrillo s-a modificat simţitor. S-ar putea spune că influenţa maternă se manifestă mai pregnant. Factura a devenit mai incisivă, culoarea mai violentă, tonurile de verde mai acide. Cerul atît de albastru al Beaujolais-ului e punctat în pînzele sale de nori aidoma unor explozii de obuz. Intrucît fervoarea sa religioasă sporeşte cu fiece zi, maică-sa, cedînd rugăminţilor lui, l-a însoţit la Lyon ca să-l boteze. Cu prilejul acesta i-a oferit în dar şi-o frumoasă carte de rugăciuni ca să poată urmări, duminica, slujba de la biserica din sat.

Stînjenit ce-i drept, preotul s-a văzut însă nevoit să-l roage pe castelan să se abţină. Într-adevăr, Maurice are o concepţie cu totul specială în legătură cu îndatoririle sale de enoriaş dreptcredincios. În timpul slujbei divine se plimbă de colo pînă colo, atingînd cu degete pioase statuile, sărutînd masa altarului, sau lansîndu-se într-o confesiune publică dacă i se năzare cumva că a fost vizat în predică. Iar dacă bigotele cufundate în rugăciune îi aruncă priviri speriate, izbucneşte în invective:

— Cîrtiţe bătrîne! — răcneşte el. Mă credeţi nebun? Nu-s nebun! Nu-s! Alcoolic, asta da! Dar numai alcoolic!

Comparativ cu altele, ceea ce se întîmplă acum nu-i chiar aşa de grav. Iar pentru liniştea lui Maurice, orice e preferabil atmosfei^ei din casa de pe rue Corot, unde vechile certuri au reînceput mai abitir ca oricînd. După atîta tras mîţa de coadă, Utter îşi oferă acum o existenţă princiară.

— Iată-l pe boier! exclamă toţi prăpădiţii văzîn- du-l intrînd undeva.
Măgulit, Utter îi invită c-un gest larg; fireşte, bea şi el zdravăn cot la cot cu ei. Geloasa Suzanne îşi petrece noaptea aşteptîndu-l, înfăşurată în veehea-i pelerină, turbind de furie, fumînd ţi- gare după ţigare şi dînd peste cap nenumărate păhărele „pentru menţinerea moralului ridicat“. De unde mai are puteri să lucreze, împărţită cum e între necazurile pe care i le provoacă Maurice şi veşnicele scene cu soţul. Şi totuşi, continuă să picteze. Expune într-una la galeria Weill şi la Bernheim. A fost vedeta expoziţiei de Artă Contemporană şi cu acest prilej criticii au tratat-o de „cap de coloană" şi „regina artiştilor de acelaşi sex cu ea“.
în ceea ce-l priveşte pe Utrillo, vremurile dispreţului general, cînd „Maumau" era expulzat cu pi- cioare-n fund, au trecut demult. Negustorii care vin pîn-la Saint-Bernard cu diverse propune îi nu-l scot din „maestre"; cei care-şi bătuseră joc de el îi solicită operele, oricare le-ar fi preţul, ca după aceea să le „bage în frigider", în vederea unei creşteri sigure a cotei. întreaga critică îl tă-mîiază din răsputeri.
Ce crede el despre toate astea? Utrillo nu citeşte niciodată ziarele. Iar dacă Utter comentează pentru el articolele care-l privesc, Maurice bombăne:
— Nişte secături! Dacă tot ce se spune despre mine ar fi adevărat, căpătăm şi eu *„les palmes*“.
Va căpăta infinit mai mult. La propunerea lui Edouard Herriot, care nutreşte cea mai vie admiraţie pentru talentul mamei şi al fiului — vecinii săi lyonezi — Maurice primeşte în iulie 1928 Legiunea de onoare.
în dimineaţa aceea o delegaţie de artişti şi de critici soseşte la Saint-Bernard. Suzanne vine de la Paris însoţită de Utter. Ascultînd discursul ţinut de un pictor lyonez, care-i şi naşul lui Utrillo,
Suzanne Valadon plînge de emoţie. în vremea asta, eroul *J* festivităţii sade în costumul său cel nou pe un zid scund şi răscoleşte cu piciorul un morman de frunze moarte. Cu cîteva clipe în urmă, cînd i se arătase decoraţia, o întrebase îngrijorat pe Suzanne: „Eşti sigură că rosul îmi vine bine?“*
11 aşteaptă însă şi o decepţie, în momentul toasturilor, profitînd de faptul că preşedintele tocmai îl îmbrăţişa,

* Roşul este culoarea rozetei Legiunii de onoare; violetul e aceea a panglicii „Palmes academiques.— N. T_

cupa lui de şampanie a fost schimbată cu o alta conţinînd un vin alb, slab şi pe deasupra amplu botezat.

— Într-o zi ca asta! gemu Maurice după ce-şi goli paharul dintr-o sorbitură.

De aceea, cînd maică-sa urcă la el în odaie după ce condusese invitaţii pînă la poarta grădinii şi-l întreabă strălucind de fericire: „Ei bine, Maurice, eşti mulţumit?££ Utrillo, răzbunîndu-se, răspunde furios:

— N-am nevoie de rozeta roşie. Eu vroiam panglica violetă!

UN SOŢ GREU DE CĂPĂTUIT

*Am începuts-o fac pe pater familias la vîrsta de două- zeci şi trei de ani. Şi ce familie! Acum m-am săturat... m-am săturat de scene, de dezordine m-am săturat să-ţi suport hachiţele şi monstruoasele fantezii ale lui Maurice. La trei ani după ce ne-am întâlnit, eram comparat cu Van Gogh. Acum nu mai sînt decît „soţul Suzannei Valadon*u*! Am nevoie de linişte, de odihnă. Mă retrag la Saint-Ber- nard. Cel puţin acolo voi putea lucra, voi putea arăta de ce sînt în stare dacă mi se dă pace !*

E ultima lor scenă. După această izbucnire Utter plecase. în ajun spintecase cu briceagul, într-un**acces** de gelozie profesională, cîteva din pînzele nevestei sale.
După plecarea sa Suzanne s-a lăsat să cadă pe un scaun, vlăguită şi descurajată. Pe măsuţa de-ală- turi, un tub de culoare rămăsese deschis. Maşinal, a luat pensula şi s-a apucat să lucreze. Totul îşi urmează calea ca şi mai înainte. N-are încotro. Utter, pictura, Maurice... Pentru fiecare ar fi fost nevoie de-o viaţă întreagă. Ea a luat totul în piept. S-a istovit. Singură pictura n-a decepţionat-o niciodată.
Maurice s-a întors de cîteva zile. închis în cochilia sa, n-a scos o vorbă în tot acest timp.
Bucuros să-l aibe pe pictor la îndemînă, directorul galeriei Bernheim a insistat din nou pe lîngă Suzanne să se mute. Le găsise pe avenue Junot o mică vilă unde n-ar mai fi stat atît de înghesuiţi şi care se potrivea mai bine cu noua situaţie a lui Utrillo.
Plecarea lui Utter a decis-o pe Suzanne. Se săturase să tot vadă hala asta de vechituri, zidurile astea cu tencuiala căzută care-i trezeau prea multe amintiri. Şi-n plus, dacă tot i-e dat să joace o viaţă întreagă rolul de temniceră, ce importanţă mai are dacă o face aici, sau dincolo.
În toamna anului 1929 Suzanne îşi strînge calabalîcul ei şi- al lui Maurice şi se instalează în vila de pe avenue Junot. E ultima ei etapă.
La cîteva săptămîni de la instalarea în noua locuinţă, pe cînd se întorcea acasă cu un carton de desene sub braţ, Valadon e acostată de un cuplu. E vorba de bancherul belgian Robert Pauwels şi de soţia lui, Lucie. Mare amator de pictură, Pauwels vroia să-l cunoască pe „maestrul admirat[44], pe Utrillo.
Cea care avea să devină mai tîrziu Lucie Valore, nevasta lui Utrillo, ne oferă versiunea sa proprie asupra acestei întrevederi.

— în momentul în care am intrat, Maurice şedea în atitudinea lui obişnuită: cotul sprijinit pe genunchi, obrazul rezemat în palmă, privirea înfiplă în pămînt. Cînd şi-a ridicat-o, am văzut scăpărînd în ea o văpaie de admiraţie. Era însă prea bine crescut ca să-şi manifeste pe faţă sentimentele. După ce-am plecat, Maurice a implorat-o pe maică-sa: „Găseşte-mi, găseşte-mi o nevastă ca doamna Pauwels!“

Dacă e adevărat că Utrillo i-a adresat o asemenea rugăminte, Suzanne trebuie să fi rămas extrem de surprinsă. Renunţase de mult la gîndul de a-l însura pe Utrillo. Exceptînd atracţia senzuală pe care o exercitase Mărie Vizier şi cîteva amoruri tarifate, terminate cu bătăi şi insulte, Maurice nu manifestase niciodată faţă de femei altceva decît indiferenţă sau o sumbră enervare. Dacă-i dăm crezare lui Carco, Utrillo se încurcase odată cu o lucrătoare cu care stătuse chiar împreună. Aventura nu durase decît cincisprezece zile. — M-aş fi simţit bine cu ea — mărturisise Maurice — dar închipuie-ţi, putoarea trăgea şi ea la măsea!

în 1916 Suzanne plănuise să-l însoare cu o tînără soră de-a lui Utter. Pe-atunci îl mai credea vindecabil. Pus însă la curent, Utter se înfuriase a- tît de tare, încît Suzanne se grăbise să renunţe. Ceva mai tîrziu, Valadon se gîndise la o altă partidă: Gaby, modelul său favorit. Era o fată veselă, cu forme pline, bună la suflet şi întru totul devotată Suzannei. De ani de zile făcea, de fapt, parte din familie, dînd o mînă de ajutor la menaj şi împărţind mesele frugale ale trio-ului. Cînd se punea la cale o petrecere, vreun chiolhan, fata nu era omisă niciodată. Căsătorită, Gaby ar fi continuat să trăiască mai departe împreună cu ei, şi totul ar fi fost perfect. Cînd Suzanne îşi expuse planul, Gaby nu îndrăzni să spună nu; de-a doua zi însă părăsi casa şi dispăru.

Suzanne Valadon şi familia Pauwels se împrietenară. De cîte ori venea la Paris, cuplul belgian dădea neapărat prin avenue Junot.

„De fiecare dată, — ne asigură, cu modestie Lucie Valore, — îmi dădeam seama cît de fermecat era Utrillo de graţia şi frumuseţea mea; dar ce puteam face; eram măritată!“

în 1933, „incomparabilul domn Pauwels[44] îşi dă obştescul sfîrşit. Iar văduva sa „încă tînără şi extrem de seducătoare[44], — după cum ne mărturiseşte chiar dînsa, — se întreabă ce să facă. Pentru ea, greul constă numai în alegere.

Nu declama ea oare — după propria-i destăinuire, — încă

pe cînd era doar o copiliţă „într-un mod atît de extraordinar încît era hărăzită să devină cea mai mare actriţă a Franţei[44]? Să se întoarcă oare la această carieră, abandonată cîndva în favoarea căsătoriei cu domnul Pauwels? Ne- ştiind ce să facă, hotărăşte să meargă la o carto- manciană.
— Căsătoria dumneavoastră — ,îi spune ghicitoarea, — a fost strălucită. Dar veţi face una care o să fie şi mai grozavă. 0 să vă măritaţi cu unul din cei mai mari oameni ai Franţei. Se îmbracă, de regulă, în bleu-gris. Trăieşte înconjurat de tablouri şi numele mic e Maurice.
Vreme de doi ani, madame Pauwels şi-a stors — zice dumneaei — creierii tot întrebîndu-se cine ar putea fi acest geniu hărăzit de soartă. Iată că vine şi anul 1935. Suzanne Valadon se îmbolnăveşte foarte grav. E transportată la spitalul american. Se crede pierdută.
— Doamne, ce se va întîmpla cu bietul meu Maurice dacă mor eu? Cine o să aibe grijă de el? Pentru doamna Pauwels, cuvintele acestea sînt o „revelaţie[44]. Cum de nu se gîndise mai devreme? Maurice Utrillo — iată omul pe care trebuie să-l ia de bărbat.
Tot timpul cît durează boala Suzannei, Lucie e în fiecare zi în casa de pe avenue Junot. E tandră cu Maurice, îl reconfortează, clădeşte cu el proiecte de viitor, face ca timiditatea şi veşnicul lui arţag să dispară treptat. Cînd Suzanne, oarecum însănătoşită, revine acasă, Lucie pare să se fi hotărît.
Incredibila veste se răspîndeşte în tot Parisul. Utrillo se însoară!
Pierre Lazareff, pe-atunci redactor-şef al lui *Pa- ris-soir*, îl convoacă imediat pe unul din colaboratorii săi, Rene Barotte. Utrillo s-a logodit; din treaba asta se poate scoate un reportaj bombă şi nişte fotografii clasa-ntîia... Imaginativul nostru confrate consideră că pentru misticul Utrillo locul cel mai potrivit unde să schimbe cu Lucie prima lor sărutare e catedrala preferată a pictorului: Chartres. Ca atare, îi îmbarcă pe cei doi în automobilul său şi — direcţia Chartres.
— A fost o călătorie de-a dreptul epică, — povesteşte Barotte. De fiecare dată cînd treceam pe lîngă o biserică, Maurice pretindea să oprim ca să se roage. Ne-a trebuit aproape o zi întreagă ca să ajungem la Chartres.
Rene Barotte, care a trăit ultimii ani ai dramei Yaladon, e de părere că în ziua aceea, logodnica mai şovăia încă. S-ar putea ca fotografia ei, alături de Maurice, publicată a doua zi pe prima pagină a *Paris-soir*-ului să-i fi dat pe de-a-ntregul conştiinţa misiunii sale, hotărîndu-i astfel

destinul.
Sentimentele cu care Suzanne a întîmpinat evenimentul sînt destul de amestecate. Pe de-o parte, se ştie în vîrstă, la cheremul bolii care poate ori- cînd reveni. Dacă ea moare, cine se va îngriji de Maurice? Prima măsură a lui Utter, care-l detestă pe Maurice, va fi în mod sigur internarea acestuia într-un azil. Dimpotrivă, Lucie va veghea asupra lui, va prelua de la mama dispărută ştafeta.
Pe de altă parte, Suzanne se împacă greu cu gîn- dul că va trebui să-l încredinţeze pe fiul ei acestei străine. Ca să întîrzie despărţirea, recurge într-una la tot soiul de mici şiretlicuri: ba nu găseşte livretul militar al lui Maurice, ba pe cel de familie, ba a uitat data naşterii, ba... Maurice însă şi-a luat expresia lui încăpăţînată, pe care maică-sa o cunoaşte atît de bine. Deci nu-i rămîne decît să cedeze.

Dinspre partea lui Utter, ostilitatea faţă de acest mariaj e şi mai mare. La început a adoptat o atitudine de tată nobil: a luat-o pe Lueie de-o parte ca să-i reamintească toate tarele lui Maurice şi s-o pună în gardă faţă de primejdiile ce-o pîndesc. Apoi, izbindu-se de hotărîrea ei neclintită, a explodat de furie tratînd-o de aventurieră şi acuzînd-o că a uzat de viclenie ca să-l „kidnappeze“ pe Maurice.

O făcea oare numai în interesul fiului său vitreg? Ne este îngăduit să ne îndoim, ştiut fiind că pînă la moartea Suzannei, Utter va veni în fiecare săp- tămînă în avenue Junot şi nu va pleca niciodată de-acolo fără să fi cerut bani sau fără a avea sub braţ o pînză de Utrillo.

Într-o atmosferă înveninată, între nişte oameni din nou învrăjbiţi — iată cum părăseşte Maurice, la braţul Luciei — casa maternă.

Căsătoria, foarte spectaculoasă, — are loc la Angouleme. Cuplul e binecuvîntat de un pitoresc episcop spaniol „în partibus“*, Monseignorul Palmer.

În dimineaţa măreţei zile, Lucie se frămîntă întrebîndu-se cu ce se va îmbrăca Maurice. Nu că i-ar lipsi costumele, Doamne păzeşte, dar toate sînt într-o stare de plîns. În ultimul minut, doamna Pauwels, gătită cu toată pompa pentru ceremonie, va trebui să cîrpească, să taie şi să calce. Abia după asta va putea conduce în faţa altarului pe soţul ei în vîrstă de cincizeci şi trei de ani.

TRĂIASCĂ IUBIREA!

* Se spune despre un prelat al cărui titlu e strict onorific şi nu-i dă dreptul la nici o jurisdicţie. — N.T.

Rămasă singură, Suzanne va continua să picteze pînă-n ultimele zile de viaţă. Din această perioadă datează cîteva portrete, cum ar fi acelea ale negustorului de tablouri Petrides şi-al soţiei sale (cei doi se ocupau de vînzarea pînzelor ei) şi mai ales o serie de admirabile naturi-moarte, în special, cu flori, purtînd toate pecetea acelui desen riguros, care aminteşte de maestrul ei — Degas.Dar coarda e ruptă. Sîntem în 1936. Şi chiar dacă i se întîmplă să-şi mai primească prietenii, invitaţi la masă în vreo cîrciumioară din Place du Tertre, cu strigătul: „Trăiască iubirea!", văpaia de altădată s-a stins. Un an mai tîrziu, Carco îi face o ultimă vizită în atelierul ei din avenue Junot. O găseşte între un portret făcut de ea după Utrillo şi o natură moartă a lui Utter.
„Îţi dădeai seama — scrie Carco — că e la capătul puterilor. Papucii scîlciaţi, halatul de casă jegos, şuviţele albe de păr răvăşite, faţa ei schimbată, lucioasă şi brăzdată de riduri, toate făceau din ea o femeie bătrînă şi sfrijită.[4]'
„La ce să mai lupt, — i-a spus ea. Pentru cine? Cît timp l-am avut de apărat pe Maurice, viaţa mea avea un sens. Acum însă... Oh, nu mă vait, înţeleg perfect că Utter n-a mai vrut să stea aici. Atmosfera devenise irespirabilă. Dar ce puteam să fac?..."
Şi a adăugat: „E oare vina mea? Doi ţipi ca ăştia... habar n-are nimeni ce înseamnă... Doi monştri... ba nu, — se corijă ea cu amărăciune, —doi bărbaţi!"
în vremea asta, în vila lui din Vesinet cu mobilele ei cernite şi cu gazonul perfect tuns, din care răsar ţestoase şi brotaci de ceramică, în mijlocul voioaselor lătrături ale unei bande de pechinezi, Utrillo plimbă de colo pînă colo acelaşi suflet tulburat. îşi caută liniştea în rugăciuni. într-o încăpere transformată în capelă, el mulţumeşte sfinţilor preferaţi şi „bunei Lucie" de a-l fi smuls funestei sale pasiuni.
Exceptînd negustorii de tablouri, prietenii vin rar. El unul nu iese niciodată. Unica sa evadare constă în a reînvia pe pînză, cu un penel care a pierdut însă mult din magia sa de odinioară, Montmartre-ul tinereţii sale.

— Cînd se nimereşte ca cineva să-l întrebe dacă regretă cartierul Buttei, Maurice mormăie cu pică:Toţi cei de-acolo.** erau nişte idioţi.**
Şi adaugă:
— E stupid, şi totuşi mă gîndesc într-una numai la asta.
Se va gîndi şi mai intens la 8 aprilie 1938. În dimineaţa aceea, atinsă de o hemoragie cerebrală, Suzanne Valadon a murit în braţele infirmierei şi a soţiei pictorului Guatil, în timp ce ambulanţa o purta spre clinica din rue Puccini. împlinise şaptezeci şi trei de ani. Cu cîteva săptămîni în urmă pictase ultima sa pînză: un vas cu flori pe care înscrisese această sfîşietoare mărturisire: „Trăiască tinereţea!“

Gâzi, un pictor de origine rusă, pe care Suzanne îl iubea ca pe un fiu şi care stătea la ea încă din 1931, plecă la Veşinet să-l prevină pe Maurice. Şocul fu atît de violent şi-l prăbuşi pe Utrillo într-un asemenea dezechilibru nervos, încît nu fu nici măcar în stare s-o conducă pînă la cimitir pe cea care-i dăruise totul: viaţa şi geniul.

SUMAR